

ANUL XXXI
Chişinău

Limba ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 2 (262) 2021

REVISTA APARE SUB AUSPICIILE
ACADEMIEI ROMÂNE

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 2 (262), martie - aprilie 2021

CHIȘINĂU

R|O|M|Ă|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

- Fondatori** Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ
- Editor** Echipa redacției
- Redactor-șef** Alexandru BANTOȘ
- Redactor-șef adjunct** Ana BANTOȘ
- Secretar general de redacție** Alex MARCHITAN
- Redactori** Jana CIOLPAN
Viorica-Ela CARAMAN
Victoria POPOVICI
- Concepție grafică** Mihai BACINSCHI
- Coperta** Coperta I-a: Andrei NEGURĂ, *Interferențe* (fragment)
- Colegiul de redacție** Ștefan AFLOROAEI (Iași), Gheorghe Mihai BĂRLEA (Baia Mare), Iurie BOJONCĂ (Veneția), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea COLOȘENCO (București), Mircea A. DIACONU (Suceava), Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Ion I. IONESCU (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Vlad MISCHEVCA, Viorica MOLEA, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Ioan-Aurel POP (București), Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Ala SAINENCO (Botoșani), Victor SPINEI (București), Constantin ȘCHIOPU, Victor A. VOICU (București)

Revista „Limba Română” este editată cu sprijin financiar din Fondul Recurent al Donatorilor – Academia Română

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie

Pentru corespondență:

**Ap. 226, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 64, Chișinău,
MD-2001, Republica Moldova. Tel.: (+373) 22 23 44 12, (+373) 22 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT

- Alexandru BANTOȘ
„În Unire stă puterea” 9

REÎNTREGIREA ȘI NOI

- Ioan-Aurel POP
Unirea Basarabiei cu România 14
- Alexandru ARSENI
**Reunificarea națională și teritorială a românilor –
 legalitate și legitimitate** 19

EVENIMENT

- Decret de decorare semnat de Președintele României,
 domnul Klaus Iohannis** 31
- Tatiana ROTARU în dialog cu Ion TIGHINEANU
Academia de Științe a Moldovei: ani de căutări și afirmare 33

COȘERIANA

- Eugen MUNTEANU
**O revelație documentară: 18 scrisori inedite ale lui Gheorghe Ivănescu
 către Eugeniu Coșeriu (VI)** 52
- Johannes KABATEK, Cristina BLEORȚU
**Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu
 și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea (IV)** 60

CUVINTE DEZVELITE

- Stelian DUMISTRĂCEL
De-ale gurii 64

TERMINOLOGIE ȘI LIMBAJ

- Sanda Maria ARDELEANU
„Corectitudinea politică”, între clișeul lingvistic și manipulare 68
- Alexandru M. TĂNASE
Prefacerile Limbii Române – de la socialism la tranziție 74

CUM SCRIEM, CUM VORBIM

- Ion HAINEȘ
Exprimarea corectă, semn al culturii noastre 83
- Mihaela Malea STROE
O punte peste Prut 88

ONOMASTICĂ

- Tatiana TREBEȘ
Influența sovietică asupra inventarului de nume tradițional (1944-1989) 92

RECITIREA CLASICILOR

- Cristinel MUNTEANU
Tudor Arghezi în ipostaza de filosof liric al limbajului 100

CRITICĂ. ESEU

- Adrian Dinu RACHIERU
Ileana Mălăncioiu sau „Poezie în alb-negru” 109
- Iulian BOLDEA
Solomon Marcus. Limbajul matematicii și universul poeziei 117

INTERFERENȚE CULTURALE

- Mircea COLOȘENCO
Miguel de Cervantes, Don Quijote și Mihail Sorbul – o trinitate astrală în conjuncție literară 123

ANA BANTOȘ. ANIVERSARE

Arcadie SUCEVEANU	
Caratele nobleței	129
Theodor CODREANU	
Ana Bantoș sub zodia împlinirii	136
Terezia FILIP	
Literatura română a Basarabiei postbelice prin grila analitică și conceptuală a Anei Bantoș	148
Vitalie RĂILEANU	
Ana Bantoș și deschiderea spre adevărata literatură	157
Ana BANTOȘ	
Profesorul Gheorghe Dodiță. Reafirmarea adevărului ca valoare supremă	162

ITINERAR EDITORIAL

Viorica ELA-CARAMAN în dialog cu Gheorghe ERIZANU	
Nu ne-am propus să educăm cititorul, ci i-am oferit oportunități de lectură	170

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU	
Formarea la elevi a competenței de apreciere a operei literare	179
Marcela VÎLCU	
Lecția de tipul atelier de creație	186
Maria HADÎRCĂ	
Perspectivă inter-și transdisciplinare de formare a competenței de comunicare	195
Maria BUTUC	
Reconfigurarea demersului didactic în contextul învățării la distanță	204
Viorica OLEINIC	
Recanonizarea lui Creangă	212
Elena VOROTNEAC	
Imaginea femeii și sentimentul iubirii în romanul „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război” de Camil Petrescu: repere de interpretare	222
Silvia STRĂTILĂ	
Intelectualul mai caută adevărul în moralitate	231

IN MEMORIAM

- Ioan Nicolae POP
Discursul lui Nicolae Dabija: o temă pentru acasă 237

ÎNSEMNE IDENTITARE

- Stoica LASCU
Intellectualii români de sorginte aromână și necesitatea scrierii în dialect la începutul secolului al XX-lea 244

REGISTRU ACTUAL

- Dorin CIMPOEȘU
Guvernarea socialistă (noiembrie 2019 – martie 2021) 261

EX CIVITATE

- Ion I. IONESCU
Despre criză, urgență, libertate, siguranță, constrângere... 272

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Vlad CIORICI
Cartea care învinge războiul informațional al Rusiei împotriva României și Republicii Moldova 284

LECȚIILE ISTORIEI

- Ioan C. POPA
Cum a fost restabilită granița de vest a României Mari 291
- Ion CONSTANTIN
Împrejurările istorice ale intrării României în războiul împotriva URSS (iunie 1941). Câteva reamintiri și considerații (II) 302

DIALOGUL ARTELOR

- Constantin SPÎNU
Etape și opțiuni artistice în opera plasticianului Andrei Negură 316
- Andrei NEGURĂ
Filiera identitară – axă ideatică a creației (pagini color) I-VIII

STAREA DE VEGHE

Victor RAVINI

Ăștia se dau de gol singuri

321

RESTITUTIO

Iurie COLESNIC

Ecuția eternității

331

Fănel TEODORAȘCU

Despre „universitatea modernă”. Câteva opinii românești din trecut

341

Vlad MISCHEVCA

Elisabeta Ypsilanti (Safta Văcărescu) – Maica eteriștilor

352

Unirea românească nu este legată de anumite momente, ci este zbaterea sufletească neconținută a unui întreg popor, creat unitar pentru a trăi și pentru a rămânea în aceeași unitate neîntreruptă, este în mare parte și întruparea unei epoci de renaștere națională. Unirea este întruparea în aceste timpuri a unui drept câștigat din moși-strămoși, care trebuie să ne inspire în fiecare moment ajutându-ne să deosebim căile cele bune, care trebuiesc urmate, de căile rele, împotriva cărora orice conștiință românească trebuie să se îndrepte cu hotărâre!

Nicolae IORGA

„În Unire stă puterea”

E un îndemn eminescian mereu actual de care basarabienii trebuie să țină cont, în special în aceste vremuri tulburi. Să nu uităm că, de-a lungul istoriei, românii au reușit să iasă învingători din cele mai grele situații doar când s-au aflat sub stindardul unității. Numai prin unitate și coeziune Basarabia (și ea „un pământ de cumpănă”, ca să-l cităm pe Lucian Blaga) a devenit prima provincie care s-a unit cu Țara pentru a forma ulterior România Mare.

În memorabilul său *Testament pentru urmași* (editat la Chișinău în 1991), Pantelimon Halippa, fruntaș al Sfatului Țării, care a pregătit și a votat Unirea de la 1918, menționează că *poporul român dintre Prut și Nistru (...) care a suportat fără murmur toate umilințele, toate necazurile și suferințele și a purtat în spinare toată povara ocupației străine, ca pe o cruce a răstignirii, tăinuind în sufletul său dragostea de neam și idealurile sfinte ale unirii cu frații români din România și de pretutindeni, sub scutul aceleiași Patrii mamă. După o luptă dârză și îndelungată, poporul român, adică țărănimea prin înaintașii săi intelectuali creați de ea, învinge toate obstacolele, toată opoziția și, treptat, trece prin toate fazele de organizare politică, socială și administrativă, creează parlament, unde sunt reprezentate toate nuanțele politice, toate naționalitățile și unde se discută toate problemele în mod absolut liber...*

Astfel, la 2 decembrie 1917 se declară Republica Democratică Moldovenească. La 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării declară Republica Independentă de sine stătătoare Moldovenească. La 27 martie 1918, ultima fază a luptei noastre, Republica Independentă Moldovenească se unește cu Patria sa de baștină – România.

Evident, această lapidară succesiune de evenimente, precedată de ani de muncă și de luptă, a fost *dusă cu mult tact și prudență* (este un detaliu pe care Pan Halippa îl accentuează și la care trebuie să luăm aminte), având drept scop final salvarea basarabenilor din *haosul rusesc*, dar și de primejdia ce ar fi putut veni din partea unor vecini gata să pescuiască în apele tulburi ale momentului. Din acest considerent, afirmă ilus-

trul nostru înaintaș, noi, *poporul român din Basarabia, trebuia să facem Unirea cu patria noastră veche, România. Ne obliga legea de fier a istoriei noastre, și aceasta **cu orice preț**. Era ultimul moment și orice șovăire sau amânare era fatală pentru noi. „Acum ori niciodată!”*. Noi ne-am dat seama că, *dacă am fi rămas sub administrația rusească, fie ea țaristă sau alta, nu am fi putut rezista mult timp acțiunii de rusificare și presiunii ce se exercita asupra noastră de către sutele de mii de străini ce împânziseră toată Basarabia și ne-am fi pierdut.*

Anii de după Marea Unire au demonstrat oportunitatea actului produs în 1918. La răsărit de Prut au fost instaurate dreptatea și legea națională, s-a pus începutul unui larg și temeinic proces de renaștere și refacere a vieții social-politice și economice, de integrare a provinciei pe făgașul civilizator și democratic al României reîntregite, implicit de recuperare a identității etno-lingvistice a românilor basarabeni. După două decenii însă lucrurile aveau să ia o întorsătură năprasnică. Cu argumentul forței și al violenței a fost anulat, în mod arbitrar și abuziv, un fapt istoric recunoscut și acceptat unanim, și anume că *Republica Democratică Moldovenească (Basarabia)... pentru totdeauna se unește cu mama sa România.*

Teroarea, gulagurile, foametea ce au urmat după 1944 nu au avut puterea să elimine din istoria și din conștiința noastră epocalul eveniment, deoarece Basarabia, și acest adevăr nu mai poate fi pus la îndoială, a fost și rămâne pe veci unită cu România, indiferent de hotarele ce se recroiesc din timp în timp.

Noi șanse de salvagardare a Moldovei de la est de Prut s-au profilat în ultimul deceniu al secolului trecut. Cu susținerea largă a cetățenilor au fost recuperate însemnele fundamentale ale identității românilor basarabeni: între care drapelul tricolor, alfabetul românesc, imnul... Sute de mii de oameni s-au adunat pe 27 august 1991, în centrul Chișinăului, la Marea Adunare Națională pentru a sprijini declararea independenței Republicii Moldova.

Aparent, se întâmpla o reeditare a evenimentelor trăite de basarabeni la început de veac 20. Istoricul Alexandru Moșanu, primul președinte al Parlamentului Republicii Moldova, avea să rostească atunci un discurs cu reverberații peste decenii:

A venit ziua cea mare când putem rupe hotărât și definitiv lanțurile robiei coloniale în care ne-am aflat multe-multe decenii. Timp îndelungat am stat sub călcâiul țărilor și al satrapilor bolșevici, staliniști și neo-staliniști. Sabia călăilor sovietici a atârnat în permanență deasupra capetelor noastre. Am fost înjosiți, umiliți, huiduiți, s-a lovit în sufletele, în istoria, în cultura noastră. Cei mai buni și mai harnici fii ai moldovenilor de la răsărit de Prut și-au pierdut viața prin închisori, lagăre de concentrare, au fost exterminați prin foamete. Lupta înaintașilor noștri pentru scuturarea jugului colonial s-a soldat cu succes pe o perioadă de vreme scurtă, o singură dată, în 1918. Iar în 1940 am fost din nou împinși în imperiu. Greu ne-a fost, dar, în ciuda tuturor vicisitudinilor, opreliștilor, în noi a rămas nestinsă scânteia spiritului românesc.

Proclamarea independenței, posibilă după eșuarea puciului de la Moscova, pus la cale de către un grup de lideri comuniști radicali, prevedea detașarea de Uniunea Sovietică, repunerea în drepturi a limbii române și condamnarea Pactului Ribbentrop-Molotov, încheiat între URSS și Germania fascistă, în urma căruia Basarabia a fost ocupată în 1940 de către trupele sovietice.

Esența Declarației de Independență a Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 27 august 1991, este rezumată în următorul aliniat:

Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără niciun amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale.

Dar ora noastră astrală s-a dovedit a fi de scurtă durată, pentru că istoria totuși nu se repetă. Unirea de la începutul veacului trecut s-a produs oarecum fulgerător, în circumstanțe naționale și internaționale favorabile stării de spirit dominante pe ambele maluri ale Prutului, așa încât cronologia evenimentului este una de-a dreptul fascinantă. România ultimului deceniu al secolului trecut, obedientă însă politiciii rusești, nu a mai avut curajul să accepte la pieptul său provincia înstrăinată, așa cum s-a întâmplat în 1918. Independența basarabenilor de la 1991, cum se va vedea mai târziu, s-a dovedit a fi un proiect politic ce avea să se înfăptuiască în condiții extrem de dificile, mai complicate decât cele din 1917-1918, ani de referință în istoria Basarabiei, când, în virtutea

împrejurărilor momentului, visul românilor moldoveni s-a împlinit. Realitățile ulterioare au demonstrat că noua formațiune statală are un edificiu cu o arhitectură de împrumut, a cărui construcție se va afla mereu în derivă din cauza circumstanțelor politice, interne și externe, mereu în schimbare și neconținut potrivnice, chiar dușmănoase afirmării celui de-al doilea stat românesc. Astfel, va fi implementat un proiect de durată cu numeroase și imprevizibile avataruri. De-a lungul anilor, s-a remarcat continuu necesitatea de a opune rezistență presiunilor de tot felul, mai ales celor venind dinspre răsărit. S-a impus tranșant aplicarea unor politici ferme, elaborarea unor autentice strategii naționale de perspectivă, deoarece imperiul, aflat o vreme în agonie și în proces de destrămare, și-a reluat în forță, mai repede decât se credea, deprinderile și vicleniile suzerane, împiedicând pe toate căile tendința de emancipare a Moldovei Suverane.

După 30 de ani de la declararea independenței, Republica Moldova, contrar așteptărilor, este un stat falimentar, cu o societate coruptă dominată de o clasă politică preocupată de interesele de grup și individuale, însușind pe căi ilicite averi fabuloase, chiar în condiții de pandemie și în pofida pauperizării tot mai vizibile a maselor largi ale populației. Evenimente de ultimă oră – dezmațul nemiîntâlnit din actualul legislativ de la Chișinău, aprobarea unor acte anticonstituționale, atacul manifest asupra Președinției și al Curții Constituționale a Republicii, ingerința directă a factorilor externi, prin diverși agenți de influență, în coordonarea agendei deputaților proruși (PSRM, Partidul Șor și grupul Pentru Moldova) – reclamă o nouă abordare strategică, adică pricepere, abilitate, agilitate în a îmbina și a folosi toate mijloacele disponibile pentru apărarea statalității și suveranității Republicii Moldova. Este, de asemenea, vitală, indispensabilă redefinirea colaborării dintre formațiunile politice care conștientizează dimensiunea și iminența pericolului ce poate surveni în orice moment dinspre Kremlin.

Timpul nu mai așteaptă. Vectorul geopolitic rămâne la ordinea zilei, iar noi nu mai avem dreptul să fim dezbinați, deoarece dezbinarea este cel mai cumplit dezastru al unui stat, al unui popor. În relațiile cu eventualii parteneri politici sunt inadmisibile aroganța, cinismul, invidia... Datori suntem să trecem peste orgolii, ranchiună, dușmăniile personale. Să uităm de interesele pasagere, pentru că în joc e soarta Republicii

Moldova. Ca niciodată este amenințat parcursul nostru european și românesc. Destinul proiectului de la 1991 poate fi salvat doar de către politicieni vizionari, de cei care scrutează cu responsabilitate prezentul și viitorul acestei formațiuni statale și care intuiesc rolul și rostul ei în actualul context internațional. Se impune, așadar, în mod categoric, identificarea și antrenarea în treburile statului a unor actori politici preocupați de interesul public, capabili să stimuleze și să consolideze procesul de soluționare a celor mai arzătoare probleme ale cetății.

Două instituții trebuie acum să ne unească: Președinția și Curtea Constituțională. Președinta Maia Sandu are nevoie de sprijinul nostru necondiționat. Dacă vom reuși să salvăm cele două fortărețe, vom asigura evoluția Republicii Moldova. Numai împreună vom dărâma zidul de pe Prut și tot împreună vom dura poduri ce ne vor deschide alte orizonturi spre Occident și, desigur, spre țara noastră de suflet, România.

Alexandru BANTOȘ

P.S. Știri importante și mult așteptate: Curtea Constituțională a declarat neconstituțională Hotărârea referitoare la starea de urgență adoptată pe 31 martie 2021 de către majoritatea antinațională a Parlamentului de la Chișinău. Tot astăzi, Președinta Republicii Moldova, doamna Maia Sandu, a semnat decretul de dizolvare a legislativului, stabilind ziua alegerilor anticipate. Scrutinul de la 11 iulie, crucial pentru soarta noastră, va crea premisele pentru Schimbare numai dacă vom demonstra că am învățat lecțiile trecutului.

28.04.21

Ioan-Aurel POP

Unirea Basarabiei cu România

I.-A.P. – președintele Academiei Române, profesor și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor și coautor a peste 80 de cărți, tratate și manuale și a peste 700 de studii și articole, mai recente fiind *Istoria României moderne* (2019); *De la romani la români. Pledoarie pentru latinitate* (2019); *Istoria ilustrată a românilor pentru tineri* (2018); *Istoria, adevărul și miturile* (2018). Doctor honoris causa al 10 universități din țară și de peste hotare. Membru al unor academii și societăți savante străine, între care Academia Europeană de Știință și Artă de la Salzburg (Austria), Academia Națională Virgiliană din Mantova (Italia), Ateneo Veneto din Veneția (Italia), Academia Europeană de Științe, Arte și Litere din Paris (Franța) ș.a.

Anul 1918, în ciuda marilor umilințe și sacrificii îndurate, a adus României cea mai frumoasă împlinire din întreaga sa istorie modernă: unitatea politică a tuturor românilor. De la înălțimea „corectitudinii politice” de astăzi, în urma proliferării viziunilor globaliste și a prejudecății conform căreia națiunea este o realitate malefică, mulți contemporani ai noștri privesc actele de la 1918 cu superioară îngăduință. Ei uită că generația Unirii nu avea cum să fie globalistă, precum erau atunci bolșevicii și că formarea statelor naționale unitare și destrămarea imperiilor acaparatoare multinaționale reprezentau cele mai înaintate idealuri ale mișcărilor progresiste din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea. Așa gândeau atunci și cei mai mulți dintre români. Prima provincie care s-a unit cu țara a fost și aceea care fusese ocupată de străini cel mai târziu, anume Basarabia (răpită de ruși în 1812). Cum se știe, din cadrul său, sudul, adică ținuturile (județele) Cahul, Ismail și Bolgrad, fuseseră redade Moldovei și, implicit, României între 1856 și 1878. După mai bine de o sută de ani de ocupație, Basarabia revenea într-un stat românesc (acum în România) într-o stare de înapoiere deosebită, menținută astfel de Imperiul Țarist. În urma revoluției din Rusia, Imperiul Țarist a ajuns în pragul prăbușirii. Ideile de stânga și bolșevice

au pătruns până în cele mai îndepărtate provincii, unde s-au creat, după modelul din metropolă, soviete (sfaturi sau consilii ale muncitorilor, țăranilor, soldaților). Această tendință a cuprins și Basarabia. În paralel, se afirmau plenar forțele naționale locale moldovenești. Astfel, în aprilie 1917, s-a creat la Chișinău Partidul Național Moldovenesc (în frunte cu Vasile Stroescu), care milita la început pentru autonomia Basarabiei. Organul de presă al partidului era ziarul „Cuvânt moldovenesc”, pentru a cărui apariție anumiți refugiați din Transilvania și Bucovina și-au adus o notabilă contribuție. În același timp, forțele conducătoare ale Ucrainei urmăreau anexarea Basarabiei (ca și a Bucovinei) la această țară pe cale de a se naște.

Încă din toamna anului 1917, s-a format la Chișinău „Sfatul Țării”, un fel de parlament (organ reprezentativ cu rol legiuitor) ales democratic al populației dintre Prut și Nistru, care a decis inițial desprinderea Basarabiei de Rusia și autonomia sa. În condițiile date, mai ales prin conturarea pericolului bolșevizării țării, se impunea intervenția armatei române la est de Prut. Derulată între decembrie 1917 și martie 1918, intervenția armatei României în Basarabia s-a desfășurat în baza unei înțelegeri dintre aliații din Antanta și a unor cereri de ajutor militar din partea Guvernului Republicii Democratice Moldovenești, având de asemenea acordul Puterilor Centrale. Împrejurările politice și strategice ale prezenței armatei române în Basarabia se leagă de incapacitatea conducerii provinciei de a controla situația în nou-înființata Republică Democratică Moldovenească, amenințată de presiunile forțelor bolșevice aflate în curs de organizare pe teritoriul fostei gubernii ruse. Un alt element semnificativ a fost interesul major al Regatului României de a beneficia, cu acordul reprezentanților Antantei și ai Puterilor Centrale, de stăpânirea militară a teritoriului Moldovei Orientale. Această stăpânire ar fi urmat să se facă într-o conjunctură istorică favorabilă pentru separarea teritoriului basarabean de Imperiul Rus și în contextul în care Moldova Occidentală, amenințată de foamete, nu avea acces (pe fondul dezordinilor din Basarabia) la importante stocuri de provizii aflate pe teritoriul situat între Prut și Nistru. În fine, în interiorul noii „republici”, forțele patriotice românești traversau o perioadă de conștientizare a necesității unirii cu țara și evoluau de la faza desprinderii de Rusia, a autonomiei și independenței, spre ideea alăturării la Regatul României.

În fruntea mișcării erau Ion Inculeț, Constantin Stere, Vasile Stroescu, Paul Gore, Vladimir Herța, Pantelimon Halippa, Onisifor Ghibu, Ion Pelivan, Daniel Ciugureanu, Ion Buzdugan, Alexei Mateevici, Simion Murafa și alții. În anii 1917-1918, partea Moldovei dintre Prut și Nistru, fostă gubernie rusească pentru mai bine de un secol, și-a proclamat autonomia, apoi desprinderea de Rusia; a devenit Republica Moldovenească Independentă, pentru ca apoi să se unească cu România. Ultimul act a fost opera aceleiași instituții numite „Sfatul Țării”, în care erau reprezentate toate păturile socio-profesionale și toate minoritățile naționale. La 11 martie 1918, Ion Inculeț, președintele Sfatului Țării din Basarabia, a adresat regelui Ferdinand I al României următoarea telegramă: „M.S. Regelui – Iași, În numele Sfatului Țării, care reprezintă poporul românesc din Basarabia desrobit de jugul secular, aduc Majestății Voastre expresiunea credinței neclintite a întregului popor românesc din România Răsăriteană, care în unire cu țara-mumă vede chezașia desvoltărei sale libere, calea neîmpiedicată spre cultura națională și dreptatea socială. – Al Majestății Voastre prea plecat servitor, Ioan Inculeț, Președintele Sfatului Țării din Basarabia” (Bogdan Murgescu, coord., *Istoria României în texte*, București, 2001, p. 277-278).

În Sfatul Țării erau 156 de deputați, dintre care 105 erau români moldoveni, 15 ucraineni, 14 evrei, 8 găgăuzi, 7 ruși, 2 germani, 2 bulgari, 1 polonez, 1 armean și 1 grec. Instanța legislativă a decis cu majoritatea de voturi, la 27 martie/9 aprilie 1918, unirea Basarabiei cu Regatul României. Voturile s-au împărțit astfel: 86 de deputați au votat unirea cu România, 36 s-au abținut, trei au votat împotriva, restul fiind absenți. Prin urmare, în conformitate cu regulile unanim recunoscute ale democrației din lumea civilizată, în urma votului reprezentanților întregii populații din partea Moldovei cuprinse între Prut și Nistru, actul de unitate din această parte de țară era îndeplinit. Iată cum sună Declarația de unire a Basarabiei cu România (27 martie/9 aprilie 1918): „În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară:

Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de Neam, pe baza principiului

ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu Mama sa România.

Această Unire se face pe următoarele baze:

1. Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvarea și realizarea reformei agrare, după nevoile și cererile norodului. Aceste hotărâri se vor recunoaște de Guvernul român.
2. Basarabia își păstrează autonomia provincială, având un Sfat al Țării (Dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ împlinitor și administrație proprie.
3. Competența Statului Țării este: a) votarea bugetelor locale; b) controlul tuturor organelor Zemstvelor și orașelor; c) numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de Guvern.
4. Restructurarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale.
5. Legile în vigoare și organizația locală (zemstve și orașe) rămâne în putere și vor putea fi schimbate de Parlamentul român numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentantul Basarabiei.
6. Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia.
7. Doi reprezentanți vor intra în Consiliul de Miniștri român, acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe viitor luați din sânul reprezentanților Basarabiei din Parlamentul Român.
8. Basarabia va trimite în Parlamentul Român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret.
9. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste, sate, orașe, zemstve și Parlament se vor face pe baza votului universal, egal, direct și secret.
10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor și toate libertățile obștești vor fi garantate prin Constituție.
11. Toate călcările de legi făcute din motive politice în vremurile turburi ale prefacerilor din urmă sunt amnistiate.

Basarabia, unindu-se ca fică cu Mama sa România, Parlamentul român va hotărî convocarea neîntârziată a Constituantei, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărî împreună cu toții înscrierea în Constituție a principiilor și garanțiilor de mai sus.

Trăiască Unirea Basarabiei cu România, de-a pururea și pentru totdeauna!

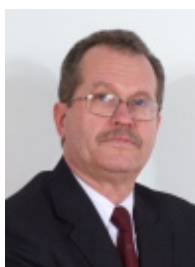
Președintele Sfatului Țării, I. Inculeț

Secretarul Sfatului Țării, I. Buzdugan” (*Basarabia și basarabienii*, alcătuire, studii și comentarii de Mihai Adauge și Alexandru Furtună, Chișinău, 1991, p. 246-247).

Prima provincie românească care a dat exemplul de reunire a ținuturilor românești înstrăinate a fost Basarabia. Ea venea ca o „fică” spre „mama sa România”, având convingerea respectării principiilor celor mai avansate ale dreptului internațional și încrederea în viitorul poporului român unit sub coroana Regatului României.

Alexandru ARSENI

Reunificarea națională și teritorială a românilor – legalitate și legitimitate

„... fără unire emanciparea națională nu este posibilă, iar fără emancipare națională nici drepturile și libertățile fundamentale nu pot fi asigurate.”

(Federaliștii americani)

A.A. – avocat, doctor habilitat, conferențiar universitar la Facultatea de Drept, USM. Deputat în Parlament. Printre lucrările semnate: *Drept constituțional și instituții politice*, 1997; *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*, vol. 1 – 2005, vol. 2 – 2014, 2019; *Jurisdicția constituțională a Republicii Moldova*, 2000; *Cetățenia – o nouă viziune și reglementare europeană*, 2002; *Suveranitatea națională de la construcție teoretică la realizare practică*, 2013; *Legitimitatea puterii de stat – Principiu edificator al statului de drept și democratic contemporan: Argumentare științifică și confirmare practică*, 2014. Deținător al medaliai „Meritul Civic”, al Ordinului de Onoare și al Ordinului Republicii.

Unitatea națională și teritorială a românilor a fost și este o temă de cercetare abordată pe parcursul îndeosebi al secolelor XVIII-XX, continuând să rămână actuală în zilele noastre. Problema a fost expusă și argumentată pe plan istoric, juridic, diplomatic și chiar moral.

Începând cu ocupația din 1940 (reluată în 1944) până la proclamarea independenței Republicii Moldova și în zilele noastre, s-au conturat două mișcări diametral opuse: una naturală și divină – reîntregirea cu Patria-mamă România și cealaltă exportată și explicată de Rusia – „statalitatea”.

Pe marginea acestei dispute, în urma unui studiu complex al actelor juridice (ceea ce nu înseamnă că neglijăm celelalte studii pro-reîntregire), în articolul de față, împărtășind pe deplin eternul adevăr de unitate națională și teritorială a românilor ca unic popor european, divizat încă în două state, argumen-

tăm acest adevăr prin prisma dreptului constituțional și a dreptului internațional, prin prisma principiului legitimității juridice pe fundalul tuturor celorlalte domenii ale existenței și prosperării unei națiuni, inclusiv a celei române.

Principiul unității naționale și teritoriale a fost reconfirmat și prin Carta de la Paris pentru o Nouă Europă. Aceasta, în virtutea anumitor circumstanțe generate de interese străine națiunii române și chiar contrare voinței ei.

Procesul istoric de consolidare și cimentare a unității naționale și teritoriale a românilor demonstrează legalitatea și legitimitatea acestei unități, confirmate și prin acte internaționale.

Contrar acestui fenomen natural și organic, încercările de a demonstra contrariul, adică existența și prosperarea unei părți a națiunii într-un stat independent, se soldează cu eșec și deznaționalizare. Or, unitatea națională și teritorială a românilor în cadrul României constituită la 1918 și până în 1940 a demonstrat evoluție și progres.

Așadar, suportul material și spiritual al emancipării, progresului și democrației într-un stat de drept este unitatea națională și teritorială a fiecărei națiuni și, respectiv, a națiunii române.

La etapa consecințelor războiului ruso-turc din 1806-1812, formele de guvernământ se încadrau în clasificarea dată de N. Machiavelli, potrivit căruia „toate statele, toate stăpânirile care au avut și au putere asupra oamenilor au fost și sunt fie republici, fie principate” (Machiavelli 2008: 13).

La 1812 Țara Moldovei era principat, cu statut de suzeranitate. „Suzeranitatea” în general prevede dreptul unui stat asupra altui stat, care are guvern propriu, dar nu are autoguvernare (DEX 2016). Sub acest statut domnitorilor „li s-a lăsat toată slobozenia și aproape toată putere de odinioară de a face legi, de a-i pedepsi pe supuși, de a căftăni sau a lua boieria, de a pune biruri, de a pune episcopii” (Cantemir 1992: 45). Chiar dacă nu dispunea de autonomie, integritatea teritorială era asigurată.

În timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812 imperiul rus urmărea doar un singur și veșnic scop – cucerirea de noi teritorii și subjugarea popoarelor. Această intenție o demonstrează rescriptul secret

al țarului Alexandru I către comandantul armatei ruse feldmareșalul M.I. Kutuzov din 22 martie 1812: „V samoi je krainosti dozvoleaiu vam zakliuciti mir, poloja Prut, po vpadenii v Dunai, graniței. *No sie dozvolenie vvereaui licino vașei otvetstvennosti, trebuui neobhodimo, citobi ni odno ližo, bez izeatiia, ne bilo isvestno o siom do samogo ceasu podpisaniuu*” (cursivul nostru – A.A.) (Кутузов 1952: 851).

Această politică a fost clar apreciată și de Rusia. „Țării, scria V.I. Lenin, promovau o politică de anexii, folosind mijloace grosolane, schimbând un popor cu altul potrivit unor înțelegeri cu alți monahi (împărțirea Poloniei, tranzacția încheiată cu Napoleon în ceea ce privește Finlanda ș.a.), așa cum moșierii făceau între ei schimb de țărani șerbi” (Ленин 1977: 7).

Ilegalitatea și ilegitimitatea raptului Basarabiei din Principatul Moldovei au fost subiect de abordare și în teoria marxistă: „Turcia, scria K. Marx, nu poate ceda ceea ce nu-i mai aparține, pentru că Poarta Otomană n-a fost niciodată suverană asupra țărilor române. Poarta însăși recunoscuse acest lucru, când la Carlovitz, presată de poloni să le cedeze Moldo-Vlahia, ea răspunse că nu are dreptul de a face vreo cesiune teritorială, deoarece capitulațiile nu-i conferă decât un drept de suzeranitate” (Marx 1964: 106).

Acest Tratat de la 1812 a fost calificat, la 2 octombrie 1812, de către 14 înalți demnitari ai Țării Moldovei membri ai Divanului (forul suprem de stat) drept „ruperea din trupul Moldovei” a teritoriului istoric de la răsărit de Prut, considerat de moldoveni „grânarul și imașul Principatului” (Uricariul 1857: 345-346).

Oricum, în 1812, ca în tot cursul istoriei sale, Moldova cu Basarabia formau împreună un stat deosebit, cu legile și prințul său, și se aflau supuse numai la ceea ce diplomația a numit impropriu suzeranitatea Porții Otomane. În această situațiune Basarabia a fost în 1812, în actul „oficial de cesiune, dobândită de către Rusia de la Poarta Otomană, dar în realitate răpită de la legitimul și adevăratul ei proprietar, care era Moldova, și transmisă de către cei ce nu aveau drept s-o cedeze la cel ce nu avea drept s-o ia...” (Eminescu 1991: 16).

„Lupta patrioților români din teritoriile de la răsărit de Prut întru apărarea izvoarelor dreptului Principatului Moldova a permis menținerea, cel puțin parțială, a populației autohtone basarabene și transnistrene în

cadru sferei juridice a poporului român” (Grama 1994: 94). Așadar, prin pacea de la București din 1812 Basarabia, incontestabil, a fost anexată la Imperiul Rus. În dreptul internațional, **anexiunea** caracterizează acțiunile de „încorporare prin violență de către un stat a unui teritoriu ce aparține altui stat”.

Însăși noua putere rusă din 1917 afirma că prin anexarea ori contopirea unor teritorii străine „... guvernul înțelege orice alipire a unei naționalități mici ori slabe la un stat mare ori puternic fără consimțământul și dorința acestei naționalități, exprimată precis, limpede și de bunăvoie, fără a ține seama de faptul când a fost săvârșită această alipire forțată” (cursivul nostru – A.A.), fără a ține seama și de faptul cât de dezvoltată ori înapoiată este nația alipită cu forța sau reținută cu forța în granițele statului dat¹.

Dezvoltând această idee, în Decret se mai stipulează: „Dacă o națiune oarecare este reținută cu forța în granițele unui stat, dacă acestei națiuni, contrar dorinței exprimate de ea – indiferent dacă această dorință este exprimată în presă, prin adunări populare (ex.: Basarabiei – Soroca etc.), prin hotărâri ale partidelor sau prin proteste și răscoale împotriva asupririi naționale – nu i se acordă dreptul de a soluționa fără cea mai mică constrângere, prin vot liber, problema privind formele existenței sale ca stat, cu condiția retragerii complete a trupelor națiunii anexate sau în general ale națiunii mai puternice, atunci alipirea ei constituie o anexiune, adică o cotropire și o violență” (Сборник 1968: 27).

Marea revoluție franceză a dat naștere unui nou proces istoric de organizare și funcționare a statelor în baza principiilor națiunilor, concept și teme juridic constituțional valabil și astăzi.

Doctrinar, **națiunea** este „forma superioară de comunitate umană și este a) produsul unui îndelungat proces istoric având la bază b) comunitatea de origine etnică; c) de limbă; d) de cultură; e) de religie; f) de factură psihică; g) de viață; h) de tradiții și i) de idealuri, dar mai ales trecutul istoric și de voința de a fi împreună a celor care au dăinuit pe un anumit teritoriu. Sentimentul național constituie astfel cel mai puternic ferment al coeziunii statului și al permanenței” (Deleanu 1996: 13).

Anume acest principiu a stat la baza Convenției de la Paris care s-a soldat cu unirea (din 4 ianuarie și 24 ianuarie 1859) a Principatelor române într-un stat unitar național român.

Ulterior Principatele unite s-au prevalat de actele Congresului de la Paris din 1856 referitoare la principiul naționalităților recunoscut astăzi cu titlul de autodeterminare națională. Anume la 5 mai 1877 România și-a proclamat independența față de Imperiul Otoman. În fapt și de drept, a aplicat regula internațională potrivit căreia „orice comunitate umană legată printr-o identitate de aspirații și interese, de limbă, obiceiuri, caractere și tradiții are dreptul de a se elibera din agresiunea unui guvern străin și de a se întrupa într-un stat propriu” (Drăganu 2000: 128)².

Primul Război Mondial (1914-1918), pe lângă toate grozăviile, s-a soldat și cu căderea a trei imperii: Otoman, Rus și Austriac. Din nou, în prim-plan s-a impus principiul naționalităților, al autodeterminării naționale. Astfel, în luna februarie 1917 în Rusia are loc revoluția burghezo-democratică, iar la 26 octombrie 1917 – Revoluția bolșevică. În vâltoarea evenimentelor, noua putere adoptă *Declarația drepturilor popoarelor din Rusia de la 2(15) noiembrie 1917*, prin care proclamă oficial „dreptul popoarelor din Rusia la libera autodeterminare până la separare și formarea unui stat independent” (Сборник 1968: 36).

Dezvoltând acest act pentru realizarea dreptului națiunilor la autodeterminare, Guvernul bolșevic (Consiliul Comisarilor Poporului) considera necesară, respectarea anumitor condiții, printre care „с) crearea în regiunea respectivă a unei conduceri provizorii, alcătuite din reprezentanți aleși în mod democratic ale nației, care se autodetermină” (cursivul nostru – A.A.) (Ленин 1974: 130-131).

Sentimentul național al românilor basarabeni s-a resimțit imediat. Astfel, în zilele de 20-27 octombrie (2-9 noiembrie) 1917, în care își desfășura lucrările Congresul II ostășesc moldovenesc, Congresul proclamă (la 22 octombrie):

- 1) autonomia teritorială și politică a Basarabiei, pornind de la principiul revoluției că fiecare popor are dreptul să-și hotărască singur soarta;
- 2) alegerea biroului pentru organizarea parlamentului – Sfatul Țării dintr-un număr de 120 deputați + 10 moldovenilor de peste Nistru (Halippa 1991: 73-74).

Realizând rezoluțiile Congresului, la 21 noiembrie 1917 are loc ședința de constituire a Sfatului Țării³, iar la 2 decembrie 1917 este proclama-

tă Republica Democratică Moldovenească. Ulterior, la 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării proclamă independența Republicii Democratice Moldovenești⁴.

Procesul emancipării naționale triumfă la 27 martie 1918 prin adoptarea de către Sfatul Țării a Actului unirii pe veci cu Patria-mamă România. Pe această cale legală Basarabia anexată de către Rusia la 1812 revine la matca naturală națională și teritorială.

Acest proces de unificare națională și dreptul la autodeterminare au fost subliniate de către președintele SUA Woodrow Wilson, care a reiterat că „viitoarea așezare internațională postbelică să aibă la bază ideea că fiecare popor are dreptul să-și aleagă suveranitatea sub care este chemat să trăiască” (*Apud* Drăganu 2000: 130).

Poporul român a realizat din plin acest drept. Astfel, căderea imperiului habsburgic este reflectată în „Manifestul imperial către popoarele Austriei” din 16 octombrie 1918, prin care împăratul decretează ca „... fiecare popor pe ținutul în care locuiește să formeze un stat propriu și că împăratul... va garanta fiecărui stat național neatârarea sa...” (*Unirea* 1918).

Misiunea de a înlăptui acest act a fost încredințată „sfaturilor (consiliilor) naționale formate din deputații parlamentari ai fiecărei națiuni”. În acest context, la 17 octombrie 1918 împăratul emite un ordin către armată și flotă în care, printre altele, se arată că „... se lasă cale liberă pentru dezvoltarea nestingherită a fiecărui popor spre binele lui...”. În baza acestor reglementări, Congresul General al Bucovinei (Dieta), la 15 noiembrie 1918 a votat „Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu regatul Românesc”.

Unirea Transilvaniei se realizează prin altă procedură legală. Astfel, Consiliul Central Național Român prin circularele din 2/15 noiembrie 1918 convoacă Marea Adunare Națională Română. În același timp, Garda Națională Română depune jurământul de credință față de Consiliul Național Român.

La 18 noiembrie/1 decembrie 1918 Marea Adunare Națională Română a Tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18

noiembrie, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dâșii cu România.

De menționat că toate cele trei acte de unire cu România (27 martie 1918, 1 noiembrie 1918 și 1 decembrie 1918) au fost ratificate prin decrete-legi și, respectiv, de către Rege.

Pe această cale, în baza principiului dreptului internațional al autodeterminării naționale și a actelor enunțate în ansamblu s-a încheiat procesul istoric de unificare națională și teritorială a românilor într-un stat modern legal și legitim constituit. Pe bună dreptate „Țara este Statul încheiat care conține în sine atât națiunea, cât și solul. Statul organizat, așezat și pașnic, care stăruie pe drumul hotărât de soartă. Statul născut în mod natural din pământul plămădit cu sânge, iar nu o simplă creatură juridică de moment a unor interese și acorduri internaționale” (Teodorescu 1947; Oroveanu 1992: 263).

Sub aspect al dreptului internațional public, Conferința de pace de la Paris din 3 martie 1920 recunoaște unitatea statului român și, implicit, unirea Basarabiei cu România. Iar la 28 octombrie 1920 reprezentanții Angliei, Franței, Italiei și ai Germaniei, pe de o parte, și ai României, pe de altă parte, au semnat la Paris tratatul prin care se recunoaște suveranitatea României asupra Basarabiei. Acest tratat este ratificat în aprilie 1920 de Parlamentul României. La 19 mai 1922 tratatul a fost ratificat de Marea Britanie, iar mai apoi, la 11 mai 1924 – de către Parlamentul Franței (Cojocaru 1991).

Doar Rusia nu a recunoscut unirea Basarabiei cu România, ignorându-și, în stil specific, propriile acte normative valabile (indicate anterior). De remarcat contrariul civilizată al Austriei, care nu a pus la îndoială integritatea României.

Rusia sovietică, stabilind la 9 iunie 1934 relații diplomatice cu România, *de jure* a recunoscut unirea Basarabiei cu România. Dar, *de facto*, ca și în cazul Finlandei și al Poloniei, a reocupat teritoriile din Finlanda (războiul ruso-fin), România, Polonia și Țările Baltice în baza Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939.

Consecința pactului: Basarabia și Nordul Bucovinei au fost anexate la URSS la 28 iunie 1940. Mai apoi Nordul Bucovinei, Ținutul Herța și

sudul Basarabiei sunt transmise în componența Ucrainei, iar din restul teritoriului și o parte din fosta RASS Moldovenească la 2 august 1940 la Moscova, contrar tuturor normelor dreptului internațional și chiar intern al URSS, a fost creată RSS Moldovenească. Situația s-a păstrat și după cel de-al Doilea Război Mondial.

Evenimentul de la 28 iunie 1940 analizat „prin prisma criteriilor fundamentale ale actelor legislative sovietice din 1917 și a normelor de drept internațional se prezintă ca o anexiune. Mai mult decât atât, demnitarii sovietici au tins să fundamenteze acest act nelegitim prin nelegiuirea comisă față de statul Moldovenesc la 1812” (Grama 1992: 38).

De remarcat că și poporul german a avut de suferit groaznic în urma Pactului Ribbentrop-Molotov fiind divizat în două state.

Abia în 1989 Parlamentul URSS – Congresul Deputaților a condamnat Pactul Ribentrop-Molotov. Republica Moldova, în calitate de Stat Suveran prin avizul adoptat de către Parlament la 23 iunie 1990 la fel condamnă pactul și consecințele lui asupra Basarabiei și Nordului Bucovinei (*Veștile* 1990).

Această poziție juridică este reconfirmată în Declarația Independenței din 27 august 1991, subliniindu-se ca parlamentele multor state au declarat Pactul din 23 august 1939 nul și neavenit și cer lichidarea consecințelor pentru Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutului Herța.

În calitate de stat suveran, Republica Moldova, prin Hotărârea Parlamentului din 28 iulie 1990, aderă la Declarația Universală a Drepturilor Omului. În aceeași zi ratifică Pactele din 1966 în care se declară: „Toate popoarele au dreptul de a dispune de ele însele. În virtutea acestui drept ele își determină liber statutul politic și își asigură liber dezvoltarea economică, socială și culturală” (art.1) (*Pactul* 1998: 18, 30).

Ulterior, Republica Moldova a aderat la Actul final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă, fiind admisă cu drepturi egale în OSCE. Semnificativă este Carta de la Paris, în care, pe lângă celelalte principii ale dreptului internațional, se stabilește încă unul, și anume: cel al „unității naționale”. Astfel, textul Carta stipulează: „Reafirmăm egalitatea în drepturi a popoarelor și dreptul lor la autodeterminare, conform Cartei O.N.U. și normelor pertinente ale dreptului

internațional în acest domeniu, inclusiv ale celor referitoare la integritatea teritorială a statelor”. Totodată prevede: „Luăm act cu mare satisfacție de Tratatul privind reglementarea definitivă cu privire la Germania, semnat la Moscova, la 12 septembrie 1990, și salutăm sincer faptul că poporul german (sublinierea noastră) s-a reunit într-un singur stat conform principiilor Actului final al Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa și în deplin acord cu vecinii săi. Realizarea unității naționale (sublinierea noastră) a Germaniei este o contribuție importantă la instaurarea unei ordini de pace justă și durabilă în Europa unită, democratică și conștientă de responsabilitatea sa în domeniul stabilității, păcii și cooperării (*Carta* 1998: 304).

Luând în calcul aceste stipulări, urmând spiritul și duhul Cartei de la Paris, constatăm, cu regret, că o singură națiune, și, anume, cea română nu este unificată și reunită într-un singur stat până în prezent. Iar practica unității naționale germane și reunificarea Germaniei servește nouă, românilor, exemplul de urmat, având în acest plan și reglementările de rigoare.

Mai mult ca atât, întru dezvoltarea spiritului Cartei de la Paris pentru o Nouă Europă, Parlamentul European, prin Rezoluția din 19 septembrie 2019, condamnă actele de agresiune, crimele împotriva umanității și violarea drepturilor omului comise de regimurile totalitare – nazist și comunist – subliniind totodată faptul că cel de-al Doilea Război Mondial a fost rezultatul imediat al Pactului Ribbentrop-Molotov.

În acest context, Rezoluția Parlamentului European invită „toate statele-membre ale UE să efectueze o evaluare clară și principială a crimelor și actelor de agresiune comise de regimurile totalitare comuniste și de regimul nazist”. Or, România tocmai este jertfă a acestui Pact, prin care i-au fost răpite Basarabia (astăzi Republica Moldova), Ținutul Herța și Nordul Bucovinei, aceste teritorii fiind ocupate la 28 iunie 1940 de către Uniunea Sovietică prin ultimatul din 26 iunie 1940.

Rezoluția încurajează România să inițieze o evaluare deplină a consecințelor Pactului Ribbentrop-Molotov pentru Republica Moldova, Ținutul Herța și Nordul Bucovinei înlăturarea lor prin reîntregirea acestor teritorii cu România – consecință legală și legitimă din punct de vedere juridic și al Adevărului Divin.

Studiul efectuat în materia unității naționale și statale a românilor în baza normelor și principiilor dreptului internațional ne permit să formulăm următoarele concluzii.

1. Raptul Basarabiei la 1812 din corpul Principatului Moldav și cel din 28 iunie 1940 din corpul statului național, unitar România constituie acte de anexe, condamnate de normele și principiile unanim recunoscute ale dreptului internațional.

2. Spiritul unității naționale este inherent societății umane evolute la calitate de națiune, fapt demonstrat în istoria omenirii. Statele nord americane după proclamarea independenței s-au unificat într-o singură națiune. Polonia a fost divizată de trei ori, dar nu și-a creat state, ci s-a unificat.

3. Unirea principatelor din 4-24 ianuarie 1859 este legală și legitimă, fiind săvârșită în baza principiului naționalităților.

4. Formarea statului Român la 1 decembrie 1918 prin Unirea Basarabiei la 27 martie 1918, a Bucovinei la 1 noiembrie 1918 și a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului la 1 decembrie 1918 constituie un proces firesc legal și legitim confirmat și de normele și principiile dreptului constituțional și ale dreptului internațional.

5. Proclamarea independenței Republicii Moldova și ratificarea Acordului cu Uniunea Europeană este un pas firesc, legal și legitim de integrare în UE și de reîntregire națională a poporului român.

6. Pornind de la normele și principiile dreptului internațional și, în special, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă, poporul Republicii Moldova ca parte a Națiunii Române, la fel ca și poporul german, are dreptul la unitate națională – drept fundamental al Națiunilor Unite libere și prospere.

Considerăm că realizarea acestui drept este legală și legitimă pentru Republica Moldova, pornind de la principiul unității popoarelor stabilit în Carta de la Paris pentru o Nouă Europă el urmează să-și găsească exprimare *prin acceptarea necondiționată și în mod prioritar a Republicii Moldova în cadrul UE ca formă juridică de reintegrare și reunificare cu România. Acesta va fi triumful adevărului.*

Note

¹ Decretul despre pace din 26 octombrie (8 noiembrie) 1917. În: Ленин В.И. *Полн. собр. соч.*, том 35, с.14.

² Acest principiu va sta și la baza proclamării independenței Basarabiei la 24 ianuarie 2018.

³ Vezi „Patrimoniul”, 1990, nr.1, p.161.

⁴ Vezi „Patrimoniul”, 1991, nr.3, p.61.

Bibliografie

Cantemir 1992 = Dimitri Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, Hyperion, 1992, p. 45.

Carta 1998 = Carta de la Paris pentru o nouă Europă din 21 noiembrie 1990. Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr.707-XII din 10 septembrie 1991. În *Tratate internaționale*, Ediție oficială, vol. 1, 1998.

Cojocaru 1991 = Gh. Cojocaru, *Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, în „Cugetul”, 1991, nr.4.

Deleanu 1996 = Ion Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*, vol. 2, București, Europa Nova, 1996.

DEX 2016 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Univers enciclopedic, 2016.

Drăganu 2000 = Tudor Drăganu, *Drept constituțional și instituții politice*, vol.1, Cluj-Napoca, 2000.

Eminescu 1991 = Mihai Eminescu, *Basarabia*, Chișinău, Verba, 1991.

Grama 1992 = D. Grama, *Anexarea Basarabiei la URSS în 1940 – consecință a sfârtecării statului Moldovenesc în 1812*. În „Cugetul”, 1992, nr. 2.

Grama 1994 = Dumitru Grama, *Destin românesc*, în „Revistă de istorie și cultură”, 1994, nr.1.

Halippa 1991 = Pan Halippa, *Întâiul Congres al ostașilor și ofițerilor moldoveni din Chișinău*. În „Politica”, 1991, nr. 4.

Machiavelli 2008 = Nicolo Machiavelli, *Principele*, București, Mondero, 2008.

Marx 1964 = K. Marx, *Însemnări despre români*, București, 1964.

Oroveanu 1992 = Mihai T. Oroveanu, *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, București, Cerma, 1992.

Pactul 1998 = Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16 decembrie 1966, Ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28 iulie 1990. În *Tratate internaționale*, Ediție oficială, vol.1, 1998.

Teodorescu 1947 = A. Teodorescu, *Valoarea juridică a unui cuvânt românesc*. În „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. 1945-1956”, Seria III, Tomul XXVIII, București, Imprimeria națională, 1947.

Unirea 1918 = *Unirea*. În „Foaie bisericească politică”, Anul XXVIII, nr. 65, 23 octombrie 1918.

Uricariul 1857 = *Uricariu*, vol. IV, Iași, 1857.

Veștile 1990 = *Veștile Sovietului Suprem*, 1990, nr.6, 7, art. 186.

Кутузов 1952 = Кутузов М. И., *Сборник документов*, том 3, Москва, 1952.

Ленин 1974 = В.И. Ленин, *Полное собрание сочинений в 55 томах*. Том 35. Октябрь 1917-март 1918. Издание пятое, Москва, Издательство политехнической литературы, 1974.

Ленин 1977 = В.И. Ленин, *Полное собрание сочинений в 55 томах*. Том 32. Май-июнь 1917. Издание пятое, Москва, Издательство политехнической литературы, 1977.

Сборник 1968 = *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР*, том 1, Москва, 1968.

Decret de decorare semnat de Președintele României, domnul Klaus Iohannis

În temeiul prevederilor art. 94 lit. a) și ale art. 100 din Constituția României, republicată, ale art. 1 alin. (1) lit. b) și alin. (3) din Legea nr. 91/2018 privind Centenarul Războiului pentru Întregirea Neamului și Centenarul Marii Uniri, precum și ale Hotărârii Guvernului nr. 888/2018 privind aprobarea descrierii distincțiilor naționale, procedurile de înaintare a propunerilor, criteriile de acordare a distincțiilor, precum și cazurile de retragere, cu completările ulterioare, cu ocazia marcării Centenarului Teatrului Național „Mihai Eminescu” din Chișinău, precum și cu ocazia aniversării a 30 de ani de relații diplomatice între România și Republica Moldova, în semn de apreciere pentru efortul depus în vederea păstrării identității naționale și a răspândirii valorilor culturale românești,

Președintele României d e c r e t e a z ă:

ARTICOL UNIC

Se conferă Medalia Aniversară Centenarul Marii Uniri:

1. domnului Bantof Alexandru, redactor-șef al Revistei de cultură și știință „Limba Română”;
2. domnului Botgros Nicolae, director artistic și prim-dirijor al Orchestrei Naționale de Muzică Populară „Lăutarii”;
3. domnului Bulat Nicolae, profesor, istoric și scriitor, director al Muzeului de Istorie și Etnografie din Soroca;
4. doamnei Casian Valentina, primar al orașului Strășeni;
5. domnului Ciobanu Vitalie, scriitor, ziarist, comentator la „Radio Europa Liberă”;
6. domnului Cojocar Gheorghe, istoric, director al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, comentator la „Radio Europa Liberă”;

7. domnului Grecu Alexandru, actor și regizor, președinte al Uniunii Teatrale din Republica Moldova;
8. domnului Hadârcă Petru, actor și regizor;
9. domnului Mischevca Vladimir, istoric;
10. doamnei Moraru Viorica, director executiv al Complexului „Vatra Neamului“;
11. domnului Negrei Ion, om politic, istoric;
12. domnului Negru Nicolae, analist politic;
13. doamnei Pintilei Elena, director general al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova;
14. domnului Ropot Simion, redactor-șef la Monitorul Oficial al Republicii Moldova;
15. doamnei Rotaru Teodora, medic, scriitoare;
16. domnului Rusanovschi Iulian, promotor al restabilirii monumentelor istorice ridicate în perioada 1918-1940;
17. doamnei Sargun Maria, cercetător bibliograf;
18. domnului Ungureanu Tudor, muzician, conducătorul ansamblului etno-folcloric Ștefan Vodă;
19. domnului Vidrașcu Anatol, CEO al Grupului Editorial „Litera“, președinte al Institutului Cultural European;
20. domnului Zbârnea Tudor, director al Muzeului Național de Artă al Moldovei.

PREȘEDINTELE ROMÂNIEI
KLAUS-WERNER IOHANNIS

În temeiul art. 100 alin. (2) din Constituția României, republicată,
contrasemnăm acest decret.

PRIM-MINISTRU
FLORIN-VASILE CÎȚU

București, 29 martie 2021.

Nr. 244.

Tatiana ROTARU

în dialog cu Ion TIGHINEANU

Academia de Științe a Moldovei: ani de căutări și afirmare

– **Mult stimate dle președinte Ion Tighineanu, ne aflăm în preajma unui eveniment remarcabil ce vizează istoria cercetării din Republica Moldova: aniversarea a 60-a de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei (a. 1961) și a 75-a (a. 1946) de la crearea primelor instituții științifice de tip academic. Trăim vremuri grele marcate de o pandemie globală. Totuși, Prezidiul AȘM a aprobat un plan de acțiuni cu prilejul acestor date importante, încadrat în „Săptămâna științei”, nutrind speranța că până în luna iunie situația epidemiologică se va redresa. Vă rog să vă referiți la aceste evenimente.**

– Într-adevăr, la 2 februarie curent, Prezidiul AȘM a aprobat Agenda preliminară a acțiunilor din cadrul „Săptămânii științei”, dedicată aniversării a 60-a de la fondarea AȘM și împlinirii a 75 de ani de la crearea primelor instituții științifice de tip academic. Scopul organizării acestei săptămâni constă în sensibilizarea societății și a guvernării cu privire la cercetarea științifică, rolul ei decisiv în identificarea soluțiilor în contextul provocărilor majore cu care se confruntă statele lumii, în particular, și civilizația, în general. „Săptămâna științei” va fi marcată în perioada 7-12 iunie 2021 și va fi lansată în prima zi cu susținerea lecției publice „Sănătatea solu-lui în era încălzirii globale: importanța lui pentru dezvoltarea durabilă a societății, inclusiv îmbunătățirea sănătății umane post-pandemice”. Autorul ei este prof. **Rattan Lal** (SUA), laureat al Premiului Nobel pentru Pace (2007) și al Premiului Mondial pentru Alimentație (2020).

Pentru ziua de 8 iunie este preconizată o conferință comună, organizată de Academia de Științe a Moldovei și Academia Română, cu genericul „Cercetări științifice în contextul provocărilor secolului XXI”. Forul va demara cu o lecție publică prezentată de profesorul **Stefan Hell** din Ger-

Ion Tighineanu, președintele Academiei de Științe a Moldovei¹

Ion Tighineanu, s-a născut la 22 martie 1955 în s. Sofia, r-nul Drochia. În 1972 a absolvit cu medalie de aur școala din satul natal, în 1978 – cu mențiune Institutul de Fizică și Inginerie din Moscova, în 1981 – doctorantura la Institutul de Fizică „P.N. Lebedev” al Academiei de Științe a URSS. În 1982 – doctor în științe fizico-matematice, în 1991 – doctor habilitat, în 1993 – profesor universitar. Pe parcursul anilor 1982-1998 a parcurs calea de la colaborator științific inferior până la șef de laborator în cadrul Institutului de Fizică Aplicată al AȘM. Bursier Humboldt (1995). În 1998 – prorector la Universitatea Tehnică a Moldovei. În 2004 a fost ales vicepreședinte, iar în 2019 – președinte al Academiei de Științe a Moldovei.

A fondat Centrul Național de Studiu și Testare a Materialelor în cadrul UTM (2001), unde a dezvoltat direcția științifică „Nanotehnologii nelitografice”. A acumulat o valoroasă experiență internațională în Germania, Italia, SUA, unde a realizat diverse proiecte științifice. A publicat circa 700 de lucrări științifice, inclusiv 6 monografii în limba engleză, peste 400 de articole în reviste internaționale cu factor de impact. Lucrările au acumulat cca 7 000 de citări, indicele personal Hirsch este egal cu 42 (Scopus). Are la activ și 52 de brevete de invenție, 20 de medalii de aur și argint – mențiuni ale participării la diverse expoziții internaționale de invenție. Este membru al Academiei Europaea, membru de onoare al Academiei Române, doctor de onoare al Institutului Unificat de Cercetări Nucleare din Dubna (Federația Rusă), membru cu merite deosebite al Asociației Internaționale pentru Optică și Fonică (SPIE Fellow) etc.

A pregătit 20 de doctori și doctori habilitați în științe fizico-matematice. Laureat al Premiului Național în domeniul Științei și Tehnicii (2004), al Premiului „Savantul anului în domeniul științelor reale”(2005). Este deținător al titlului onorific „Om Emerit”(2005), al Medaliei de Aur „Inventator Remarcabil” a Organizației Mondiale de Proprietate Intelectuală (2011), al Ordinului „Gloria Muncii” (2010) și al „Ordinului de Onoare” (2015).

mania, laureat al Premiului Nobel pentru Chimie (2014) și membru de onoare al Academiei Române, după care va urma o sesiune plenară cu contribuția oamenilor de știință din România și Republica Moldova. În aceeași zi își va desfășura lucrările și un simpozion în domeniul culturii și artei, organizat de secțiile de resort ale celor două academii.

Conform Agendei evenimentelor, în ziua de 9 iunie își va ține lucrările Conferința internațională „100 de ani ai insulinei”, în cadrul căreia vor fi abordate și aspecte privind coronavirusul de tip nou SARS-CoV-2 și pandemia COVID-19. La deschiderea întrunirii, **Randy Schekman**, laureat al Premiului Nobel pentru Medicină (2013), va susține lecția publică „Cercetări privind secreția de proteine și colaborarea cu George Palade”, urmată de o sesiune plenară, la care vor participa savanți notorii din țară și de peste hotare.

Pentru ziua de joi, 10 iunie, este programată Conferința științifică internațională cu genericul „Tehnologii moderne: actualitate și perspective”. În debutul evenimentului, prof. **Hiroshi Amano** (Japonia), laureat al Premiului Nobel pentru Fizică (2014) va susține lecția publică „Profitul economic al edificării societății energiei regenerabile”. În cadrul ședinței plenare, vor fi prezentate referate tematice de către mai multe personalități notorii, inclusiv „Inteligența artificială: starea actuală și perspective”, autor prof. **Klaus Mainzer**, președintele Academiei Europene de Științe și Arte cu sediul la Salzburg; „Programul național de dezvoltare a inteligenței artificiale în Bulgaria”, autor acad. **Julian Revalski**, președintele Academiei de Științe a Bulgariei etc.

În ultima zi a săptămânii, pe 11 iunie 2021, va avea loc Ședință festivă a Adunării Generale a Academiei de Științe a Moldovei, dedicată aniversării a 60-a de la fondarea AȘM și împlinirii a 75 de ani de la crearea primelor instituții științifice de tip academic, care se va finaliza cu lecția publică „Materiale pentru viitor”, prezentată de prof. **Konstantin Novoselov** din Marea Britanie, Laureat al Premiului Nobel pentru Fizică (2010) – personalitate bine cunoscută în țara noastră.

– Când a început istoria dezvoltării cercetării în ținutul nostru?

– Ar fi nedrept să se creadă, constata regretatul acad. Nicolae Corlăteanu într-un articol publicat în 1996, că basarabeni, aflându-se sub

stăpânirea țaristă (1812-1918) și sub cea sovietică (1940-1941, 1944-1989), au trăit într-o izolare istorică deplină. Deși au fost prinși în acele perioade în cleștele necruțător al țarismului, iar apoi al regimului sovietic, totuși basarabeni n-au cedat nimic constitutiv din personalitatea lor ca apartenență națională, din tradițiile populare, din conștiința de neam, păstrând cu sfințenie spiritualitatea, înțelepciunea înaintașilor... sublinia patriarhul filologiei noastre.

Prin urmare, în perioada postbelică, atunci când o mare parte a intelectualității s-a evacuat în România, lipsa acută de cadre a generat o situație fără precedent: în școli nu avea cine învăța copiii, în spitale – cine trata bolnavii etc. Concomitent cu deschiderea unor instituții de învățământ superior, a fost pusă și temelia primelor instituții de cercetate. Astfel, s-au creat condiții obiective pentru a se organiza o structură științifică de nivel republican. La 12 iunie 1946, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri al RSSM, la Chișinău a fost creată Baza Moldovenească de Cercetări Științifice a Academiei de Științe a URSS. În componența Bazei au fost create subdiviziuni, care concretizau principalele direcții de cercetare din acea perioadă: Institutul de Istorie, Limbă și Literatură, secțiile de geologie, botanică, viticultură și horticultură, pedologie, zoologie, energetică, economie și geografie. În cadrul secțiilor, dotate cu stațiuni și laboratoare, o bibliotecă științifică și o editură, activau grupuri de cercetători, dirijați de un Consiliu Științific. Prin urmare, Baza a pus începuturile științei academice în noua republică sovietică, creată prin anexarea Basarabiei la URSS.

La 6 octombrie 1949, Baza de Cercetări Științifice a fost reorganizată în Filiala Moldovenească a Academiei de Științe a URSS, în care s-au extins și s-au aprofundat cercetările. Spre finele anului 1960, în această structură deja activau 9 institute: Institutul de Pomicultură, Viticultură și Vinificație, Institutul de Botanică, Institutul de Pedologie, Institutul de Biologie, Institutul de Geologie și Minerale Utile, Institutul de Chimie, Institutul de Istorie, Institutul de Limbă și Literatură, Institutul de Cercetări Economice, subdiviziuni de cercetare mai mici, dar toate de importanță deosebită pentru interesele științei și ale societății. În martie 1961, a fost organizat Institutul de Fizică și Matematică, care peste trei ani s-a divizat în două institute de profil. Așadar, s-au conturat premise obiective și condiții reale de constituire, la 2 august 1961,

a Academiei de Științe a RSS Moldovenești. În consecință, la 12 iunie curent, noi sărbătorim aniversarea a 75-a de la crearea primelor instituții științifice de tip academic, iar la 2 august – aniversarea a 60-a de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei.

– Întemeierea Academiei de Științe a Moldovei a fost un eveniment important pentru comunitatea științifică din republică. Cine au fost membrii fondatori?

– Prin hotărâre de Guvern, au fost desemnați 11 membri titulari (academicieni): Anton Ablov, Vladimir Andrunachievici, Vasili Cervinski, Prokofi Dvornikov, Iachim Grosul, Boris Lazarenko, Gheorghii Lazurievski, Andrei Lupan, Iacob Prinț, Aleksei Spassky, Iosif Vartician și 13 membri corespondenți: Gheorghe Cealii, Nicolae Corlăteanu, Ion Dicusar, Lazar Dorohov, Nikolai Frolov, Mihail Iaroșenko, Anatoli Kovarski, Iuri Lealikov, Constantin Moraru, Iuri Petrov, Makari Radul, Eugeniu Russev și Petru Ungureanu. Savanții noștri autohtoni – Antonie Ablov, Vladimir Andrunachievici, Eugeniu Russev, Nicolae Corlăteanu – făcuseră școală serioasă în Universitățile din Iași, București și Cernăuți, așa că în noua Academie de la Chișinău ei au devenit fondatori de școli științifice, alături de colegii lor invitați de către autorități din URSS. Și aici voi specifica că doar 11 din 24 membri fondatori ai AȘM, sau mai puțin de jumătate, sunt de origine din Basarabia sau din stânga Nistrului.

– Domnule academician, să ne referim la generația de cercetători din perioada postbelică, pe care scriitorul Alexandru Gromov a numit-o „subtil”: generația frământătorilor de glod de pe drumurile de la sate; generația academicienilor desculți.

– Odată cu anexarea Basarabiei la URSS, intelectualitatea, preoțimea, tineretul studios și alte categorii de populație, care n-au dorit să trăiască sub regimul sovietic de ocupație, s-au evacuat peste Prut. În acea învălmășeală cu trecerea râului, precum și în alte circumstanțe au rămas familii despărțite: copii de părinți, frați de surori. Printr-o istorie dramatică aparte a trecut elevul de 12 ani Alexei Simașchevici, orfan de tată, viitorul academician, pe care mama, contabilă la Calea Ferată

Academicianul Vasile Anestiadi (1928-2014) – personalitate notorie a științei medicale.

Fondator al școlii științifice în domeniul patologiei. Rector al Institutului de Medicină din Chișinău (1963-1986)

Vladimir Andrunachievici (1917-1997), academician fondator al AȘM, despre care Gr. Vieru spune: „O tu vrăjitorule algebric! / Tu, care simți cifra / cum simțeau bunicii tăi / bulgărul de pământ / fărâmițat între degete...” (Umana algebră)

Chișinău, l-a trimis la 15 iunie 1941 în tabără pionerească din Odessa. Să ne imaginăm evenimentele tragice ce-au derulat ca într-un film: la 22 iunie începe războiul la Prut; tabăra pionerească de pe malul mării a fost evacuată în spatele frontului. Mama lui Alexei Simașchevici a aflat cu groază vestea că trenul, în care se aflau cei 50 de copii de la Odessa, a fost bombardat în drum și, în consecință, n-a scăpat nimeni cu viață. La scurt timp, femeia disperată că și-a pierdut unicul copil s-a mutat la soră-sa, în România. N-a știut că providența i-a păstrat viața fiului, care, îmbolnăvindu-se de scarlatină, a rămas de tren, fiind spitalizat la Tașkent. După însănătoșire, a fost trimis la un orfelinat din acel oraș. Aceste două suflete înstrăinate de implacabilul destin s-au revăzut abia peste 14 ani la Odessa, unde mama debarcase dintr-un vapor, sosit din România, așteptată de fiul ei deja matur: între timp el a absolvit Universitatea, s-a căsătorit, a devenit tată.

La fel, războiul i-a despărțit pentru 16 ani pe frații gemeni Gleb Drăgan și Boris Draganov, născuți într-o familie de profesori școlari lângă

Comrat, care s-au realizat ulterior în știință, ambii devenind savanți vestiți, academicieni: unul – la București, cel de al doilea – la Kiev. Părinții, la rândul lor, au trecut prin chinuri de neimaginat în exilul siberian, tatăl făcând și șapte ani de închisoare ca deținut politic. După eliberare au locuit retrași de viața publică în orașelul Anenii Noi, în vecinătate cu o rudă. Peste ani, când deja i-au părăsit puterile, s-au mutat la Kiev, la fiul lor, Boris Draganov. Acolo și-au găsit odihna de veci.

Am adus doar două exemple privind consecințele Pactului Ribbetrop-Molotov asupra populației din Basarabia și, în special, asupra intelectualității. Prima generație de cercetători din perioada postbelică a fost reprezentată de copiii războiului, cea a *frământătorilor de glod de pe drumurile de la sate și generația academicienilor desculți*. În anii de foc ei și-au pierdut tații și au venit la studii la Universitate, având doar câte un părinte – pe mama. Printre ei se numără viitorii academicieni Tadeuș Malinovschi și Sergiu Rădăuțanu, frații gemeni Vsevolod și Sveatoslav Moscalenco, ale căror mame erau încă tinere și frumoase. Renunțând la viața lor personală, ele și-au dedicat viața fiilor dragi, i-au ajutat și i-au susținut să se realizeze în domeniul fizicii. În această ordine de idei îi nominalizăm și pe alți înaintemergători care au format *generația de aur de fizicieni*: Victor Kovarski, Dumitru Ghițu, Andrei Andrieș, Mircea Bologa. Anume ei au obținut o pregătire solidă în centrele științifice de excelență din Moscova, Kiev, Sankt Petersburg, Novosibirsk, au susținut doctorate, au creat școli științifice, recunoscute în țară și peste hotare, au pus fundamentul cercetărilor de astăzi, pe care le dezvoltă noi generații de fizicieni.

Alte domenii de cercetare au fost marcate de prezența remarcabililor oameni de știință ca Isaac Bersuker, cunoscut savant moldovean în domeniul fizicii chimice și chimiei cuantice. Activează de peste două decenii prin contract la Universitatea din Texas, Austin, SUA, unde locuiește în prezent, la vârsta onorabilă de 93 ani. Și dacă a venit vorba de longevivii din știința autohtonă, subliniem că fizicianul Sveatoslav Moscalenco va sărbători în septembrie aniversarea a 93-a, medicul Gheorghe Paladi și fizicianul Alexei Simașchevici – respectiv, în mai-iunie curent, aniversarea a 92-a. Folcloristul Grigore Botezatu a trecut deja pragul de 92 ani, iar cercetătorul și istoricul literar Haralambie Corbu – de 91 ani. Lingvistul Nicolae Corlăteanu și biologul Andrei Ursu au trăit câte 90 de ani, energeticianul Gleb Drăgan – 94. Avem

și un record atins de vârstă printre savanți: academicianul Boris Paton, membru de onoare al AȘM, președintele Academiei Naționale de Științe a Ucrainei pe parcurs de 58 de ani (din 1962) a ajuns la vârsta venerabilă de 102 ani (1918-2020), iar celebrul pedolog Igor Krupenikov, membru de onoare al AȘM, autor al renumitului studiu științific „Solurile Moldovei” în trei volume și a altor zeci de monografii – 101 ani (1912-2013). Academicianul basarabean Boris Draganov, despre care am amintit deja, în pofida încercărilor dramatice prin care i-a fost dat să treacă, locuiește în prezent la Kiev și are 100 de ani. V-am prezentat această informație pentru a descreți puțin frunțile oamenilor noștri necăjiți și greu încercați de pandemia globală COVID-19 și a-i încuraja să respecte cerințele sanitare, să ducă și un mod sănătos de viață.

Istoria științei în Republica Moldova a fost scrisă, pe lângă personalitățile deja menționate mai sus, și cu aportul chimiștilor Nicolae Gărbălău, Pavel Vlad și Constantin Turtă, al matematicienilor Constantin Sibirschi, Valentin Belousov, Israel Gohberg și Mitrofan Ciobanu, al medicilor Vasile Anestiadi, Nicolae Testemișanu, Diomid Gherman, Vasile Procopișin și Constantin Țibîrnă, al filologilor Constantin Popovici, Silviu Berejan și Anatol Ciobanu, al biologilor Boris Matienco, Andrei Ursu și Alexandru Cibotaru, al agronomilor Mihail Lupașcu, Simion Toma și Vasile Micu, al geografului Tatiana Constantinov – toți membri ai AȘM. Regretăm că astăzi ei nu mai sunt printre noi. Voi menționa că direcțiile științifice inițiate de înaintașii noștri cu mulți ani în urmă sunt astăzi continuate și dezvoltate cu devotament și dăruire de zeci și zeci de cercetători de elită, care au acumulat experiență internațională activând anumite perioade în centre științifice atât în estul Europei, cât și în Occident.

– Domnule președinte, cred că într-o societate extrem de ideologizată ca a noastră din spațiul dintre Prut și Nistru, mai puțin confortabil s-au simțit reprezentanții științelor umaniste, inclusiv lingviștii, literații, istoricii, filozofii. În anii de renaștere națională savanții lingviști au avut un cuvânt greu de spus.

– Este adevărat și trebuie de apreciat acest lucru. Chiar de la începutul creării Bazei de Cercetări Științifice a fost dat impulsul în elaborarea diverselor studii, a manualelor școlare, a cursurilor universitare. În aceas-

*Celebrul savant lingvist de origine basarabeană Eugen Coșeriu (1921-2002).
Membru de onoare al AȘM, Doctor Honoris Causa al Universității de Stat din Moldova și
al Universității Pedagogice de Stat „Alecu Russo” din Bălți.
Cetățean de Onoare al orașului Chișinău*

tă activitate au participat practic toți colaboratorii fostului Institut de Istorie, Limbă și Literatură.

Desigur, ideologizarea științelor umaniste a făcut mult rău cercetării și procesului educațional, savanții, profesorii universitari fiind nevoiți să se adapteze la cerințele regimului sovietic. Cei mai principali sau mai puțin inventivi în compromisuri erau eliberați de la catedre, instituții de cercetări.

Consider că solidaritatea științifică internațională, am în vedere savanții romaniști din câteva state ale lumii, și-au spus cuvântul în diverse situații cumplite și i-au încurajat pe lingviștii moldoveni. Problema limbii a fost discutată la mai multe foruri speciale. În primul rând, a fost o conferință științifică la Chișinău în 1951, la care s-au pus bazele cercetării științifice adevărate a limbii utilizate în RSSM. La această conferință acad. rus V. Șișmariov a vorbit despre unitatea limbii standard, adică a limbii lite-

rare folosite în Republica Moldova și în România. Mai târziu problema unității limbii a fost reluată în 1967, 1972, 1988-1994. La cumpăna dintre secolele XX-XXI, celebrul savant lingvist de talie mondială, Eugen Coșeriu, născut în Basarabia, constata axiomatic: „A promova sub orice formă o limbă „moldovenească” deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie; și din punct de vedere politic – e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural”.

Lingviștii de la Academia de Științe și-au expus opinia clar, argumentat, cu voce răspicată în Hotărârea Prezidiului AȘM nr. 75 din 09.09.1994 cu titlul *Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească”* (opinia specialiștilor-filologi ai Academiei, acceptată la ședința lărgită a Prezidiului AȘM) cu participarea membrilor AȘM Andrei Andrieș, Gheorghe Șișcanu, Sergiu Rădăuțanu, Mihail Lupașcu, Haralambie Corbu, Dumitru Ghițu, Ilie Untilă, Silviu Berejan, Vasile Anestiadi, Vsevolod Moscalenco, Gheorghe Ghidirim, Nicolae Gărbălău, Mihai Cimpoi, Teodor Furdui și Nicolae Bilețchi.

„A legifera astăzi faptul perimat, s-a menționat în cadrul dezbatelor, că ar exista o limbă literară moldovenească, deosebită de limba literară

Sala Azurie a Academiei de Științe a Moldovei

*Anatol Ciobanu, Grigore Vieru, Silviu Berejan și Ana Bantoș.
Sala mică de conferințe a AȘM*

română comună, înseamnă a legifera un neadevăr evident și noi, reprezentanții științei academice, nu avem dreptul moral să susținem acest neadevăr. Așadar, limba literară (și, în primul rând, cea scrisă), utilizată în ultimele decenii în R.M. ca și cea în care au scris toți înaintașii noștri, este limbă română”.

Într-o Scrisoare de însoțire la acest *Răspuns* este evidențiat: „Prezentăm Parlamentului Republicii Moldova, într-o formă succintă, opinia specialiștilor Academiei, aprobată în unanimitate de Prezidiul AȘM. Materialele prezentate ne permit să apelăm la înțelepciunea și bunăvoința corpului parlamentar pentru a reveni asupra formulării Articolului 13 al Constituției, care trebuie să fie adecvat adevărului științific”. Semnează Scrisoarea președintele AȘM, academician Andrei Andrieș. („Istoria unui act“ (Hotărârea Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei nr. 75 din 09.09.1994), publicat în Revista Akademos, nr.3, din 2018).

Eroul principal al acelei ședințe a fost academicianul Silviu Berejan, care a pregătit *Răspunsul* argumentat științific pentru Parlamentul RM, la cererea acestuia, dar și pe înțelesul nespecialiștilor. A avut savantul și o luare de cuvânt emoționantă, rostită sacadat, care a produs o impresie puternică asupra celor prezenți la ședința lărgită a Prezidiului AȘM.

De fapt, problema limbii române în Republica Moldova, adevărul științific atacat de multe ori de diverși carieriști și nomenclaturiști, a fost cauza vieții acestui venerabil om de știință (1927-2007). A fost un adevărat ostaș pe baricadele luptei pentru renașterea valorilor naționale cu autoritatea și demnitatea sa de savant. „Avem limba română! – nu obosea să ne amintească lingvistul Silviu Berejan. – Altă limbă nu există și nimeni n-a ridicat graiul moldovenesc la rangul de limbă de cultură”. În general, trebuie să subliniem că toți membrii Prezidiului AȘM din acea perioadă au avut curajul să semneze *Răspunsul* către Parlamentul RM, fapt remarcabil și onorabil, Academia de Științe n-a renunțat în timp la acest adevăr, reconfirmându-l printr-o *Declarație* a întregului corp academic în anul 1996, dar și în alte acte științifice ulterioare.

– Fermitatea și curajul Prezidiului AȘM a fost determinat de un șir de evenimente științifice de rezonanță, care au avut drept obiectiv elucidarea adevărului despre identitatea etnolingvistică a românilor basarabeni. Mă refer la Congresele al IV-lea de la Timișoara – 1991 și al V-lea de la Iași și Chișinău – 1994 ale Filologilor Români, Conferințele științifico-practice internaționale din 1991, 1992, de la Cernăuți, Conferințele naționale de filologie Iași - Chișinău - 1992 și 1993, Conferința științifică „Limba Română și varietățile ei locale” de la București – 1994... Un rol deosebit l-a avut în sensul consolidării poziției și opiniei Prezidiului AȘM Congresul al XVIII-lea al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte, care s-a desfășurat pentru prima dată la Chișinău între 12-16 iulie 1993. Deschiderea a avut loc în mod festiv la Teatrul de Operă și Balet. A fost un eveniment grandios, cu prezența delegațiilor din 10 state ale lumii și a 50 de jurnaliști din țară și din străinătate.

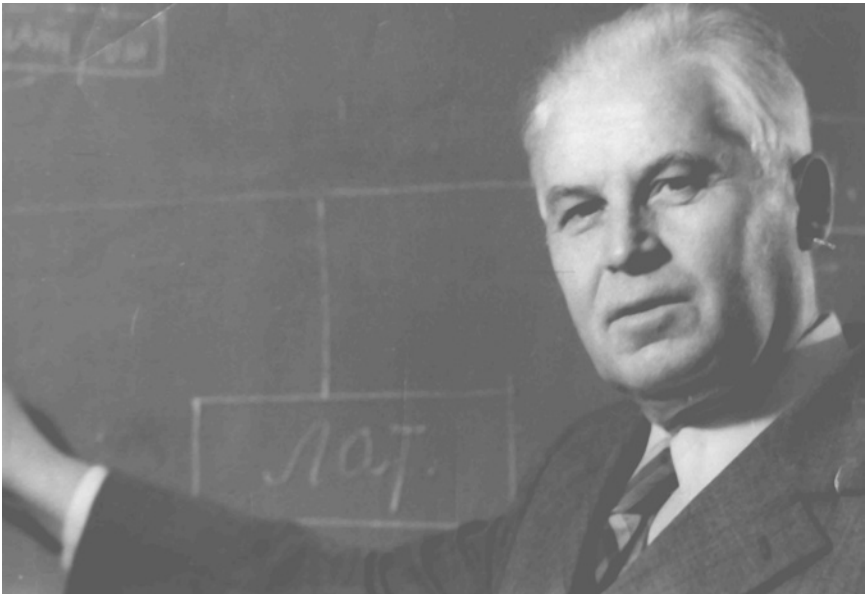
– Desigur! Evenimentul s-a produs în 1993, la doi ani după destrămarea URSS. Ca rezultat, fostele republici sovietice și-au declarat independența și au pornit pe o cale nouă și liberă de dezvoltare, confruntându-se, totodată, cu mai multe probleme, inclusiv conflicte armate (pentru noi – războiul de pe Nistru). Dar căzuse deja cortina de fier și interesul pentru ceea ce se petrece în lume, în Occident, cum se face acolo știința și în ce condiții, era enorm. Azi ne vom referi doar la rezultatele acestui eveniment extraordinar, care au fost pe potriva așteptărilor.

Prezidiul Congresului al XVIII-lea al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte. Chișinău, 12-16 iulie 1993. De la stânga: Mihail Coșcodan, viceprim-ministru, Maria Manoliu-Manea, președintele Academiei Româno-Americane de Științe și Arte, Andrei Andrieș, președintele AȘM, Mary Pendleton, ambasadorul SUA în Republica Moldova, Mihai Drăgănescu, președintele Academiei Române

Președintele AȘM, acad. Andrei Andrieș a relatat la finele acestei manifestări că cele 10 state ale lumii, participante la cel de al XVIII-lea Congres al Academiei Româno-Americane de Științe și Arte, au delegat la lucrările lui peste 1 000 de persoane, inclusiv 400 de peste hotare (Republica Moldova n-a mai înregistrat în anii de independență un alt for științific în țară care să adune atâta lume). În cadrul lui au avut loc două ședințe plenare, zeci de ședințe în secții și subsecții, unde au fost prezentate circa 1 200 de rapoarte, comunicări și luări de cuvânt. Discuțiile s-au desfășurat și în cadrul câtorva mese rotunde. La una dintre acestea, lingviștii prezenți la Congres au abordat un subiect foarte sensibil pentru acele timpuri, actual, de altfel, și astăzi – problema limbii în Republica Moldova, decizia căreia a fost formulată astfel: „limba ce se vorbește în Moldova la est de Prut a fost dintotdeauna și este în prezent limba română, indiferent de faptul că ea prezintă unele particularități de natură regională”. Declarația adoptată unanim de participanții la masa rotundă cu genericul „Limba română în Republica Moldova” a fost semnată de profesorii doctori Maria Manoliu-Manea (Davis, SUA), Eugeniu Coșeriu (Tübingen, Germania), Valeria Guțu-Romalo, Flora Șuteu, Constantin Dominte, Zamfira Mihail (toți din București, România), Teodora Cristea (Constanța, România), Doina Grecu (Cluj, România), Ștefana Zahareva (Sofia, Bulgaria), Anatol Ciobanu, Victor Banaru, Grigore Cincilei (toți din Chișinău, Republica Moldova), în total 106 de semnături.

În analele istoriei a intrat și conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre”, organizată în zilele de 20 și 21 iulie 1995, de Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Moldovei (director acad. Silviu Berejan), redacția revistei de știință și cultură „Limba Română” (redactor-șef Alexandru Bantoș), uniunile de creație și catedrele de specialitate de la instituțiile de învățământ superior din republică. Menționăm că respectiva întrunire, transmisă în direct la posturile naționale de radio și televiziune, este prima și, deocamdată, unica întrunire privind chestiunea limbii desfășurată în incinta Parlamentului Republicii Moldova, la solicitarea forului legislativ, cu participarea specialiștilor filologi, istorici, filozofi, juriști, a cadrelor de învățământ, a reprezentanților intelectualității de creație, a oamenilor politici, a unor lingviști din Ucraina și Federația Rusă. Academicianul Nicolae Corlăteanu a dat citire unui strălucit și argumentat raport intitulat „Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate”, iar în dezbateri au prezentat comunicări H. Corbu, S. Berejan, R. Piotrowski (Rusia), S. Semcinski (Ucraina), A. Ciobanu – academicieni, A. Dârul, I. Ețcu, V. Marin, M. Cosniceanu, V. Melnic, N. Mătcaș, I. Buga, A. Eremia, G. Rusnac, N. Raievschi, T. Cotelnic, V. Pavel, A. Petrencu, Gh. Palade și alți cunoscuți și apreciați profesori universitari și cercetători științifici. În rezoluția adoptată una-

„Profesorul tuturor profesorilor”, academicianul Nicolae Corlăteanu (1915-2005)

Discuție între membrii AȘM. Celebrul compozitor Eugen Doga și renumiții critici și istorici literari Mihai Cimpoi și Nicolae Bilețchi

nim se accentua: „Noi, participanții la Conferința „Limba română este numele corect al limbii noastre”, ne adresăm încă o dată parlamentarilor să-și revadă punctul de vedere și să repare eroarea comisă, fixând în Constituția Republicii Moldova unica denumire unanim recunoscută în lume a limbii noastre oficiale – limba română”. Vocea comunității științifice nu a fost însă auzită de către politicieni nici atunci, nici mai târziu, iar adevărul științific privind denumirea limbii este neglijat și după trei decenii de la declararea Independenței Republicii Moldova.

– Deși suntem în preajma aniversării Academiei de Științe a Moldovei, cred că n-ar fi corect să eludăm problemele grave prin care trece ea în prezent.

– Acest subiect trebuie examinat în contextul implementării reformei în domeniul cercetării și inovării, inițiate prin adoptarea în 2017 a unei noi redacții a Codului cu privire la știință și inovare. Anume prin această lege, în ianuarie 2018, institutele de cercetare au fost transferate în subordinea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării. Membrii AȘM au avut din

start o atitudine critică față de o astfel de abordare, atenționând că dezmembrarea Academiei de Științe va avea un efect nefast asupra sistemului de cercetare. Dar situația s-a agravat și mai mult, aprobându-se și implementându-se două Hotărâri de Guvern (HG 381/2019 – „Programul național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023” și HG 382/2019 – „Metodologia de finanțare a proiectelor din domeniile cercetării și inovării”), în baza cărora a fost desfășurat concursul proiectelor de cercetare, care au devenit pentru multe laboratoare unica sursă de salarizare a cercetătorilor. Poziția noastră a fost și rămâne neschimbată – s-a greșit de la bun început, ignorându-se consecutivitatea logică – evaluare, finanțare instituțională, finanțare prin concurs, pentru care am pledat cu insistență la întrevederile cu factorii de decizie, înaintând și demersurile respective. Spre regret, s-a procedat exact invers: în septembrie 2019 a fost anunțat concursul proiectelor de cercetare, în ianuarie 2020 – făcute publice rezultatele, abia în februarie 2020 – aprobată Metodologia finanțării instituționale, iar pentru evaluare nu avem cel puțin o metodologie aprobată.

Din păcate, și concursul pentru finanțarea proiectelor de cercetare a derulat cu multe curențe. Ca rezultat, în afara finanțării au rămas mai mulți cercetători performanți, unii dintre ei fiind cunoscuți în țară și peste hotarele ei. Voi veni doar cu un exemplu elocvent. Laboratorul de Virusologie Generală din cadrul Agenției Naționale de Sănătate Publică, care avea atât personal calificat, cât și utilaj modern pentru diagnosticarea infecțiilor virale (procurat grație susținerii financiare din partea Băncii Mondiale), a înaintat un proiect la concurs, realizarea căruia ar fi fost de o semnificație deosebită și în contextual pandemiei de coronavirus, declarată ca atare doar peste câteva luni. Proiectul a rămas nefinanțat deoarece nu i-au ajuns 0,25 puncte (!) pentru a trece „pragul”. Așadar, Laboratorul de Virusologie Generală a dispărut de pe harta landscapei științifice al Republicii Moldova, iar colaboratorii calificați și cu experiență, având și grade științifice, și-au găsit rostul în Canada, Rusia etc., oferindu-li-se locuri de muncă în profesie și o motivație pe măsură. În situație gravă se află astăzi mai multe institute de cercetare de la noi. Este clar că fără o finanțare instituțională adecvată, așa cum se practică în multe țări ale lumii, cercetarea științifică în republică nu va avea viitor. Actualmente sunt strict necesare modificări la Codul cu privire la știință și inovare pentru a reveni la normalitate.

Anul 2006. Fizicienii (de la stânga, primul rând) acad. Vsevolod Moscalenco, acad. Alexei Simașchevici, acad. Valeriu Canțer, membru corespondent Teodor Șișianu, acad. Mircea Bologa, (rândul al doilea) membru corespondent Ion Diacon, acad. Dumitru Ghițu, membru corespondent Evgheni Pokotilov, membru corespondent Sergiu Dimitrachi, acad. Sveatoslav Moscalenco

Academicianul Gheorghe Ghidirim – savant și doctor de la Dumnezeu în chirurgia generală și laparoscopică, o autoritate incontestabilă a științei medicale, a fost academician-coordonator al secției de profil a AȘM

Academicianul Gheorghe Paladi. A participat la crearea serviciului obstetrical-ginecologic din republică și a fondat școala științifică în acest domeniu. Spitalul clinic municipal nr. 1 îi poartă numele

– Și totuși, domnule președinte, pe parcursul anilor, autoritatea Academiei de Științe a crescut, vocea ei a devenit distinctă, puternică și prin contribuțiile membrilor ei de onoare, aleși din rândul personalităților din țară și de peste hotare. Ce ne-ați comunica în acest sens?

– Desigur, membrii de onoare își aduc contribuția la promovarea imaginii pozitive a Academiei de Științe a Moldovei și a cercetării autohtone, în ansamblu. Voi menționa că o serie de propuneri de proiecte regionale și europene au fost pregătite și promovate cu suportul membrilor de onoare. În consecință, centrele de cercetare unde ei activează au devenit platforme pentru trainingul studenților și cercetătorilor tineri din Republica Moldova. Mai mult, am primit mesaje de susținere, adresate conducerii țării, în care este argumentată necesitatea vitală de a readuce institutele de cercetare în administrarea AȘM. Astfel, au procedat vecinii și prietenii noștri acad. Boris Paton, președintele Academiei Naționale de Științe din Ucraina, și acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române.

– Să revenim, dle președinte, la debutul acestui interviu. Prezența la aniversarea AȘM din iunie curent a cinci laureați Nobel – ce ar însemna pentru comunitatea științifică din țară?

– Un eveniment nemaîntâlnit în istoria științei și a țării. Interesul față de colaborarea cu cercetătorii științifici din R. Moldova rămâne sporit. Am avut și încă avem școli științifice de rezonanță internațională, savanți care ne-au dus faima în lume. Să nu uităm că cercetătorii noștri, care au reușit în decursul ultimilor decenii să realizeze proiecte științifice în alte state, au jucat și rolul de ambasadori, au creat sute de punți de colaborare cu centre de cercetare din străinătate, contribuind plenar la procesul de internaționalizare a științei autohtone. Cu mândrie menționez azi că anume Academia de Științe a Moldovei, în numele comunității științifice, a deschis fereastra spre UE, Republica Moldova fiind prima țară din Parteneriatul Estic și CSI care a reușit asocierea la Programele comunitare Cadru de cercetare și inovare: din ianuarie 2012 la Programul FP7 și din iulie 2014 – la Programul Orizont-2020.

Sunt și alte interese ale oaspeților noștri pentru a ne vizita țara. Prof. Randy Schekman din SUA, bunăoară, are rădăcini basarabene, străbunicii lui fiind înhumați la Lipcani, în nordul republicii. Și-a pus acest scop să ajungă

acolo pentru a se închina celor care au pus temelia acestui neam viguros de intelectuali. Distinsul profesor se pregătea să ne viziteze țara încă în iunie anul trecut, avea rezervate și bilete la avion, dar declanșarea prin surprindere a pandemiei i-a spulberat planurile. N-a ajuns anul trecut la Chișinău nici prof. Hiroshi Amano din Japonia, care a elaborat în premieră surse de lumină în baza nitrurii de galiu, ridicând astfel acest compus semiconductor, considerat fără perspective în anii '80 ai secolului trecut, pe locul al doilea în ierarhia materialelor utilizate în micro-nano-electronica modernă. Cred că nu este de neglijat și aportul nostru, al fizicienilor de la Chișinău, în implementarea la scară largă a acestui material fascinant: noutatea ce ține de elaborarea aerogalnitului – primului material artificial cu proprietăți duale hidrofile/hidrofobe, obținut de noi, a făcut înconjurul lumii, fiind comentată și de portalul Physics World. Sperăm să edificăm punți de colaborare eficientă cu Țara Soarelui Răsare în diverse domenii.

– Ce le-ați spune, în încheiere, celor care se identifică cu apartenența la instituția științifică a republicii, cu spiritul academic ca mod de viață și activitate?

– Aș dori să-i felicit cu prilejul aniversării a 60-a de la fondarea Academiei de Științe a Moldovei și a celei de-a 75-a de la crearea primelor instituții științifice de tip academic. Ei, totodată, și-au adus contribuția la ceea ce am realizat împreună de-a lungul anilor, au păstrat și au dezvoltat școlile științifice cu acest spirit academic și mod de viață. Le urez sănătate tuturor, să depășim împreună cea mai gravă problemă a acestui început de secol – pandemia. Le doresc, totodată, să se realizeze în plan profesional, iar visele și proiectele de viitor să țină tot de instituția noastră, care are un trecut și o istorie onorabilă de șase decenii, sper, și un viitor frumos.

– Vă mulțumesc, domnule academician Ion Tighineanu, pentru aceste reflecții, destăinuiri, gânduri, frământări care ne fac să înțelegem distinct ce înseamnă o Academie de Științe pentru țară și viitorul ei. La mulți ani, Academia de Științe!

■ ¹ Imagini din arhiva lui Vladimir COLOS

Eugen MUNTEANU

O revelație documentară: 18 scrisori ineditate ale lui Gheorghe Ivănescu către Eugeniu Coșeriu (VI)

E.M. – profesor la Facultatea de Litere a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, director-fondator al Școlii Doctorale de Studii Filologice (2005-2009), profesor invitat la Universitățile din Jena și Viena, director al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași (2009-2013). Principalele lucrări: *Aeterna Latinitas* (1997); *Introducere în lingvistică* (2015); *Lexicologie biblică* (2008). A coordonat proiectul „Monumenta linguae Dacoromanorum” (2009-2015, 15 volume tipărite) și ediția critică a versiunii „Nicolae Spătarul Milescu” a Vechiului Testament (2016, 2060 p.).

A tradus și comentat texte de Sf. Augustin, Thomas de Aquino, Swedenborg, Jean-Jacques Rousseau, Rivarol, Wilhelm von Humboldt, Iacob Grimm, Ernst Renan, Eugenio Coseriu și Hans-Georg Gadamer.

Seria scrisorilor ineditate expediate de G. Ivănescu din România către prietenul său exilat Eugeniu Coșeriu, al cărui nume italianizat Eugenio Coseriu era de la un an la altul din ce în ce mai cunoscut printre romaniști și printre teoreticienii limbajului, continuă cu patru epistole din anii 1963, 1973, 1977 și 1979, expediate din Timișoara, Iași, București și Freiburg. Este perioada de „recuperare” a lui G. Ivănescu, mai întâi ca profesor la Timișoara, apoi, în cele din urmă, la Iași. Tribulațiile acestei perioade din viața învățatului ieșean constituie chiar substanța acestor scrisori.

Potrivit normelor de editare pe care mi le-am propus, am cuprins în secțiunea de note și comentarii toate informațiile sau precizările pe care le-am socotit necesare și utile pentru cititorul actual. Pentru facilitarea unei consultări rapide a notelor și comentariilor, am decis să introduc o numerotare unică („în continuare”), de la o scrisoare la alta, începând cu prima scrisoare și continuând cu următoarele.

Partea a V-a vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 6 (260), 2020, p. 67-78.

Celelalte precizări redacționale și editoriale, privind transcrierea textelor și ortografia, au fost prezentate mai pe larg în partea I a acestui serial.

11.

[1]

București, 16 iunie 1963

Mult iubite Coșeriu,

Nu ți-am scris de ani de zile, dar tu ești mai vinovat decât mine, pentru că nu mi-ai scris din vara anului 1957, la cîtva timp după reluarea relațiilor. Știu că ești extrem de ocupat, cum ți-am mai spus-o, cred că ești și supărat pe mine, pentru reproșurile pe care ți le-am făcut în unele din scrisorile mele precedente. Nu mai intru în discuția ideilor lingvistice. Atît numai te rog să ai în vedere: orice idee, oricît de învechită poate părea la prima vedere, oricît de anacronică, poate să fie mai aproape de adevăr decât teoriile pe care le admite astăzi lumea științifică. Eu te felicit pentru mutarea în Europa și sper că, de acum încolo, îmi vei scrie măcar o dată pe an.

La 11 februarie 1962 am reintrat în învățămînt. Am început să funcționez atunci ca profesor de lingvistică romanică la Institutul Pedagogic de cinci ani din Timișoara, care a fost transformat în septembrie 1962 în Universitate (a patra Universitate a țării). În noua Universitate mi s-a dat sarcina de a publica (în calitate de redactor responsabil) „Analele științifice ale Universității din Timișoara”, seria științe filologice. Volumul I, pe 1963, va apărea în toamnă. Îl vom trimite și lingviștilor din Tübingen, ca și Seminarului de Romanistică, cu rugămintea de a ni se trimite în schimb lucrări de lingvistică și istorie literară. La o universitate tînără, ca a noastră, lipsește mai toată literatura în domeniul romanisticii, germanisticii, indoeuropeisticii. Roagă-l pe prof. Gamillscheg¹⁹⁹ din partea mea să ne trimită cît mai multe din lucrările personale. M-ar [3] interesa studiul D-sale despre palatalizarea consonantelor în limbile romane, dar și celelalte studii, mai vechi sau mai noi. În cursul anului viitor va trebui să-mi litografiez cursul de romanistică și aș vrea să folosesc și să citez toată literatura esențială.

Am primit întotdeauna lucrările trimise și îți mulțumesc mult. Ultimul plic cu extrase mi-a parvenit în toamna anului trecut. Eu nu ți-am mai trimis de ani de zile nimic. Dar cred că primești toate revistele românești de lingvistică și că nu mai e nevoie să-ți trimit extrase. Cum un semestru întreg trebuie să vorbesc despre latina populară, aș dori să posed lucrarea ta cu această temă din 1954²⁰⁰. Este, poate, singura lucrare pe care nu mi-ai trimis-o.

Poți să-mi expediezi lucrările fie în București, pe adresa Str. C-dor Eugen Botez, nr 16, raionul 1 Mai, unde [4] locuiește încă familia mea, fie la Universitatea din Timișoara, Bulevardul Vasile Pîrvan, 4. În Timișoara am primit și un apartament, dar nu sînt sigur dacă voi locui acolo mai mult de cîteva luni. Intenția mea este de a rămîne la Timișoara, unde voi căuta să creez un nou centru lingvistic. Am colaboratori și elevi de nădejde, cum vei putea constata și din volumul de „Anale” care va apărea în toamnă.

Dacă poți, roagă în numele meu pe prof. Pisani²⁰¹, care nu mă cunoaște personal, să trimită cît mai multe din publicațiile proprii tinerei noastre Universități. Anul acesta am făcut acolo și un curs de lingvistică indoeuropeană.

Cu mulțumiri, cu o prietenească îmbrățișare și cu cele mai bune urări pentru tine și întreaga familie. Transmite soției tale, ca și d-lui Pisani, omagiile mele.

G. Ivănescu

Note și comentarii ■

¹⁹⁹ Ernst Gamillscheg (1887–1971), lingvist german, specializat în romanistică, autor al unor studii esențiale referitoare la istoria limbii române, a fost profesor la Universitățile din Innsbruck, Berlin și Tübingen, membru al Academiei de științe din Berlin („Preussischen Akademie”) și din München („Bayerischen Akademie”). Între 1940-1944 a fost președinte al Institutului German de Științe de la București și profesor-invitat al Universității din București.

²⁰⁰ Ivănescu se referă la lucrarea *El llamado „latin vulgar” y las primeras diferenciaciones romances. Breve introducción a la lingüística románica*, Montevideo, 1954 (curs litografiat).

²⁰¹ Petru Vittore Pisani, vezi și supra, notele 161 și 198.

12.

[1]

Iași, 12.3.1973

Dragă Coșeriu,

În cursul acestui an, trebuie să public, în calitate de redactor responsabil, un volum de 400 de pagini de tipar, în limbi străine, intitulat *Études indo-européennes*, primul dintr-o serie. Articolele vor fi tipărite ireproșabil, iar volumul va fi trimis la cel puțin 400 de publicații și institute străine, deci va avea o largă difuzare²⁰². Te-aș ruga să-mi trimiți cât mai repede posibil un articol oricât de lung de lingvistică indoeuropeană (de exemplu despre limba greacă sau despre limba latină), dacă ai gata în momentul de față și nu l-ai promis altei publicații. Dacă nu [2] ai un asemenea articol și nici nu-l poți redacta într-o lună, trimite-mi unul de lingvistică generală sau de istoria lingvisticii, pe care-l ai deja redactat. Bineînțeles, e vorba numai de articole în limbi străine: germană, franceză, engleză, eventual italiană, sau spaniolă. Te-aș mai ruga deasemenea să rogi un indoeuropeanist de seamă din Germania sau din alte țări, să-mi trimită vreun articol de lingvistică indoeuropeană sau chiar note și articole scurte ori o prezentare a cercetărilor indoeuropene din ultima vreme. Cred că volumul va cuprinde și articole din India. Eu voi publica un studiu despre patria primitivă a indoeuropenilor, cu considerații mai verosimile decât cele pe care le-am făcut în articolul din 1971 despre dialectele indoeuropene primitive²⁰³, un studiu despre terminologia pastorală [3] în limbile indoeuropene și unul despre distincția între lingvistica descriptivă și cea evolutivă pînă la Saussure (= reducția amplă a comunicării făcute la Bologna²⁰⁴), apoi cîteva note mărunte. Este bine ca articolele să fie trimise în trei sau cel puțin două exemplare și ca titlurile articolelor, cărților și revistelor să fie subliniate, ca și faptele de limbă discutate. Aș dori ca articolele de indoeuropeistică să trateze probleme importante; dar vor fi bine venite toate articolele pe care le voi primi. Te rog mult să mă ajuți în această problemă. Publicația ar putea readuce astfel la viață vechea *Revue des études indo-européennes* a lui Vlad Bănățeanu, de un bine meritat prestigiu, cu toate stîngăciile de exprimare din notele lui Vlad Bănățeanu²⁰⁵.

[4] Voi da la tipar volumul cel mai târziu în mai și va apare spre toamnă.

Eu m-am așezat din noiembrie într-un apartament nou la Iași (Nicolina, 4, Scara C, apart. 7), dar te rog să-mi trimiți toată corespondența la Universitatea „Al. I. Cuza“, Facultatea de Filologie, Calea 23 august, nr. 11.

Am găsit intervenția ta la lucrarea de seminar a lui Grofu, din 1939 – 1940 (despre terminologia casei). Te-ar interesa să ți-o trimit?²⁰⁶

Transmite omagiile mele doamnei și salutările mele întregii familii.

Ție, o frățească strângere de mână.

G. Ivănescu

Nu ai putea ruga pe Weissgerber²⁰⁷ să-mi trimită un astfel de articol de lingvistică indoeuropeană, cu date și idei inedite, sau chiar unul de lingvistică generală tot cu idei inedite?

G. I.

Note și comentarii ■

²⁰² Nu am găsit nici o altă referire la o publicație cu acest titlu editată de G. Ivănescu.

²⁰³ Ivănescu citează din memorie. Este vorba, probabil, despre articolul: G. Ivănescu, *Vérité et erreur dans la recherche des dialectes proto-indo-européennes*, în „Philologica”, I (1970), p. 9-35.

²⁰⁴ G. Ivănescu, *La distinction entre la linguistique descriptive et la linguistique au XIX-e siècle*, în vol.: *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists*, Bologna – Florence, August – Septembre, 1972, I, Bologna 1974, p. 145-149.

²⁰⁵ Vlad Bănățeanu (1900-1963), lingvist și filolog român, specialist în studii orientale (armenistică). Publicația *Revue des études indo-européennes*, pe care a editat-o, a apărut la București, în câteva numere, între anii 1938-1941.

²⁰⁶ Ivănescu i-a trimis prietenului său lucrarea de seminar menționată. În volumul Johannes Kabatek/ Adolfo Murguía, *«Die Sachen sagen wie sie sind...»*. Eugenio Coseriu im Gespräch, Gunther Narr Verlag, Tübingen, 1997, p. 146, Coseriu vorbește despre un „Koreferat über das Referat eines «Senioren», das der damalige Assistent von Iordan, mein Freund Ivănescu aufbewahrt hatte und das er mir dann vor einigen Jahren noch geschickt hat.”

²⁰⁷ Leo Weissgerber (1899—1985), lingvist german, specializat în celtologie. Profesor la universitățile din Rostock, Marburg, Tübingen, a publicat, între altele, o serie de lucrări dedicate interpretării specificului limbii germane.

13.

[1]

Iași, 5 iulie 1977

Iubite Coșeriu,

Îți trimit, o dată cu prezenta, trei exemplare dactilo din intervenția pe care ai făcut-o ca referat la lucrarea de seminar a lui Grofu, în anul universitar 1939-1940²⁰⁶. Textul original nu s-a pierdut, ca atâtea din hîr-tiile și cărțile mele, în tragicele evenimente ale războiului și în multele mele mutări, care au avut loc după aceea. Desigur, foile trimise te vor interesa tot atît de mult cît m-au interesat pe mine și au interesat și pe alții. Și n-ar fi exclus ca, din materialul cuprins în ele, să faci un articol de lexicologie română sau generală. Dacă voi găsi restul textului original, îți voi trimite mai tîrziu și restul intervenției.

Eu nu ți-am trimis, mi se pare, nici o scrisoare, după întîlnirile noastre din Germania; dar, desigur, știi cum trebuie să interpretezi aceasta: nu ca un efect al vreunei supărări, ci ca o neglijență a cuiva care a pierdut prea mult timp în viață și vrea să-l recupereze.

Îți trimit și ultimul meu articol, acesta de indoeuropeistică, în extras²⁰⁷. Te rog să-mi cumperi (cu reducere) și să-mi trimiți pe Szemerényi, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*²⁰⁸, de care am mereu mare nevoie. Mă voi executa cîndva și eu în ce privește cămășile naționale pentru cei doi Coseriu juniores²⁰⁹. Te rog mult să-mi mai scrii și tu: să-mi dai știri despre familia ta, despre lucrările pe care le pregătești.

Transmite doamnei Coseriu respectuoase sărutări de mîină și urări de sănătate. Cu o frățească îmbrățișare,

G. Ivănescu

Note și comentarii ■

²⁰⁸ Vezi supra, nota 206.

²⁰⁹ Referire probabilă la articolul G. Ivănescu, *Erori în analiza secvențelor fontice ale indoeuropenei primitive*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XVIII (1977), nr. 2, p. 125-141.

²¹⁰ Oswald Szemerényi, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt, 1970. Oswald Szemerényi (191–996), lingvist german de origine maghiară, specialist în lingvistică comparată indo-europeană, profesor la Universitățile din Budapesta și Freiburg im Breisgau, a fost gazda lui G. Ivănescu în timpul deplasărilor oficiale ale acestuia la Freiburg.

²¹¹ Pentru familia lui Eugenio Coseriu vezi și supra, notele 122 și 196.

14.

[1]

Freiburg, 3 septembrie [1979]²¹²

Dragă Coșeriu,

Iată-mă din nou (cam târziu) în R.F.G. Am fost chemat de prof. Szemerényi, cu care pregătesc o lucrare despre lexicul de împrumut, deci în primul rând mediteranean și pelasgic, al limbii grecești vechi. Am sosit ieri, voi fi între 12 și 18 la Dubrovnik (Jugoslavia) pentru un simpozion organizat de Marja Gimbutas²¹³, la care voi vorbi despre elemente lexicale iafetite și mediteraneene în română și tracodacică, voi reveni în Germania la 19-20 septembrie și voi rămîne aici, cred, pînă la 30 septembrie sau 31 octombrie. Dacă, din anumite motive, nu voi putea lucra în octombrie la Freiburg, mă voi întoarce în acest oraș în decembrie, pentru a definitiva lucrarea de care vorbeam (partea care îmi revine). Nu știu dacă voi putea veni la Tübingen pentru a ne vedea. Ne-am putea întîlni la München în ziua de 9 septembrie (eu voi rămîne acolo pînă la 10 septembrie), cînd eu voi fi în drum spre Belgrad, prin Viena. Am adus și un volum de 200 – 300 pagini de tipar intitulat *Die Grundzüge der anthropologischen Sprachwissenschaft*, pe care vreau să-l predau editurii Fink (abia acum pot onora invitația editurii, făcută la [2] recomandarea ta)²¹⁴. Din nefericire n-am putut aduce cu mine articolul promis pentru *Festschrift Coseriu*²¹⁵. Articolul, *Die Erzeugung der Rede*²¹⁶, este deja redactat, dar în română. El va fi tradus într-o săptămînă sau două la Iași de o persoană care traduce impecabil și-mi va fi expediat la Freiburg, pentru ca apoi eu să-l predau, după verificare, editorilor. Îți aduc la cunoștință că n-am primit scrisoarea pe care editorii au trimis-o de exemplu profesorului Iordan și prin care ei l-au informat în ce volum se tipărește contribuția sa. Este adevărat că eu

am neglijat să precizez prin februarie trecut în ce limbă va fi redactat articolul meu; dar, după titlu, se putea înțelege că în germană. Dar, din nefericire, articolul meu este prea lung: versiunea românească are 33 de pagini dactilo; ceea ce înseamnă că versiunea germană va avea vreo 40 de pagini dactilo. Poate fi aceasta o piedică în publicarea lui? În articol am arătat greșelile (nu toate) lui Chomsky; și cred că în genere articolul îți va plăcea. Cu toate că sărbătoritul nu trebuie implicat în astfel de probleme, te rog mult să mă sprijini. Într-o zi–două voi scrie și editorilor să aștepte articolul meu pînă pe la 1 octombrie.

Omagii Doamnei, salutări „copiilor”²¹⁷, iar ție frățești îmbrățișări.

G. Ivănescu

Mulțumiri vii pentru extrasele trimise acum cîtva timp. Scrie-mi la Sprachwissenschaftliches Seminar der Universität, Belfortstrasse 18.

Note și comentarii ■

²¹² Anul nu este menționat în original. L-am dedus din contextul istoric al scrisorii.

²¹³ Marija Gimbutas (1921-1994), arheolog și antropolog de origine lituaniană, profesor la Universitățile din Heidelberg, München și Los Angeles. A emis „teoria kurganelor”, larg acceptată printre specialiști, potrivit căreia patria primitivă a indo-europenilor ar trebui plasată în stepele din nordul Mării Negre.

²¹⁴ Volumul plănuisit să fie tipărit la Editura Fink nu a mai apărut. Având inscripționat titlul de mai sus, dosarul menționat de G. Ivănescu a rămas la Freiburg, până în anul 2006, când a fost adus la Iași de profesorul Rudolf Windisch și predat la Biblioteca Filialei din Iași a Academiei Române. Detalii cu privire la acest subiect pot fi găsite în articolul: Rudolf Windisch, *Gh. Ivănescu – restituiri*, în vol.: Marius Radu Clim/ Ofelia Ichim/ Laura Manea/ Florin Olaru (edit.), *Identitatea românească în contextul integrării europene*, Editura Alfa, Iași, 2006, p. 371-372. Împreună cu colaboratorul meu, dr. Cătălin Nicolau, am pregătit pentru tipar acest volum.

²¹⁵ Este vorba despre impresionanta serie, în cinci volume masive: Horst Geckeler/ Brigitte Schlieben Lange/ Jürgen Trabant/ Harald Weydt (edit.), *Logos semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu 1921-1981*, vol. I-V, Berlin/ New-York/ Madrid, 1981.

²¹⁶ Cu acest titlu, contribuția lui G. Ivănescu a fost cuprinsă în volumul al II-lea ale seriei omagiale Eugenio Coseriu, p. 89-214. Cu titlul *Producerea vorbirii*, o versiune românească prescurtată a acestui studiu a apărut în volumul *Cunoaștere, creativitate, comunicare*, supliment la „Analele Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași, XXVI (1981) p. 3-8.

²¹⁷ Despre familia lui Eugenio Coseriu, vezi și supra, notele 122, 196, 201 și 211.

Johannes KABATEK

Cristina BLEORȚU

Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea (IV)

J. K. – profesor universitar doctor, șeful Catedrei de limbi romanice a Universității din Zürich (Elveția). Este unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene, director al Arhivelor Eugeniu Coșeriu.

Ceea ce ne propunem în acest număr este să prezentăm trei scrisori din corespondența Coșeriu-Berejan din cadrul proiectului „Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii sec. al XX-lea” de la Universitatea din Zürich.

Din prefața cărții *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică* (Coșeriu, 1994), scrisă de Silviu Berejan, aflăm amănunte legate despre corespondența dintre cei doi lingviști. Astfel, Berejan (1994:13-14) afirma:

C. B. – doctor în filologie, cercetătoare, Universitatea din Zürich (Elveția). Autoare a numeroase articole. Participantă la realizarea unor proiecte internaționale de la Universitățile din Barcelona, Oviedo, Zürich, Iași.

Făcusem de acum un oarecare schimb de scrisori și de lucrări, primisem în câteva rînduri cîte un set de extrase de la Dumnealui pînă în momentul primei întîlniri, care s-a produs abia în aprilie 1968, la recepția de inaugurare oferită de Academia Română participanților la cel de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică în sala mare a restaurantului bucureștean „Athénée Palace”. Venisem acolo în componența delegației sovietice (pentru pri-

Partea a III-a vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 1 (261), 2021, p. 54-56.

ma oară la un asemenea for), eram curios să-l cunosc în persoană (căci pînă atunci îl vedeam doar în scrieri ca pe un semizeu al „Olimpului lingvistic”, inaccesibil pentru muritorii de rînd).

Tot din acest volum aflăm că Berejan și Coșeriu s-au revăzut abia după aproape douăzeci de ani, la al XIV-lea Congres Internațional al Lingviștilor, din Berlin, iar apoi cu ocazia numirii lui Coșeriu ca membru de onoare al Academiei de Științe din Moldova (1991), eveniment care a contribuit ca „numărul traducerilor directe din opera profesorului [...] să sporească. [...] aceste traduceri apar acum în special în Moldova, la baștina maestrului, realizate fiind de lingviștii din dreapta și stînga Prutului. [Iași și Chișinău]” (Berejan 1994: 12).

Ba mai mult: acest volum ne ajută la o mai bună contextualizare a acestor scrisori. Berejan face și el referire la întâlnirea din Tutzing (pe care o menționează Coșeriu în scrisoarea sa) unde s-au reîntîlnit cu ocazia Simpozionului Internațional „Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachcharakteristik”, dar și la invitația Academiei de Științe din Moldova și la participarea la *Congresul al XVII-lea al Academiei Americano-Române*:

În iulie 1993 Eugeniu Coșeriu este pentru a doua oară la Chișinău, răspunzînd unei invitații mai vechi a Institutului de Lingvistică al A. Ș. M. și totodată pentru participarea, în calitate de invitat de onoare, la Congresul al XVIII-lea al Academiei Americano-Române ce și-a desfășurat lucrările sub genericul „Moldova: deschideri științifice și culturale spre Vest. [...]

După ce Congresul ARA și-a încheiat lucrările, a avut loc, tot în incinta Institutului de Lingvistică, o masă rotundă, consacrată denumirii limbii vorbite de populația băștinașă din Republica Moldova. Alocuțiunea de bază a fost rostită de membrul de onoare al A. Ș. M. prof. dr. Eugen Coșeriu, pe marginea căreia au luat cuvîntul mai apoi și alți vorbitori și pe baza căreia a fost adoptată o Declarație cu motivarea istorică a denumirii de limbă română. [...]

Tot în perioada Congresului, primăria din Chișinău, urmînd exemplul Iașului și Sucevei, l-a distins pe prof. dr. E. Coșeriu cu titlul de Cetățean de Onoare al Municipiului Chișinău, conferit pentru prima dată unei persoane din străinătate (Berejan 1994: 18-19).

Prezentăm în continuare cele trei scrisori:

Tübingen, 15.VI.993

Acad. Silviu Berejan
Academia de Științe
Institutul de Lingvistică
Chișinău, R. Moldova

Mult stimată Doamnă Berejan,

Mi-ar face foarte mare plăcere să accept invitația la Chișinău pe care mi-ați comunicat-o acu câteva luni din partea Institutului de Lingvistică al Academiei (cred că era vorba de zece zile) și pentru care vă mai mulțumesc încă o dată. Pe de altă parte, cum v-am spus la Tutzing, aș dori să particip la Congresul Academiei Româno-Americane care se va întruni la Chișinău între 12 și 16 iulie. Dar problema mea permanentă este, precum știți, problema timpului, care nu-mi ajunge pentru toate. De aceea v-aș ruga mult să-mi comunicați cât mai curînd (cel mai bine: prin fax) dacă s-ar putea combina amîndouă lucrurile, adică: invitația Dvs. (cu activitatea prevăzută pentru mine la Institut) și participarea la congresul ARA. În acest caz, aș putea sosi la Chișinău pe data de 10 iulie (cu avionul de la Frankfurt) și aș rămîne pînă pe data de 17 iulie. [...]

Cu reînnoite mulțumiri și multe urări de bine.

Al Dvs.
Eugenio Coseriu

* * *

8 iunie 1993

Iubite doamnă profesor,

Am primit faxul Dvs. pentru care vă sînt foarte recunoscător și mă grăbesc să vă răspund.

Sîntem de acord, desigur, să combinăm venirea Dvs. la Congresul ARA și invitația Institutului de lingvistică în perioada pe care o indicați: 10 iulie (sosirea) – 17 iulie (plecarea). Cu întreținerea noastră, bineînțeles.

Cît privește viza, în invitația oficială (pe care o anexez faxului) este prevăzut că o puteți căpăta în aeroportul din Chișinău la prezentarea invitației alăturate.

Ne-a telefonat și doamna Fassel în privința Dvs., dar n-a vorbit cu mine (cred că e vorba de aceleași lucruri după cum mi s-a transmis).

Cu speranța de a ne revedea foarte curînd

Al Dvs.
S. Berejan

* * *

Tübingen, 15.VI.993

Acad. Silviu Berejan
Academia de Științe
Institutul de Lingvistică
Chișinău, Moldova

Iubite Domnule Berejan,

Mulțumesc frumos pentru răspunsul atît de rapid și pentru trimiterea invitației la Congresul ARA (pe care de altfel, am primit-o și direct de la Dl. Andrieș). Voi sosi deci la Chișinău pe data de 10 iulie, la orele 20.20 (am Aèroflot 864, de la Frankfurt), și voi pleca pe data de 17 iulie, la orele 11.10 (Aèroflot 863, spre Frankfurt). Datele care mi se cer în invitație le-am trimis deja D-lui Andrieș. Cît privește programul meu de activitate la Institut și, eventual, la universitate, vă rog să-l hotărâți Dvs. de acord cu ceilalți colegi și prieteni. [...]

Cu o frățească îmbrățișare,
Eugenio Coseriu

Referințe bibliografice

Coșeriu, Eugen (1994): *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*. Chișinău, Știința.

Berejan, Silviu (1994): „În loc de prefață: Un rege al lingvisticii pornit de pe plaiuri moldovene”. În Coșeriu, Eugen, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*, Chișinău, Știința, p. 7-21.

Stelian DUMISTRĂCEL

De-ale gurii

S.D. – cercetător științific la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române, profesor la Departamentul de Jurnalistică și Științe ale Comunicării de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1978), *Doctor Honoris Causa* al Universităților „Dunărea de Jos” (Galați, 2011), „Alec Russo” (Bălți, 2012) și „Vasile Alecsandri” (Bacău, 2017). Membru al Uniunii Scriitorilor din România.

Publicații recente: *Cuvintele, încotro? Lingvistică pentru toate televiziunile* (Polirom, 2017), *Spații pragmatico-discursive* (Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2017). Asociația Studenților Jurnalști din Iași i-a închinat volumul aniversar *Împotriva derivei* (Adenium, Iași, 2017).

Cetățean de onoare al Municipiului Iași (2020).

MOMENTUL pare potrivit și pentru a încerca să ne scuturăm de lexicul uzual de etapă, ce ne agresează, constant, prin ipostaze și variații, în fel și chip, ale amenințării. Cităm: *covid*, *Astrazeneca*, *HoReCa*, *lockdown*, *carantină*, *tulpină SARS-COV-2*, *Rezist*, *Putin*, *Șoșoacă*, *reculegere Spiridon Vangheli*, *Cițu* (-Mățu, după cum îi zice Ion Cristoiu), *Biden*, *record de căzături pe scară*, *Bitcoin*, *Pfizer*, *ATI*, *LGBT*, *tobogane de urgență*, ba chiar „Finanțe comportamentale” (asta da specialitate!). Una dintre salvări ar putea fi dinspre mâncare (când ne mai destin-dem), da, gândindu-ne *ce* și *cum* mâncăm; chiar cu frica de a da, iarăși, peste *pandemie* și *viru-suri*, direct sau indirect. Firește, nu ne putem ocupa decât de unele mostre. Printre care...

CATERING. Mai întâi, ce înseamnă asta, după o destul de stângace traducere: „Catering-ul este afacerea de a furniza servicii alimentare pe un site îndepărtat sau un site cum ar fi un hotel, spital, pub, aeronave, nave de croazieră, parc, loc de filmare sau studio, loc de divertisment sau loc de eveniment. Wikipedia (Engleză)”. După asta ne cam luăm noi, căci, de exemplu, francezii ocolesc anglicismul; pentru ei „afacerea” se numește „«*Traiteurs organisateurs de réception*» (TOR)”, ceea ce ne amintește și de respingerea, cândva, a formulei „e-mail” prin „poste *électronique*”.

DECI, PENTRU NOI, fără a fi hotel, *pub* sau navă, asta înseamnă aducerea acasă a unor *bucate* (acțiune autodezmierdată „bucate pe roate”). Și să vedem cam la ce ne putem aștepta, dezvăluindu-ne propria experiență (cu încercarea de a reda, grafic, și neîndemânarea folosirii majusculilor sau diacriticilor).

CA DENUMIRI pentru diferite mese (mic dejun, *pranz* /1, 2 și 3/, *cina*, toate SPORT și toate 2000Kcal), reținem „*Halloumi* cu mix de semințe”, „*Crumble* cu piersici”, „*Halibut* cu *miso*”, „*Gnocchi* cu pulpe de curcan”, după cum, din textul de pe eticheta tăviței privind conținutul bucatelor, ar trebui să știm ce înseamnă „*crackers* cu ceapă”, „*file halibut*”, „*pasta miso*”, „*orez basmati*”, „*salsa de capere*”, „*lecco* de bame”, *sumac*, *rucola* etc., dar aflăm, din generozitate, că felurile respective „se servesc” ba reci, ba calde. Sigur, organizatorii ne creditează că ne-ar fi măcar oarecum familiari termeni cum sunt *mix* (de semințe, de salată), *microplante*, *cognac*, *parmezan*, *avocado*, *baby spanac*, *capere*, *bame & comp.*

ATUNCI, POȚI SĂ MAI ȘTII ce mănânci în acest mix de exotisme? Nu mai avem la îndemână, ca să ne putem convinge: oare câte dintre... primadone și-au găsit deja locul în inventarul impresionant în materie aflător în minunatul *Dicționar ilustrat de cuvinte și sensuri recente* (în special în ediția revăzută, 2014, din seria „Dicționarul elevului deștept”) al colegei Isabela Tamba, de la Institutul „Philippide” din Iași?. Până la vreo confruntare *in spe*, să observăm că nici în posesia unei declarații pe proprie răspundere, încercând pe la vreun Hilton, nu ne-am descurca prea ușor în descifrarea meniurilor.

DAR, DEMOCRATIC, să intrăm la vreo berărie, din Chișinău de exemplu. Am dat însă peste o „*Beer House*” și ne-am limitat la (să-i zicem) secția *Pizza*, orientându-ne spre prețuri mai mici. Aici, o „*Pizza vegetariană*” (95 de lei) are în compoziție doar *Mozzarella*, *eggplant*, *sweet pepper*, *zucchini*, *mushrooms*, *tomatoes*, *olives*, *onions*, deci tot greu la orientare și la apetit (mai ales dacă ții vreun regim alimentar). Dar la Hanul lui Manuc? Ei, da, aici, unii mai vin ca de-acasă, deoarece numai printre „*Ciorbe*, *creme* și *gustări*” poți alege între „*Fasole bătută cu inele de ceapă aurite* (produs vegetarian)”, „*Mămăligă cu brânză și smântână*”, „*Supă de găină cu tăiței făcuți în casă*” ori „*Ciorbă de perișoare*”. Dar își bagă și aici străinii coada, printr-un „*Borș de curcan fanariot*”, ca și în

cazurile „*File de cod crocant*” sau „*Șnițel din piept de pui*”, concurând, dintre felurile principale, ficăței, pulpa sau pieptul de pui (acesta cu sos de smântână; *mămăliga* este la „garnituri”). Renunțăm la alte trimiteri, căci nu știm la ce oră din zi citiți aceste rânduri... Iar eu, scriind spre ora 15, mă îndrept către „Biscuiții digestivi” sau către probabil mai gustoșii „Crackers cu ceapă”, din „Pranzul 1” (sau 2?).

ÎNSĂ REVENIM și la minunata carte *Universul din lingură* (2012) a fostei noastre doctorande Petronela Savin de la Bacău; prefațând-o, ne-am pus și întrebarea dacă, de exemplu, terminologic, ne-am mai putea hrăni numai... românește. Și am observat că fondul național al mâncărilor autohtonilor nu prea intra în tot felul de amănunte (culinare). Întrucât ne ține în generalități, spunându-ne doar că putem conta, dintre mâncărurile gătite și râvnite, pe vreo *tochitură* (căci ne trebuie și un pic de *untură*) sau *friptură* ori *coptură* (vorbind despre carne în primul rând), *fiertură* (măcar o *sorghitură*, cam de o *înghițitură*), pe o *răcitură* (prin Transilvania *aitură*), care este doar o anumită fiertură răcită, chiar pe o *prăjitură* (care, inițial, însemna doar „ceva prăjit”), pentru diverse pregătindu-se vreo *umplutură* sau *tocătură*, potrivite așa ca să nu dai peste vreo *uscătură*. După cum trebuie să știm că este bună și vreo *murătură*, pretinzând, repejor, vreo *băutură* (asta ca *udătură*, măcar o *chicătură*). Iar conservarea se producea mai ales prin *afumătură*. Puține excepții în ceea ce privește produsele finisate, printre astfel de nume aflându-se *turta* (etimologie latinescă nesigură), *cârnațul* (<mediolat. *carnacius*), dar, bineînțeles, *pâinea* și *mămăliga*! Însă și produsul din lapte de oaie, devenit în primă fază *caș* (respectiv *urdă*), iar apoi *brânză*. Iar astăzi, materiile prime și procedurile rămânând aceleași, oricât de sofisticat numite, felurile de mâncare reflectă preponderent doar faza *copt/fiert* a clasificării esențiale din *Le Cru et le Cuit* a antropologului francez Claude Lévi-Strauss.

DACĂ RIDENDO nu putem să ne schimbăm chiar moravurile, apoi poate reușim să ne modificăm, când e nevoie, măcar dispoziția. Pe o asemenea virtute am mizat și atunci când am selectat, aici, aceste câteva secvențe din comunicarea pregătită pentru Conferința Internațională PROVOCĂRI CONTEMPORANE ÎN ÎNVĂȚAREA LIMBII ROMÂNE, organizată de Centrul Lingvistic „Limba Noastră” din ca-

drul Facultății Transfrontaliere a Universității „Dunărea de Jos” (4-5 iunie), în coordonarea prof. Gina Necula, o altă fostă elevă a noastră de la Școala doctorală ieșeană „Tehnica liberă a vorbirii și discursul repetat” (temă de recunoscută inspirație coșeriană).

DE DULCE, deși de-acum ne aflăm în post. Printre-ale gurii, în încheiere, e musai să ne reamintim, se numără *dulceața* (mai ales, pentru tineri, când în joc e vreo organoleptică *guriță!*), dar, pentru toți, pe un important loc neuronal se impune *vorba*, care, atunci când e *dulce*, se zice că ar aduce *mult*. Și ne-ar face și ea bine!

Sanda-Maria ARDELEANU

„Corectitudinea politică”, între clișeul lingvistic și manipulare

S-M. A. – dr. prof. univ.,
coordonator al Masteratului
internațional francofon cu
dublă diplomă Teoria și
practica traducerii, USV-USM.
Semnează importante lucrări
de lingvistică, între care:
*Apprendre à communiquer
en français – niveau moyen*,
București, 1999; *Analyse du
discours – éléments de théorie
et pratique sur la discursivité*,
Suceava, 2002; *Perspectives
discursives: concepts et corpus*,
Iași, 2007; *Discours et images*,
Iași, 2009; *La Francophilophonie
roumaine – une réalité à vivre
(repères et essais)*, Iași, 2015;
*De l'imaginaire linguistique
à la dynamique des discours.*
*Fragments d'une réflexion sur la
langue*, Düsseldorf, 2015.
Organizator al Colocviul
Internațional de Științe ale
Limbajului „Eugeniu Coșeriu”
(timp de peste 25 de ani).

Cotidianul lingajier ne împinge adesea către construirea de secvențe discursive (de la enunț la discursul canonic) în interiorul cărora uzul limbii se transformă într-un joc periculos, cu termeni, concepte, simple cuvinte și expresii preluate și prea puțin riguros folosite.

Noul limbaj de lemn european a generat astfel de realități lingajiere în vâltoarea cărora ne trăim deja existența lingvistică, bine instalați, ca într-o maladie fără șanse de vindecare, împreună cu care „trebuie să învățăm să trăim”, după clișeul lingvistic născut în pandemia cu SARS-COV2 și pe care sperăm să-l vedem scos din uz după terminarea ei.

Dacă am porni de la definițiile din dicționar, ne-am da seama că este greu să delimităm persuasiunea de manipulare. *Manipularea* este definită ca „acțiune de a determina un actor social (persoană, grup, colectivitate) să gândească și să acționeze într-un mod compatibil cu interesele inițiatorului, iar nu cu interesele sale, prin utilizarea unor tehnici de *persuasiune* care distorsionează intenționat adevărul, lăsând însă impresia libertății de gândire și decizie” (Boudon 1987). De fapt, persuasiunea este manipulare, indiferent de intenționalitate, iar manipularea este persuasiune, fiind percepută

de *interlocutor* – *receptor* – *interpret* ca o tentativă de schimbare a propriilor convingeri.

Dacă avem în vedere un alt termen al jocului, *argumentarea*, și aici avem de-a face grosso modo cu tehnici și strategii discursive menite să schimbe, într-un fel sau altul, convingerile personale. Pe o scară a intensității acestui fenomen, am putea totuși situa la bază *argumentarea* și la vârf *manipularea*, dar spun, cu toată convingerea și experiența vorbitorului și nu a lingvistului sau sociolingvistului, contrazis aici, că e doar o chestiune de percepție lingvistică, pe de o parte, și de teorie discursivă, pe de altă parte.

Îmi amintesc cât de pumos spunea Raymond Queneau, vorbind despre situația limbii franceze, că, în final: „Mais qu'est-ce que le français? Les Français s'adressent aux Français et non les grammairiens aux grammairiens” (DPR 1995: 967).

Tot pe aceeași axă de intensitate lexicală, ajungem la un alt termen, *propaganda*, (Courtois 2007: 86), care a traversat regimurile și ideologiile, contrar percepției din literatura de specialitate comunistă. Propaganda primește, după căderea blocului comunist, o semnificație funcțională sinonimă cu *manipularea* (Roșca 2009: 154-164).

Ceea ce leagă toți acești termeni este *limba* și, așa după cum spune Rodica Zafiu (2007), „limbajul devine astfel un instrument eficient al puterii, folosit ca să împiedice manifestarea altor discursuri: omniprezența sa devine un scop în sine” (p. 51).

Livia Feidaros exprimă această perspectivă destul de tranșant: „... putem afirma că manipularea, persuasiunea, constrângerea, influențarea, coerciția, educarea și reeducarea sunt concepte ce se intersectează semantic la nivelul efectului produs asupra maselor, iar aceste acțiuni ale sistemului totalitar dobândesc conexiuni subsidiare și se materializează în aspectul cel mai pregnant al ideologizării, și anume propaganda” (Feidaros 2019: 41).

Sintagma „corectitudine politică” are ca punct de plecare ideea de *corectitudine* în libertatea de informare și redare a tuturor faptelor de interes public. În Codul deontologic al jurnalistului, de exemplu, această libertate se referă la cuvinte, gesturi, atitudini ale oamenilor politici, comentatorilor, influencerilor, jurnaliștilor. Democrația lingvistică se învață la fel

de greu ca democrația politică, iar diferența, încă foarte consistentă, dintre jurnalistul născut într-o democrație consolidată și cel format într-o „tânără democrație” (din nou un clișeu lingvistic ce merită discutat) constă în prioritatea pe care cel dintâi o acordă faptului, evenimentului, relatat neutru sau cât se poate de impersonal, și cel de-al doilea, care „scapă” interpretări ce pot conduce la încălcarea principiului deontologic al corectitudinii.

Atunci când derapajele ajung la partizanat, explicit (cf. Simionescu 2011) sau implicit, se creează „o anumită formă de manipulare” și riscul încălcării principiului deontologic al corectitudinii este inevitabil”.

„Corectitudinea politică” este un concept european menit să armonizeze discursul politic în raport cu destinatarul său: să nu ofensăm, să nu lezăm o altă persoană, o altă categorie sau grup de persoane.

Odată cu evoluția limbii, termenul „Political correctness” și-a schimbat sensul, dobândind noi semnificații. Dacă în SUA din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, el desemna prescriptivitatea lingvistică, respectul față de moral și juridic, privind dreptul constituțional sau civil, într-o epocă în care se vorbea despre „sexul tare” și „sexul slab”, în care existau o mulțime de categorii oprimate, victime ale societății capitaliste, azi neo-liberale, leninismul de stânga a inventat sintagma „corect politic”, pentru a desemna respectarea strictă a liniei partidului. Evoluția sintagmei a mers către ironie, denumindu-i „corect politic” pe „talibanii” partidului, deveniți indezirabili.

Teoreticienii Școlii de la Frankfurt, în frunte cu Theodor Adorno, Erich Fromm și Herbert Marcuse au preluat termenul „Political Correctness” (PC) pentru a descrie strategiile instituționale de înlocuire a expresiilor și termenilor din limba curentă care pot jigni minorități etnice, de gen, orientare sexuală, religioasă, persoane cu handicap fizic sau psihic, în vârstă, de altă rasă etc.

Astfel au apărut termenii neutri, meniți să reducă discriminarea și promovând concordia (ex: *țigani/romi*, *spotted dick/spotted Richard*, *brainstorming/thought showers*, *before Christ/Anno Domini*, *Before Common Era/Common Era*, *Miss/Mrs*, *Caucasian/African/American*, *negro/slave* (în ediția din 2011 a romanului *Aventurile lui Huckleberry Fin* de Mark Twain, publicat prima dată în 1884), *injun* (indian american)/*half-breed* (metis).

Un bip poate acoperi un cuvânt neconform – *nigger* (negrotei) – în filmul *The Dam Busters*, produs în 1955, *pet/companion animal*, *garbage men/sanitation engineers*, intervenindu-se în felul acesta în nomenclatorul meseriilor. Muzeul Regal din Amsterdam (Rijks museum) elimină termenii considerați ofensatori din peste 220 000 de titluri și descrieri de opere din colecția digitală a instituției.

Invalid a devenit *handicapat* – *persoană cu dizabilități* – *persoană cu nevoi speciale*; *negro* – *black* – *Afroamerican* – *African-American*. Iată câteva exemple de schimbări în limbile noastre care au avut loc sub ochii noștri, în 20-30 de ani.

Reacțiile la aceste intervenții brutale în limbă (la început), în valorile universale, în identitatea culturală au fost la fel de violente. Filozoful Philip Atkinson: „Folosind scuza de a nu vrea să ofenseze pe nimeni, «Corectitudinea politică» le impune oamenilor să se poarte ca un nebun care vrea să le facă pe plac tuturor. Adică toți trebuie să se comporte ca acel nebun. [...] Este aceeași mentalitate care a inspirat inchiziția și l-a obligat pe Galileo Galilei să retracteze. Este aceeași mentalitate care i-a inspirat pe naziști și a dus la holocaust. Odată ce libera exprimare este băgată în cămașa de forță a adevărului oficial, se ajunge la nebunia care domnește în toate statele totalitare”.

Pascal Bruckner, romancierul și eseistul francez, a declarat: „Corectitudinea politică e, de fapt, o negare a realității”.

„Corectitudinea politică” a ajuns astăzi a fie asimilată propagandei comuniste.

De-a lungul secolelor, s-a încercat legiferarea funcționării unor limbi mari, de tradiție culturală, folosite în comunicarea internațională. Limba franceză a fost una dintre cele mai „atacate” de specialiștii lingviști. De exemplu, măsura feminizării numelor de meserii a reușit doar parțial, dar și altele, care vizau purismul lingvistic menit să „apere” calitățile limbii la un moment dat.

Ne amintim că puriștii au acționat la un moment dat și asupra limbii române, încercând să înlocuiască unele cuvinte de origine străină. Ce a mai rămas din faimosul „gâtlegău”, lansat de intelectualii secolului al XIX-lea, din „nassuflete” sau chibritul „deperetefrecătoriu”.

Dacă Eminescu sintetiza magistral esența filozofiei lingviștilor funcționaliști, spunând: „Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba e stăpâna noastră”, ne întrebăm ce ar fi spus geniul cuvântului românesc despre „corectitudinea politică” aplicată abuziv și ilegal asupra limbilor? Că e, cu siguranță, manipulare și propagandă.

La început de mileniu trei, în România a avut loc dezbaterăa unui proiect de lege, discurs de autoritate, prin care se încerca interzicerea împrumuturilor din alte limbi: româna să-și conserve identitatea, împrumuturile din alte limbi să nu fie folosite în limba scrisă, iar dacă ele apar, să se recurgă la traducerea lor în limba standard. Totuși, Jean-Michel Eloy spunea, pornind de la dezbaterile parlamentare care au dus, în Franța, la votul din 4 august 1994 cu privire la folosirea limbii franceze: „La démocratie est l'organisation d'un mode de discours”. Sociolingvistul s-a confruntat cu aceste realități lingvistice și cu prilejul cercetărilor sale asupra subiectului „familiei ca loc dialectal”.

Cu prilejul acestei dezbateri din anii 2000, locutorii români au putut verifica unele principii fundamentale pentru funcționarea limbii române: observarea faptelor langajiere reale trebuie să conducă la interpretarea lingvistică pe baza criteriilor obiective interne; doar nevoile fundamentale ale vorbitorilor, aceste constante la nivelul limbajului, determină funcționarea limbii; fenomenele limbajului pot fi explicate doar prin prisma legilor ce constată raporturile de dependență mutuală între fapte (cf. Frei 1971).

Autorul proiectului de lege pretindea că a observat în mod sistematic limba română, în funcționarea ei cotidiană, pe stradă, în dezbaterăa publică, în mass-media. S-a încercat atunci oprirea dinamicii provocată de contactele interlangajiere, stoparea influențelor interlingvistice foarte puternice, dar, mai ales, să se spună „nu” uzului în fața normei gramaticale, impusă de autoritatea instituțională. Eșecul proiectului, atentat la democrația lingvistică, la principiul dinamicii și evoluției limbilor, a rolului hotărâtor al factorului locutor!

O consecință a acestui fenomen lingvistic pandemic, denumit manipulator „corectitudine politică”, este crearea „limbii de lemn” și, mai departe, distrugerea capacității expresive a limbilor, uniformizarea imaginarului lingvistic al vorbitorului, robotizarea lingvistică, dispariția forței creative

a limbilor. Nicolae Manolescu spunea, în 1991, că „Limba de lemn este un mod de exprimare codificat, sibilinic și la rigoare osificat, a cărui particularitate este minima transparentă. În limba de lemn nu se vorbește deschis, liber, ci pe ocolite și învăluitor”.

Oare asta se dorește astăzi din nou prin „corectitudinea politică”?

Repere bibliografice

Ardeleanu 2003 = Sanda-Maria Ardeleanu, *La dynamique de la langue entre une mauvaise langue et l'évolution linguistique*, în „Actele Colocviului Internațional Probleme de lingvistică generală și romanică”, Chișinău, CEP USM, 2003, p. 205-210.

Ardeleanu 2004 = Sanda-Maria Ardeleanu, *La langue entre Norme et Loi*, în „Opera Romanica”, 5, Editio Universitatis Bohemica Meridionalis, Bohemo Budvicium, 2004, p. 142-151.

Boudon 1987 = Raymond Boudon, *Idéologie et communication: le cas de développementalisme*, în Baue F. (ed.), *Le pouvoir des medias*, Paris, PUF, 1987.

Courtois 2007 = Stéphane Courtois, *DICTIONARUL comunismului*, Iași, Polirom, 2007.

DPR 1995 = *Dictionnaire Petit Robert*, Paris, Dictionnaire Le Robert, 1995.

Feidaros 2019 = Livia Feidaros, *Manipularea prin cuvânt: trăsăturile discursului politizat în perioada regimului comunist*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2019.

Frei 1971 = Henri Frei, *La Grammaire des fautes*, réimpression de l'édition de 1929, Genève, Slatkine Reprints, 1971.

Rad 2009 = Ilie Rad (coord.), *Limba de lemn în presă*, București, Tritonic, 2009.

Roșca 2009 = Luminița Roșca, *Strategii ale propagandei totalitare. Campania electorală din 1946*, în *Studii și cercetări de istorie a presei*, vol. II, an. II, Iași, Junimea, 2009.

Simionescu 2011 = Aurel Gabriel Simionescu, *Jurnalismul politic între corectitudine și partizanat*, în Andrei Dumbrăveanu (coord.), *Jurnalismul politic între corectitudine și partizanat*, Chișinău, CEP USM, 2011, p. 19-22.

Stănciugelu 2009 = Irina Stănciugelu, *Măștile comunicării*, București, Tritonic, 2009.

Alexandru M. TĂNASE

**Prefacerile Limbii Române –
de la socialism la tranziție***

A.M.T. – absolvent al ASE, București, Facultatea de Contabilitate, 1974, și al Facultății de Relații Economice Internaționale, 1980. Doctor în economie din 1997. Consultant independent și fost Associate Director, Senior Banker la Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD), Londra; consilier la Fondul Monetar Internațional (FMI), Washington DC; funcționar în Ministerul Finanțelor, România.

Fostele țări socialiste au parcurs deja mai mult de 30 de ani de tranziție către o economie de piață. Evenimentele istorice de la finele celui de-al nouălea deceniu (anii '80-'90) al secolului trecut au adus mutații majore în configurația politică a lumii. Fosta Uniune Sovietică și RSF Iugoslavia s-au dizolvat fie pe cale pașnică (prima), fie în mod violent (cea de-a doua), iar alte țări socialiste și-au încetat existența pur și simplu prin reunificare (cum a fost cazul Republicii Democratice Germane unificată cu Republica Federală Germană) sau prin disoluție, cum a fost cazul fostei Cehoslovacii, moștenită de Republica Cehă și de Slovacia. În locul acestora au apărut multe state noi, iar schimbările profunde au avut (și încă mai au) un impact direct asupra limbilor vorbite în multe părți ale lumii. Cazul Macedoniei de Nord este, de asemenea, deosebit din multe puncte de vedere (începând cu însăși denumirea țării și cu aspectele economice, demografice, bancare etc.), dar perspectiva lingvistică a căpătat conotații deosebite în contextul

* Opiniile exprimate reprezintă părerile personale ale autorului și nu sunt pozițiile oficiale ale oricăror instituții menționate. Analiza și datele sunt bazate pe informații existente la finele lunii ianuarie 2021.

eforturilor recente ale acestei țări de a deveni membră a Uniunii Europene (UE). Poziția Bulgariei din 2020 în privința denumirii limbii vorbite de populația Macedoniei de Nord este oarecum șocantă și dificil de înțeles, lăsând impresia că, de fapt, altele sunt motivațiile reale în acest caz deosebit de controversat.

Chiar dacă **România** nu a suferit schimbări geografice, limba română a evoluat în mod evident, dacă e să comparăm cum vorbeau românii înainte de 1989 față de cum se exprimă aceștia în 2021. Modificări importante au apărut și în ceea ce privește scrisul în limba română. Acest lucru este cu atât mai evident dacă se analizează limba română vorbită în mediul rural din perioada socialistă și cea din prezent. Motivațiile acestei situații sunt diferite. În cele ce urmează vom încerca o sinteză a acestora, fără a avea, bineînțeles, pretenția că lista ar fi exhaustivă.

În primul rând, este vorba de contribuția mass-media, care a suferit schimbări majore în cele peste trei decenii de tranziție. Trecerea de la „limba de lemn” a radio-televiziunii române (care deținea monopolul comunicării poziției oficiale a statului și a celor câtorva cotidiane naționale, gen „Scânteia” și fosta „România liberă”) din ultimii ani ai „epocii de aur” la libertatea totală de exprimare, obținută după evenimentele din decembrie 1989, a fost ceva unic în istoria poporului roman și a limbii vorbite de acesta. În primii ani ai tranziției, cuvintele folosite de mass-media erau uneori combinații stranie de expresii și cuvinte vechi ale erei socialiste cu cele noi aduse în prim-plan de evenimentele revoluționare din acea perioadă. Unele din marile cotidiane și-au schimbat pur și simplu denumirea (vezi cazul „Scânteia” devenită „Adevărul” sau cel al ziarului regional „Informația Bucureștiului” devenit „Libertatea”) pentru a face o ruptură clară cu trecutul.

În al doilea rând, evoluțiile economice profunde de la începuturile tranziției au adus și ele schimbări majore în limba română utilizată. O mulțime de termeni noi, cum ar fi: *faliment*, *societăți cu răspundere limitată*, *case de schimb*, *mall-uri*, *manager* (unele preluate ca atare fără a mai fi traduse în românește), *shopping centre* și multe altele asemenea au devenit uzuale în exprimarea cotidiană. Progresul tehnologic a adus în limba română cuvinte nemaiîntâlnite până atunci, cum ar fi *e-mail*, *internet*, *computer*, *mesaj SMS*, *microunde* etc., care nu au existat în perioada socialistă. S-a încercat traducerea unor asemenea termeni, dar, în multe cazuri, variantele în limba

română nu au fost acceptate de utilizatori și/sau de populație, așa cum a fost cazul cu *e-mail*, care în mod timid s-a tradus și practicat în forma de mesaj electronic. Cuvântul *e-mail* s-a încetățenit însă bine în limba vorbită. Trebuie de menționat, de asemenea, că în unele cazuri traducerile oferite

Cartea Florenței Albu *Câmpia Soarelui*, 1962

de specialiști, în special cele din domeniul IT (și această scurtă grilă fiind tot de sorginte străină), au rezonat în mod straniu, deși din punct de vedere tehnic ele erau corecte. Cazul cuvântului *printer/printat* față de *imprimantă/imprimat* este destul de edificator în acest sens.

Un aspect aparte care credem ca trebuie adus în discuție este cel ce privește evoluția limbii române utilizate în mediul rural în perioada de tranziție. Punctul de plecare poate fi considerat conținutul lingvistic al limbii române dedicat țărănimii înainte de 1989, iar exemplul cel mai concludent ni se pare cel al scriitoarei Florența Albu (1934-2000), născută în *Câmpia Română*. Scriitoarea botează acest bazin geografic ca fiind „*Câmpia Soarelui*”, datorita poziției geografice pe harta țării, denumirea căpătând conotații sentimentale și etnografice.

În cartea sa de bază, cu nume omonim cu cel al câmpiei (între timp ortografia acestui cuvânt a fost și ea schimbată), F. Albu adună un tezaur de cuvinte vechi, cum ar fi: *bordei, sohat/suhat, răstav/ristav, bota (de apa), drumul subțire, legendarul haiduc Stancu Lupu, cojani, gospodărie agricolă colectivă* (sub forma ei prescurtată de GAC, ulterior CAP, și ea dispărută la rândul ei) etc., care azi nu mai sunt folosite. În prezent, cuvinte noi cum ar fi: *fermier, mediul înconjurător, ecologie, asociație, digitalizarea agriculturii* etc. sunt cel mai frecvent utilizate. Trecerea de la o etapă la alta nu a fost ușoară și/sau instantanee. A fost nevoie de o nouă generație pentru a se reuși această schimbare fundamentală, dar se pare că tranziția a reușit.

Școala care poartă numele Florenței Albu (com. Vâlcelele, jud. Călărași, România)

Schimbările majore de care am vorbit au mai avut și o altă cauză, din păcate de data aceasta în defavoarea țării. Din 1990 și până în prezent, o parte mare a forței de muncă, în special cea tânără, a emigrat din România. Statisticienii vorbesc de cea mai mare migrație pe timp de pace în cazul unei țări în tranziție, iar numărul celor plecați este adesea estimat la circa 5 milioane de români care acum trăiesc și muncesc în afara țării. Populația României în 1989 a fost de 23,21 milioane. După ultimele date comunicate de Institutul Național de Statistică, populația țării era de 19,3 milioane la 1 ianuarie 2020. Forța de muncă activă a scăzut de la 10,8 milioane în 1990 la 8,55 milioane în trimestrul III din 2020. În 2018-2019 plecarea forței tinere de muncă din țară a avut efecte dramatice asupra situației economice dar, în același timp, a sprijinit România printr-un volum semnificativ de remitențe, care au contribuit la menținerea echilibrelor macroeconomice și la echilibrul balanței de plăți externe, care a înregistrat deficite comerciale și de cont curent majore în tranziție. În plan lingvistic, procesul respectiv a însemnat introducerea în limba vorbită a multor expresii și cuvinte de care populația de dinainte de 1989 nu auzise sau nu le cunoștea în bună măsură conținutul și semnificația exactă. Exemple sunt multe. Ne limităm doar la câteva dintre acestea: *transfer bancar, control vamal, re-*

zervare locuri, emigrație, imigrație, carte verde, cășunari (folosit în mod peiorativ), *balanța de plăți, deficit de cont curent* și multe asemenea.

Pe un plan mai general, accesul la informație, contactul cu străinătatea, schimburile culturale, turismul internațional la care românii au avut acces după 1989 au influențat într-o oarecare măsură și modul de exprimare în limba română, gama de cuvinte folosite și percepția culturală a populației. Mai nou, anul 2020 a adus în lume și în România un flagel incredibil denumit Covid-19 (sintagmă nouă în limba română). Pe lângă pierderile umane enorme, pandemia a adus în limbajul de zi cu zi cuvinte noi sau cuvinte care erau foarte puțin utilizate înainte de criza medicală. Cuvântul *pandemie* era aproape necunoscut unor categorii largi de populație, în special cea tânără și cea din mediul rural. De asemenea, o gama largă de termeni medicali și-au făcut apariția în limbajul curent. Câteva exemple sunt de remarcat: *izoletă, corona virus, epidemiologic, tulpina de virus, terapie intensiva, mutații, mutanți* și multe asemenea. Efectele economice ale pandemiei se vor simți o lungă perioadă de timp. Este foarte probabil că și efectele lingvistice ale acesteia să dureze în limba vorbită.

În lumea financiar-bancară, tranziția a adus schimbări profunde în România, ca, de altfel, în toate țările aflate în tranziție. Legăturile cu organismele financiare internaționale (țara este membră a Fondului Monetar Internațional și a Grupului Băncii Mondiale din decembrie 1992) nu au făcut decât să dea contururi precise noilor forme de activități economice, de proprietate și management macro-economic. A fost forma cea mai vizibilă a relației, dar, în fapt, aceste legături au avut și un impact lingvistic important, care, din păcate, nu a fost întotdeauna foarte vizibil. Mass-media românească a început să folosească (la început mai timid) un limbaj economic nou, adecvat perioadei de tranziție de la formele închistate ale erei socialiste. Așa au apărut sau au început să fie din ce în ce mai des utilizate noțiunile de *bănci comerciale, bănci private, împrumuturi externe, programe financiare, privatizare, convertibilitate, lei vechi/lei noi, re-denominarea monedei, inflație, putere de cumpărare* și mulți alți asemenea termeni. Unii dintre aceștia existau în limba română, dar erau apanajul unui cerc restrâns de specialiști. Tranziția tarii către o economie de piață a schimbat fundamental jargonul financiar.

În afara emigrației românești, care cel puțin în primele generații continuă să vorbească în casă limba maternă, limba română este vorbită în afara României și în alte state din Balcanii de Vest, unde există puternice comunități cu origini românești (vezi cazul românilor din Voivodina și Valea Timocului din Serbia, românii și aromânii din Macedonia de Nord, bulgarii din nord-estul țării și populația de origine românească din Bucovina de Nord (în prezent în componența Ucrainei)).

Comunitatea vorbitoare de limba română cea mai extinsă este însă în **Republica Moldova** (Moldova în acest articol), dar situația limbii române aici este una cu totul deosebită. În articolul semnat împreună cu G. Furtuna (revista „Limba Română” (Chișinău), nr. 4-5/2020), am expus în mod detaliat chestiunea. Soarta limbii române în Moldova a fost complicată (pentru a ne exprima eufemistic). Din 1941 și până în 1991, la declararea independenței de stat a Moldovei, limba română a fost tratată discriminatoriu. Mai grav însă este faptul că după declararea independenței, Parlamentul Moldovei nu a avut puterea sau voința necesară pentru a stabili răspicat că limba oficială a țării este limba română.

Problema limbii române în Moldova a fost și continuă să fie o chestiune disputată și sensibilă pentru largi categorii de populație, deși au fost făcute încercări repetate din partea Academiei de Științe a Moldovei, care „a confirmat opinia științifică argumentată a specialiștilor filologi” din 9 septembrie 1994, potrivit căreia „denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este limba română”. În 2013, Curtea Constituțională a confirmat că sintagma „limba moldovenească, funcționând în baza grafiei latine” poate fi echivalată semantic cu sintagma „limba română”. O altă încercare de rezolvare a acestei probleme a fost făcută în 2018, fără însă a reuși din lipsa majorității în legislativ.

În pofida unor eșecuri repetate, menționăm că în Moldova există o sărbătoare națională la 31 august, „Limba noastră cea română”, acum marcată și în Țară. Numele ei firește de limba română și-a cucerit demult locul cuvenit în mass-media din stânga Prutului și în conștiința cetățenilor republicii, deși au fost și multe încercări de negare a denumirii firești a limbii vorbite și scrise. Cazul așa-zisului *Dicționar Moldovenesc-Românesc*, apărut în 2003, este caraghios și straniu. A fost, de fapt, un experiment pseudo-științific. Aceasta anomalie s-a născut nu

DECLARAȚIA de independență a Republicii Moldova

PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA, constituit în urma unor alegeri libere și democratice,

AVIND ÎN VEDERE trecutul milenar al poporului nostru și statalitatea sa neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale;

CONSIDERIND actele de dezmembrare a teritoriului național de la 1775 și 1812 ca fiind în contradicție cu dreptul istoric și de neam și cu statutul juridic al Țării Moldovei, acte infirmate de întreaga evoluție a istoriei și de voința liber exprimată a populației Basarabiei și Bucovinei;

Declarația de Independență (extras), 1991

din considerente lingvistice, ci dintr-o dorință geopolitică a celor aflați la putere.

În ciuda acestor vicisitudini legate chiar de numele său, limba română a evoluat și în Moldova sub influența mass-media, a unor instituții guvernamentale, a băncilor și altor instituții financiare din țară și din străinătate, care au jucat un rol important, mai ales la începuturile statalității, după proclamarea independenței țării pe 27 August 1991. Moldova a aderat la FMI și Grupul Băncii Mondiale în August 1992. Bariera lingvistică a fost una dintre primele chestiuni de logistică ce a trebuit depășită. Terminologia și procedurile procesului de aderare au fost traduse și explicate de reprezentanții din Ministerul Finanțelor și Banca Națională a Moldovei. Aceste cunoștințe au fost folosite și la introducerea cupoanelor din 1991, și mai apoi a monedei naționale (leul moldovenesc) în noiembrie 1993. Aceste instrumente monetare aveau pentru prima dată toate elementele componente (denumire, paritate, emitent etc.) exprimate în limba română, după mulți ani de circulație a rublei sovietice.

Procesul de însușire a cunoștințelor în limba română a continuat și în perioada 1993-1995, dar de data aceasta beneficiarii erau principalele bănci comerciale din Moldova. Tratatul pentru primele linii de finanțare au început în 1993 și s-au încheiat cu succes în 1995, când au fost semnate primele linii de credit cu Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare. Termenii de bază fuseseră moșteniți din limba rusă și ca ata-

Parlamentul Republicii Moldova

re erau aproape necunoscuți în limba română. Impactul educațional și lingvistic, atât asupra conducătorilor de bănci cât, mai ales, în ceea ce privește personalul băncilor respective și al miilor sau chiar sutelor de mii de clienți, deponenți, acționari etc. a fost extraordinar. Preocupările pentru asimilarea limbii române din domeniul bancar au fost stimulate, în paralel, și de mass-media. Ca urmare, în prezent, în băncile Moldovei activează deja un personal bine instruit și cu temeinice cunoștințe de limbă română. Ca și în România, limba scrisă și vorbită în Moldova a evoluat, adaptându-se la vremurile noi în care trăim.

Într-un context mai larg, se poate spune că tranziția de la socialism la economia de piață a adus, fără îndoială, modificări majore în țările și în locurile în care limba română se vorbește. Cum era și firesc, schimbările lingvistice au ținut pasul cu schimbările economice, demografice și culturale profunde din comunitățile românești de pretutindeni.

- Bibliografie** ■ Florența Albu, *Câmpia Soarelui*, București, Editura Tineretului, 1962.
- Grigore Furtuna, Alexandru M. Tănase, *Moldova: Dicționare vechi și mai noi ale limbii române*, în „Limba Română” (Chișinău), nr. 4-5 (258-259), iulie-septembrie 2020.
- Constantin Strună, Teodora Dumitru-Delcă, *Vâlcelele și Floroaica – două sate din inima Bărăganului*, București, Semne, 2002.

Alexandru M. Tanase, *Slowing down Romania's demographic exodus would be a historic achievement*, în: „Emerging Europe”, London, din 7 martie 2018 (în limba engleză).

Alexandru M. Tanase, *A slowdown in Romanian and Moldovan demographic exodus would be a historic achievement*, în: „Hora in America” din 11 martie 2019 (în limba engleză).

Alexandru M. Tănase, *Leul moldovenesc, un sfert de secol de evoluții monetare*, în: „Historia”, București, iunie 2018.

Grigore Furtună, *Nicolae Corlăteanu (cugetări la 105 ani de la naștere)*, disponibil pe <http://www.infotag.md/populis-ru/284791/>, publicat pe 13 mai 2020.

Mihai Pătraș, *Dicționar Economic Rus-Roman*, Chișinău, 1994.

Ion HAINEȘ

Exprimarea corectă, semn al culturii noastre

I.H. – doctor în filologie, poet, prozator, critic și istoric literar, eseist. A studiat la Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică din București, Secția regie și la Universitatea din București, Facultatea de Filologie. Semnează zece volume de versuri, două romane, cărți de critică și istorie literară, din domeniul teoriei comunicării și al mass-media. A publicat în revistele „Scrișul românesc”, „Literatorul”, „Contemporanul”, „Destine literare” etc. poezie, articole și studii, eseuri din domeniul literaturii române, al teoriei comunicării și al mass-media. Membru al Colectivului de redacție al revistei „Bucureștii literar și artistic”; membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România.

A trăi în societate înseamnă a comunica. În absența comunicării, întreaga existență umană ar fi de neconceput. Omul este o ființă dialogală. Nevoia de a comunica, de a transmite sau de a primi semnale, mesaje (informații, idei, sentimente) este o trăsătură fundamentală a sa, ea îi definește viața, îi coordonează acțiunile, organizarea socială și îi condiționează întreaga evoluție. Evoluția culturii și a civilizației, a omului însuși, ca ființă superioară, este legată implicit de evoluția procesului de comunicare.

Am putea spune, o dată cu filozoful, parafrazându-l, *Communico ergo sum / Comunic, deci exist.*

Există patru moduri de comunicare: comunicarea directă; comunicarea indirectă; comunicarea multiplă și comunicarea colectivă.

Comunicarea directă. În cazul comunicării directe, între parteneri se stabilește un anume tip de relații, *relații primare*. Comunicarea are loc imediat, dar și reciproc. Are loc deci un schimb permanent de idei, un dialog sau o conversație, fără niciun intermediar. Este *comunicarea interpersonală*. Comunicarea directă este o formă completă de comunicare, una directă, orală, interpersonală.

Problema originii vorbirii este una dintre cele mai complexe. Nu intrăm acum în dezbaterile diverselor teorii (teoria revelației, teorii psihologice, teorii sociologice, teoria darwinistă, teoria priorității limbajului gestual, teoria onomatopeelor, teoria originii convenționale a limbajului, dar vom aminti opinia unui savant român, Henri Wald, privitoare la originea vorbirii: „Ideile se formează și se dezvoltă în și prin comunicare”. Vorbirea nu este doar o haină a ideii, ci însuși corpul ei. Vorbirea este și materie, și spirit. „Afectivitate și inteligență au și celelalte ființe, intelect are însă numai omul, deoarece numai el a reușit să vorbească”. Animalele „comunică între ele, dar nu dialoghează. Omul este prin esența sa o ființă dialogală”. Vorbirea n-are origine, ea este origine.

Comunicarea indirectă. Scrierea inaugurează un nou tip de comunicare, prin care se suprimă condiționează materială, fizică, apropierea dintre partenerii de dialog și se creează posibilitatea transmiterii unei informații nedeformate, autentice, obiective în spațiu și timp, într-un pariu cu eternitatea. Istoria scrierii este însă destul de complicată și ea ne trimite în urmă cu mii, cu zeci de mii de ani. Dacă limbajul sonor e universal (toată lumea știe să vorbească) și e o trăsătură specific umană, el apărând o dată cu apariția omului, scrierea este o apariție târzie, fiind produsul direct al anumitor civilizații, cele urbane. Scrierea apare pe o anumită treaptă a dezvoltării culturii și civilizației și nu este universală nici astăzi. Scrierea este întâlnirea unui limbaj cu un alt limbaj. Pentru folosirea ei, trebuie schimbat codul, trebuie să se treacă de la canalul auditiv la cel vizual, salt fundamental în evoluția omenirii. Istoria scrierii este destul de complicată și ea ne trimite înapoi cu mii, cu zeci de mii de ani și nu vom intra acum în dezbaterile acestor teorii (pictografie, ideografie, scrierea cuneiformă, scrierea hieroglifică, scrierea fonetică, scrierea feniciană, scrierea alfabetică).

Comunicarea multiplă este legată de apariția tiparului, a „Galaxiei Gutenberg” în secolul al XV-lea, la Mainz, în Germania, care a însemnat începutul unei noi ere în istoria comunicării.

Comunicarea colectivă, prin intermediul mass-media.

Am amintit, pe scurt, aceste câteva idei, pentru a înțelege mai bine rolul vorbirii și al scrierii în comunicare.

Scopul limbajului e de a comunica gânduri și sentimente. Nevoia de a învăța să vorbești este fundamentală și instinctivă. Vorbirea este naturală. Învățarea scrierii este dificilă, necesită multă practică. Cunoașterea și respectarea regulilor gramaticale, a ortografiei, a punctuației nu sunt la îndemâna oricui. Vorbital e mai spontan decât scrisul. În vorbire, nu respectăm întotdeauna regulile gramaticale. Apar propoziții și fraze necontrolate, repetiții, întreruperi ale șirului expunerii, scrisul e mai structurat, mai îngrijit, mai elaborat. De la vorbă la cuvântul scris e o distanță. Nu e recomandabil să scriem cum vorbim.

În literatură, există oralitatea stilului, dar asta este altceva. Un scriitor cum este Ion Creangă este un exemplu strălucit în acest sens. Stilul său (din „Amintiri din copilărie”) e atât de natural, încât, citindu-l, ai impresia că autorul e în fața ta, îți povestește diverse întâmplări cu aerul că e aici, lângă tine. Autenticitatea vorbirii (scrierii) e fermecătoare, iar asta ține de talentul genial al scriitorului. Se pot da și alte exemple (I.L. Caragiale).

Cultivarea limbii înseamnă cunoașterea și respectarea normelor scrierii și pronunțării corecte, îmbogățirea mijloacelor de expresie. Expri-marea corectă, în scris sau orală, depinde de gradul de însușire și de aplicare a normelor de către vorbitori. Un rol important în acest sens îl are școala. Din păcate, nivelul general de cultură lasă de dorit, iar rezultatele catastrofale de la bacalaureat spun totul. Un rol negativ îl are și internetul.

Vom urmări câteva greșeli frecvente în limba română și vom încerca să le explicăm, pentru a fi evitate.

Să le luăm pe rând.

Paronime. Paronimele sunt cuvinte care se aseamănă sub aspect formal, dar diferă ca sens, ca înțeles. Exemple: *original/originar, familiar/familial, oral/orar, eminent/iminent, a emigra/a imigra, literar/literal* etc. Se fac foarte multe confuzii în pronunțarea (și scrierea) acestor grupuri de cuvinte.

Să le explicăm: Creație *originală* (adică personală), Ești *originar* din Cluj.

Familiar = apropiat, cunoscut. Avem o relație *familiară*; *familial* = care ține de familie.

Oral = examen *oral*, verbal, spus; *orar* = *orarul* clasei, *orarul* trenurilor.

Eminent = excepțional, excelent, remarcabil, deosebit, distins, ales; *iminent* = care este pe punctul de a se produce. Exemplu: Revoluția este *iminentă*.

A emigra = a se expatria, a pleca; *a imigra* = a veni dintr-o altă țară.

Literar = referitor la literatură (cronică literară, critic literar), *literal* = textual, exact, redarea întocmai a unui text, cuvânt cu cuvânt, literă cu literă.

Pleonasmul. Greșeli frecvente în vorbire întâlnim în cazul pleonasmelor, adică prin folosirea unor cuvinte care repetă inutil aceeași idee. Exemple: *avansați înainte*, *continuă mai departe* (a continua = a merge mai departe), *prefer mai bine* (prefer = vreau mai bine), *cobori în jos* (La Eminescu, „Cobori în jos, Luceafăr blând” are alte semnificații. E vorba despre o dublă coborâre, de un sacrificiu al coborârii, de la înălțimea lui Hyperion la nivelul unui pământean), *a revedea din nou*, *a reveni iarăși la problemă* etc.

Adjective care nu au grade de comparație. După cum bine se știe, adjectivele au diferite grade de comparație: pozitiv, comparativ și superlativ. Comparativul se construiește cu ajutorul adverbelor *mai*, *mai puțin*, *tot atât de* puse înaintea adjectivului, superlativul, cu adverbele *foarte* sau *cel (cea) mai*. Exemplu: *bun*, *mai bun*, *foarte bun*, *cel mai bun*. Sunt însă adjective al căror sens nu admite grade de comparație, deoarece indică o valoare absolută. Exemple: *viu*, *mort*, *întreg*, *veșnic*, *unic*, *gata*, *complet*.

Alte adjective, care nu sunt folosite în mod corect: *inferior*, *superior*, *posterior*, *major*, *proxim*, *ultim*, *optim*, *suprem*, *maxim*, *minim*. Exemple greșite: *Calitate mai inferioară* sau *mai superioară*; *cel mai suprem* ideal.

Mai nou, auzim adesea: filmul e *super*; totul este *O.K.*; părul tău este *W.O.W.*; mă simt *cool*. Uneori, întâlnim limbajul argotic: Totul este *mișto* sau *nasol!*

Omiterea prepoziției „pe”. Din păcate, această greșală apare foarte des. Exemplu: „Bărbatul care l-am întâlnit”, „Cartea care am citit-o”, în loc de „Bărbatul *pe* care l-am întâlnit”, „Cartea *pe* care am citit-o”.

Cacofonia. Inevitabilul „ca și”. Aproape toată lumea, pentru evitarea cacofoniei, folosește, invariabil, greșit comparația (conjuncția) *ca*, dublată de conjuncția *și*. Exemplu: „Cartea *ca și* aspect e O.K.”. De ce nu putem spune simplu: „Cartea *ca* aspect e O.K.”. Se poate evita cacofonia prin inversarea cuvintelor „Ca aspect, cartea e O.K.”.

Cacofonia înseamnă o combinație neplăcută de sunete. Exemplu: El are grijă de *casa sa*. Sau: *Inelele le-am cumpărat ieftin*.

Unele substantive: 1. *filozof/filosof*. Unii scriu *filosof*, cu argumentul că vine din grecește, și e compus din *filo* și *zofos*, ceea ce înseamnă „iubit de înțelepciune”. Limba română este însă o limbă fonetică, deci forma corectă este *filozof*; 2. *anticameră/antecameră*. Forma corectă este *anticameră* (din italiană) și înseamnă „camera de așteptare la intrarea în biroul unei persoane cu muncă de răspundere”. *A face anticameră* = a aștepta (mult) înainte de a fi primit de cineva. Un poet român, Marcel Miron, își intitulează, corect, un volum de versuri *Poeme din anticamera vieții*; 3. *scrierea cu doi și trei de i*. Substantivele *copil* plus substantivele care la N, sg se termină în *-iu* formează N. pl. nearticulat în doi *i* – *copii, geamgii, vizitii, cazangii* etc., iar N. pl. articulat în trei *i*: *copiii, geamgiii, vizitiii, cazangiii*. Idem, adjectivele de genul *hazliu, zurbagiu, fustangiu* etc.

Datorită/din cauză. *Din cauză* se folosește atunci când înțelesul este unul negativ: „Din cauza secetei, recolta a fost compromisă”. *Din cauza* = din pricina. *Datorită* are valoare pozitivă. *Datorită* = grație, mulțumită. Exemplu: *Datorită ție, am reușit la examen*.

Îți cer scuze/îmi cer scuze. Formula *îmi cer scuze* nu este corectă, din simplul motiv că nu îți poți cere scuze ție însuși. Deci corect *îți cer scuze*.

Desigur, greșelile în vorbire și scriere din limba română sunt mult mai numeroase. Noi nu ne-am propus aici decât să semnalăm câteva, cu speranța că vom contribui la înlăturarea lor și la cultivarea limbii române.

În final, mă întorc la celebrele versuri ale lui George Sion: „Mult e dulce și frumoasă / Limba ce-o vorbim, / Altă limbă-armonioasă / Ca ea nu găsim” dar tot el ne îndeamnă: „Vorbiți, scrieți românește / Pentru Dumnezeu”.

Mihaela Malea STROE

O punte peste Prut

M.M.S – doctor în filologie, profesor de limba și literatura română la Colegiul „Nicolae Titulescu”, Brașov (1980-2015), profesor asociat la Catedra de limba franceză de la Universitatea Transilvania, Brașov (2011). Absolventă a Liceului „Andrei Șaguna”, Brașov (1976) și a Facultății de Filologie (română-franceză), Universitatea Babeș Bolyai, Cluj (1980). Redactor la revistele „Astra” și „Libris” (Brașov), „Vatra veche” (Târgu Mureș); colaborator cu proză, eseu, poezie, cronică de carte la mai multe periodice din țară și din străinătate. Membră a Uniunii Scriitorilor din România din 2009.

La Chișinău am ajuns doar cu gândul și în călătorii virtuale sau ca cititor, deși, fără îndoială, mi-aș fi dorit ca vizitele mele să se întâmple (și) în spațiul real. N-a fost – cel puțin deocamdată – să fie! Dar, dacă n-am fost eu la Chișinău, în urmă cu ceva vreme... a venit, într-un fel, Chișinăul la mine.

Întâi prin elevi basarabeni care și-au făcut studiile liceale aici, în orașul străjuit de Masivul Tâmpa, elevi cărora le-am fost dascăl și despre care am numai cuvinte de laudă: copii serioși, sârguincioși, cu mult bun-simț, bine educați, performanți. Că ei nu reprezentau niște excepții mi-au confirmat colegii de cancelarie care au fost în schimb de experiență la școli din Chișinău și au venit cu o mulțime de bune impresii.

Apoi... un anunț scurt, din 15 iunie 2018, aducea la cunoștința locuitorilor brașoveni o premieră: În acest weekend, în Piața Sfatului, are loc prima expoziție cu vânzare a produselor moldovenești, *similară expoziției „Fabricat în Moldova”*.

Piața Sfatului, loc de rezonanță istorică în inima burgului nostru medieval, găzduia – de niște ani deja –, în special vara, felurite festivaluri și târguri, inclusiv de carte și muzică. „Premiera” de a-i găzdui, în an centenar 2018,

și pe frații noștri de peste Prut m-a entuziasmat și, bineînțeles, m-am grăbit să le fac o vizită. Erau, la tarabe, de toate pentru toți: produse culinare tradiționale, patiserie, vinuri pe alese, produse de artizanat, confecții din fibre naturale și încălțăminte din piele, bijuterii, dulciuri, obiecte decorative lucrate manual, cosmetice...

Dar nu numai această mare varietate (se cuvine să spun apăsător că produsele erau și de foarte bună calitate și destul de accesibile ca preț) m-a făcut să revin în fiecare zi cât a durat târgul, ba să-i îmboldesc și pe alții să-l viziteze. Pentru mine fost și altceva, mai adânc și mai... imaterial decât interesul pur „economic” al cumpărătorului față de mărfurile expuse.

M-am întors în Piața Sfatului ca să-mi desfășor timp de câteva zile auzul de ardeleană (de pe Târnave prin naștere) cu „graiul moldovinesc” al vânzătorilor și producătorilor de la tarabe (care nu vindeau „papuci de casă”, vindeau „ciupici”, și nu se cazaseră în „camere”, ci în „odăi” de hotel), să-l aud pe Valy Boghean cântând nu „galbenă”, ci „galbănă gutuie”. Cald, catifelat, melodios, ușor arhaic, mai ferit de pelagra excesului de anglicisme decât este acum limba română așa-zicând „literară”, deci mai curat, graiul acesta îmi amintește mereu de farmecul „vechilor cazanii”, de nuanțele și lumina unui „foc ce arde” pe o vatră lăuntrică, de „șiragul de piatră rară”, pe care numai cei smintiți l-ar pierde sau ar încerca să-l „vândă”, să-l risipească. Spun „grai” și nu „limbă moldovenească” (oare încă mai dănuie „oficial” această aberație?!) pentru că asta este: un grai! Un vlăstar înzestrat cu aceleași virtuți ca și limba română-mamă. Așa cum, fiecare cu pitorescul și specificul lui lexical și fonetic, sunt și celelalte **graiuri** (nu dialecte!) din Banat, Maramureș, Dobrogea, Muntenia, Oltenia..., „măcar să zică cine ce-a zice”, vorba povestariului nostru humuleștean. Graiurile acestea (unii le numesc **sub-dialecte** – fie și așa, că asta nu-i pricină de gâlceavă!) sunt precum pruncii aceleiași maici, ramurile aceluiași arbore, modulațiile aceleiași unice voci – limba română, „stăpâna noastră”, cum o considera, pe bună dreptate, Domnul Eminescu.

În paranteză fie spus, prin 2015 (dacă am reținut bine anul) fusesem la un concert al lui Pavel Stratan – și pentru muzică, desigur, pentru umorul și duișia lui – dar mai ales din aceeași plăcere de a asculta graiul moldovan... în original! Și, pe cuvânt că nu-i nevoie de dicționar

ca să-l înțelegi! Hai, treacă de la mine, poate – arar – de unul de *regionalisme*, ca pentru oricare dintre celelalte graiuri românești! Sigur, niciunui filolog serios și responsabil nu i-ar trece prin minte să scornească o „limbă bănățenească”, de pildă, din cauză că, în Banat, roșiei i se spune „părădaică”, sicriului – „copârșău” sau cartofilor – „crompiri”; nicio „limbă dobrogenească” pentru că, în Dobrogea, satului i se spune „chiori”, dealului – „bair”, iar bolovanului – „cataroi”.

Abia am așteptat, în vara lui 2019, revenirea la Brașov a meșteșugarilor basarabeni și iarăși am fost o vizitatoare fidelă a târgului, parcă mai bogat decât în anul precedent. Pe unii dintre expozanți, oameni deschiși, prietenoși, i-am recunoscut, fuseseră prezenți și la prima ediție a târgului; apăruseră și chipuri noi... Se crease deja un fel de familiaritate, o punte Brașov-Chișinău. Și iar m-am bucurat de graiul domol în care, printr-o subtilă formă de respect intrinsec, „dânsa” poate fi (și) o pâine, o candelă, o rândunică, nu exclusiv o persoană, iar „dânsul” (și) un stilou, un ceasornic, un mânz...

Se spune că „omul gospodar cumpără vara sanie și iarna car”. Respectând acest principiu, am cumpărat atunci, în toiuil verii, pentru fiica mea și pentru mine, de la o tarabă unde doi frați vindeau încălțăminte, cojoace și alte articole din lână, piele și blană, două perechi strașnice de cizme, încălțări bune de înfruntat până și iernile siberiene.

Dar, de data asta, la o altă tarabă, unde vindeau o mamă și fiica ei, am avut o strângere de inimă. Zăbovind mai mult alături de ele, pentru că oferta de produse era foarte variată, am constatat că – deși vorbeau foarte bine și cu mare ușurință în limba română cu localnicii, respectiv în limba engleză cu turiștii străini din Piața Sfatului – când vorbeau ele între ele, mama și fiica apelau la... limba rusă. Evident, nu pentru că ar fi avut cine știe ce mari secrete față de potențialii cumpărători, ci pentru că – cel mai probabil dintr-o obișnuință cotidiană – le venea mai la-ndemână, le intrase în... reflex. Faptul este lesne explicabil având în vedere meandrele amare și ghimpoase ale istoriei, dar tot mi s-a părut dureros că ele (și cu siguranță nu doar ele)... „s-au mutat cu traiul” de zi cu zi într-un alt spațiu lingvistic. Limba rusă este, fără discuție, limba unei culturi bogate și temeinice, o limbă pe care, acum, după ce resentimentele provocate majorității prin sovietizare și prin obligativitatea temporară de a învăța „limba lui Stalin” (la propriu și la figurat!) s-au

atenuat, mi-ar plăcea să o cunosc. Numai că, în contextul respectiv, dialogul particular în rusă era semnul că mama și fiica s-au înstrăinat de-a lungul timpului – nicidecum din vina lor! – de „comoara /.../ pe moșie revărsată” pe care o evocă și o teaurizează Alexei Mateevici, în ***Limba noastră***. Era semnul trist care punea în evidență că procesul de rusificare/sovietizare cu anasâna, pe care îl știm cu toții, are consecințe pe termen lung, iar aceste consecințe nu se reduc la simple și inofensive influențe la nivel de lexic (prin împrumuturi rezonabile) sau de pronunție (cum ar fi palatalizarea unor consoane).

Am așteptat și cea de-a treia întâlnire Brașov-Chișinău, numai că anul pandemic 2020 a făcut, din nefericire, imposibilă revederea cu șanse să devină tradițională, în Piața Sfatului. Totuși acum, când scriu (este 18 martie 2021, iar primăvara s-a tupilat sub zăpezi căzute peste noapte, din greu, ca odinioară, în vremurile nestricate, în ajun de Crăciun), pe aici se zvonește că, dincolo de opreliștile și sincopelile impuse de virusul misterios care a dat omenirea peste cap, Chișinăul și Brașovul vor deveni „orașe înfrățite”. M-aș bucura să se adeverească!

Tatiana TREBEȘ

Influența sovietică asupra inventarului de nume tradițional (1944 – 1989)

T.T. – doctor în filologie, lector universitar, la Catedra limba română și terminologie medicală, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”. Domenii de cercetare: onomastică, sociolingvistică, traducere, stilistică, pragmatică, cultivarea limbii, metodologia predării limbii române ca limbă străină / nematernă. Autoare a monografiei *Studiu asupra prenumelor actuale (pe material din municipiul Orhei)* (2019) și coautoare a manualelor *Limba Română în context medical* (pentru studenții de la Facultatea de Medicină, 2020), *Limba română. Limbaj stomatologic* (manual cu suport video, 2017), *Limba Română* (Nivelurile A1-A2, 2014).

Perioada sovietică este una specială în evoluția sistemului antroponimic tradițional. După anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la URSS și după formarea RSSM, autoritățile urmăresc să introducă ideologia comunistă, să implementeze și să promoveze toate formele de organizare politică, economică, socială și culturală proprii sistemului sovietic.

Propagarea ideologiei comuniste, dezvoltarea regimului sovietic totalitar în RSSM avea drept scop major crearea unui nou tip de om sovietic și a unei „noi culturi”, axate pe valori străine intereselor naționale și pe educarea unui pretins patriotism sovietic, în contextul prieteniei popoarelor din componența URSS.

Întemeiat pe politica de deznaționalizare, de dezrădăcinare a ideii românismului din conștiința populației băștinașe și de „creare a istoriei poporului moldovenesc și a limbii moldovenești”, programul imperial prevedea impunerea „realismului socialist”, care urmărea să substituie și să accelereze procesul de subordonare a tuturor valorilor românești cu ideologia comunistă. Acest fapt însemna să se interzică difuzarea literaturii române, să se utilizeze limba rusă ca limbă de stat în RSSM și să se treacă de la scrierea cu grafia latină la scrierea cu cea chirilică.

Înlocuirea forțată a identității românești cu așa-zisa identitate moldovenească, contextul lingvistic diglosic se fac simțite și în sistemul antroponimic tradițional. De cele mai multe ori, numele de familie și prenumele sunt denaturate din cauza adaptării lor la specificul limbii ruse și la scrierea cu caractere chirilice, ceea ce a dus la formarea unui inventar de nume deosebit, străin, care nu este caracteristic culturii și tradițiilor românești.

Dacă până în anii '40 ai secolului trecut, pe teritoriul actualei Republici Moldova, onomasticonul era constituit din aceleași prenume care circulau și în restul teritoriului românesc, atunci în perioada următoare, odată cu crearea RSSM și sub influența unor factori sociali-politici și culturali sunt impuse o serie de prenume străine nouă, împrumutate din limbile rusă și ucraineană, care, ulterior, s-au integrat în sistemul antroponimic local.

Odată cu schimbarea statutului limbii române, cu marginalizarea acesteia la nivel de limbă secundară și cu impunerea învățării limbii ruse, schimbările în sistemul antroponimic erau inevitabile. Preparate din fondul antroponimic slav, fie pe cale cultă, fie pe cale orală, prenumele rusești pătrund în antroponomia locală, treptat, fiind supuse legilor fonetice și morfologice ale limbii române (moldovenești).

Analiza Registrelor alfabetice ale actelor de naștere din Orhei, anii 1944 – 1989, demonstrează că în evoluția onomasticonului tradițional, în perioada sovietică, se observă câteva tendințe:

Tabelul 1. Modificarea inventarului de nume în perioada sovietică (1944-1989)

Modificarea inventarului de nume în perioada sovietică (1944-1989)			
Perioada 1944-1960, în care apare tendința de a utiliza:		Perioada 1960-1989, caracterizată prin tendința de a atribui nou-născuților:	
Nume de „inspirație sovietică”	Nume „necanonice” (variante populare și forme scurte ale prenumelor calendaristice) – tendință valabilă pentru ambele perioade.	1. Nume preluate din fondul antroponimic slav vechi; 2. Nume preluate din antroponomia rusă pe cale cultă, prin intermediul creațiilor populare	Revenirea la prenumele tradiționale românești, moștenite din limba latină sau preluate din onomastica populară

Tendința de substituire a prenumelor tradiționale românești cu „**nume de inspirație sovietică**” sau **cu nume necanonice** (variante populare

sau forme scurte ale prenumelor calendaristice) apare în contextul creării „noii culturi” sub influența artei, a școlii, a mass-mediei și a politicii lingvistice promovate de regimul comunist autoritar.

În sistemul antroponimic al popoarelor URSS se impun așa-numitele „nume de origine sovietică (имена советского происхождения)” (a se vedea: V. A. Nikonov, 1974, A. V. Superanskaia, 2007), care reprezintă neologisme sau abrevieri ale diferitor cuvinte, de genul: *Ninel*, *Stalina*, *Octabrina*, *Vilena*, *Vladlen*, *Melor* (Маркс, Энгельс, Ленин, Октябрьская революция), *Lenmaren* (Ленин, Маркс, Энгельс), *Gertruda* (героиня труда), *Zarema* (за революцию мира) etc., frecvent întâlnite în onomasticonul popoarelor din componența fostei URSS, după Revoluția din Octombrie (1917). Acestea derivă din admirația părinților față de conducătorii URSS, devenite figuri omniprezente în cultura sovietică.

Din categoria „prenumelor de inspirație sovietică”, în sistemul antroponimic al orașului Orhei, conform Registrele alfabetice ale actelor de naștere 1944-1989 (RAAN 1944-1987, r.1, r.2, r.3 și RAAN 1987-1994, anii 87-89), sunt atestate doar *Ninel*, *Stalina*, *Marx*, *Vilena* și *Vladilen* – toate utilizate câte o singură dată.

Sub înrâurirea limbii ruse și a celei ucrainene, în antroponimia contemporană apar și se răspândesc prenumele „necanonice” – variante ale numelor calendaristice, care, grație frecvenței lor, au devenit prenume independente, de exemplu: *Aliona*, *Ela*, *Ala*, *Iurie*, *Olesea*, *Asea*, *Agnesa* etc. Aceste entități antroponimice (nume „necanonice”: variante populare sau forme scurte) sunt, adesea, preferate în detrimentul formelor oficiale ale prenumelor calendaristice, fapt pe care îl putem observa, cu ușurință, în următorul tabel:

Tabelul 2. Frecvența utilizării prenumelor necanonice în perioada 1944-1989 (conform Registrele alfabetice ale actelor de naștere 1944-1989)

Prenume calendaristic (formă oficială)	Prenume „necanonice”	
<i>Achilina</i>	Variantă Forme scurte	<i>Aculina</i> (2 ori) <i>Culina</i> (5 ori); <i>Alina</i> (16 ori); <i>Lina</i> (3 ori)

<i>Agnesa</i> (1 dată)	Formă scurtă	<i>Inesa</i> (5 ori)
<i>Anastasia</i> (6 ori)	Formă scurtă	<i>Asea</i> (5 ori)
<i>Alexandru</i> (530 ori)	VARIANTĂ	<i>Olecsandro</i> (2 ori)
<i>Alexandra</i> (13 ori)	VARIANTĂ Forme scurte	<i>Olecsandra</i> <i>Olesea</i> (53); <i>Ala</i> (237)
<i>Dionis</i> (30 ori)	Variante	<i>Deonisie</i> (1 dată); <i>Dionisie</i> (1 dată)
	Forme scurte	<i>Denis</i> (23 ori); <i>Dinis</i> (5 ori)
<i>Elena</i> (439 ori)	Formă populară forme scurte	<i>Aliona</i> (50) <i>Nelea</i> (27); <i>Neli</i> (1); <i>Ela</i> (2)
	Alte variante	<i>Ilona</i> (6 ori)
	Variante	<i>Iurie</i> (181); <i>Egor</i> (3)
<i>Irina</i> (56 ori)	Formă populară	<i>Arina</i> (3 ori)
<i>Xenia</i> (1 dată)	Variante	<i>Axenia</i> (2 ori); <i>Oxana</i> (83 ori)
<i>Valentin</i> (22 ori) <i>Valentina</i> (67 ori)	Forme populare	<i>Aleftina</i> (1 dată); <i>Alevtina</i> (1 dată) <i>Aleftin</i> (1 dată)

Politica lingvistică, susținută de adepții ideologiei comuniste, promovarea valorilor străine intereselor naționale, dorința de dezrădăcinare a ideii românismului din conștiința populației autohtone, deportările în masă, administrarea și popularea spațiului dintre Prut și Nistru cu etnici de origine rusă a contribuit la pătrunderea, în sistemul antropomic tradițional, a unor prenume, forme scurte, hipocoristice, specifice onomasticonului rusesc, percepute de către populația autohtonă ca prenume noi, moderne și care, între timp, au devenit nume independente. Astfel, în onomasticonul orașului Orhei, în perioada sovietică, potrivit Registrelor alfabetice ale actelor de naștere 1944-1989, se regăsesc următoarele forme scurte și variante populare ale prenumelor calendaristice, preluate din limba rusă: *Asea*, *Arina*, *Uliana*, *Inesa*, *Ina*, *Aleftina* / *Alevtina*, *Aleftin*, *Culina* etc.

Începând cu anii '60 ai secolului trecut, în evoluția antroponimiei autohtone se profilează două tendințe:

1. utilizarea prenumelor preluate din fondul antropomic slav vechi și a prenumelor preluate pe cale cultă de la slavofili;
2. revenire la prenumele tradiționale românești și la prenumele **împrumutate** din onomastica latină.

Aceste tendințe apar în contextul „dezghețului hrusciovist”, când atitudinea față de patriotism în republicile unionale a devenit mai tolerantă, iar popoarele trec printr-un proces de redeștapre națională. În aceste condiții încep să fie promovate valorile culturale românești.

Examinarea documentelor de arhivă, inclusiv a datelor statistice, ne-a permis să creăm următorul tablou privind analiză comparativă a frecvenței prenumelor preluate din fondul antroponimic slav, a celor tradiționale românești și a celor preluate din onomastica latină, tablou pe care îl prezentăm în următorul tabel:

Tabelul 3. Tendințe de modificare a onomasticonului tradițional după 1960 (conform Registrelor alfabeticе ale actelor de naștere 1944-1989, cu referire la perioada 1960-1989)

Tendințe de modificare a onomasticonului tradițional după 1960					
Tendința de utilizare a numelor preluate din fondul antroponimic slav:		Tendința de revenire la:			
Preluarea numelor din fondul antroponimic slav vechi	Preluarea numelor din fondul antroponimic slav pe cale cultă	Prenumele tradiționale românești	Forme derivate de la prenume tradiționale românești	Prenumele preluate din onomastica latină	Forme derivate de la prenumele preluate din onomastica latină
Vadim (401)	Svetlana (328)	Rodica (57)		Diana (123)	
Vladimir (228)	Ludmila (301) Liudmila (4)	Viorica (49)	Vioara (1) Viorel (26) Viorelia (9) Viola (1) Violeta (27)	Aureliu (2) Aurelia (25)	Aurel (26) Aurelian (1) Aurica (22)
Veaceslav (198)	Igor (113)	Liliana (26) Lilian (19)	Lilia (68)	Adrian (10) Adriana (2)	Andrian (19) Andriana (5)
Vladislav(80) / Vladislava (5)	Nadejda (73)	Doina (7)		Corneliu (5) Cornelia (4)	Cornel (6)

<i>Borislav</i> (1), cu formele scurte: <i>Boris</i> (81) și <i>Borea</i> (1)	<i>Ruslan</i> (63) <i>Ruslana</i> (1)	<i>Radu</i> (5) <i>Rada</i> (2)		<i>Ovidiu</i> , <i>Traian</i> , <i>Virgil</i> , <i>Virgilia</i> , <i>Laura</i> , <i>Lucreția</i> , <i>Florica</i> , <i>Florina</i> , <i>Cătălin</i> , <i>Sorin</i> , <i>Zorina</i> , <i>Ioana</i>	
<i>Stanislav</i> (57) <i>/Stanislava</i> (1)	<i>Liubovi</i> / <i>Liuba</i> (53)				
<i>Iaroslav</i> (6)	<i>Ina</i> (48)				
<i>Lada</i> (1)	<i>Jana</i> (25) <i>Janeta</i> (2) <i>Janina</i> (1)				
<i>Miroslav</i> (1)	<i>Snejana</i> (10)				
<i>Sveatoslav</i> (1) <i>Vetislav</i> (1)					

Examinând cu atenție acest tabel, putem observa că frecvența prenumelor preluate din fondul antroponimic slav este mai mare, în comparație cu cea a prenumelor tradiționale românești și a prenumelor împrumutate din onomastica latină. Acest lucru poate fi explicat atât prin prestigiul culturii și limbii ruse, care era limbă de instruire și educație, fiind promovată prin intermediul instituțiilor de cultură și al mass-mediei, în comparație cu limba și cultura românească, ce erau marginalizate, cât și prin situația de diglosie din Republica Moldova.

Astfel, din fondul antroponimic slav vechi au fost preluate prenumele: *Vladislav/Vladislava*, *Vladimir*, *Veaceaslav*, *Stanislav/Stanislava*, *Borislav*, *Iaroslav* etc.

Pe cale cultă (prin intermediul literaturii și al artei), din antroponimia rusă au fost preluate și alte nume, cum ar fi: *Igor*, *Ludmila*, *Ruslan*, *Svetlana*, *Vera*, *Nadejda*, *Liubovi*.

În această perioadă, pe cale orală, în onomasticonul tradițional, au pătruns și alte prenume feminine, dintre care cele mai frecvente sunt: *Ina*, *Jana*, cu formele: *Janeta* și *Janina*, *Snejana*.

Începând cu anul 1970, în pofda cenzurii greu de suportat, cultura cunoaște o linie ascendentă în dezvoltarea sa, contribuind, astfel, și la trezirea conștiinței naționale a românilor basarabeni.

În această perioadă, în ciuda rusificării sistematice a învățământului, a administrației și a culturii, se observă, în analiza onomasticonului, o revenire la prenumele tradiționale românești, îndeosebi, la cele din onomastica românească veche, cum ar fi: *Rodica, Radu/Rada, Viorica, Viorel, Violeta etc.*

O altă dovadă a deșteptării conștiinței naționale a românilor din Basarabia, în anii '70-'80 ai secolului trecut, o constituie și tendința de revenire la prenumele tradiționale românești, care au fost moștenite din onomastica latină/romană sau au pătruns pe cale cultă din sistemul antroponimic apusean. Printre cele mai relevante prenume, care se regăsesc în Registrele Alfabeticale ale actelor de naștere 1944-1989, se înscriu: *Lilia, Lilian/Liliana, Aurelia, Aurel, Aurelian, Adrian/Adriana, Cornel, Corneliu/Cornelia, Corina etc.*

În semn de luptă continuă împotriva procesului de deznaționalizare și de rusificare forțată a Basarabiei, în sistemul antroponimic local pătrund o serie de prenume românești, cum ar fi: *Ovidiu, Traian, Laura, Virgil, Lucreția*, a căror frecvență (conform Registrelor actelor de naștere 1944-1986, 1987-1994) este o singură dată, dar care sugerează dorința de emancipare a populației autohtone, atât la nivel național, cât și social, față de regimul totalitar.

În ultimii ani, deși se atestă o tendință de modificare, de completare, de înnoire a onomasticonului, care se manifestă prin utilizarea numelor cu forme scurte, a prenumelor de origine străină, a prenumelor duble sau chiar triple, care nu au figurat anterior în inventarul de nume, în Registrele alfabeticale ale actelor de naștere din Orhei, se regăsesc și prenumele pătrunse în inventarul de nume în perioada sovietică. Acest lucru scoate în evidență informații ce țin de nivelul de educație al onomatetului (părinții în calitate de agenți care oferă numele), de confesiunea religioasă și de etnia căreia în aparțin, de aspectul gender, de concentrarea/popularitatea sau frecvența numelor într-o regiune concretă și de stabilitatea onomasticonului.

De asemenea, prezența acestor prenume de influență sovietică demonstrează că factorii care determină alegerea unui nume duc la

apariția unor stereotipuri colective, ce presupun manifestarea unor caracteristici culturale, lingvistice și extralingvistice, ce se reflectă în actul de numire și corelația cu limba și cultura poporului în care funcționează entitățile antroponimice. Aspect capabil să limiteze, într-o anumită măsură, tendința de modernizare, puternic resimțită în sfera numelor de botez, în ultimul timp, deoarece atribuirea numelui unui nou-născut reprezintă un act de voință din partea părinților, iar opțiunea acestora de a rămâne fideli tradiției sau de a fi în pas cu moda este una subiectivă.

- Bibliografie** ■ Balan-Mihalovici A., Dicționar onomastic creștin (re-pere etimologice și martirologice), Ed. a 2-a. București, Sophia, 2009. 686 p.
- Cosniceanu M., *Dicționar de prenume*, Chișinău, Î.E.P. Știința, 2010, 144 p.
- Trebeș T., *Studiu asupra prenumelor actuale (pe material din municipiul Orhei)*, Chișinău, CEP USM, 2019, 228 p.
- Петровский Н.А., *Словарь русских личных имен*, Москва, Советская энциклопедия, 1966. 366 с.
- Суперанская А.В., *Общая теория имени собственного*, Москва, Наука, 1973. 365 с.
- Суперанская А.В., *Имя – через века и страны*, изд. 2-е. Москва, ЛКИ, 2007, 188 с.
- Суперанская А.В., *Современный словарь личных имен*, Москва, Айрес Пресс, 2005, 376 с.

- Surse** ■ IV.31 OSC Orhei, Registrul alfabetic al actelor de naștere 1944-1986, registrul 1 (180 file).
- IV.31 OSC Orhei, Registrul alfabetic al actelor de naștere 1944-1986, registrul 2 (180 file).
- IV.31 OSC Orhei, Registrul alfabetic al actelor de naștere 1944-1986, registrul 3 (180 file).
- IV.31. OSC Orhei, Registrul alfabetic al actelor de naștere 1987-1999 (346 file).

Cristinel MUNTEANU

Tudor Arghezi în ipostaza de filosof liric al limbajului

Lui Cristian Moroianu,
în semn de prețuire, în context jubiliar

Cr.M. – prof. univ. dr. habil. (doctor în filologie și în filosofie); predă la Universitatea „Danubius” din Galați discipline din sfera științelor limbajului și din domeniul filosofiei. A publicat ca autor: *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească* (2013); *Tradition and Innovation in Language and Linguistics* (2017); *Problema sensului la John Dewey* (2019), iar ca editor: Tobias Peucer, *Despre relațiile jurnaliste* (2008), B.P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013), E. Coșeriu, H. Geckeler, *Orientări în semantica structurală* (2016; trad. de Cr.M.) etc. Este, de asemenea, autorul a peste 150 de articole și comunicări. Domenii de interes: filosofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, hermeneutică, lingvistica textului.

1. Este normal ca scriitorii – și, dintre aceștia, mai ales poeții – să-și pună întrebări referitoare la originea și natura materialului pe care îl folosesc în arta lor. Uneori, în manieră proprie, ei oferă și răspunsuri (mai mult sau mai puțin convingătoare)¹. Se repetă adesea (și nu doar în mediul didactic) că „literatura este arta cuvântului”, fără să se precizeze exact ce ar trebui să se înțeleagă prin acel „cuvânt” din definiția amintită, deși „cuvântul” respectiv servește tocmai ca diferență specifică...

1.1. Unul dintre spiritele realmente interogative într-o atare privință este Tudor Arghezi². Dacă filosofia își are, într-adevăr, obârșia în mirare (*philosophia mirabilis*), atunci se poate susține, cu bune argumente, că Arghezi are certe calități de filosof al limbajului, în pofda faptului că reflecțiile sale pe această temă sunt redată într-o expresie preponderent lirică. Înaintea miracolului reprezentat de limbaj, poetul se minunează, se miră sau se entuziasmează ori de câte ori are ocazia.

1.2. Dintre textele în care Arghezi își manifestă admirația (sau chiar fascinația) față de

virtuțile cuvintelor și ale limbii în genere, mă voi referi în cele ce urmează numai la două, și anume: tableta *Scrisoare cu tibișirul* și poezia *Din taine*. Este limpede că poezia *Din taine* este pandantul versificat al bucății în proză *Scrisoare cu tibișirul*. Cu toate acestea, în mod surprinzător (căci relația celor două mi se pare evidentă), comentatorii pe care i-am citit nu le-au pus deloc în legătură.

2. Pentru început, voi analiza textul în proză, deoarece este mai vechi. *Scrisoare cu tibișirul* a apărut inițial în 1924 [în revista „Lumea”, an I (1924), nr. 8 (decembrie)], bucurându-se, mult mai târziu, în 1960, și de o republicare într-un volum antum de „tablete”³. Voi avea în vedere îndeosebi primele două paragrafe, pe care le voi reproduce în continuare:

„Miracole nesfârșite zac în noi și împrejurul nostru, pe care viața în societate ne-a dezvățat să le prețuim... Miracolul suprem: cuvântul, cu diviziunea lui: limba. Cum s-au născut cuvintele? Întrebarea, de sineși didactică, cere răspunsul care aparține didacticii celei mai sterpe. Să nu insistăm, să contemplăm... Dar al cui este cuvântul? al omului, al naturii? Nu este cuvântul de-un neam cu apele, cu vegetalele, cu minereul? A putut cineva să-l «facă», să-l facă viu și energic, să-l ție minte înaintea tiparului, să-l treacă urmașilor fără catalog? Cuvântul se moștenește ca bătaia inimii și ca sângele; cu o lingură de sânge s-a făcut alt sânge și torente de sânge în sute de milioane de viețuitoare. Generațiile, toate zic pâinii «pâne» și-i singurul cuvânt potrivit și propriu; căci «câne» însemnează altceva și «pâne» iarăși ceva deosebit. La începutul veacurilor a rostit cineva singur odată: pâne? Cine?...

E miraculos cuvântul pentru că la fiecare obiect din natură și din închipuire corespunde un cuvânt. Vocabularul e harta prescurtată și esențială a naturii și omul poate crea din cuvinte, din simboale, toată natura din nou, creată din materiale în spațiu și o poate schimba. O mie de tone de pietriș sunt chiar pietrișul și dacă din ele nu aș putea face decât macadam, cu simboalele lor eu pot face orice afară de macadam și chiar macadam închipuit. Cuvântul permite evocarea și punerea în funcțiune a tuturor puterilor închipuite și sacre. O idee se face act, scorbătă în cuvinte. Dar cuvântul însuși nealăturat unei împrejurări descrise are o viață personală, împrumutată de la lucruri, și el poate ajun-

ge o putere de sine stătătoare. Meșteșugul cuvântului a cernut și cerne fără răgaz lumea și sufletul ei – și a dat naștere literaturii și elocvenței.”⁴

2.1. Se observă imediat că Arghezi întrebuințează în text termenul *cuvânt* cu o dublă accepție: fie ca (1) ‘limbaj în general, facultatea limbajului’, fie ca (2) ‘vocabulă, cuvânt propriu-zis, unitate lexicală’. Prima accepție este greu de desprins de contextul biblic, religios, de vreme ce (după cum se știe) în *Sfânta Evanghelie după Ioan* stă scris așa: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul”⁵. *Cuvântul* în cauză redă latinescul *Verbum* din versiunea *Vulgata* realizată de Sf. Ieronim: „*In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum*”. Nu este cazul să insistăm prea mult asupra acestui aspect. Se cunoaște prea bine că Ieronim a căutat să-l traducă prin *Verbum* (mai sărac în semnificații) pe grecescul *Logos*, suprimând astfel foarte mult din bogăția semantică a termenului original, care desemna în versetul *Evangheliei* nu doar limbajul întemeietor, ci și rațiunea absolută, inteligența divină etc. Că la Arghezi, în textul de mai sus, pe alocuri, se înțelege că este vorba despre ‘limbaj în general’, o dovedește, de pildă, acest enunț: „Miracolul suprem: *cuvântul*, cu diviziunea lui: *limba*”. Întâlnim ambele accepții chiar și în aceeași frază: „E miraculos *cuvântul* pentru că la fiecare obiect din natură și din închipuire corespunde un *cuvânt*”.

Poetul lansează întrebări cu privire la originea limbajului, fără să ofere un răspuns satisfăcător. Limbajul s-a născut odată cu primul om și pare că se moștenește genetic de la o generație la alta. Parțial (prin latura sa materială), el aparține și naturii. Evident, limba istorică se transmite, de fapt, pe cale socială și culturală, prin tradiție, dar o atare propagare i se pare ea însăși miraculoasă. Când Arghezi afirmă că toate generațiile „*zic pâinii «pâne» și-i singurul cuvânt potrivit și propriu*”, el consemnează, în definitiv, o credință a vorbitorului simplu, după care cuvintele din limba maternă corespund ființei sau esenței lucrurilor.

2.2. Al doilea paragraf al tabletei ne poartă dincolo de concepția naivă (a vorbitorului nespecialist) în planul mai elevat al reflecției filosofice autentice⁶. Cititorul neprevenit ar putea crede că aserțiunile argheziene aparțin unor gânditori ca John Dewey sau Wilbur Marshall Urban, după ce aceștia vor fi asimilat idei din scrierile lui Aristotel... Oricum, date fiind referirile la simboluri („simboale”), n-ar fi exclus

ca Arghezi să facă aici măcar o aluzie la Stagirit (în speță, la tratatul său *Peri hermeneias*⁷). Următorul citat este, neîndoielnic, unul excepțional: „Vocabularul e harta prescurtată și esențială a naturii și omul poate crea din cuvinte, din simboale, toată natura din nou, creată din materiale în spațiu și o poate schimba”. Cu siguranță, astfel de rânduri i-ar fi plăcut lui Eugeniu Coșeriu... Într-adevăr, cu ajutorul limbii, omul aruncă o rețea de semnificații peste lume, organizând-o conceptual (adică în plan mental), pentru a o putea gândi și pentru a putea vorbi despre ea. Cu ajutorul limbii, omul poate comunica despre lucruri și ființe chiar și în absența lor. Mai mult decât atât, folosindu-se de limbaj și de puterea imaginației, omul reușește să creeze lumi posibile, autoreferențiale, cum descoperim în universul de discurs al literaturii. Firește, oamenii pot modifica și natura (realitatea), căci, grație limbajului comun, semenii se organizează și acționează sinergic destul de des.

Merită adusă în atenție și insistența lui Arghezi întru evidențierea „funcțiunilor de evocare” ale limbajului (cum le numea Coșeriu urmându-l pe Urban), funcții care se actualizează în comunicarea concretă. De altfel, discutând despre capacitatea artistului de a redeștepta în vorbire, prin intermediul cuvintelor, ideile latente, poetul utilizează chiar verbul *a evoca* (alături de infinitivul lung *evocare*): „Cuvântul permite *evocarea* și punerea în funcțiune a tuturor puterilor închipuite și sacre. O idee se face act, scoborâtă în *cuvinte*”. Ținute în izolare, cuvintele își pierd aproape complet forța semantică: „Toate cuvintele însă lăsate-n voia singurătății lor sunt ca niște timbre uzate și nu pot *evoca* peste-nconjurul lor îngust nimic. Când vine cântărețul, povestitorul sau apostolul, cuvintele tremură ca păsările îndrăgostite la ivirea liniștitelor dimineți; ele cântă, vorbesc sau amenință și blestemă...”⁸.

2.3. Drept concluzie a acestei secțiuni, mi se pare nimerit să citez o caracterizare-sinteză făcută de Nicolae Balotă: „În această *Scrisoare cu tibișir[ul]*, în care Arghezi-publicistul se ridică la una din înaltele trepte ale spiritualității și expresiei poematice atinse de Arghezi-liricul, găsim o jerbă de imagini ale cuvântului-act, ale puterii în acțiune a cuvântului. Reîntâlnim figurile în-ființării prin cuvânt, ca atribute ale acestei puteri de sine stătătoare. Cuvântul poetic autentic nu *ține locul*; el nu traduce, ci e funciar original”⁹.

3. Întâmplarea că poezia *Din taine* s-a publicat în volumul de versuri *Cântare omului* (din 1956) – volum în care Arghezi (proaspăt „reabilitat”) slăvea nu doar omul în general, ci (săvârșind unele concesii) și un anumit tip de om („omul nou”, promovat de regimul politic de atunci) – a făcut, probabil, ca acestui text liric să nu i se acorde importanța cuvenită.

Poezia sună astfel: „O altă taină, limba, nu știe cum răsare / Și cum se zămislește după ținut și soare, / Mai limpede, mai aspră, mai posacă. / De ce nu poate gândul, ascuns în el, să tacă? / Făptura ei de aer dă floare de lumină / Și are, ca porumbul și volbura, tulpină. / Tăgăduie, ca mintea, și trup și căpătâi. / Într-adevăr pribeagă, ce-a fost întâi și-ntâi, / El, Omul? el, Cuvântul? că limbile-au rămas / Să glăsuiască minții, din cărți, și fără glas. / Făptura de cuvinte, din grai sunat și mută, / Nu are, cercetată, plămădă cunoscută. / E înger, e mireasmă atâta de ușoară, / Că fără vânt, nici aripi, de cum se iscă zboară? / Silește-te mai tare, iubite grămătic, / Să-mi spui, că, până astăzi, tu nu mi-ai spus nimic.” (Tudor Arghezi, *Din taine*).

Desigur că – spre deosebire de expunerea din *Scrisoare cu tibișirul* – ideile nu se mai prezintă acum la fel de explicit. Versurile par niște inscripții în piatră dură. Discursul poetic este fragmentat cu strictete de punctuație, fiind împărțit, de regulă, în propoziții și fraze scurte, însă percutante.

3.1. În locul termenului de *miracol* este preferat cel de *taină*. Pe lângă întrebările legate de originea limbii (ori a limbajului) și de nevoia irepresibilă a omului de a-și comunica gândurile, se adaugă altele care trădează o evidentă preocupare a poetului pentru ființa semnificației. De data aceasta, Arghezi se arată interesat și de diversitatea lingvistică, de felul în care limbile, odată ivite, evoluează (și se înfățișează) în mod diferit. Una dintre teoriile vechi vehiculate în științele limbajului era și aceea a determinismului geografic (sau de mediu); se considera, de pildă, că limbile germanice, fiind mai nordice, sunt și mai „aspre” (adică aglomerează mai multe consoane decât vocale în rostire) tocmai din cauza frigului resimțit de vorbitorii acelor zone... Cât despre opiniile referitoare la „limpezimea” unor limbi anume (cum este cazul francezei, în special), acestea constituie niște idei preconceptuate¹⁰. O problemă insolubilă este și cea a priorității în ordine cronologică: „ce-a fost întâi și-ntâi, / El, Omul? el, Cuvântul?”¹¹.

3.2. Mult mai captivante sunt interogațiile și speculațiile argheziene desfășurate în continuare. Din comentariile (inegale ca valoare) scrise de Tudor Vianu pe marginea acestei poezii, merită reproduse următoarele: „Este minunată și asemănarea limbii cu organismele vegetale, cu *porumbul* și *volbura*, cu care are în comun faptul de a crește dintr-o *tulpină*, adică dintr-o limbă mai veche, ca și darul de a produce o floare, pe care poetul o numește *floare de lumină*, cu referire la formele cele mai înalte ale expresiei, acele ale filosofiei și ale poeziei. Surprinzătoare este și împrejurarea că limba pare a se opune, a *tăgădui* atât actul intelectual care o precede, *mintea*, cât și realitatea fizică în care se încorporează, desemnată prin metafora *trup și căpătâi*. (Versul: *Tăgăduie, ca mintea și trup și căpătâi* poate părea obscur, deoarece funcțiunea sintagmei: *mintea și trup și căpătâi* nu este limpede exprimată prin cuvântul care o introduce: *ca*.) Opoziția limbii față de gândire și sunet ar rezulta din faptul că înțelesul ei se menține și atunci când mintea care s-a exprimat prin ea a încetat să mai existe și când glasul care a făcut-o să se audă a amuțit, adică atunci când limbii vorbite i s-a substituit limba scrisă”¹².

3.3. În ansamblu, putem fi de acord cu analiza lui Vianu. Totuși, felul în care el interpretează versul „*Tăgăduie, ca mintea, și trup și căpătâi*” (suprimând virgula plasată după subst. *mintea*) este discutabil. Arghezi pare să spună, mai curând, că *limba tăgăduie, asemeni minții, și trup și căpătâi*, în sensul că, la rigoare, ființa limbii (semnificația) nu ține de expresia materială („trupul”) și nici nu-și mărturisește principiul („căpătâiul”), adică nu oferă indicii prin ea însăși cu privire la propria origine. Pe scara evoluției, în „ierarhia formelor” (ca să întrebuițez sintagma „scale of forms” a lui R.G. Collingwood), după zămisirea materiei anorganice și, apoi, după apariția vieții, nașterea minții este un eveniment deopotrivă de misterios sau de miraculos. Limba nu se opune minții, întrucât cele două au (cel puțin) în comun semnificațiile, înțelesurile. În esență, limba este *semnificație* cu expresie (sonoră sau scrisă), și nu invers; de aceea, Arghezi o definește astfel: „*Făptura de cuvinte, din grai sunat și mută, / Nu are, cercetată, plămădă cunoscută*”. Ținând de conștiință (ori, mai bine zis, de conștiință), conținutul lingvistic (semantic) nu poate fi studiat empiric, așa cum se procedea în cazul obiectelor naturale¹³. În consecință, „plămăda” adevărată a limbii rămâne (în bună măsură) necunoscută, în pofida faptului că

semnificațiile circulă cu ușurință de la un vorbitor la altul, conducând la înțelegerea reciprocă.

4. În locul oricărei alte concluzii, să examinăm și îndemnul final lansat de poet: „Silește-te mai tare, iubite grămatic, / Să-mi spui, că, până astăzi, tu nu mi-ai spus nimic”. Prin termenul (cu iz arhaic) *grămatic*, Arghezi are în vedere aici lingvistul sau cercetătorul limbii, care nu i-a oferit răspunsuri mulțumitoare la frământările sale. Altfel spus, artistul subliniază necesitatea ca lingvistul să se preocupe ceva mai mult de filosofia limbajului¹⁴.

Note

¹ Vezi, de pildă, crestomația alcătuită de Gh. Bulgăr, *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*, Antologie, studiu introductiv, comentarii, glosar [de Gh. B.], Prefață de Perpessicius, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1966.

² Vezi, în acest sens, capitolul *Drama cuvântului* din cartea lui Nicolae Balotă, *Opera lui Tudor Arghezi*, Editura Eminescu, București, 1979, p. 52-72.

³ Vezi Tudor Arghezi, *Tablete de cronicar*, Prefață de D. Micu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1960, p. 75-77. De asemenea, semnez că textul *Scrisorii cu tibișirul* a fost preluat și în antologia realizată de Gh. Bulgăr (*op. cit.*, p. 227-229).

⁴ *Ibidem*, p. 75-76.

⁵ Vezi *Biblia sau Sfânta Scriptură* [1988], tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.

⁶ Nicolae Balotă, aplecându-se și asupra acestui text, notează următoarele: „Un alt «miracol» al cuvântului la care e sensibil Arghezi derivă din raportul cuvânt și lucru. [...] Reluând o străveche temă a speculației filosofice, aproape în termenii pe care îi folosea Platon în *Kratylos*, el oferă o variantă nouă schemei corespondențelor dintre cuvânt, natură și convenție. Celor trei factori (la Platon: *onoma*, *physei*, *nomos*), el le adaugă: închipuirea poetului. Omul se supune vocabularului convențional, ca și lucrurilor firii, căci vocabularul e «harta prescurtată și esențială a naturii», dar, în același timp, el poate rupe determinările firii și convențiile limbajului. «Omul poate crea din cuvinte, din simboale toată

natura, din nou...» Ca teză antropologică, această frază nu este prea originală. Însă dezvoltarea ei în reveria-speculație a poetului trădează o viziune de o rară adâncime.” (N. Balotă, *op. cit.*, p. 69-70).

⁷ Deși a asimilat multă învățătură ca autodidact, nu este nicio exagerare să apreciem că Arghezi avea cunoștințe serioase și din domeniul filosofiei. Lucrul acesta transpare frecvent în scrierile sale. De altfel, după ce l-au considerat, în primă instanță, doar un *poeta artifex*, specialiștii au conștientizat apoi că au de-a face în persoana lui Arghezi cu un artist-filosof, uimitor prin profunzimea cugetărilor exprimate insolit sub forma poeziei lirice.

⁸ T. Arghezi, *op. cit.*, p. 76. Fragmentul citat (cuprinzând comparația cuvintelor izolate cu timbrele uzate) nu face parte din paragraful comentat, dar se găsește pe aceeași pagină, la o distanță de câteva fraze.

⁹ N. Balotă, *op. cit.*, p. 71.

¹⁰ Mai aflăm și astăzi prin scrierile unor intelectuali români prejudecata conform căreia limba franceză este o limbă clară, logică, precisă, în timp ce limba engleză, bunăoară, este o limbă mai degrabă poetică, lipsită de precizie ș.a.m.d. Claritatea și coerența sunt calități ale limbajului în general, și nu ale vreunei limbi anume. Cu privire la așa-zisa „claritate a limbii franceze”, explicația este următoarea: nu limba franceză în sine este mai clară decât alte limbi, ci exprimarea francezilor este (sau era) mai clară și mai coerentă decât exprimarea întâlnită în alte comunități idiomatice. (Firește, prejudecata respectivă s-a născut într-o anumită epocă, în care francezii chiar beneficiau de o instrucție riguroasă, „raționalistă”.) Deci, nu limba franceză, ci discursul francezilor era, de fapt, mai logic, mai clar etc. decât cel al spaniolilor, de exemplu, după cum remarcase și Coșeriu (*cf.* Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Editorial Gredos, Madrid, 1992, p. 249).

¹¹ Vezi, pentru aceasta, cele spuse (încă din 1875) de Whitney: „«Omul nu putea deveni om decât prin intermediul limbajului; dar, pentru a deține limbajul, el avea nevoie să fie deja om» este una dintre acele ziceri orfice care, dacă ar fi luate conform menirii lor, și anume ca expresii poetice al căror caracter aparent paradoxal atrage atenția și stimulează gândirea și investigația, sunt chiar admirabile. Să le folosești ca fundament ori ca test pentru concepții științifice este pur și simplu ridicol; este ca și cum cineva ar zice: «Un porc nu este porc dacă nu este îngrășat; dar, pentru a fi îngrășat, el trebuie să fie mai întâi un porc». Șiretlicul aforismului în cauză constă în specularea dublului sens al cuvântului *om*; interpretat corect, el devine o expresie acceptabilă pentru propriul nostru punct de vedere: «Omul nu se putea ridica de la ceea ce era el prin natură la ceea ce era capabil și menit să devină – și ceea ce se cuvenea să devină el –, decât cu ajutorul vorbirii; însă el nu ar fi putut niciodată să producă vorbirea, dacă nu ar fi fost înzestrat de la început tocmai cu acele puteri pe care încă le vedem în posesia sa și care îl fac să fie om.»” [trad. mea, Cr.M.] (William Dwight Whitney, *The Life and Growth of Language*, With a New Introduction by Charles F. Hockett, Dover Publications, Inc., New York, 1979, p. 306-307). Trebuie precizat, totodată, că afirmația „orfică”, de la care a plecat lingvistul american W.D. Whitney, îi aparține gânditorului german Wilhelm von Humboldt.

¹² Tudor Vianu, *Arghezi, poet al omului. Cântare omului în cadrul literaturii comparate*, Editura pentru Literatură, București, 1964, p. 196.

¹³ Pe această linie, este bine cunoscută decizia lingvistului american Leonard Bloomfield de a exclude semnificația lingvistică din cercetare, tocmai pentru că nu o putea studia cu mijloacele științelor naturii. După cum se știe, Eugeniu Coșeriu a criticat *in extenso* o atare concepție în capodopera sa *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* (1954).

¹⁴ Dacă ar mai fi trăit astăzi, Arghezi i-ar fi îndemnat, probabil, pe lingviști să fructifice (întru clarificarea originii și naturii limbajului) și contribuțiile relevante ale altor științe (cum este, de exemplu, biologia).

Bibliografie ■

Arghezi, Tudor, *Tablete de cronicar*, Prefață de D. Micu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1960.

Balotă, Nicolae, *Opera lui Tudor Arghezi*, Editura Eminescu, București, 1979.

Bulgăr, Gh., *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*, Antologie, studiu introductiv, comentarii, glosar [de Gh. B.], Prefață de Perpessicius, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1966.

Coseriu, Eugenio, *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Editorial Gredos, Madrid, 1992.

Vianu, Tudor, *Arghezi, poet al omului. Cântare omului în cadrul literaturii comparate*, Editura pentru Literatură, București, 1964.

Whitney, William Dwight, *The Life and Growth of Language* [1875], With a New Introduction by Charles F. Hockett, Dover Publications, Inc., New York, 1979.

*** *Biblia sau Sfânta Scriptură* [1988], tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.

Adrian Dinu RACHIERU

Ileana Mălăncioiu sau „Poezia în alb-negru”

A.D.R. – prof. univ. dr.,
actualmente pensionar.
Dintre volumele publicate
(peste 30): *Elitism și
Postmodernism* (1999); *Bătălia
pentru Basarabia* (2000);
Alternativa Marino (2002);
Legea conservării scaunului
(roman, vol. I, II) (2002, 2004);
Globalizare și cultură media
(2003); *Nichita Stănescu – un
idol fals?* (2006); *Eminescu
după Eminescu* (2009); *Poeți
din Basarabia* (antologie
critică) (2010); *Ion Creangă.
Spectacolul disimulării* (2012);
Con-viețuirea cu Eminescu
(2013); *Romanul politic și
pactul ficțional (I)* (2015);
Polemici de tranziție (2016);
*Romanul politic și pactul
ficțional (II)* (2018); *Cercul
doctinian*, ediția a II-a (2020);
Politică și canon literar
(sub tipar)

Dedicat poetei Ileana Mălăncioiu (ca „țintă fixă”), *dosarul tematic* întocmit de vetriști (v. *Portret în palimpsest*, în „Vatra”, nr. 7/2017) dovedește, iarăși, că înainte de a aparține „cas-tei marilor poeți”, cum ne reamintea Eugen Negrici, autoarea *Liniei vieții* este o personalitate puternică, intransigentă, de o frapantă rectitudine morală. Și care, indiferent de împrejurări, asumându-și riscuri, nu puține, în ceașismul agonice, a ținut „să spună ce avea de spus”, refuzând compromisul și cameleonismul literar, înțelegând *poezia ca mod de existență*. Un titlu precum *Am reușit să rămân eu însămi* (Polirom, 2016), adunând – selectiv – interviuri, probează din plin această verticalitate, însoțind destinul literar (auster, monoton, de o copleșitoare gravitate lirică) al celei care l-a admirat și „adoptat” pe Bacovia.

Universul poetic al Ilenei Mălăncioiu, fantasmatic și traumatic, de o singularitate izbitoare, evidențiază o conștiință ultragiată, îmbrățișând *tema morții*. O poezie în alb-negru, constata Ion Mircea, vitală, totuși, îndatorată demonismului rustic, resuscitând memoria anonimă (cu ale sale exigențe rituale), purtând „culpe arhetipale” (cf. Iulian Boldea), semnificând, prin acutizarea percepției,

prin incursiunile în „cealaltă lume”, în regatul umbrelor, un „alt mod de a simți realitatea” (cf. E. Negrici). Sevele unui moralism țărănesc străvechi, aspru, negreșit, irigă, așadar, poeziile celei care, de la *Pasărea tăiată* (1967, un debut cu ecou modest) până la *Urcarea muntelui* (1985, o „bombă” editorială, după vorba pătitului M. Sântimbreanu) și-a radicalizat discursul, constatând că „timpul melancoliei a trecut”. Poate că primirea rezervată s-a datorat și faptului că „întârziatii” (al doilea val al generației șaizeciste) găseau „porțile închise”; canonul era deja fixat și ocupat, iar „timpul cenușiu” al epocii tempera entuziasmul cheltuit de primii veniți, impetuoși, doritori să se afirme, acceptând „costurile” (compromisurile) de lansare. Totuși, poeta, după ce revuistic își făcuse intrarea „fără glorie” (zice) în revista „Luceafărul”, încă studentă, sub oblăduirea lui Ion Gheorghe, atrăsese atenția rafinatului Emil Botta. O scenografie rustică, îmbibată de concretețe, atentă la detaliul crud, vidată de patetism cultivă, la start, un expresionism întunecat, de cert suport existențial. Peste ani, Ileana Mălăncioiu va mărturisi că „lecturile” prime au fost chiar *întâmplările satului*, jocurile băiețești (v. *Puii din scorburi*), reconstituind, cu dramatism auster, ritualurile jertfei, înnobilând astfel simbolismul țărănesc. În poezia titulară, personajul-martor asistă la o scenă domestică, terifiantă însă (suferința păsării, în zbatere convulsivă, când „trupul mai aleargă după cap”, poeta-copil asigurând acea „conductibilitate lethală”, cum s-a observat). S-au făcut trimiteri și la *Moartea căprioarei*, volumul întreg anunțând crezul poetei, respectat cu sfințenie: fiecare carte încercuiește o experiență, dezvoltă un fond de obsesii, poezia nefiind doar un text, ci *un mod de viață*. Nu „o adunătură de metafore”, ci un mesaj existențial. Încât, dezinteresată de laudele care glorificau *cum*-ul scriiturii, atentă la *ce spune*, „țărâna din Godeni” face din poezie un exercițiu de sinceritate (sau, mai exact, *de supraviețuire*). E drept, rectitudinea inconfortează lumea scriitoricească. Or, Ileana Mălăncioiu, străină de ușurătatea balcanică (spumoasă, poate, iresponsabilă însă) vădește o inclemență rigidă, de aflat, fără sincope, și în publicistica sa, risipind tușe ironice sau accente polemice, repudiind oricum euforiile de conjunctură. Așadar, dramatism, sarcasm, trudă, chin, cruzime etc., toate placate pe un bacovianism obsesional, aici hieratic, înțelegând că moartea rămâne răul suprem. Și că *moartea psihică* ne amenință, oferind adevărata insuportabilitate, împinsă în anularea ființei: „Să nu-ți mai fie frică de moarte / Mai mult decât de

viața pe care-o duci”. Anunțând *radicalizarea* poeziei sale, neridată de trecerea anilor, în efortul – firesc, obligatoriu – de individualizare, deși autoarea, vădit implicată, cinstind genealogia rurală, pare a regreta cumva despărțirea: „Eu am plecat din munte prea devreme”.

Volumele care au urmat, și ele tulburătoare, plonjând într-o atmosferă halucinantă, enigmatică, abundă în fapte spectrale, cu inserții autobiografice (de substrat infantil) și montură folclorică, trăind sub fascinația morții. *Către Ieronim* (1970), aducând în scenă un personaj emblematic, cu oase frânte, mortificat, un „contur de lumină”, *Inima reginei* (1971) ori *Crini pentru domnișoara mireasă* (1973) se mișcă pe orbita gravității, îngemănând moartea și nunta, eliberând un ton baco-vian: orașul e „e plin de morți”, drumul e „putred de noroaie”, chipurile sunt ude („ca de-o ploaie eternă”), desfășurând o viziune voluptuos-macabră. Abia *Sora mea de dincolo* (1980), consemnând suferința (ca experiență), veghea, sentimentul tragicului ireparabil și, desigur, iluminările sufletului adună *poeme trăite*, descoperind tragicul ca valoare a vieții. Vorbind despre boală și agonie, himere și năluciri, valorificând estetic, prin „atenuare poetică” (cf. N. Manolescu), stranietatea. O experiență copleșitoare și vindecătoare, așadar, în care sufletul „părăsit de vise”, înconjurat de morți, sicrie, lespezi etc., rezonază coșmaresc-durernic: îngropată alături de sora iubită, poeta trage plapuma-lespede și face, în confruntarea cu limita, un „exercițiu de vindecare”. O poezie sumbră, evident, mitologizând moartea, o viziune onirică, transgresând planurile și o „scenografie macabră” (Eugen Simion), o reconstrucție (imaginativă) de o simplitate înșelătoare, trecută prin experiența durerii, departe de afectările liricii așa-zis feminine. Mai mult, într-o epocă îndemnând la un optimism robust și eroism (cum suna comanda oficială), Ileana Mălăncioiu, înregistrată de Marian Popa la *familia Thanaticilor*, va omologa thanaticul cu „o insistență plecticoasă”, căzând repetat în *show funebru*. Dar, spune același Marian Popa, „misterul morții rămâne întreg și este deopotrivă al tuturor” (vezi *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II, p. 527). Încât „reconstruind” și distorsionând bacovianismul, poeta înțelege expierea ca adevăr implacabil, „dezmierdând” moartea. Întâmpinată cu blândețe, deopotrivă repulsiv-atractivă, ea capătă *viață reală*, devine o suprarealitate, râvnită de „carnea trecătoare”. Viitorul pare „un regat frumos”, descinderile „în lumea celor care nu mai vin” urmează un traseu inițiativ, refuzând însă

stingerea de tot. Mai mult, cele două lumi sunt inseparabile și poeta pare convinsă că „lumea aceasta se sprijină pe credința în existența celeilalte”. Încât călătoria sufletului („desfăcut”, „desprins de trup”) spre acel *dincolo*, urcând „trepte de aer”, devine o expediție cognitivă (v. *Ardere de tot*), mixând ceremonios-obsesiv frica și fantezia (torturante), visul și realitatea / viața și moartea topindu-se într-o ambiguitate fertilă. Chiar dacă *drumul spre moarte* anunță un sfârșit iminent (la nivelul tragicului individual), „după obicei”, relația Eros / Thanatos promite o nuntire mioritică, în levitație, într-un „tablou cu stafii” (Valeriu Cristea), departe de ferocitatea sangvinară a începuturilor (pasărea tăiată, boul jupuit, jertfirea mielului), în pofida morbideței estetizante. Un spiritism, mai degrabă, alungând „frigul morții”. Dar Ileana Mălăncioiu s-a format în „atmosfera cărților mari” și acel doctorat despre *Vina tragică* (cu Ion Ianoși, în 1975), tras într-o carte ivită trei ani mai târziu, un survol erudit asupra temei, vestea înnoirea perspectivei. Între timp, *Ardere de tot* (1976), cartea care anunța o schimbare (sesizată, primul, de Valeriu Cristea) a fost și o primă experiență (dură) cu cenzura. Cu trimiteri la *Cartea lui Iov*, punând problema salvării / limitei, botezată inițial *Exodul*, *Ardere de tot* încerca *separarea lumilor*, descifrând Sensul vieții. „Ce bine că nu intru în somnul fără vise”, anunța poeta, ca ambasador al „populației de suflete”, distingând între setea de viață și teroarea morții. Iar *Urcarea muntelui* (1985, la Albatros și apoi în 1992, plus o antologie cu acest titlu, în 2007, la editura Corint) impresionează prin forță vizionară, divulgând sumbretetea realului, monstruozițiile și suferința obștească. Părelnic arhaizantă, această poezie a rezistenței (implicit politică), într-o vreme „bănuitoare”, vrea să comunice în regim de urgență. Pe un ton grav, refuzând esopismul și îmbrățișând civismul, aprig cenzurată, trecută sub embargo, poezia din *Urcarea muntelui* vorbește despre *mortificare* (la scară societală), identificând și denunțând „inventatorul spaimelor”. Și care, azi, eliberată de constrângerile cenzoriale (iscând interminabile discuții din pricina conținutului „interpretabil”), se vădește – pentru criticii ultimului val – o poezie „de esență tare”, „un etalon de rezistență” în anii agonici ai ceaușismului cultural (cf. Daniel Cristea-Enache). Să nu omitem nici scandalul provocat de grupajul tribunist (8 poeme, în 1982), transferat în *Linia vieții*, descriind o *situație*: așteptarea apăsătoare, „noaptea nesfârșit de lungă”, invitând la o lectură „cu chei”. Și care a pus în difi-

cultate cohorta exegeților-complici, comentând cu prudență volumul, fără a oferi citatele „de susținere”. Fiindcă încărcătura subversivă, acel înger de pază „îmbrăcat în haine de polițist” ori „înălțimea evanghelică” (sesizată de N. Steinhardt în, de pildă, *Nu pot să mă plâng*) iscau mari probleme „publicabililor” (vorba lui P. Goma), deși cenzura, oficial, era „inexistentă”. Iar Ileana Mălăncioiu, lucrată prin D.U.I, demisionară de la *Viața Românească*, încerca să depună, cu o disperare mocnită, o mărturie, sfidând agresiunile ideologicului și anemica rezistență a breslei, fără a subscrie „rezistenței albe”. Evident, știind că „unde e cenzură, e și autocenzură”.

Călătorie spre mine însămi (1987) dezvăluia „cifrul” acestei personalități îngândurate, puternice, inconfundabile și obsesiile ei formatoare, purtând în suflet, salvator, un sat fabulos, împotrivindu-se, pe acest reazem, „cele mai cumplite singurătăți”: familiarizarea cu *răul*, moartea „domesticită”. Și publicistica din perioada postdecembristă (vezi *A vorbi într-un pustiu*, 2001) sau volumul de convorbiri *Recursul la memorie* (2003, provocată fiind de Daniel Cristea-Enache) continuă de fapt lunga călătorie spre sinele poetei, conjugând memoria literară („rea”, cum s-a zis) cu puterea ficțională. „Pădureanca” (cf. Alex Ștefănescu), deși nu scrie ușor, rămâne mereu curajoasă și aspră. Cea care s-a încumetat la *Urcarea muntelui*, interesată de „țara de-afară”, vira spre poezia socială denunțând o dramă colectivă: agonia, neputința, urâtul existențial, crima spirituală. Și impunând prin valoarea operei (rezistență nu doar ca mărturie) și ținută morală, vectorizate de o luciditate dramatică, fără eclipse.

*

Ileana Mălăncioiu combină, în rostirea sa lirică, transparenta biografică cu mitologia exorcizantă. Un lung cânt funerar (ca în *Sora mea de dincolo*) închipuie nu doar o atmosferă macabră (atinsă de senzația stingerii și „vina tragică”) și un aer bacovian, ci forează, cu tenacitate, stratul mnezic ancestral, eliberând amintiri și rituri arhaice. Acesta pare a fi universul poetic al Ilenei Mălăncioiu, asumându-și răspicat suferința și urcușul iluzoriu, luptând cu interdicțiile, aflând în moartea izbăvitoare marea temă: „Dar o să fie bine după aceea / Când nu

vom mai ști nimic”. Astfel de plâsmuiri îndoliate, cultivând parafraza, austeritatea, repetiția etc., împinse spre jertfa integrală (*Ardere de tot*) vorbesc despre singurătatea metafizică (încercănată de neîmplinirea visurilor) și despre durerea simplă, obsesivă, acceptând implacabila concluzie că moartea desparte definitiv. Totuși, un Ieronim (iubitul defunct) pendulează între cele două lumi și hotarul lor e repetat încălcat; asistăm chiar, în această lume „nălucită”, la o paradă funerară când „morții ieșiseră pe strada principală”.

Impreciziunea, echivocul, comunicarea cu cei *de dincolo*, amestecul „lumilor” și straniețea se puteau bănuși, spuneam, chiar în poezia titulară din volumul de debut, *Pasărea tăiată*. Despărțindu-se de ceea ce s-a numit „faza epică”, Ileana Mălăncioiu nu renunță la nucleul epic al acestui lirism concentrat, populat cu „îngeri și păsări sfinte”, interesat – s-ar zice – de practicile magice și recuperarea sufletului. Într-un *Acord final*, urcușul e la îndemână, pe „trepte de aer”; dar sufletele mai și coboară („vin suflete din cer”, zice – în alt loc – poeta) și această „populație de suflete” hălăduiește, rătăcind într-un spațiu al confuziei: „lumile noastre sunt una”. Un ciudat transfer între viață și moarte, un demonism difuz îngăduie ca cei „închiși în cimitire” să iasă pe strada principală (*Coșmar*). Probabil că volumul *Peste zona interzisă* (1979) „așează” hotarul. Dar el este repetat încălcat: „umbrele morților ies din morminte” (*Creion*), iubiții se caută, dispariția „graniței” încălzește utopicul gând al revederii celor pierduți în „cealaltă împărăție”. Iar deșertul rămâne „singura (lor) cale”. Ca în proza lui Sorin Titel, cele două lumi se deschis una alteia, comunică, Al. Cistelecan observând că *absenții*, cu identitate ambiguă, proiectată oniric, încalcă repetat *granița* („liberă”, de fapt), oferindu-și „peripeții himerice”, ca *prezențe* obsesive.

Și erotica, iscând un „vis searbăd de înălțare”, este amestecată cu moartea, spectralul Natanael și „iubita cea moartă” oferă un amestec haotic; invers, iubitul se reîntoarce printre noi: „ca o pasăre albă sufletul lui îmi șade în palmă”. Dincolo însă de evidentul accent bacovian, de motivele recurente (iarna, frigul, noaptea, moartea) venind din „acea lume-nchisă cu foarte multe chei”, dincolo de binemeritata *Laudă muntelui* (care „știe să rămână în picioare”) deslușim în lirica Ilenei Mălăncioiu erupția revoltei. Poezia a coborât în stradă, constată po-

eta și „timpul melancoliei a trecut” (*Cântec*). Mai vechile poezii „de spital” fac loc celor „actualizate”, investigând fără menajamente lumea noastră și condiția morală a „sufletelor murdărite”. Poeta scrie „cu o celulă” (*Stau într-un loc retras*) și denunță ambianța kafkiană, „spaima cea de toate zilele”. Prigoana, tortura, teroarea se insinuează și „uriașul rău” (cu „mâna de fier”) alungă „marea speranță”. Până și ninsorile, acoperind tristețea, aduc „nămeți negri” iar creierele vândute vegetează așteptând ca salvarea „să ne pice din cer / La o zi mare” (*Liniște*). Astfel de versuri, denunțând ingeniozitatea neistovită a Inventatorului („Cineva călca alene pe nervii mei”) au iscat comentarii prudente; însăși poeta, trasându-și conturul operei și dezvăluindu-și combustia (până la „ardere de tot”) a surdinizat tragismul existențial, deturnând atenția vigenților cenzori. Ea invocă motivul liniștitor al muntelui („Am plecat la munte să mai uit o vreme”) și notează (v. *În creierul meu*) că „ștergerea” lui mentală devine oricând posibilă: „Dar ei au scos tot muntele piatră cu piatră”. Acest sisific efort, risipind și redobândind speranțele, „extrăgând” muntele dintr-un cap „de nepătruns” (și chiar, mai departe, anulând „țara din creierul meu”) subliniază conținutul dinamitar al acestei lirici. În noul context, o lectură tardiv „politizată” poate descoperi, neîndoios, noi valențe în lirica Ilenei Mălăncioiu. Chiar multe comentarii merg pe această linie. Nu credem că poezia Ilenei Mălăncioiu ar „urca”, astfel. Ea este, bineînțeles, o mare poezie și obligă la regândirea înțepenitelor clasamente. *Urcarea muntelui* (Litera, 1992) recupera poemele eliminate din cartea apărută în 1985 la editura Albatros (vezi *Addenda I*) și transferă, într-o *Addenda II*, poemele din „Viața Românească” (nr. 2/1989), număr interzis și topit de cenzură. Încât volumul pomenit, conținând destule texte antologice, nu face decât să confirme ceea ce știam: *Linia Vieții* este, la Ileana Mălăncioiu, netranzațională și creierul poetei, „înfierbântat de durere”, convoacă – pentru a cuceri demnitatea spațiului launtric – o figurație biblică și mitosul arhaic. Datul biografic, eliberând bogate sugestii, testează parabola existențială. Locuit de spirite cu adevărat „libere”, spațiul thanaticului se dilată, „cucerind” viața comunizată: coșmarul social, găunoșenia, disperarea mocnită. Iată substratul insurgent al unei lirici inflamate; și al unei poete care, ca voce inconfundabilă, crede, nestrămutat, într-o dorită reînviere spirituală. Încât, firesc, o mitologie „trăită” se răsfrânge în lirica Ilenei Mălăncioiu, pornind de la

„o insinuare de nucleu epic”, ca stare conflictuală, cum ne reamintea Constantin Cubleșan. Dar miracolul lumesc se încarcă de dramatism și poeta își poartă „chinul vieții”, încercând să afle, înspăimântându-se, *cuvântul Lui*. Înstrăinată, vrea să perceapă semnificațiile unei lumi primordiale, fabuloase, în orizont cosmic, însă. Violentă, angoasantă, sumbră, vitală, totuși, această lirică refuză morbidețea, constata Jean-Pierre Longre, recenzând o mică antologie apărută în Franța (*Comme pleurent les âmes seules / Cum plâng sufletele singure*, Paris, Editions Hochroth, 2016). Și cum confirmă, strălucit, antologia *O sută și una de poezii* (Editura Academiei Române, București, 2015). Invocând o rugă, poeta se mărturisește, vrea să i se lase „toată îndoiala/ pe care am avut-o pe pământ” (v. *Rugă*), dorind „să rămână suflet”. De fapt, anunțându-ne că „sunt prea neagră, sunt prea tristă”, Ileana Mălăncioiu recunoaște că e apăsată de sentimentul zădărniceii...

P.S. Surprinzător, Ileana Mălăncioiu lipsește din antologia *Un secol de poezie română scrisă de femei* (vol. II, 1945-1989, editura Cartier, 2020), întocmită de Alina Purcaru și Paula Erizanu; după cum lipsește și din dipticul pus la cale în Timișoara, sub egida Fundației culturale *Orient latin* și a Clubului de la Timișoara, de Nina Ceranu (v. *O sută de ani de literatură feminină în România*, editura Eubeea, 2019). De ce oare? Explicația e simplă: scriitoarea **a refuzat** să fie prezentă alături de colegele ei. Dar răsare, imediat, o altă (aceeași) întrebare: de ce oare?

Iulian BOLDEA

Solomon Marcus. Limbajul matematicii și universul poeziei

I.B. – prof. univ. dr., Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade” din Târgu Mureș; cercetător științific la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gh. Șincai” al Academiei Române. Este conducător de doctorat, director al revistei „Acta Marisiensis. Philologia”, redactor-șef al revistei „Vatră”, membru în colegiul de redacție al mai multor reviste de cultură.

Dintre volumele publicate: *Scriitori români contemporani* (2002); *Poezia neomodernistă* (2005); *Vârstele criticii* (2005); *Istoria didactică a poeziei românești* (2005); *Poeți români postmoderni* (2006); *Teme și variațiuni* (2008); *De la modernism la postmodernism* (2011); *Ipostaze și lecturi critice* (2018).

Regretatul academician Solomon Marcus a explorat, prin cercetările sale, domenii tradiționale ale științei, fiind recunoscut, totodată, ca inițiator și promotor neobosit al unor discipline novatoare precum lingvistica matematică și poetica matematică. Cărțile sale s-au bucurat de aprecieri unanime, obținând premii prestigioase și notorietate: *Analiza matematică*, *Lingvistica matematică*. *Modele matematice în lingvistică*, *Gramatici și automate finite*, *Introduction mathématique à la linguistique structurale*, *Poetica matematică*, *Semiotica folclorului*, *Timpul*, *Întâlnirea extremelor*, *Paradigme universale*, *Educația în spectacol etc.* Personalitate de excepție a culturii și științei românești, Solomon Marcus a fost un exemplu modelator de savant implicat în destinul educației, al cunoașterii și al societății în care a trăit, cu o voce distinctă și fermă în mediul academic, universitar, în spațiul public. În domeniul educației, Solomon Marcus a pledat pentru promovarea unor strategii didactice inovatoare, în care accentul să fie plasat asupra spiritului critic și interogativ, militând pentru o cultură totală, fundamentată pe echilibru, interdisciplinaritate, spirit novator, generos, încrezător în progresul cunoașterii umane.

Solomon Marcus s-a identificat, în întreaga sa existență, cu figură emblematică a savantului caracterizat de erudiție, energie, curiozitate și de pasiunea noutății. Spirit tenace, inovator, flexibil, savantul a fost autorul unor importante cărți de analiză matematică, informatică, lingvistică, semiotică, poetică, de aplicații ale matematicii în științele naturii și în științele sociale, în filozofia și istoria științei. Într-un univers al culturii în care specialiștii își îngustează tot mai mult domeniul de expertiză, Solomon Marcus căuta, dimpotrivă, să traseze conexiuni, corelații, convergențe între știință și artă, între domenii în aparență îndepărtate unele de celelalte. Tocmai de aceea, separația binară, intolerantă între științele umaniste și științele exacte era inoperantă pentru autorul *Poeticii matematice*, viziunea sa fiind, dimpotrivă, una integratoare, sinergică, de comunicare dincolo de frontierele uneori artificial trasate între diferitele discipline epistemice ale spiritului uman, cum remarcă de altfel Solomon Marcus într-un interviu: „Eminescu nu face parte din categoria (...) poezilor-matematicieni, ci dintr-o alta mult mai largă, în care trebuie să-i includem pe Novalis, pe Paul Valéry, pe Lucian Blaga, pe Camil Petrescu, Nichita Stănescu și pe mulți alții care, scriitori fiind, au trăit cu intensitate nevoia umană de a înțelege lumea, o lume care include știința ca o parte esențială a ei. Curiozitatea intelectuală este o parte organică a personalității lor. Eminescu s-a comportat în această privință cu întreaga modestie a celui care vrea să învețe. (...) Eminescu nu a avut nici un moment intenția de a deveni matematician, fizician, chimist sau biolog. El nu a făcut decât să dea curs imensei sale mirări în fața lumii și a făcut un efort considerabil de a înțelege măcar o părticică din tainele universului.” În acest context, este foarte relevant faptul că „universul imaginar al poeziei” se hrănește din „întreaga diversitate a umanului, în manifestările sale multiple, logice și intuitiv-emoționale, empirice și teoretice”.

Pe de altă parte, trebuie să observăm că demersul cărturarului are o finalitate gnoseologică majoră: aceea de a dezvălui unitatea ascunsă sau aparentă a lumii și a cunoașterii umane, ce rezultă, desigur, din convergența formelor, modalităților și strategiilor de cunoaștere, astfel încât idei, teorii, concepte operaționale din domeniul matematicii, informaticii, biologiei sau fizicii au șansa de a fi aplicate, valorificate sau valorizate în spațiul modelator al literaturii, în măsura în care marea Bibliotecă a Cunoașterii umane este alcătuită tocmai din aceste relații,

corelații, convergențe și filiații între știință și literatură, între cunoașterea precisă și cunoașterea subtilă, într-o concepție deloc restrictivă, dimpotrivă, cumulativă și generoasă, fecundă în premise, argumentație și concluzii epistemologice, din care sunt excluse prejudecăți, modele prestabilite, canoane inflexibile. Desigur, orizontul științei ne oferă precizie, exactitate, echilibru, o judecată fermă bazată pe argumente, corectitudine a accentelor și rigoare a aserțiunilor, într-un dialog fertil care ne ajută să înțelegem lumea paradoxală și contradictorie în care trăim. Solomon Marcus subliniază comuniunea gnoseologică dintre limbajul poeziei și matematică: „Dincolo de unele aspecte exterioare, care par să le opună, matematica și poezia au o arhitectură asemănătoare, esența lor este în bună măsură aceeași. Poezia este un amestec de luciditate și vrajă. Am putea spune că luciditatea este replica pe care poezia o dă nucleului ei de vrajă, pentru a-l putea reliefa. Luciditate înseamnă aici organizare (deliberată sau nu) a textului la diferitele sale nivele. Studiul acestei organizări nu poate fi dezvoltat cu finețea necesară fără ajutorul matematicii, deoarece organizare înseamnă structură, iar structurile sunt obiectul matematicii. În acest sens, matematica este sora și auxiliara necesară a artelor”.

O carte a lui Solomon Marcus este intitulată sugestiv *Limba română între infern și paradis*, o carte în care reflecțiile autorului au o certă amprență autobiografică, o latură confesivă de incontestabil interes, într-un stil deschis, clar, pregnant. Infernul limbii este constatat în vorbirea mahalagească, în „spectacolul fioros al înjurăturilor”, în „violența verbală”, în „româna școlară”, a manualelor, este „sub așteptări”, sau în „modul bolovănos” al multor emisiuni televizate. În schimb, paradisul limbii se regăsește în operele marilor scriitori: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, Ion Barbu, dar și în dicțiunea elegantă a unor matematicieni (Spiru Haret, Dimitrie Pompeiu, Gh. Țițeica, Miron Nicolescu și încă la alții). Pentru Solomon Marcus, Eminescu este „un coautor de primă mărime al limbii române și are merite speciale în configurarea părții de paradis a acestei limbi”. Solomon Marcus expune în cartea sa opinii ferme, argumentate și nuanțate cu privire la relația dintre limba română și globalizare, cu privire la provocările internetului, la francofonia în declin și la anglicizarea (americanizarea) de azi, la comunicarea cu românii din diaspora sau din Basarabia etc.

Solomon Marcus a fost preocupat în permanență de identificarea și valorizarea analogiilor, căilor de comunicare și a punctelor de convergență, de dialog, între matematică și arte, în general și între matematică și poezie în particular. Percepută din perspectiva acestor corelații și interferențe multiple, matematica se integrează într-un vast ansamblu epistemologic care încorporează în structura sa elemente de o diversitate tulburătoare: „Dacă elevii ar afla, din manualele după care învață, despre bazele pitagoreice ale muzicii, despre rolul geometriei în descoperirea perspectivei în pictură și despre regularitățile aritmetice care guvernează deopotrivă ritmurile naturii și pe cele ale existenței umane, atunci legătura nu ar mai părea singulară, ci în firea lucrurilor. Arta de calculator, rolul geometriei fractale în știință și în artă deopotrivă, legăturile cu știința haosului nu ar mai părea bizarerii la modă, ci fenomene care se așază în mod firesc într-o istorie milenară”. Într-un text, Solomon Marcus observă: „Am analizat câteva zeci de opoziții între poezie și matematică. Este însă de la sine înțeles că opozițiile sunt interesante numai atunci când se exercită între entități care au un puternic numitor comun”. Pe de altă parte, cărturarul subliniază că „este de neimaginat traducerea în limbajul comun a unui text poetic sau a unei formule matematice. Atunci când se încearcă așa ceva, constatăm imediat că toată vraja poetică se destramă. Dacă unele formule mai simple, cum ar fi pătratul unui binom, pot fi totuși enunțate în cuvinte (așa s-a și întâmplat într-o perioadă timpurie de dezvoltare a matematicii), acest lucru se face cu prețul unei diluări care reduce, dacă nu cumva compromite total, forța de sugestie a formulei”. Analogia, corespondențele și convergențele dintre cele două tipuri de limbaj (poetic și matematic) se fundamentează pe tendința lor comună de a marca o concentrare și densitate a expresiei, superioară limbajului cotidian, dar și pe cultivarea unei atitudini gnoseologice transdisciplinare, pornită din ramificații diverse, dar și dintr-un impuls asociativ relevant (lingvistica matematică, caracterul metaforic al limbajului matematic, relațiile dintre limbajul natural și limbajul artificial, metamorfozele creativității umane).

Matematica, arta de a da același nume unor lucruri distincte (Poincaré), este, totodată, o disciplină ce studiază analogiile dintre lucruri, dar reprezintă, deopotrivă, un triumf al metaforei, cum remarcă Solomon Marcus, care consideră că disciplinele cunoașterii se regăsesc „sub interacțiunea

puternică a localului și globalului, a părții și a întregului”, matematica incluzând, în chiar nucleul său original, o „poeticitate esențială”, „prin intermediul căreia se facilitează accesul lor la poeticitatea lumii”, matematica devenind, astfel, un adevărat „pod către poezie”. Sunt reputele exemplele unor poeți precum Edgar Allan Poe, Mallarmé și Baudelaire, pentru care poezia se supune unei riguroase discipline compoziționale, actul poetic semănând astfel „cu mecanica de precizie” (Hugo Friedrich). Descriind și analizând relația dintre limbajul matematic și limbajul poetic, Solomon Marcus consideră că „limbajul matematic și-a îmbogățit considerabil componența sa artificială, depărtându-se astfel tot mai mult de limbajul natural, în timp ce limbajul poetic s-a diversificat și el, dând naștere unei întregi tipologii de limbaje poetice”. În măsura în care „orice text se află undeva între aceste tipuri de referință”, se consideră că distincțiile dintre matematică și poezie trebuie să fie înțelese într-un mod unitar și profund „în cadrul unor analogii fundamentale sub semnul cărora cele două tipuri de limbaje se dezvoltă”. Altă analogie este confirmată de formele creativității umane: descoperirea și invenția, limbajele științifice și cele artistice fiind limbaje ale creativității umane, care poate lua forma descoperirii, sau pe cea a invenției, modul de articulare a momentelor de invenție cu cele de descoperire fiind diferit. O altă analogie între cele două tipuri de limbaje este tendința lor comună de a realiza o „anumită concentrare a expresiei, o densitate semantică superioară limbajului cotidian și care permite dezvoltarea funcției lor euristice”, căci, remarcă Solomon Marcus într-un interviu, „este de neimaginat traducerea în limbajul comun a unui text poetic sau a unei formule matematice. Atunci când se încearcă așa ceva constatăm imediat că toată vraja poetică se destramă”. Metodologiile epistemice care plasează accentul asupra transdisciplinarității, care se bazează pe multiplicitatea nivelurilor de realitate, după modelul mecanicii cuantice, pe logica terțului inclus (Ștefan Lupașcu) și pe complexitate, ca paradigma fundamentală a cunoașterii actuale, în contextul unei continue interacțiuni a localului cu globalul, în care s-au dezvoltat anumite paradigme universale (spațiul, timpul, metaforă, informația, comunicarea, limbajul, semnul, jocul, criză, entropia, complexitatea, calculabilitatea, labirintul, podul).

Concluzionând, am putea constata că, în viziunea lui Solomon Marcus, limbajul poetic se întâlnește cu limbajul matematic printr-o aspirație spre totalitate, căci, după cum știm, gânditori precum Platon, Descar-

tes, Leibniz, Husserl preconizau complementaritatea dintre științele exacte și științele umaniste (*Mathesis universalis*), matematica și poezia oferind, prin analogii și corelații între ele, o perspectivă integratoare și transfigurată, în măsura în care ambele discipline presupun un stil al conciziei, al construcției unor lumi posibile, demers în care rațiunea și emoția estetică, spiritul de geometrie și spiritul de finețe nu se exclud, ci se completează reciproc, într-un orizont al misterului (Lucian Blaga) și într-un spirit al gândirii analogice (confirmate în teoria haosului în orizontul cercetărilor științifice, explorarea spațiului oniric și a subconștientului, ca premise și teme de meditație artistică). Poezia și matematica se întâlnesc într-un spațiu spiritual elevat, marcat de concizie, ele având, dincolo de o anumită amprență identitară, un indice de impersonalitate, de improbabil, de incertitudine și paradox.

Opera lui Solomon Marcus a reușit, într-o măsură apreciabilă, să demonstreze aceste fascinante punți între limbajul matematic și limbajul poetic, două limbaje cu o deosebită forță de expresivitate și de sugestie, prin care se oferă accesul la esențialitatea existenței, a lumii și a sufletului uman.

Mircea COLOȘENCO

Miguel de Cervantes, Don Quijote și Mihail Sorbul – o trinitate astrală în conjuncție literară

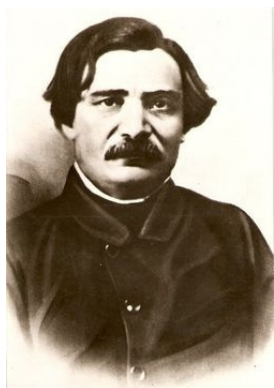
M.C. – istoric literar și editor. Absolvent al Facultății de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie la Biblioteca Centrală de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar. A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Lucefărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Jurnal literar”, „Literatorul” și a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor I. Creangă, I. Barbu, L. Rebreanu, N. Stănescu, G. Bacova, N. Labiș, Al. Macedonski, G. Topârceanu și a.

1

Acum peste 180 de ani, mult-puțin, literatura spaniolă a pătruns în literatura română la începuturile publicisticii noastre naționale și a editărilor de opere cu valoare universală.

Deschizător de drum este „părintele” literaturii române, Ion Heliade Rădulescu, în 1838, mai întâi, din publicația „Paris and London Advertiser”, cu un articol titrat *Rodnicia lui Lope de Vega*, în „Curierul românesc”, București, IX, nr. 51, 1838. În anii următori, publică traducerea primelor patrusprezece capitole din romanul *Don Chișot dela Manșa* de Cervantes („Curierul românesc”, București, X, nr. 76-78, 80, 88, 1839), a cap. *Curiosul stravagent*, episod din partea a doua a lui *Don Quijote* („Curierul de ambe-sexe”, București, III, 1840-1842) și, apărută anonim, o nuvelă a aceluiași genial scriitor, în periodicul „Organul luminării”, Blaj, 1848.

De altfel, Ion Heliade Rădulescu va edita, în 1840, în volum, traducerea sa după versiunea franceză a lui Jean-Pierre Claris Florian (1755-1794), sub titlul *Don Chichot de la Mancha. Din scrierile lui M. Cervantes. Tradus în românește din franțuzește dupe Florian de Ion Rădulescu*.

Ion Heliade Rădulescu

Miguel de Cervantes

Mihail Sorbul

Peste ani, la aproape un secol, în 1936, poetul Al. Iacobescu va scoate la Editura „Cugetarea” din București, în traducere românească, după originalul spaniol, în două volume, opera integrală a lui Cervantes dedicată „cavalerului tristei figuri”, supranumele lui Don Quijote. În tot anul 1936, au apărut cronici elogioase referitoare la inițiativa salutară a lui Al. Iacobescu, începând cu prima datorată lui Petru Manoliu (*alias* Erasmus), menționând încercarea fragmentară a lui Ion Heliade Rădulescu, și până la ultima, a lui Vintilă Horia, titrată *Între Don Quijote și Karl Marx*, în care este făcută apologia „mitului lui Don Quijote” prin raportarea acestuia la figura hilară a întemeietorului comunismului științific („Credința”, București, IV, 652, 2 februarie 1936, p. 4; „Sfarmă Piatră”, București, II, 50, 5 noiembrie 1936).

În această perioadă de o sută de ani, alte două evenimente sunt demne de remarcat în cultura noastră privind viața și opera lui Miguel de Cervantes, prima fiind adaptarea, în limba română, a povestirii *Cuviosul pedepsit* a marelui scriitor spaniol, în 1911, de către Ion Luca Caragiale („Românul”, București, I, 96, și 97 din 3/15 mai și 5/17 mai 1911), iar a doua, dramatizarea realizată de Mihail Sorbul, în 1924, a operei lui Miguel Cervantes Saavedra (1547-1616): *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha* (1605) și *Segunda parte del ingenioso cavallero Don Quijote de la Mancha* (1615).

În vreme ce contribuția lui Ion Luca Caragiale a trecut neobservată în presa timpului (și mai târziu), cea a lui Mihail Sorbul s-a bucurat de atenție deosebită.

2

La 25 octombrie 1924, a avut loc pe scena Teatrului Național din București, în regia lui Soare Z. Soare, premiera piesei originale *Don Quijote della Mancha*, comedie tragică în patru acte și douăsprezece tablouri de Mihail Sorbul, inspirată de romanul omonim al lui Cervantes.

Spectacolul a ținut întreaga stagiune, fiind urmărit cu ardoare și interes în presa cotidiană și de specialitate din capitală.

Mihail Sorbul a fost intervievat de N. Porsena cu trei zile în avans de întâlnirea piesei cu publicul, interviu subintitulat: „Ce ne spune d-sa despre dramatizarea romanului lui Cervantes”? („Rampa nouă ilustrată”, București, VIII, 2097, 22 octombrie 1924, p. 1). Victor Eftimiu a scris articolul *Don Quijote*, subintitulat „Să fugim de politică”, evocând figura „superbă” a eroului spaniol, numindu-l „cruciat al dreptății, suflet încărcat de ideal” („Lupta”, București, III, 862, 24 octombrie 1924, p. 1). Din nou a revenit N. Porsena cu articolul *Astă seară „Don Quijote” la Teatrul Național*, secționat pe capitole: „Câteva note asupra lui Cervantes; Don Quichottè; Interpretarea; Montarea” („Rampa nouă ilustrată”, VIII, 2100, 25 octombrie 1924, p. 2).

A doua zi, după premieră, au apărut două cronici teatrale, una de duș rece, a lui Emil D. Fagure (*alias* Honigmann), ziarist licențiat în drept, care a socotit dramatizarea nereușită, lipsită de suflu tragic, dar și de vervă comică („Lupta”, III, 864, 26 octombrie 1924, p. 2), iar cealaltă fierbinte, a lui Liviu Rebreanu, romancier și dramaturg (cumnatul lui M. S.), în care susține faptul cert că Mihail Sorbul, „cu simțul teatral excepțional, a izbutit să păstreze pe scenă pe Don Quichotte întreg, să-i dea unitate prin diversitate” („România”, II, 310, 26 octombrie 1924, p. 2).

Până la mijlocul lunii decembrie 1924, de-a lungul stagiunii de toamnă, cât timp s-a jucat spectacolul, au mai apărut în presa timpului opt cronici teatrale/dramatice, cu păreri împărțite despre dramatizarea lui Mihai Sorbul. Le redăm, pe scurt, conținutul în ordinea cronologică a publicării lor (conf. *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1919-1944*, București, vol. VI, 2005, apărut sub egida Institutului „Călinescu” din București).

N. Davidescu: „*Don Quijote* reprezintă în cultura omenească una din cele mai nobile pilde de colaborare a vremurilor cu geniul unui scriitor” („Aurora”, București, IV, 905, 27 octombrie 1924, p. 4);

Scarlat Froda (*alias* Scarlat Neitzendorf): „o dramatizare reușită după romanul lui Cervantes e practic imposibilă” („Rampa nouă ilustrată”, București, VIII, 2, 102, 27 octombrie 1924, p. 6);

Int. (pseudonim indescifrabil): Mihail Sorbul „n-a tratat *eroul*, ci *literatura* care-l păstrează cristalizat” („Dimineață”, București, XXI, 6450, 27 octombrie 1924, p. 3);

Romicus (*alias* Romulus Seișanu) consideră că Mihail Sorbul nu a reușit să definească caracterul personajului întruchipat în dramatizarea romanului lui Cervantes („Universul”, București, XLII, 246, 27 octombrie 1924, p. 1);

Pamfil Șeicaru: Don Quijote, la fel ca Prometeu, Hamlet, Faust ori Brand, reprezintă „iluzia omenească în lupta cu propria zădărnicie. Pentru Cervantes, ca și pentru contemporanii lui, romanul „era o parodie a literaturii cavaleresti, pentru noi, el este o amară epopee a iluziei omenești” („Neamul românesc”, București, XIX, 245, 28 octombrie 1924, p. 2);

B. Brănișteanu (*alias* Benno Braunstein) consideră dramatizarea lui Mihail Sorbul nereușită din cauza complexității lui Don Quijote, „un summum” al artei romancierului spaniol („Adevărul” București, XXXVII, 12531, 12 noiembrie 1924, p. 1-2);

M. Pralea (*alias* Nicolae Pora) prezintă citate din „comedia tragică a d-lui M. Sorbul” („Ilustrațiunea națională”, București, XIII, 105, noiembrie 1924, p. 167-168);

Ion Marin Sadoveanu: Mihail Sorbul dovedește „o mare dragoste literară” pentru Cervantes („Gândirea”, București, IV, 3, 15 decembrie 1924).

3

În anul 1924, în care Teatrul Național din București i-a pus în scenă dramatizarea romanului *Don Quijote*, Mihail Sorbul (Botoșani, 6/28 octombrie 1885 – 20 decembrie 1966, București) era un dramaturg

consacrat. Debutase, cu aproape două decenii în urmă, cu piesa *Eroii noștri* (1906), semnată cu numele său de stare civilă (Mihail Smolsky). Publicase comedia tragică *Praznicul calicilor* (1909), precum și drama istorică *Letopiseși* (1914), avându-l pe Ion Vodă cel Cumplit personaj central. I se jucase comedii tragice *Patima roșie* (1916) și *Dezertorul* (1919), precum și drama *Prăpastia* (1921).

Concomitent, în toată această perioadă fertilă literar, Mihail Sorbul a fost un publicist reductabil: secretar de redacție la publicațiile „Conștiința” Ploiești (1907) și „Convorbiri critice” București (1907-1910); director, alături de Liviu Rebreanu, la „Scena” București (1910-1911, 1914); director literar la „Ilustrațiunea națională” București (1912-1914); director, împreună cu Emanoil Riegler, la „Cronica artistică și literară” București (1918); director la „Săgetătorul” București (1921-1922). A colaborat la principalele periodice ale vremii.

Se numără printre membrii fondatori ai Societății Autorilor Dramatici Români. La 14 martie 1923, aceasta s-a înființat în București, prin străduința lui Caton Theodorian, care a fost ales președinte (1923-1927) al întâiului comitet format din: Ion Al. Vasiilescu-Valjean (vicepreședinte), Liviu Rebreanu și Mihai Sorbul (membri), Victor Eftimiu și Alfred de Herz (cenzori), Paul Gusty (casier) și Victor Ion Popa (secretar). Mihail Sorbul va fi al doilea președinte ales (1927-1930), urmat de Ion Minulescu (1930-1933), din nou Caton Theodorian ș.a.m.d., până la fuzionarea obligată cu Societatea Scriitorilor Români (întemeiată la 28 aprilie 1908) de către regimul democrat-popular, la 25 martie 1949, în Uniunea Scriitorilor din R.P.R., care ființează și în prezent, cu Mihail Sadoveanu – președinte de onoare, iar Zaharia Stancu – președinte activ, aleși la Prima Conferință a Scriitorilor sub conducerea comunistă.

4

Cu toate asperitățile unor cronici teatrale/dramatice ale vremii pe care le-am rezumat mai sus în excursul nostru, datorate, în parte, lipsei de umoare și profesionalism a acelor ziariști „intransigenți în ale condeii-lui”, dramatizarea operei inegalabile *Don Quijote de la Mancha* de către Mihail Sorbul constituie o încercare meritorie de lansare a romanu-

lui marelui scriitor spaniol în spațiul spiritual românesc, continuând tradiția începută de la Ion Heliade Rădulescu.

În planul criticii și istoriei literare comparate/universale, sunt demne de subliniat contribuțiile lui Al. Popescu-Telega (1925) și Tudor Vianu (1955), cu studiile lor dedicate vieții și operei lui Cervantes, precum și lucrarea de sinteză *Impresii asupra literaturii spaniole* a lui George Călinescu (1965), la cunoașterea literaturii iberice.

Ceea ce este menționabil, în privința creației lui Mihail Sorbul, dramaturgia și arta teatrală românească are în opera lui o zestre indubitabilă, de patrimoniu național.

POST-SCRIPTUM. Nici pe *Wikipedia*, în limba română, nici pe cea în limba engleză, piesa/prelucrarea/dramatizarea făcută de Mihail Sorbul după „Don Quijote” nu este menționată.

Arcadie SUCEVEANU

Caratele nobleței

A.S. – poet, eseist, președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova (din 2010). Semnează numeroase cărți de poezii și eseuri, inclusiv pentru copii: *Arhivele Golgotei* (poeme, 1990), *Secunda care sunt eu* (poeme, 1993), *Eterna Danemarcă* (poeme, 1995), *Înfruntarea lui Heraclit* (poeme, 1998), *Mărul îndrăgostit de vierme* (poeme, 1999), *George Meniuc sau Întoarcerea în Ithaca* (în colab. cu N. Romanenco, 1999), *Corabia de la mansardă* (volum antologic, ed. I-II, 2003), *Emisferele de Magdeburg* (eseuri, 2005), *Cafeneaua Nevermore* (poeme, 2010), *Frumusețea subversivă* (eseuri, 2011), *Cariatide și coloane* (eseuri, 2013) ș.a. Selecții din poemele lui A. Suceveanu au fost incluse în antologii din România, Suedia, Ucraina, Rusia, Turcia, Macedonia, Franța, Italia, Belarus.

La acest început de primăvară, Ana Bantoș atinge un nou prag de vârstă și de creație. Așezată sub semnul maturității creatoare, această nouă zodie e, de fapt, una a tinereții spirituale.

E greu să surprinzi dimensiunea creației și personalității sale în câteva rânduri. Nu voi face, aici și acum, decât să „intru în rezonanță” cu câteva repere din câmpul magnetic al bibliografiei sale.

Imaginea pe care Ana Bantoș a reușit să și-o configureze și să o impună opiniei generale este cea de critic și istoric literar „emancipat”, care nu are complexe „de basarabean”. Altfel spus, ea are imaginea unui autor bine informat și sincronizat la toate nivelele cu evoluția fenomenului critic din întreaga literatură română și universală. În acest sens, reputatul academician Constantin Ciopraga scria: „Riguros informată, la curent cu tezele unor Jean Paul Sartre, Gilbert Durand, Karl Jaspers, Hugo Friedrich, Paul Ricoeur, Gianni Vattimo, Jean François Lyotard, Edgar Morin, trimițând la scriitori de certă anvergură și nuanțându-și argumentele în funcție de valori, Ana Bantoș, acum într-un moment fast al biografiei sale spirituale, conferă discursului critic demnitate și prestigiu”.

Ana Bantoș s-a născut la 7 aprilie 1951 în s. Chirianca, r-nul Strășeni. A absolvit școala de opt ani din satul natal (1966), școala medie din satul Zubrești, Strășeni (cu Medalie de Aur, 1968) și Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Chișinău (1973). Și-a luat doctoratul în filologie, sub îndrumarea academicianului Constantin Ciopraga, la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (1998). Este doctor habilitat (2010).

Angajată, în 1973, la Institutul de Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei (actualul Institut de Filologie Română „B. P. Hasdeu”), a parcurs drumul de la funcția de laborant până la cea de cercetător științific coordonator, director adjunct (2006-2007) și director (2007-2009). În perioada anilor 2001-2011 a fost conferențiar titular la Catedra de literatură universală a Universității de Stat din Moldova, iar din 2013 este titular la Catedra de literatură română și comparată a Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți, unde, în cadrul Școlii doctorale Filologie, este conducător de doctorate. Din 2017 până în 2019 a deținut funcția de consilier în cadrul Ministerului Educației. Redactor-șef al „Revistei de Lingvistică și Știință Literară” (2007-2009), redactor-șef adjunct al revistei „Limba Română” (1997-2001 și din 2014 până în prezent). Activează la Casa Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău, de la inaugurarea acesteia (1998).

Colaborează la revistele „Nistru”, „Basarabia”, „Viața românească”, „Dacia literară”, „Limba Română”, „Revista de lingvistică și știință literară”, „Detskaia literatura” (Moscova), „Septentrion” (Cernăuți), „Contrafort”, „Literatura și Arta”, „Gând românesc” (Alba Iulia), „Convorbiri literare” (Iași), „Familia” (Oradea), „Rubinaite” (Vilnius, Lituania), „Sintagme”, „Metaliteratura”, „Nord literar” „Szepirodalmi Figyelo” (în limba maghiară, Ungaria). Semnează articole în numeroase culegeri colective apărute la Chișinău, Iași, Cluj, Aix-en-Provence, Treviso și prefațează volume semnate de Jack London, Cezar Petrescu, Ionel Teodoreanu, Mihai Cimpoi, Vladimir Beșleagă. Promovează activ literatura română, participând la colocvii și întruniri cu caracter științific și literar desfășurate în Republica Moldova, România, Franța, SUA, precum și în calitate de realizator de emisiuni televizate; din 2013 – al emisiunii radiofonice de critică și istorie literară *Un pământ și două ceruri*, la postul de Radio România Chișinău. A debutat editorial cu volumul *Creație și atitudine* (1985), urmat de cărțile de critică și istorie literară *Recuperarea autenticității* (2006), *Dinamica sacrului în poezia basarabeană contemporană* (București, 2000), *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* (monografie, Chișinău, 2010; Iași, 2014), *Literatura basarabeană și modelele literare europene* (București, 2013). A participat, în perioada 2011-2013, la elaborarea celei de a II-a ediții a *Dicționarului General al Literaturii Române*, în cadrul Academiei Române. A publicat circa 300 de articole și studii, unele fiind traduse în limbile franceză, rusă, italiană, lituaniană și maghiară.

Ana Bantoș a fost distinsă cu *Diploma de Onoare a Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei* (2001) și *Diploma Ministerului Educației* (2011), cu *Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova* (2001, 2007), *Premiul Uniunii Scriitorilor din România* (2011), *Premiul de Excelență al Uniunii Scriitorilor din Moldova* (2011), *Premiul „Cezar Ivănescu” al Salonului Internațional de Carte Românească* (Iași, 2011), *Premiul pentru critică literară al Salonului Internațional de Carte* (Chișinău, 2013).

Deține *Ordinul de Onoare al Republicii Moldova* (2010) și *Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Ofițer, Categoria A „Literatură”, din partea președintelui României* (2019).

Este membru al *Uniunii Scriitorilor din Moldova* și al *Uniunii Scriitorilor din România, filiala Chișinău*.

Dovada acestor aserțiuni o fac numeroasele studii și exegeze publicate în revistele de specialitate, la editurile din Chișinău și din România (*Creație și atitudine*, Chișinău, 1985; *Dinamica sacrului în poezia basarabeană contemporană*, București, 2000; *Recuperarea autenticului*, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*, Chișinău, 2010) ș.a., comentate pe larg de importanți critici literari, precum Constantin Ciopraga, Mihai Cimpoi, Dan Mănuță, Theodor Codreanu, Șt. Ioanid, Vlad Pohilă, Mihail Dolgan. Aproape în toate aceste lucrări preocuparea de bază a autoarei este analiza fenomenului literar basarabean în organicitatea complexă a literaturii române, cu scopul de a-l recupera și (re)integra în circuitul ei general, „încercând să elimine imaginea unei culturi marginalizate, autarhice, considerate de unii fenomen „provincial”, pur tradiționalist (Theodor Codreanu).

Am recitat, în vederea scrierii acestor notițe, mai multe pagini din lucrarea sa *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*, apărută cu mai bine de 10 ani în urmă. Fiind o sinteză a tot ce a creat și a promovat prin scris Ana Bantoș până la acea dată, volumul (344 de pagini) abordează din diverse unghiuri situația literaturii din Basarabia în raport cu întreaga literatură română și cu fenomenul

Ana Bantoș împreună cu părinții lui Arcadie Suceveanu –
lelea Catrina și nenea Vasile. Suceveni, 1970

creativ european. Complexitatea lucrării denotă, între altele, disponibilitatea (și, bineînțeles, competența) autoarei de a se mișca fără niciun fel de complexe pe axa întregii literaturi române din Basarabia – de la Ion Druță, Paul Goma, Grigore Vieru, Gheorghe Vodă, Liviu Damian, Victor Teleucă până la scriitorii ultimelor promoții așezați sub semnul intertextualității și al postmodernismului. Utilizând procedee critice moderne și o largă informație teoretică din literatura critică românească și universală, autoarea ana-

*Studenta Ana Bantoiș la practica folclorică.
Suceveni, 1970*

lizează în mod sincronic și diacronic un spectru larg de fenomene și aspecte, dimensiuni sociale și estetice precum: regionalismul și criza identității, corelația provincial-național-universal, dialogul rusticitate-„urbanizare”, de-provincializarea artei, anti-odiseea regăsirii identității și a spațiului originar, poezia ca joc intelectualizat, libertatea creației și libertatea socială, ficțiunea artistică și realitatea ca document, text-intertext, literatura estică și modelul occidental, descoperirea diferențelor și moștenirea tiparelor culturale comune etc., etc. Judecățile de valoare sunt acribioase și nuanțate, paginile sunt pline de erudiție, seducătoare, clădite pe lecturi serioase. Cartea reprezintă o realizare de vârf a noii critici și, în același timp, o provocare pentru cititorul de azi de a (re)descoperi literatura ce s-a scris și se scrie astăzi între Prut și Nistru dintr-o nouă perspectivă axiologică și temporală.

Ceea ce am apreciat întotdeauna la Ana Bantoiș, omul și criticul literar, este tenacitatea și „negraba” (cum spunea undeva Grigore Vieru) cu care își scrie lucrările și își promovează demersurile, echilibrul și delicatețea pe care le manifestă în comportamentul din viața de zi cu zi. Atât scrisul, cât și acțiunile sale sunt sobre și exacte, competente, lipsite de dorința (în general, păguboasă) de a epta.

Președintele Uniunii Scriitorilor din Moldova Arcadie Suceveanu vorbind despre aniversara Ana Bantoș. 2011

Și pentru că suntem la ceas aniversar, înainte de a încheia aceste notițe țin să evoc un episod din îndepărtata noastră studenție, când am întâlnit-o pe Ana Bantoș pentru prima dată. Era în vara anului 1970. Student la Universitatea de Stat din Cernăuți, mă aflam acasă, la Suceveni, în prima mea vacanță, când într-o bună zi mă pomenesc la poartă cu trei studenți însoțiți de profesorul lor, sosiți tocmai de la Chișinău. Cei trei se numeau Ana Lisnic, Alexandru Bantoș și Mila Bulat și descinseseră în satul meu de baștină în așa-numita „expediție folclorică” (pe care o impunea programa universitară), unde aveau să rămână o lună sau două. Alexandru semăna puțin cu fratele meu Grigore, aflat pe atunci în armată, așa încât părinții mei pe dată îl și „înfiară”. Ana și cu Mila s-au cazat la vecina de peste drum, lelița Nanuța. Ana era o fată nălțuță, zveltă, avea cozile împletite lăsate pe spate și părea o țărăncuță desprinsă parcă dintr-o pictură de Grigorescu, pe al cărei chip începușeră să se imprime primele trăsături de intelectual „subțiat de carte”. În momentul în care un Cupidon șăgalnic își îndreptă spre mine o săgeată scoasă din tolbă, mi-am dat seama numaidecât că între „noul meu frate” Alexandru și chipeșa din tabloul lui Grigorescu circulă niște fluizi magnetici, că între ei există ceva misterios, frumos și adevărat... Când străbăteau pajiștile și lanurile de grâu de la un cătun la altul, în căutarea pieselor folclorice, de la dragostea lor se aprindeau macii...

De atunci a trecut exact o jumătate de secol. Cei doi studenți de odinioară formează azi distinsa familie de intelectuali Bantoș, Ana și Alexandru, care au crescut copii, nepoți, care au scris cărți, teze de doctorat, aflându-se neconținut în slujba celor mai înalte idealuri românești. Și care acum sunt penajii Casei Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău, redactori ai prestigioasei reviste „Limba Română”.

Timpu care s-a scurs nu a schimbat-o prea mult pe Doamna Ana; sau, mai adevărat spus, a schimbat-o în bine, accentuându-i trăsăturile ascunse, sporindu-i caratele nobleței și ale prestanței intelectuale.

La mulți ani, distinsă Doamnă! Dumnezeu să te țină încă mulți ani de acum înainte în aceeași formulă fizică și spirituală în care te-a zidit: spirit tandru și delicat, chip curat și luminos, cu eșarfa surâsului înflorindu-ți pe buze.

Participanții la Conferința Științifică Internațională „Româna ca limbă străină / nematernă în contextul didacticii moderne”. Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, 13 septembrie 2013

Theodor CODREANU

Ana Bantoș sub zodia împlinirii

Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfâșierii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „nebuliei”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012), *Literatura română acasă* (2014), *Dialogurile unui provincial* (2015) ș. a. Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

I. Sacrul în poezia basarabeană postbelică

Un istoric și critic literar în plină forță de creație în literatura română din Basarabia este Ana Bantoș. Între cărțile Anei Bantoș, una dintre cele mai consistente mi se pare temeinicul și amplul studiu *Dinamica sacrului în poezia basarabeană contemporană* (Editura Fundației Culturale Române, București, 2000), o carte care va intra, neîndoielnic, în bibliografia temei, volumul fiind rodul doctoratului susținut la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, sub îndrumarea lui Constantin Ciopraga, cartea beneficiind și de o prefață a cunoscutului și regretatului academician. Autoarea dovedește o amplă cunoaștere a literaturii române de ansamblu și o pregătire teoretică de profunzime, premise care-i permit, cu vădită rigoare științifică și într-o limbă română sobră, nuanțată în același timp, să realizeze o cercetare *tematistă* coroborată cu valorificarea *estetică, arhetipală, psihocritică și ontologică*.

După un prim capitol teoretic încheiat cu un studiu asupra sacrului și profanului în poezia lui Lucian Blaga, un al doilea se ocupă de „dinamica sacrului” în lirica anilor '60-'70, cu subcapitole substanțiale dedicate lui Grigore

*Theodor Codreanu împreună cu prietenii,
la împlinirea a 60 de ani de la naștere. Huși, 2005*

Vieru, Liviu Damian și Nicolae Dabija, pentru ca al treilea capitol să se ocupe de prezența sacrului la postmoderniști, de o atenție specială bucurându-se Eugen Cioclea și Emilian Galaicu-Păun.

Prezența sacrului în literatura modernă și în cea postmodernă este de primă instanță și importanța fenomenului e cu atât mai relevantă pentru Basarabia, unde lupta ideologică împotriva religiei și a credinței a fost cu mult mai înverșunată decât în Țară. Evident, o poezie religioasă propriu-zisă n-a avut nicio șansă de manifestare. Pe de altă parte, a existat o criză generală a religiozității nu numai în spațiul comunist. Cauzele sunt profunde, venind din structura psiho-culturală a omului european faustic, ajuns la supremă tensiune cu filosofia răzvrătită a lui Nietzsche, cel care la finele secolului al XIX-lea decreta moartea lui Dumnezeu. Nihilismul teologiei negative occidentale, coroborat cu cel rusesc și cu pozitivismul, a dus la adâncirea spiritului schizoid european până la a primejdui temeliile creștine ale civilizației și culturii europene. În fața șuvoiului distructiv, accentuat și de apariția comunismului în Rusia, șansa rezistenței a fost împăcarea antitezelor, în sens eminescian, dintre sacru și profan, un merit capital revenind și culturii românești, îndeobște prin modelul Blaga, apoi prin hermeneutica mitologică a sacrului și profanului din gândirea lui Mircea Eliade, cel de al treilea stadiu fiind logica dinamică a contradictoriului a basarabeanului occidentalizat Ștefan Lupașcu, sub a cărui viziune va sta secolul al XXI-lea. Într-un asemenea context, pilonii teoretici de sprijin ai Anei Bantoș nici nu puteau fi alții. Iată de ce a simțit nevoia unei preala-

bile investigații a dialecticii sacru/profan în gândirea și în poezia lui Blaga, sub al cărei model stă cercetarea prezenței sacrului îndeobște la generațiile lui Grigore Vieru și Nicolae Dabija. Într-adevăr, dacă bacovianismul marchează criza spiritului apusean, la 1900-1916, până la ceea ce am numit pragul zero al acesteia, vidul existențial („golul istoric”) fiind semnul ei ontologic de distincție, blagianismul este cea mai complexă tentativă de depășire a impasului în cultura românească, prin recuperarea sacrului. Era normal ca al doilea modernism românesc, începând cu generația lui Nichita Stănescu și cu cea următoare, să redescopere modelul Blaga și viziunile învecinate: Arghezi, Ion Barbu, Ion Pillat, V. Voiculescu ș.a. A fost condiția unei renașteri de care basarabenii au avut o nevoie vitală de la Ion Druță și Grigore Vieru până la Nicolae Dabija sau Arcadie Suceveanu. Blaga, argumentează Ana Bantoș, a avut o menire catalizatoare, mai ales prin geniul său de reintegrare goetheană a *demonicului* (profanului) în divinitate (p. 27). Recuperarea *miticului* (tradiției) în modernitate a cunoscut un particularism pronunțat în Basarabia, semnalat, între alții, și de Mihai Cimpoi în *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Sub tăvălugul concentraționar sovietic, întoarcerea la izvoarele ființei românești a însemnat salvarea, camuflarea sacrului în profan: personajul din romanul *Zbor frânt* (1966), de Vladimir Beșleagă, are obsesia trecutului, memoria fiind centrul gravitațional, graiul, mama, lacrima, izvorul, casa natală, piatra, teiul, pământul, Golgota, Miorița, Eminescu devin metaforele obsedante, încifratoare de sacru, în operele lui Grigore Vieru, Ion Vatamanu, Nicolae Esinencu, Liviu Damian, Arcadie Suceveanu, Leonida Lari ș.a. Există, sub aparențe „profane”, un profund ton liturgic în lirica lui Grigore Vieru, în care pâinea, de exemplu, are valoarea simbolică a jertfei (p. 100). Liviu Damian descoperă cuvântul poetic ca Logos (p. 115) etc. „În aceste condiții – spune Ana Bantoș –, cred că putem vorbi despre un sacru care diferențiază poezia basarabeană în cadrul general al poeziei românești” (p. 120). Nicolae Dabija este văzut ca oscilând între mitic și real, „ochiul al treilea”, ochiul pur al adolescenței, fiind fereastra de acces la sacru (p. 148).

Dar, probabil, partea cea mai „spectaculoasă” și mai incitantă a cărții Anei Bantoș este capitolul despre prezența sacrului în postmodernismul basarabean. Asta în cazul când acceptăm existența unui postmodernism basarabean. La toată urma, conceptul de postmodernism este

atât de ambiguu (ceea ce la nivelul „complexelor de cultură” este un handicap aproape insurmontabil), încât el adună, ca într-un ghiveci oriental, diverse teme din modernism, moda textualistă, pornografia neozolistă a nouăzeciștilor, apocalipse obscure fals bacoviene, ludicul și teoria jocurilor și multe altele. Cu două decenii în urmă, filosoful american Richard Rorty, cu ocazia acordării titlului de *doctor honoris causa* al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, spunea, pur și simplu: „A folosi termenul de postmodernism este o modalitate extrem de artificială de a pune la un loc o mulțime de lucruri. Din câte am citit, la ora actuală, în Statele Unite și în lumea occidentală, termenul de postmodernism a îmbătrânit, nemaifiind un concept viu și productiv” (Dialog realizat de Corin Braga, în „Steaua”, nr. 5-6/2001, p. 31).

În spațiul românesc și basarabean însă, postmodernismul e conceptul aflat încă în mare vogă, iar dacă-l refuzi, riști să te supui oprobiului public și să fii decretat „anacronic”, „pașoptist”. Adepți ai sincronismului lovinescian, e de mirare că postmoderniștii preferă să rămână niște „întârziați” și să nu se racordeze la abandonul conceptului atât de îndrăgit. Unii dintre cei din Țară, deja lecuiți, au preferat termenul mai vechi de modernism (Alexandru Mușina), alții vorbesc de „modernism târziu”, pe care ar înclina să-l adopte și Ana Bantoș, dar, precizează ea, se vede nevoită a-l utiliza pe cel cu mai multă priză în România și în Republica Moldova – postmodernism. Dar nu aceasta este problema, ci prezența sacrului în filosofia și în estetica postmodernistă. De fapt, există o radicală incompatibilitate între postmodernism și categoria sacrului, centrul de greutate al imaginarului devenind profanul, în contextul secularismului contemporan. În secolul al XIX-lea, excesul de pozitivism filosofic a dus la naturalism, în spațiul imaginarului. Pozitivismul, la rândul său, ieșea dintr-o exacerbare a agnosticismului kantian, urmarea fiind abandonul metafizicii, pe care, însă, o vor reabilita, printr-o profundă deconstrucție și reconstrucție, ontologiile fundamentale ale lui Heidegger și Noica. Tendința postmoderniștilor, însă, a fost spre părăsirea acestor ontologii, iar la noi inclusiv a modelelor Eminescu și Bлага, tocmai fiindcă atinseseră cota de sus a modernității prin recuperarea sacrului ocultat de pozitivism și de ateism. Un filosof al generației, H.-R. Patapievici, observa că despărțirea de sacrul eminescian și al gândirii germane vine în contextul abandonării de către postmoderni a dimensiunii ontoestetice a *profunzimii* (citește a sacru-

Academicianul Constantin Ciopraga (al doilea din dreapta), împreună cu fiica sa Magda (prima din dreapta), alături de colegi și discipoli, la împlinirea a 90 de ani de la naștere. Iași, 2006

lui), încât abisul a ajuns să nu mai intre în canonul postmodernității. La rândul său, liderul postmodernismului românesc, Mircea Cărtărescu, gândește că, dacă mai e ceva de recuperat din Eminescu, aceasta e figura lui „concretă”, abundența părului de pe picioare, platfusul și toate celelalte legate cum ar fi spus poetul, „de o mână de pământ”, iar nu *lumina ce pe lume ai revărsat-o*. Evident, dăra de lumină revărsată de poet este sacrul, dar în articolul din faimosul număr al „Dilemaei” (1998) Cărtărescu e fascinat doar de „omul profan” Eminescu. Cine n-a înțeles mecanismul postmodern al gândirii lui Mircea Cărtărescu s-a indignat foarte, clasându-l printre denigratorii poetului, când, de fapt, el nu era decât partizanul unui canon de gândire stilistică.

Așa stând lucrurile, tentativa Anei Bantoș de a-i valorifica pe postmodernii basarabeni sub semnul sacrului ar contraveni flagrant atât filosofiei, cât și esteticii postmoderniste. Cu alte cuvinte, Ana Bantoș s-a hotărât să bată la uși ferecate cu șapte peceteți, să caute în postmodernism ceea ce acesta refuză la nivel doctrinar, cel puțin. Este adevărat că unii teoreticieni ai postmodernității nu exclud dimensiunea sacrului, dar aceștia sunt, de fapt, „contaminați” de modernism și de tradiție, postmodernismul fiind considerat o *rescriere* a modernității. De exemplu, Jacques Derrida e un mare gânditor modern înainte de a fi fost considerat postmodern, căci modelul său bazat pe deconstrucție și reconstrucție este, de fapt, „eminescian” și „heiddeggerian”. De aceea, Antoine Compagnon ar fi putut să-l includă prin-

tre „antimoderni”, în sensul eminescian, pozitiv, al cuvântului, ca și pe Roland Barthes¹. În cartea mea *Eminescu – Dialectica stilului* (1984), am subliniat surprinzătoare similitudini între *arheul* eminescian și conceptul de *arhi-urmă* al lui Jacques Derrida. Seduși, însă, de profanul neozolist, postmoderniștilor dâmbovițeni nu le-a dat prin minte că Eminescu poate fi „recuperat” chiar în perspectiva deconstructivismului derridaian. Iată însă că Ana Bantoș are inspirația critică să-i recupereze pe postmoderniști sub oblăduirea sacrului. Altfel spus, autoarea dovedește un fapt uluitor: anume că valoare postmoderniștilor vine din ceea ce ei resping la nivel doctrinar – *sacrul*, reconfirmând gândul lui Nichifor Crainic că orice act creator major este o *nostalgie a Paradisului*. În acest mod, celebra teză a lui Mircea Eliade că oricât s-ar depărta omul modern, decreștinat, de sacru, sacralitatea – ținând de ontologic – invadează, camuflat, profanul. Astfel, mitul, izgonit pe ușă, reîntră pe fereastră, simbolismul mitic al acesteia fiind surprins magistral de o cunoscută poemă hiperconcentrată a lui Nicolae Dabija: „Dragu-mi-i de Dumneavoastră/ ca unui zid de o fereastră”. Cu alte cuvinte, chiar *zidul* (profanul) are nevoie de *fereastră*, de accesul spre *lumină*.

Ana Bantoș procedează în căutarea sacrului la postmoderniștii basarabeni prin metodologia deconstructivismului. Deconstrucția s-ar opune, după François Lyotard, omogenizării care a sfârșit prin a „devaloriza eterogenitatea”. Așadar, eterogenitatea devine valoarea primordială a postmodernismului și ea începe cu spargerea ordinii existente confundată cu sacrul. Eugen Cioclea, bunăoară, se oprește la acest moment al „deconstrucției” și, în genere, nici nu pare să dea semne că a ieșit din extazul deconstrucției², de unde și asimilarea lui exclusivă la postmodernism. Georges Gusdorf, pe care Ana Bantoș îl consideră gânditor postmodernist, vorbea de o „rechemare la ordine” după spargerea oglinzii, căci „sacrul rămâne structura fundamentală a conștiinței, într-un fel matrice primă și nedeterminată” (*Apud*, p. 172). Fie vorba între noi, deconstrucția și reconstrucția sunt condițiile *sine qua non* ale oricărui act de cunoaștere și de creație și ele sunt vechi de când lumea. Eugen Cioclea e un rebel talentat cu asupra de măsură, un iconoclast. Ana Bantoș are perspicacitatea de a observa că poetul deconstruiește și reconstruiește, chiar din titlul pe care i-l dedică: *Eugen Cioclea: deconstruire și reconstruire*. Autoarea însă nu m-a convins că poetul a ajuns la maturitatea marilor reconstrucții. De pildă, el pulverizează în neant

Miorița, dar nu o mai reconstruiește, fiindcă „mioritismul” e o piatră de încercare foarte grea, pura insurgență („demitizare”) nefiind suficientă spre a accede la sâmburele sacru. Ana Bantoș ne asigură că „la Eugen Cioclea sacralitatea se ascunde la intersecția dintre actul construirii și cel al deconstruirii, sau, cu alte cuvinte, în spatele jocului ce rezultă din trecerea de la un proces la celălalt” (p. 188). Nuanțarea aceasta ar pleda pentru un salt lupascian în ethosul transmodern, ceea ce poate să arate dimensiunea abisală a acestui poet, care scapă de confortul „complexelor de cultură” la modă. Exemplul aproape valid e simbolismul casei părintești, pe care poetul o găsește „deconstruită”, „Cu toate visele zdruncinate,/ ca niște mere într-un sac,/ purtat mereu de ici-colo” (*Autobuzul spre provincie*). Sub această povară se ascunde fiorul tragic al deconstrucției care devoră reconstrucția ființială.

Cu mult mai convingător și mai substanțial e capitolul despre Emilian Galaicu-Păun, probabil cel mai talentat dintre „postmoderniștii” basarabeni, cel puțin ca retorică. *Leviția deasupra hăului* este opera lui definitorie. Punctul forte al liricii lui Emilian Galaicu-Păun este utilizarea originală a ludicului. Ana Bantoș îl asociază inspirat cu distincția lui Samuel Beckett între acrobat și clown: în vreme ce primul e un pro-

Academicianul Solomon Marcus (așezat), George Rusu, Gheorghe Mihai Bârlea, Ana Bantoș, Ion Ionescu și Maria-Mina Rusu pe terasa cu poeți, acasă la familia Bantoș. August 2015

fesionist, clovnul e „omul complet care contraface acrobatul într-o savantă pantomimă a incompetenței”. „Levitațiile” lui Emilian Galaicu-Păun sunt ale clovnului, unul „bacovian” trecut prin Caragiale. Teza lui René Girard asupra imposibilității morții sacrului este abil exploatată de Ana Bantoș, care subliniază că originalitatea poetului basarabean vine din identificarea finală a ludicului cu jocul divin al creației, „ludicul constituind, din perspectivă postmodernă, singura «șansă» de omologare a Creatorului cu Poetul” (p. 208). Singura, dar și ea semn al trufiei alchimice faustice, riscând forțarea unor uși deschise. Emilian Galaicu-Păun crede că marea noutate pe care o aduce el în poezia basarabeană comparativ cu generațiile Vieru-Dabija e abandonul lui *ce* și focalizarea energiilor creatoare asupra lui *cum*. Cu oarecare efort, poetul ar fi putut afla că și dilema între *ce* și *cum* e de multă vreme tranșată chiar în termenii crezului postmodernist. O face în mod excepțional Caragiale în cunoscutul eseu *Câteva păreri*. El observă că Victor Hugo a eșuat în *Hernani*, ca dramaturg, deoarece personajele, în discursurile lor, se concentrează asupra lui *ce*, în vreme ce eroii lui Shakespeare stau sub semnul lui *cum*. Dar Caragiale, ca și Eminescu, știe că acel *cum* al artei ascunde un *ce*, în timp ce ocultarea unuia dintre termeni duce inevitabil la manieră, iar aceasta duce la antipodul stilului, căci e căderea în *mult*: iar „noi nu înțelegem o operă de artă din *mult*, ci din ceva, înțelegem un *ce* dintr-un *cum*”⁷³. Or, ca în orice situație a lipsei de talent, cei mai mulți dintre postmoderniști sunt excesivi în *cum* așa cum alții sunt excesivi în *ce*, rezultatul fiind același: maniera, care e moartea stilului. Din fericire, Emilian Galaicu-Păun nu cade în manieră, în cele mai bune texte ale sale, dovadă fiind prezența camuflată a sacrului în lirica sa. Pe de altă parte, exemplul postmoderniștilor basarabeni mai necesită o disociere, pe care am făcut-o scriind despre postmoderniștii moldoveni din stânga Prutului. Cercetarea Anei Bantoș o confirmă tocmai prin decriptarea dimensiunii sacrului la postmoderniștii din dreapta Prutului. Aglomerarea profanului, până la anihilarea cvasitotală a sacrului e mai degrabă caracteristica postmoderniștilor sudici, a poeziei de cartier, mergându-se până la un neozolism pornografic. Trecuți prin bacovianism, îndeosebi, înainte de a prinde gustul aplatizării urbanului propulsat în cultura de tip coca-cola, postmoderniștii moldoveni au o mai acută nostalgie a paradisului, care le permite a nu abandona profunzimile ființei.

II. Rigoare critică și talent literar

După primele două volume, *Creație și atitudine* (1985) și *Dinamica sacrului în poezia basarabească contemporană* (2000), literatura critică a Anei Bantoș s-a îmbogățit cu *Recuperarea autenticului* (Chișinău, 2006), *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* (Chișinău, 2010), *Literatura basarabească și modelele literare europene* (București, 2013). Toate acestea o recomandă pe Ana Bantoș ca potențială autoare a unei istorii a literaturii române din Basarabia, spre a continua demersurile unor înaintași precum Vasile Corban, Mihai Cimpoi, Mihail Dolgan sau Ion Ciocanu. Ana Bantoș aduce, ca noutate, nu doar dimensiuni estetico-ontologice precum cea a sacrului, ci și o mai evidentă intercorelare a fenomenului literar basarabească cu cel integrator românesc și european.

Volumul *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* (Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010, 344 p.) se înscrie organic atât în continuitatea preocupărilor autoarei din ultimele două decenii, cât, mai ales, în ansamblul cercetărilor de profil din Republica Moldova datorate lui Mihai Cimpoi, Haralambie Corbu, Ion Ciocanu, Mihail Dolgan, Nicolae Bilețchi, Andrei Țurcanu, Alexandru Burlacu, Nicolae Leahu, Eugen Lungu, ca să-i amintesc doar pe aceștia. Dar, cum anticipam, principalul merit al eforturilor doamnei Ana Bantoș este reintegrarea fenomenului literar basarabească în organicitatea complexă a literaturii române și universale, încercând să elimine imaginea unei culturi marginalizate, autarhice, considerate de unii fenomen „provincial”, pur tradiționalist. Fiind operă de doctrină literară, dincolo de aspectele descriptiv-istorice și estetice, dificultatea întreprinderii este evidentă, dificultate pe care autoarea o trece convingător printr-o largă informație teoretică din literatura critică românească și europeană, aspect care consonează fericit cu o profundă cunoaștere a fenomenului literar din Republica Moldova, cu extensie la Bucovina, la literatura din Țară și din exil. Astfel, mi se pare firească integrarea, în arguția autoarei, a unor scriitori ca Paul Celan sau Paul Goma, probe, în același timp, ale universalității la care contribuie Moldova dintre Prut și Nistru.

În surprinderea relației dintre *național* și *universal*, dintre *tradiționalism* și *modernism*, doamna Ana Bantoș pleacă de la constatarea că, în zo-

rii modernității, nu a existat trufia avangardistă a rupturii dintre antiteze, discontinuitatea fundându-se pe o continuitate recunoscută ca atare de un Apollinaire sau de un T.S. Eliot, această viziune organică fiind, de altfel, puternic manifestată și în cultura românească, la un Al. Macedonski, un G. Bacovia, ca să nu mai vorbim de Tudor Arghezi, Ion Barbu sau de Lucian Blaga. „Antiteza neîmpăcată”, ca să folosesc o sintagmă eminesciană, dintre tradiționalism și modernism, a venit la adepții radicali ai modernismului lovinescian și la cei la fel de radicali ai protocronismului teoretizat fugitiv de Edgar Papu, în 1977. Spirit echilibrat, doamna Ana Bantoș soluționează antitezele, așa spune, *transdisciplinar*, chiar dacă autoarea nu utilizează acest termen care marchează noua paradigmă culturală a ethosului transmodern. O va face, în schimb, în cartea din 2013. Indicii sigure pentru noua viziune sunt cunoașterea contribuțiilor lui David Harvey sau Antoine Compagnon, gânditori transmoderni, care evită înfundătura postmodernistă de la sfârșitul secolului al XX-lea. Postmodernismul, ca radicalism al modernismului, în sensul rescrierii parodice a acestuia, a fost, mai ales în spațiul românesc, o respingere a *tradiției*, a *sacru*ului, a *naționalului* din cultură. Or, doamna Ana Bantoș tocmai pe recuperarea sacruului și a etnicității în literatură și-a axat cercetările. O carte anterioară a Domniei Sale se intitulează *Dinamica sacruului în poezia basarabeană contemporană* (București, Editura Fundației Culturale Române, 2000).

Structurată pentadic, ca semn al armoniei personalității critice, *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* arată nu doar rigoare și nuanțare critică, ci și un talent literar oglindit într-o limbă română curată, în care savoarea regională răzbate discret, fiind susținută de rafinamentul la care a ajuns astăzi limba română literară. Ana Bantoș este una dintre vocile critice importante din spațiul românesc.

Interesant că, în *Literatura basarabeană și modelele literare europene* (București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013), carte apărută în Colecția „Aula Magna”, într-un proiect european cu genericul „Valorificarea identităților culturale în procese globale”, sub egida Academiei Române (din Basarabia, în aceeași colecție, a mai apărut cartea Cludiei Matei *Poezia rezistenței în perioada ocupației sovietice a Basarabiei*, 2013), imaginea literaturii nu mai e fracturată după cri-

terii zonale/provinciale, încât Nicolai Costenco și Grigore Vieru stau alături de Valeriu Rusu, Roland Barthes, Pierre Bidart, Adrian Dinu Rachieru și Ștefan Baștovoi. Evident, e o integrare sub semnul unei matrice stilistice culturale larg europene.

Revenind la una dintre temele centrale ale criticii Anei Bantoș, *sacrul*, autoarea surprinde modul cum un scriitor al generației '80, Ștefan Baștovoi, a reușit să „deformeze” pozitiv tentația pur raționalistă a postmoderniștilor basarabeni (vezi eseul *Evadarea din clișeu*). Într-adevăr, o evadare spectaculoasă, salvatoare pentru mentalitatea ateismului postmodern. Luat de valul entuziasmant al modei textualiste, mărturisește Ștefan Baștovoi în volumul *Ortodoxia pentru postmoderniști* (2007), s-a pomenit și el postmodernist „de-a gata”, trecând chiar prin tentația de a crede că, bunăoară, romanticii, iar cu ei și Eminescu, n-au fost creștini, și încă „prin definiție”: „Eminescu nu a avut niciodată nici cea mai mică înțelegere pentru creștinism și idealurile creștine”, scrie, stupefiant, părintele Savatie, cel trecut prin ateismul comunist care decretase aceeași teză privitor la Eminescu. Aparent, asta l-ar fi salvat pe marele poet de *povara sacrului* și l-ar fi făcut plăcut postmodernității, precum, altădată, proletcultismului marxist-leninist. În Țară, o teză similară va susține un alt reprezentant al generației, Răzvan Codrescu. Ba chiar va încerca s-o demonstreze cu argumente „teologice” ortodoxe. (I-am dat o replică talentatului eseist în studiul *Creștinismul eminescian*, apărut în revista newyorkeză „Lumină Lină”, diriguată de părintele Theodor Damian. Altminteri, va apărea, în curând, o replică remarcabilă a părintelui Theodor Damian, cu argumente nu doar poetice, ci și teologice riguroase!). Numai că postmoderniștii autentici nu se vor lăsa păcăliți de „fantezia” lui Ștefan Baștovoi și vor declanșa atacurile frontale împotriva lui Eminescu, nerecunoscându-l a fi de-al lor, adică un *secularizat*. Asta trebuie să-i fi dat mult de gândit părintelui Savatie Baștovoi, de unde încercarea de a tâlmăci congenerilor ceea ce a numit *Ortodoxia pentru postmoderniști*. Și, trezindu-se pe un nou drum al Damascului, a început să se îndoiască de propriile raționamente de tip aristotelic. Ana Bantoș surprinde fidel îndoiala, apoi, „convertirea” lui Ștefan Baștovoi privitor la „ateismul” lui Eminescu: „Este interesant să observăm în acest moment cum știe ochiul atent al investigatorului să refacă echilibrul demonstrațiilor sale, readucându-l pe Eminescu în fâgașul credinței străbunilor”

(p. 219). Se vor fi luat optzeciștii aței pe urmele părintelui Alexandru Grama, de la 1891? Pun pariu că altfel ar fi gândit, de la început, Ștefan Baștovoi dacă ar fi cunoscut bine cele șaisprezece volume ale operei lui Eminescu și dacă ar fi avut șansa să citească excepționala carte, în două volume, a lui A.C. Cuza, *Mihail Eminescu ca reprezentant al romantismului*, scrisă între 1914-1919, rămasă, din nefericire pentru cultura românească, în manuscris până în 2010, când a publicat-o I. Oprișan la Editura SAECULUM I.O. din București. Acolo, A. C. Cuza argumentează impresionant, în spiritul unei transmodernități *avant la lettre*, că romantismul, în esența lui adâncă, aparține creștinismului, prin excelență, nu raționalismului mecanic de tip cartezian îmbrățișat de materialişti. Am salutat, în sprijinul cărții mele *Eminescu incorect politic* (2014), titlul excepțional al romanului *Diavolul este politic corect* (2010). Nici eu, nici Ștefan Baștovoi nu puteam să nu ajungem la concluzia că, spre deosebire de diavol, Eminescu este *incorect politic*!⁴ Adică exact ceea ce cred despre poet postmoderniștii, marii făuritori ai ideologiei *political correctness*.

Meritul Anei Bantoș este de a fi pus punctul pe i privitor la soluția salvatoare pentru o generație plină de talente, generație lăsându-se adesea ademenită de moda ideologiilor neomarxiste.

În anul atingerii cele mai împlinitoare vârste a creativității umane, Ana Bantoș merită cu asupra de măsură un tonic și prietenesc **LA MULȚI ANI!**

Note ■ ¹ Cf. Antoine Compagnon, *Antimodernii. De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*, 2005, versiune românească în 2008.

² Eugen Cioclea s-a stins din viață pe 10 octombrie 2013, la Chișinău.

³ Ion Luca Caragiale, *Opere*, IV, E.P.L., București, 1965, p. 40.

⁴ Cf. Theodor Codreanu, *Eminescu „incorect politic”*, București, Editura Scara, 2014.

Terezia FILIP

Literatura română a Basarabiei postbelice prin grila analitică și conceptuală a Anei Bantoș

T. F. – prof. univ. dr., critic literar, publicistă, autoare de programe și manuale școlare. A prefațat 17 cărți și a scris și publicat 9 manuale școlare de specialitate. Semnează mai multe volume de autor, între care: *Nichita Stănescu – o poetică a bestiarului*; *Chipurile feminității*; *Nichita Stănescu – O poetică a ființei!* – *Eul în lume*; *Nichita Stănescu II – Hermeneutica realului*; *Nichita Stănescu III – Trupul și reveriile organicului*; *Seduța absolutului. Exerciții de hermeneutică eminescană*; *Eminescu semne și simboluri de aur*.

De luni de zile mă pândește cu reproș de pe un raft din apropierea biroului meu cartea Doamnei Ana Bantoș *Deschiderea spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*, apărută la Tipo Moldova în colecția „Publicistică și eseu contemporan”. Ba chiar mă somează cumva nu doar să o parcurg, ceea ce am făcut la primirea ei cu un timp în urmă, ci să-i dau atenție, să o interiorizez și apreciez la adevărata ei valoare și importanță. Seriozitatea temei, privirea critică foarte specializată și analiza pertinentă a fenomenului literar mi-au impus o anumită exigență reticentă, amânând comentariul pentru un timp mai generos de documentare și scriere. Și cum o lectură eficientă parcurge pași ca informarea, interiorizarea informației și a intenției cărții, reacția vine, iată, numai după acești pași.

Cartea universitarei și cercetătoarei Ana Bantoș de la Chișinău este o amplă, riguroasă și curajoasă abordare critică și estetică, o privire panoramică a literaturii române din Basarabia perioadei postbelice a secolului XX, realizată de un teoretician exigent și meticolos prin grila valorilor și a conceptelor

moderne specifice domeniului. Puțini exegeți au curajul abordării *in integrum* a unui fenomen creator, a unei întregi literaturi, precum autoarea cărții de față. Aceasta dă un plus lucrării și autoarei, având în vedere subiectul abordat. Literatura Basarabiei postbelice cu specificul ei românesc, rupt oficial de România în 1940, cu îngustarea și captivitatea spațială și politică inter-riverană Prut-Nistru a societății și comunității românești, este un subiect deloc confortabil, întrucât implică multiple contextualizări, istorice, geografice și politice, și multiple formule de creație sub lunga influență a regimului totalitar estic. Efortul scriitorilor moldoveni de-a avea o literatură cu specific național românesc a fost multiplu față de alte literaturi și marcat de suferințe, de așteptări și de căutare a unei formule identitare îndelung gândite și elaborate în plan literar.

Structura și fundamentarea teoretică a cărții indică un demers critic ce deschide și bătătoarește căi în teritoriul literaturii basarabene. Structurată pentadic, lucrarea evidențiază o privire critică *in integrum*, armonioasă, concentrică și dinamică, realizată într-o succesiune de analize detaliate cu permanente trimiteri din literatura basarabeană spre critica europeană și spre cea românească, dar și cu insistente reveniri, accentuări și reiterări de concepte din criticii și teoreticienii de notorietate ai secolului XX, aplicate la creația unora din cei mai reprezentativi scriitori basarabeni. Fundamentele teoretice ale cărții

Scriitorii Gheorghe Mihai Bârlea, Ana Bantș, Alexandru Peterliceanu (editor), Terezia Filip, Gheorghe Pârja, Lucian Vasiliu, Dumitru Cruđu, Nicolae Busuioac.
Aleea clasicilor, 31 august 2019

sunt, cum era de așteptat, relevate de o consistentă și impresionantă listă bibliografică de peste 300 de lucrări teoretice, de creații literare și de studii de filozofie a culturii, atât din literatura basarabeană, din cea română de la vest de Prut, cât și din critica și hermeneutica europeană a secolului XX. Operele citate sunt atât studii de anvergură asupra modernismului, a mutațiilor și etapelor acestuia pe parcursul secolului, cât și studii și opinii asupra tradiționalismului și a diverselor sale formule compensatorii în literatura veacului modernist. Pentru a putea privi literatura Basarabiei ca parte a fenomenalității cultural-literare a secolului, autoarea parcurge un vast teritoriu cultural-literar și critic și hermeneutic, de la vest la estul Europei, de la David Harvey la A. Compagnon, J. Baudrillard și M. Guillaume la M. Eliade, C. Noica și A. Marino, de la G. Durand, J. Huzinga și E. Cassirer la N. Manolescu, M. Ralea, Mircea Martin și Th. Codreanu, de la N. Berdiaev la N. Balotă, M. Călinescu, D. Mănuță și E. Negrici și la mulți alții.

Cele peste 300 de pagini dense constituie un demers pe cât de complex și interesant, pe atât de amplu – căci, vorbind de literatura Basarabiei din anii postbelici, autoarea apelează permanent la referințe din spațiul central-european și din cel românesc, încât putem vorbi și de o dimensiune comparatistă. Ana Bantoș operează cu noțiuni și concepte specifice întregului fenomen literar al secolului la nivel european, dar care reverberează simultan la nivel regional, în așa-zisele literaturi „marginale”. Fiecare din cele cinci capitole ale cărții este la rândul lui câte un studiu substanțial și detaliat, extrem de documentat, asupra etapelor literaturii basarabene din a doua jumătate a secolului XX. Fiecare din ele este realizat prin prisma unei variabile ce predomină literatura secolului XX în plan european și, cu anumite sinuoități și forme particulare, reverberează intens și în literatura din Basarabia. Atent fructificată în carte, această variabilă este mișcarea de închidere-*deschidere* care pulsează ca un ceasornic în interiorul culturii/literaturii unui popor, reprezentând ritmul ei vital și ritmul conectării la universalitate. Când literatura se întoarce spre întreaga ei zestre etnică, istorică, psiho-socială și morală este un proces sau o etapă de *închidere*. Când autorii caută în orizontul altor culturi și literaturi și adoptă formule noi este o *deschidere*. Închiderea reprezintă întoarcere spre sinele adânc, etnic și istoric, psiho-social, individual sau colectiv, iar *deschiderea* este expansiune și regăsire de sine în pluralitatea lumii. Aceste mișcări au predominat, au fluctuat și alternat

și în literatura țărilor estice cărora le-a fost răpită libertatea de exprimare și posibilitatea de a se raporta la universalitate în alte forme decât în cele agreate ideologic în spațiul totalitarismului. Alternanța închidere-deschidere se exprimă în literaturile naționale prin relația compensatorie, *tradiționalism-modernism*. Antinomică și dinamică, aceasta exprimă ritmul și evoluția literaturii în acord cu timpul și cu istoria în orice spațiu cultural și național. Cartea este completată în final de un capitol, *Aprecieri și referințe critice* semnate de nume prestigioase de cercetători și experți în domeniu, și de un documentar fotografic semnificativ.

*Academicianul Constantin Ciopraga
și discipola sa Ana Bantș. Iași, 13 mai 1998*

Perspectiva abordării indică un specific estetic și critic de indiscutabilă ținută științifică, o vehiculare abilă a conceptelor și a noțiunilor de istorie a culturii, de teorie și critică literară sau de hermeneutică. Ana Bantș privește literatura cu ochiul ei de expert ca pe un fenomen socio-cultural și mentalitar în care reverberează mai intens sau mai domol cam aceleași tensiuni de la o margine la alta a continentului. Iar cum fenomenul literar din Basarabia postbelică este parte a istoriei și a culturii continentale țesute aici, în zona inter-riverană Prut-Nistru, tensiunile și elanurile lui ivite ca efecte ale istoriei secolului se cer evaluate prin filtrul acelorași concepte și orientări. Literatura Basarabiei postbelice este marcată în esența și în evoluția ei de aceeași relație antinomică *tradiționalism-modernism*, subsumată ritmului *închidere-deschidere* ce reprezintă o caracteristică a modernității, o relație dinamică ce funcționează în mai

toate spațiile atât în plan mentalitar, cât și în cel socio-cultural, guvernând viața indivizilor și a popoarelor și implicit cultura, literatura, arta și orice alte forme ale creației. Această mișcare sesizată la mai toți criticii și teoreticienii secolului XX din Europa, din spațiul românesc și din cel basarabean, atent analizată în carte de Ana Bantoș, este adoptată ca filtru în analiza literaturii basarabene. Ea se manifestă în operele scriitorilor ca opțiune pentru *tradiționalism*, ca întoarcere spre sine și *ancorare în interioritatea propriei ființe* individuale sau colective, a propriei entități, istorii și culturi, sau, dimpotrivă, ca mișcare alternativă de *ieșire din sine* și de regăsire în pluralitatea formelor culturale ale lumii, în alte istorii, spații și culturi. Aceeași relație se traduce și în termenii *etnocentrism* sau *eticism* și, respectiv, în termeni alternativi, ca *ieșire în pluricentrism*, sau *în universalism*, în alte orizonturi și universuri culturale. Pentru analiză și argumentare autoarea invocă operele unor critici și teoreticieni de notorietate precum J. Baudrillard și M. Guillaume cu lucrarea *Figuri ale alterității*, D. Harvey – *Condiția postmodernității*, A. Compagnon cu *Antimodernii de la Joseph de Maistre la Roland Barthes*, la hermeneuți precum Mircea Eliade cu *Încercarea labirintului*, *Profetism românesc*, *Nostalgie originilor*, de la G. Durand, E. Cassirer, J. Huzinga la critici și teoreticieni români ca T. Vianu, protocronistul Edgar Papu, M. Ralea și alții. Este vorba de toate generațiile de critici din lungul secolului XX.

Acasă la Grigore Vieru. 30 august 2008

Repere analitice. Desfășurate în peste 300 de pagini, cele cinci capitole detaliază amplu și pertinent tematica, de la lămurirea premiselor teoretice ale abordării în Capitolul I, intitulat *Etnocentrism și universalism în literatura română din Republica Moldova*, la analiza, în Capitolul II, a ceea ce autoarea numește *Orizontul interior. Asumarea valorilor tradiționale*. Definind aici perioada interbelică a literaturii din Basarabia, autoarea pune accent pe *criza identitară*, pe conceptul de *regionalism* și pe *relația provincial-național-universal*, ca mișcare de afirmare a conștiinței de sine, a identității, și pe folclor ca realitate dinamică în raport cu schimbările social-istorice din societate. Opera și profilul creator al lui Mircea Eliade este subiectul subcapitolului 2.2. *Mircea Eliade între etnocentrism și dialogul intercultural*, ce justifică parcursul epic și hermeneutic al marelui antropolog și prozator, ca ascensiune sau evoluție între *etnocentrism* și perspectiva *pluralistă, interculturală*. În opera eliadescă autoarea găsește atât argumentarea manifestării *sufletului originar*, cât și manifestarea *enciclopedismului și a universalismului* definite ca trăsături inerente sufletului românesc și forme de vitalitate/vitalizare a culturii românești, ceea ce în opinia hermeneutului chiar se petrece succesiv pe toată linia unor personalități ca Eminescu-Iorga-Pârvan-Nae Ionescu (p. 84). Cât despre *sufletul originar*, concept mult vehiculat de Eliade, acesta se manifestă ca întoarcere spre origini, ca opțiune pentru *arhaic*, privit ca o *sămânță* ce revigorează spiritual ființa. Astfel etnocentrismul asociat cu deschiderea spre universalitate înnoiește și încarcă ființa de un potențial creator nebănuț (p. 88).

Capitolul III, intitulat *Definirea de sine sub semnul sacralui*, analizează literatura basarabeană contemporană aflată într-o intensă căutare/afirmare a identității, a *sinelui*, sau „*a rostului pierdut*” – aventură privită ca opțiune pentru *tema sacralui* în creațiile scriitorilor moldoveni Ion Druță, Grigore Vieru, Gheorghe Vodă. Această căutare este, în opinia cercetătoarei, motivată de miza pe etnic, pe recuperarea memoriei, pe asumarea unei perpetue *stări de veghe*, pe suferința *fracturării conștiinței mitice* în creația lui Ion Druță. Accentul pe etic și pe etnic se manifestă prin tendința de recuperare a lucrurilor simple, cu funcție originară, cum ar fi: casa natală, tradiția, satul, credința, memoria, trecutul, sinele sau sufletul, ca motive ale sacralui, până la conștiința rostirii în lume a eului individual și a celui colectiv. *Rostirea* este un gest sacru de afirmare

a sinelui. Acestea și altele, precum cântecul, ludicul, limba și rostirea ca *formă de întemeiere*, forța mistică a maternității sunt caracteristici ale creației lui Grigore Vieru, iar unele motive se regăsesc și creația lui Al. Mateevici. Tema alternativă etnicismului și mizei pe sine este reprezentată de *Lupta cu orizontul închis*, titlu și temă a Capitolului IV, în care sunt evaluați analitic scriitori ca: Paul Goma, Liviu Damian, Anatol Codru și Victor Teleucă. Dacă Paul Goma este perceput ca *adeptul ieșirii din absență și din uitare*, pentru a depune mărturie, documentând istoria din calitatea de martor al ei, Liviu Damian se definește ca un *antimioritic* și un *antiiodiseic*, adept al rămânerii și al construirii în spațiul vid creat de istoria totalitară. Este vorba aici de refuzul aventurii în afară, de o căutare în sinele istoric, etnic, omenesc. Anatol Codru, reacționând și gesticulând într-o istorie deșertică, adoptă și el această cramponare de sine, această obstinare în sine, definind prin metafora îndărătnicia pietrei o stare din care se poate ieși în universalitate numai prin Logos, prin spirit livresc și printr-o construcție culturală rațională și fermă. Victor Teleucă, dimpotrivă, adoptă o luptă camuflată, optând pentru o depersonalizare într-un romantism abstract, camuflat în jocul ideii. El scrie o poezie a echivocului din care grăiește și gesticulează un eu ubicuu, disipat în toate formele lumii ce reprezintă în fond modalități de dizolvare a limitelor sinelui și de ieșire în universalitate printr-o construcție literară postromantică, de fapt una postmodernă. Capitolul V intitulat *Literatura sub semnul pluricentrismului* analizează alternativa la diferitele forme ale tradiționalismului, prin descoperirea de sine în formele literare ale modernității. Cum? Prin raportarea literaturii estice la modelul occidental, prin identificarea unor modalități de descoperire atât a diferențelor, cât și, simultan, a tiparelor culturale comune într-un lirism dialogal, al unui eu aflat în criză de legitimare în postmodernitate, în descoperirea unor factori ce motivează dorințele, năzuințele sau temerile omenești de pretutindeni. Aceleași tipuri de rău ce au marcat umanitatea secole la rând creează suferința, teama, nesiguranța în neomodernitate și în postmodernitate. Autoarea analizează aici doi poeți cernăuțeni, pe Paul Celan, format în toiu modernismului și pe Arcadie Suceveanu, ce se afirmă în plin postmodernism. Aventura fiecăruia indică, la timpul ei, ieșirea din tiparele identitare basarabene în universalism și redescoperirea sinelui în pluralitatea de simboluri și formule lirice ale altor orizonturi culturale.

Etape ale afirmării identității. O acută problemă a basarabenilor a fost, după război, căutarea și afirmarea identității naționale. Scriitorii basarabeni din diferite generații au contribuit succesiv, în etape, la afirmarea identității naționale în spațiul îngustat dintre Prut și Nistru. O primă etapă a acestui efort de generații s-a petrecut la sfârșitul anilor '60, prin repunerea în circuit a scriitorilor clasici români – D. Cantemir, I. Creangă, V. Alecsandri, M. Eminescu – în ce mod? Prin scrierea unor monografii și studii despre operele lor, realizate de către basarabeni: G. Bogaci, V. Coroban, C. Popovici, H. Corbu, sau prin montarea unor spectacole din operele lor ca, de pildă, spectacolul *Mihai Eminescu* la Teatrul Național din Chișinău, prin inaugurarea *Aleii clasicilor* în Parcul central, prin modul de interpretare a unor creații lirice din Eminescu în emisiuni radiofonice emise în eter pentru populație etc. O dată această etapă realizată și depășită, dureroasă pentru publicul educat și pentru intelectualii basarabeni a fost și interdicția sau tăcerea asupra întregii generații de scriitori români interbelici – L. Blaga, I. Barbu, T. Arghezi, C. Petrescu, Liviu Rebreanu, H. P. Bengescu, M. Eliade, ceea ce a impus un efort de descoperire, de publicare și cunoaștere a acestora. Ulterior nu puțin dificilă a fost, spre final de secol XX, recuperarea și asumarea acestor scriitori prin situarea și înțelegerea lor sub semnul modernismului (p. 26). Toată această mișcare de căutare, afirmare și de găsimă a reperelor identitare este permanent raportată la mișcările și etapele pe care le parcurge literatura română de acasă, din dreapta Prutului. În acest sens, Ana Bantoș trimite permanent la lucrări de referință ale unor critici și teoreticieni actuali de la Mircea Martin, A. Marino (*Modern, modernism, modernitate*), Th. Codreanu (*Transmodernismul*), Florin Mihăilescu (*Fundamentele proletcultismului...*).

Dacă tradiționalismul basarabean capătă formele unei ancorări a literaturii în sine, în tradiții, în istoria națională, într-un trecut neguros, fapt argumentat de autoare prin opiniile tuturor criticilor și teoreticienilor de la Tudor Vianu la Edgar Papu, cu protocronismul său, la Dumitru Micu, Mircea Martin, la Th. Codreanu, Sanda Cordoș, Florin Mihăilescu, la Eugen Coșeriu și Mihai Cimpoi, și modernismul reprezintă o paradigmă activă, vie în literatura basarabeană, precum în cea română sau în cea europeană. Riguros definit de E. Lovinescu, Romul Munteanu la I. B. Lefter, până la M. Cimpoi, Gr. Vieru, A. Ciobanu etc., modernismul reprezintă deschiderea sau ieșirea în universalism și

descoperirea acelorași tensiuni în alteritatea altor culturi. Ana Bantoș detaliază cu răbdare și acribie aceste curente, ritmuri sau dimensiuni ale literaturii naționale din Basarabia, filtrându-le prin opiniile unor generații întregi de critici interbelici și actuali, români și europeni.

Concluzii. Un astfel de parcurs documentat și extrem de bine articulat în construcția internă a cărții indică nu doar vocația analitică a autoarei, ci și investigarea unui vast material teoretic și critic, demers util și pilduitor pentru toți cei interesați de studiul literaturii – cercetători, studenți, profesori, nu doar în prezent, ci și în viitor. Autorii și operele citate, majoritatea de analiză a modernității, clarifică oricui orizonturile culturii/literaturii, delimitează reperele cercetătorului și îi pun la dispoziție conceptele ca pe niște instrumente sigure de operare. Excursul cultural și critic din carte nu este doar spațial și continental, din Basarabia în România sau de la estul la vestul la Europei, ci și unul temporal și istoric, din actualitate spre deceniile secolului trecut, este însuși parcursul modernismului și al formelor sale indiscutabil influențate de istoria unui întreg secol.

Mai mult decât atât, cartea Anei Bantoș reprezintă inclusiv o experiență de profunzime analitică, de investigare și argumentare subtilă a fenomenului literar basarabeian din interiorul operelor – o incizie abisală, i-aș putea spune – în creațiile literare contemporane, în care dăm peste concepte ca: *sacrul, ludicul, orizontul interior, dihotomia intelect-suflet, fracturarea conștiinței mitice, logos și istorie, statutul eului liric, intertextualitate, dialogism* etc. Aceste formule identificate vigilent de autoare în scrierile basarabenilor salvează literatura din captivitatea sinelui istoric și social de moment și proiectează aventura scriitorului moldovean în afară, în lume. Lucrarea Anei Bantoș este un studiu substanțial de filozofie a formelor și tendințelor literare din Basarabia, analizate în interdependență cu literatura română și cu conceptele europene moderne. Studenți, cercetători, cadre didactice din domeniul specialității au în cartea de față o sursă prețioasă de informare, un model de analiză documentată a literaturii și o valoroasă cercetare literară, realizată cu acribia și pasiunea unui spirit feminin ce excelează în analiză și argumentare.

Vitalie RĂILEANU

Ana Bantoș și deschiderea spre adevărata literatură

V.R. – critic și istoric literar, poet, director al Bibliotecii „Onisifor Ghibu”, Chișinău.

Lucrări de autor: *Chei pentru labirint* (2003), *Ludic și/sau ironic în poezia contemporană: puncte de vedere* (2010), *Cerc în labirint, idei și tendințe literare* (2010), *Totul la prezent* (2010), *Reversul ludic al (dia) criticului* (2014). A semnat ca editor: *Anatol Ciocanu și senectutea teiului* (exegeze literare, 2012), *Pentru Cărare – scriitor nonconformist* (2013), *Eugen Ciolea în dioptria criticii și studiilor literare* (2015), *Nicolae Esinencu – Viața și opera (ca) într-o carte* (2016), *Ion Vatamanu – scriitor al existenței* (2017), *Nicolae Esinencu – Jurnalul unui scriitor* (2020) etc.

Autor a peste 300 de articolele, studii, comunicări.

E cert faptul că literatura română basarabeană trece în prezent printr-un proces de renovări adânci și destul de semnificative. Aria ei tematică se amplifică neconținut, iar investigațiile critico-literare și analitice al acestui univers devin tot mai profunde și mai nuanțate.

În acest context, criticul și istoricul literar Ana Bantoș și-a asumat o responsabilitate deosebită, fiind, în opinia noastră, un exeget sagace al procesului literar basarabean. Modalitățile de expresie și de analiză sunt multiple. În viziunea criticului și istoricului literar Ana Bantoș, mersul literaturii e neîndoios ascendent și pozitiv. De aici și acest spectru atât de divers și profund al studierii operei artistice, de la *Etnocentrism și universalism în literatura română din Republica Moldova*, până la o vastă disociere, prin studii serioase, a operei unor scriitori notorii: de la Ion Druță, Grigore Vieru, Gheorghe Vodă, Liviu Damian, Anatol Codru, Victor Teleucă, Arcadie Suceveanu, până la autorii afirmându-se la sfârșitul secolului trecut. Menționăm, de asemenea, și deosebitele analize literare ale creației lui Paul Goma și Paul Celan.

Astfel, cercetătoarea Ana Bantoș ne convinge că personalitățile artistice din toate generațiile

REUNIUNI DE FAMILIE

*Chișinău, 2012**Chamonix, 2015*

New York, 2013

Madison, 2016

contribuie cu pasiune și talent la prosperarea literaturii noastre, la surprinderea aspectelor caracteristice epocii, la transfigurarea lor în imagini artistice de o înaltă valoare, corespunzătoare gustului și solicitărilor spirituale ale contemporanilor.

Monografiile și studiile oferite de autoare se citesc, se studiază, se memorează cu un apreciabil interes, un interes ce conjugă deopotrivă curiozitatea intelectuală cu delectarea psihologico-estetică, dorința de informare cu plăcerea de a întâlni prezența și reacțiile unui autentic talent critic. În ce constă acesta, timpul încă ne va demonstra. Cert este că lucrul acesta este vizibil de la primele încercări critice până la cele monografice. Talentul criticului și istoricului literar Ana Bantoș a fost remarcat de la bun început și nimeni n-a îndrăznit să-l conteste.

O caracteristică esențială a literaturii noastre, pe care o evaluează cercetătoarea, constă în tendința de a avea un scop bine determinat, în evidențierea contribuției literaturii, cu mijloacele specifice artei cuvântului, la formarea receptorului, a cititorului, pentru că acest gen de artă se conturează în peisajul basarabean nu pur și simplu din perspectiva unui joc gratuit, ci a unui „bun” intelectual accesibil tuturor. Căci o literatură se dezvoltă în mod organic, în funcție de necesitățile, gustul epocii și nu poate face salturi riscante, neținând seama de procesul firesc al evoluției: „Dar păstrarea spiritului unei culturi din care scriitorul face parte este un dat obligatoriu, creatorul având șansa să se realizeze deplin numai în cazul asumării tradiției. Îndeplinirea acestei condiții a cunoscut în peisajul inter-riveran meandrele unor căutări care mai durează, condiționate fiind și de multiplele fenomene mai vechi sau mai noi, mai apropiate sau mai distanțate de literatura propriu-zisă. Iată de ce în literatura română de la est de Prut orientarea etnografică se află în competiție cu dialogul intercultural, echilibrul fiind asigurat în măsura în care învinge conștiința critică și moralitatea” (Ana Bantoș, *Deschiderea spre universalism*, Chișinău, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, 2010, p.10).

Un scriitor oricât de talentat ar fi, o operă oricât de valoroasă ar părea, fără publicul cititor sunt asemenea unui tablou celebru așezat în întuneric. În viziunea criticului și istoricului literar Ana Bantoș, scriitorii adevărați activi, care privesc cu seriozitate și spirit de răspundere eficacitatea nobilei munci artistice, se arată preocupați permanent de

lărgirea orizontului lor filosofic și estetic, de sporirea mijloacelor de cunoaștere și interpretare a dialecticii sufletului omenesc. Poezia, de exemplu a lui Grigore Vieru, Liviu Damian, Victor Teleucă sau Arcadie Suceveanu – în opinia justificată a dumneaei – e plină de prospețime, e mai angajată, e salutată și duce spre „trăirea adevărului”. Ana Bantoș cunoaște bine secretul acestei măiestrii și l-a însușit mai ales în răstimpul din urmă, când în modul său de a privi cărțile și autorii este evidentă perseverența vizând mai ales concepția, angajarea sa spirituală. O privire comprehensivă și mai profundă a criticului și istoricului literar, o atenție mai susținută față de unicitatea operei și sensurile ei de bază au scos în prim-plan atracția pentru portretul scriitorului, pentru corespondențele dintre cititor și creator. Cele mai multe din studiile și cronicile sale au acum o excelentă *rotunjime*, o densitate aparte și formulări memorabile.

Vorba lui Kant: „ca să știi care e adevărul despre un lucru, trebuie să ai acordul cu acel lucru”. Deci orice adevăr, în deosebi cel literar-artistic (sic!), e despre ceva, *orice adevăr e material* (Constantin Noica).

Astăzi, criticul și istoricul literar Ana Bantoș demonstrează încă o dată că actul critico-literar ține de un anumit har creator, de un elan al spiritului ce depășește referințele și combinațiile mai mult sau mai puțin abile ale inteligenței. Studiile și monografiile dumneaei înseamnă, așadar, o nouă pledoarie pentru critica autentică, pentru farmecul secret al gesturilor ei, pentru acel *fior intelectual* ce trebuie să ne lege de ființa literaturii. Prin autoarea deosebitelor *Deschideri...* continue a operelor literare, savoarea lecturii textelor de critică literară își consolidează argumentele și constituie un avantajos stimulant în vederea cunoașterii și promovării valorilor literare. Dovadă sunt și investigațiile literare recente, întrunite sub titlul *Regăsirea de sine a literaturii basarabene: flux și reflux*, publicate în revista „Limba Română” (Nr. 1, 2-3, 4-5, 6, 2020; Nr. 1, 2021), ajunse la cel de al cincilea episod.

Ana BANTOȘ

Profesorul Gheorghe Dodiță. Reafirmarea adevărului ca valoare supremă

Gheorghe Dodiță (12.04.1931 – 09.08.2012) a făcut parte din categoria intelectualilor basarabeni trecuți prin furcile caudine ale totalitarismului. Născut în familia țăranilor gospodari Vasile și Ecaterina Dodiță din comuna Mihăileni, județul Bălți, a învățat la școala primară din satul natal, la liceul comercial din Bălți (1942-1944), absolvind școala medie de cultură generală din comuna Baraboi, r-nul Râșcani, în 1948. A făcut studii la Facultatea de Istorie și Filologie a Institutului Pedagogic „Ion Creangă” din Chișinău (1948-1952), iar între 1952 și 1959 a activat în calitate de lector la Catedra de limbă și literatură română a Facultății de Istorie și Filologie a Institutului „Ion Creangă”, în 1959 fiind numit prodecan al acestei facultăți. În 1960, după comasarea Institutului Pedagogic cu Universitatea de Stat din Moldova, a trecut cu serviciul la Catedra de literatură română a Facultății de Litere a USM, unde a activat, între 1960-1978 ca lector superior, iar din 1978 – în calitate de conferențiar universitar.

De fapt, Gheorghe Dodiță întruchipează imaginea profesorului prin vocație, căruia i-a fost dat să-și îndeplinească misiunea în condiții foarte diferite de cele de astăzi, care, e adevărat, nu sunt nici ele ușoare. Dar pentru a înțelege destinul profesorilor din această categorie, este necesară cunoașterea adevărată, în profunzime, a istoriei Basarabiei din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Și pentru a înlesni înțelegerea a ceea ce vreau să spun, voi aduce un singur exemplu din cartea recent apărută a Anei Blandiana *Soră lume*, în care autoarea evocă o primă călătorie a sa, împreună cu alți colegi scriitori, la Moscova: „De altfel, plecarea la Moscova s-a legat pentru mine din prima clipă și de o altă amintire din copilărie, cea a basarabencelor cu părul împletit în cozi

Cu familia la Brașov. 2019

lungi așezate ca o cunună în jurul capului, care stăteau în biserică toată slujba în genunchi și plângeau” (Blandiana 2020: 23). Cine mai poate descifra plânsul acelor basarabence, pe care îl mai auzim și astăzi și printre care s-ar fi putut afla și consătențele mihăilenarului (cum îi plăcea lui Eugen Coșeriu să-și dezmierde consătenii săi dragi) Gheorghe Dodiță? Căci destinul celor din Mihăileni, județul Bălți, astăzi raionul Râșcani, a fost și el marcat foarte dramatic de deportări, refugiu, foamete etc. Unul dintre cei care au plecat, reușind să revină acasă în satul Mihăileni abia după '89, a fost Eugeniu Coșeriu, celebrul lingvist despre care noi, studenții de la mijlocul anilor '70, nu știam nimic, numele lui fiind permis abia după '90. Un cumnat al meu, originar din același sat Mihăileni, întrebând fiind de către sora mea care era numele bunicului dinspre tată, a răspuns că nu știe. „Cum nu știi?, i-a replicat ea contrariată. Dacă pe tatăl tău îl cheamă Fiodor Gavrilovici, înseamnă că bunicul tău se numea Gavril”. O să vă mire situația aceasta, care, se prea poate că o să vi se pară enigmatică, însă explicația este la suprafață, e foarte simplă și este următoarea: buncii au fost deportați în Kurgan, de unde nu s-au mai întors. Iar părinților, învățători de profesie, scăpați ca prin minune de deportare, pentru a-și proteja copiii ca să nu fie persecutați ca urmași ai „dușmanilor poporului”, cum erau etichetați

toți cei ridicați de regimul sovietic, nu le povesteau despre bunicii deportați. Intrată în oase, frica le-a schimbat mentalitatea basarabenilor în multe privințe în perioada sovietică, totalitarismul atacând rădăcinile relațiilor umane, făcând astfel posibilă ignorarea bunului simț („common decency”), înțeles de către George Orwell drept un gen de justiție nu neapărat legală, dar ordinară, cotidiană, am putea spune, și umană, un fel de sâmbure sau nucleu al existenței, pe care totalitarismul, cu toată forța lui, nu-l poate distruge decât cu mare dificultate (Faitg 2009: 74). Ce însemna, de fapt, ignorarea bunului simț? După cum arată George Orwell și Hannah Arendt, aceasta echivala cu atacul asupra rădăcinilor relațiilor umane. Sau, potrivit afirmației Hannahei Arendt, însemna „pustiirea” sufletului uman.

Atmosfera acelor ani, din care am adus aici doar o fărâmă, a fost analizată și la noi, dar mult mai pe îndelete a fost decortificată de către Hannah Arendt, George Orwell și Raymond Aron, care atrag atenția asupra faptului că ceea ce domină totalitarismul este respingerea bunului simț, singurul capabil să țină lumea împreună. În accepția Hannahei Arendt bunul simț îi furnizează gândirii o cunoaștere ime-

Ana Bantoș cu nepoata Bianca și fiica Doina

diată a realității realului, recunoaște existența adevărului, validitatea experienței, utilitatea dialogului, nevoia de solidaritate, toate acestea fiind substituite în totalitarism prin ficțiunea ideologiei, manipularea prin propagandă, repetarea lozincilor, prin violența eliberată de obstacole precum sunt mila sau scrupulele, acestea fiind prezentate ca puncte slabe (Faitg 2009). „Totalitarismul, după cum afirmă George Orwell, cere, de fapt, o continua modificare a trecutului și probabil că, pe termen lung, cere să nu se creadă nici măcar că există adevăr obiectiv” (Orwell 2020: 141).

Puși în situația de a-și îndeplini misiunea pedagogică în perioada totalitarismului, în care ideologia este cea care guvernează relația cu realitatea, profesorii noștri de la Facultatea de Filologie, între care și Gheorghe Dodiță, aveau de înfruntat și alte fenomene, căci înăbușirea spiritului de independență în Basarabia avea și conotații precum interzicerea, după 1968, a literaturii editate în România, și a utilizării surselor bibliografice din Țară într-o teză de an sau de licență. Cu această situație m-am confruntat și eu. Fiind studentă la anul II, am scris o teză de an despre *Letopisețul* lui Grigore Ureche, avându-l în calitate de îndrumător de teză pe profesorul Gheorghe Dodiță, care, ca o excepție, mi-a pus la dispoziție din biblioteca sa personală, *Letopisețul* lui Grigore Ureche, ediția îngrijită de P. P. Panaitescu. În felul acesta eu eram avantajată să mă aflu în albia firească a cercetărilor istorico-literare românești, profesorul asumându-și niște riscuri. Îmi amintesc că, în aceeași perioadă, Ion Osadcenco, profesorul de literatură clasică, întâlnind surse citate de către studenți dintre cele editate în România, sublinia cu glas tare, așa ca să audă fiecare student și, poate, nu doar studenții: „Noi dăm voie să fie citate și aceste surse bibliografice!”. Punând accentul într-un anumit fel, profesorul ne atrăgea atenția asupra riscului de a fi pedepsiți ca din senin. Aceasta era atmosfera timpului, în care se făcea carte, profesorilor revenindu-le sarcina de a nu-și minți învățăceii, de a-i educa în spiritul adevărului științific și istoric. Bineînțeles, în asemenea condiții, ca de altfel, în orice condiții, contează calitatea morală și bunul simț al celui aflat la catedră. Deținând și funcții administrative, cea de prodecan și apoi cea de decan al Facultății de Filologie (a fost prodecan al acestei facultăți 12 ani, apoi 11 ani (1974-1985), – decan al Facultății de Filologie și Biblioteconomie, secția fără frecvență), Gheorghe Dodiță purta pe umerii săi o povară cu mult mai mare. Însă

profesorul și administratorul, dar mai presus de toate Omul Gheorghe Dodiță știa să împace lucrurile în așa fel, încât să liniștească apele tulburi și involburate, care, pe neprins de veste, îi putea lua și duce nu se știe unde pe studenții de la facultate, pe care el îi proteja ca un bun părinte. Mulți se dau mari, mai cu seamă după '89, că lor le revine meritul de a se fi aflat pe baricadele redeșteptării românilor basarabeni. Dar ei au devenit mari, vorba lui Apollinaire, pentru că se aflau pe umerii înaintașilor lor. Iar eroii de pe baricadele de la '89 erau, de fapt, foștii studenți ai unor profesori modești, din categoria lui Gheorghe Dodiță, care era un îndrumător înțelept.

Păstrez în memorie momente foarte importante pentru cariera mea de cercetător. Într-una din zile, în perioada când finalizam teza despre Grigore Ureche, profesorul Gheorghe Dodiță a intrat în auditoriul plin cu studenți după un curs teoretic și a vorbit despre mine la gradul superlativ, afirmând că am depus o „muncă titanică” (acesta este exact cuvântul pe care l-a rostit atunci) la elaborarea tezei. Aș putea spune că îi datorez profesorului Gheorghe Dodiță întreaga mea carieră de cercetător, deoarece el fost cel care m-a recomandat, imediat după absolvirea facultății, la doctorat, la Institutul de Limbă și Literatură al AȘM, actualul Institut de Filologie Română „B. P. Hasdeu”, unde am fost angajată până în 2009, adică timp de 37 de ani, ulterior continuându-mi activitatea pe tărâm universitar, precum și în cercetare, până în ziua de azi, în cadrul Școlii doctorale Filologie de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Dacă astăzi mă simt împlinită din punct de vedere profesional, lucrul acesta îl datorez bunilor mei profesori, care au avut mare încredere în mine, în capul listei aflându-se Gheorghe Dodiță, cel care a văzut în studenta timidă de la anul II un potențial cercetător și, acum, când s-au împlinit 90 de ani de la nașterea sa, folosindu-mă de ocazie, îi aduc un pios omagiu. E adevărat, după cum a mărturisit la festivitatea prilejuită de împlinirea a 80 de ani de la naștere, profesorul credea că voi merge spre domeniul literaturii premoderne, dar considera că m-am realizat pe deplin în domeniul pe care mi l-am ales. Mărturisesc acum că uneori am regretat că nu am rămas la perioada preclasică. Pe atunci contam pe o mai mare posibilitate de documentare în domeniul literaturii contemporane, dar m-am convins că nu era așa și că interdicțiile afectau în aceeași măsură toate domeniile umanoarelor. Cu atât mai importantă era pentru acea perioadă

Ana Bantoș și Ana Blandiana. Mănăstirea Rohia, 2013

menținerea interesului față de literatură. Noi, studenții, eram orientați să descoperim singularitatea modelului național și deschiderea spre dialogul cu alte culturi, lucruri la care m-am referit mult mai târziu în lucrarea mea de doctor habilitat.

Structurarea și observarea memoriei colective începând cu literatura premodernă necesita punerea la dispoziția studentului a unui material adecvat. Aici Gheorghe Dodiță are o contribuție aparte prin crestomațiile la care a lucrat ani de zile, organizând materiale incluse tematic și generic, istoric și sociologic. El și-a adaptat metodele de lucru exigențelor perioadei în care a activat. Ținând cont de raportul dintre literatură și învățământ, a predat cursurile: literatură veche și premodernă; literatură română clasică; a introdus în cursul de literatură ciclul de prelegeri cu subiectul „Mihai Eminescu” și seminarul special „Vasile Alecsandri”, ulterior a ținut cursurile speciale „Dimitrie Cantemir – scriitorul, savan-

Ceremonia de înmânare a distincțiilor din partea Președinției României. ES, ambasadorul României la Chișinău Daniel Ioniță, Ana Bantos și Gheorghe Balan. Decembrie 2019

„tul, omul” și „Idei umaniste în literatura română medievală”. A elaborat diverse materiale didactice: programe ale cursurilor, îndrumări metodice, materiale în ajutorul profesorilor de literatură română. A semnat în publicații de specialitate (Analele științifice ale USM, revista de filologie a Academiei de Științe etc.) și în presa periodică de la Chișinău mai multe materiale despre opera scriitorilor și cărturarilor români Varlaam, Gr. Ureche, M. Costin, D. Cantemir, Matei Millo, Gh. Asachi ș.a. A editat o creștomatie cu ample comentarii *Istoria limbii și a literaturii vechi moldovenești* (1966, în colaborare cu

prof. Vitalie Marin), care, în opinia specialiștilor în domeniu, este una din cele mai accesibile și mai documentate surse de material literar, lingvistic, filologic și istoric pentru câteva generații de tineri studioși. A pregătit o cuprinzătoare antologie intitulată *Literatura română veche*. A tradus din creația scriitorilor Janusz Korczak (Polonia), Piotr Neznakomov (Bulgaria) ș.a.

Schimbările care s-au produs în perioada totalitară cauzate de urcușul ideologiei justifică opinia potrivit căreia, din cauza totalitarismului, valorile umane au pierdut din caracterul lor sacru. Or tocmai acest lucru îl înțelegeau profesori ca Gheorghe Dodiță, care au contribuit la păstrarea libertății noastre interioare, ocrotindu-ne, pe cât era cu putință, de manipularea prin propagandă. Iar la 31 august 1998, când a fost inaugurată Casa Limbii Române în Chișinău, el a ținut să fie prezent

Participanții la ediția a II-a a Colocviului Internațional „Filologia modernă: realizări și perspective în context european”. AȘM, mai 2008

neapărat la acest eveniment datorat studenților săi Alexandru și Ana Bantoș, de care, cu siguranță, în acel moment era mândru. Iar noi, la rândul nostru, trăiam un moment fast și eram cât se poate de fericiți că interdicțiile impuse de regimul comunist n-au reușit să ne pustiască sufletele și să anihileze dorința noastră, a studenților de altă dată, de a merge înainte împreună cu profesorii noștri. Această legătură peste ani este dovada supremă a rolului și importanței pe care le-au avut profesorii de o rară cumsecădenie, precum a fost și Gheorghe Dodiță, în păstrarea bunului simț, fără de care valorile umane își pierd caracterul lor sacru, și în reafirmarea adevărului ca valoare supremă.

Viorica-Ela CARAMAN
 în dialog cu Gheorghe ERIZANU

Nu ne-am propus să educăm cititorul, ci i-am oferit oportunități de lectură

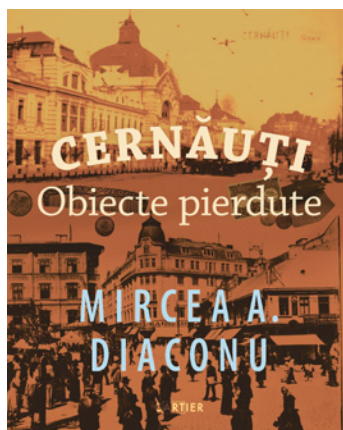
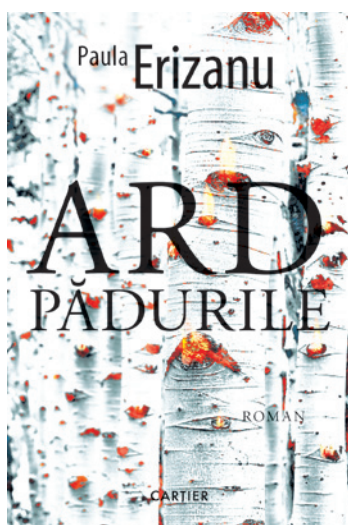
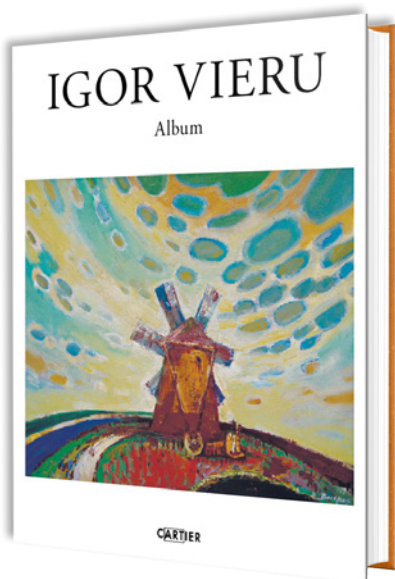
Gh.E. – blogger, eseist, jurnalist, publicist, om de afaceri și scriitor român din Chișinău. Fondatorul și directorul Editurii Cartier, una dintre editurile de prestigiu din spațiul limbii române. Volume semnate: *Carte oranj* (1995), *Miercuri când era joi* (2012), *Ce spun cărțile – Bookiseli* (2012), *Ce spun cărțile – Alte Bookiseli* (2014), *Texte egoiste* (2017).

Viorica-Ela Caraman: Cum a apărut Editura Cartier? Ce provocări ați avut de înfruntat? Privind retrospectiv din punctul în care ne aflăm, când Cartier se remarcă printr-o ținută selectă și un înalt standard de conținut, este de presupus că cel mai dificil lucru a fost asumarea unui obiectiv foarte greu și îndelung de dus: educarea cititorului în sensul recuperărilor de etapă în trecerea de la comunism la democrație, pe de o parte, dar și al alinierii noastre la cultura română *alias* europeană, respectiv la ritmul de evoluție al acesteia.

Gheorghe Erizanu: A apărut în 1995. Fiind redactor pe cultură în media, locuind cu familia prin gazde, apăruse o posibilitate, așa percepeam eu, să cumpăr un apartament. Aveam nevoie de un împrumut mic, ceva sub 10 mii de lei. L-am întrebat pe redactorul-șef dacă mă poate ajuta. Nu mă putea. Atunci am decis că voi merge pe cont propriu. Îmi voi asuma doar eu succesul sau eșecul. Alte deprinderi decât a face articole pentru presa scrisă și, eventual, o editură, care îmi părea că știu cum funcționează, nu prea aveam. A

fost nevoie de un aventurier mai mare decât mine, care m-a îndemnat să părăsesc un lucru care îmi era drag pentru un drum complet nou. Astfel, am recurs la împrumuturi de la cămătari pentru a pune pe roate editura. Băncile nu ofereau credite agenților economici dacă nu aveai un gaj bun sau relații la bancă. N-am avut nici ce gaja, nici relații la bancă. De aia am mers pe mâna cămătarilor. Aceste lucruri mercantile, slalomul printre procente exorbitante, puterea și rezistența de a duce în spate datoriile imense, presiunea pe care o pun ele au fost cele mai mari provocări. Nimic romantic. Doar cifre și presiuni. Probabil, trebuie să fii nebun ca să împrumuți bani și să scoți cărți de poezie sau proză română contemporană. Erau anii '90 ai secolului trecut. Era ușor să faci cărți bune sau, cum ziceți, „cu un înalt standard de conținut”. Scoteam cărțile care îmi erau dragi mie. Îmi făceam propria bibliotecă. Eram sigur că volumele care îmi plac mie vor plăcea și cititorilor. Doar eu le credeam bune. Și aveau ca fundament cano-nul literaturii, de la Ghilgameș până la Cărtărescu sau Mușina, pe care am citit-o metodic, după listă, zi de zi. Nu m-am gândit că trebuie să educ cititorul. Credeam că doar trebuie să-i ofer oportunități pentru lectură. În a doua jumătate a anilor '90 lista cărților care închi-deau ușa comunismului și o deschideau pe cea a democrației era deja aproape completă. În anii perestroikăi, editurile rusești au scos masiv cărțile care până atunci erau la index, apoi au fost primii trei-cinci ani de Klondike editorial românesc. Cărțile erau cumpărate de difuzori și librari direct din tipografii. Editorii scoteau cărți în tiraje imense. Noi am venit pe o piață care începea să se așeze. Tirajele de 5 000 de exemplare deja erau mari. Poezia apărea în tiraje de 1 000 de exemplare. Și poeții ne ziceau că sunt tiraje mici. Ei voiau 3 000 de exemplare. Noi nu ne-am asumat educarea cititorului. Noi i-am oferit cititorului posibilitatea alegerii. Iar cititorul e mai înțelept decât noi.

Extrem de interesant să auzim asta! E foarte rar când flatăm cititorul, mai des se spune că nu citim. Deci cum arăta cititorul țintă Cartier la început și cum s-a schimbat profilul acestuia, dacă s-a schimbat? Politic vorbind, nu am evoluat în anii democrației decât prin faptul că am început să ne cunoaștem la față mafioții... sau nu este așa? Cum se văd acești ani dinspre un serios laborator al cărții?

Mi-ar plăcea să cred că cititorul Cartier este un cititor liber, deschis și onest. Și a rămas așa și după un sfert de secol, ca și la începutul Editurii Cartier. Cititorul mic, pentru care avem colecția de carte pentru copii, va crește, cred, prin cărțile noastre, cu grijă și atenție față de semenii săi, cu simțul prieteniei, al dreptății și bunului simț. Va accepta și se va bucura de diversitate. Nu va vedea lumea doar prin culorile Disney. Colecțiile de literatură română („Rotonda”) și străină contemporană („Biblioteca deschisă”) sunt concepute, de asemenea, ca o platformă a diversității, iar unicul criteriu rămâne calitatea textului. N-am făcut niciodată diferențe între scriitori care trăiesc la Chișinău sau la Brașov, la Sibiu sau la Bălți, la București sau la Iași. Ne-a interesat calitatea textelor. Atât. Am încercat să oferim cititorului cărți bune. E adevărat că avem o încăpățănare de a propune cărți ale autorilor preponderent din afara imperiului literar anglo-saxon, care domină piața românească de carte. De aceea am scos în „Biblioteca deschisă” cărți ale scriitorilor bulgari, sârbi, cehi, georgieni, bosniaci, germani. Nu avem o graniță anume nici pentru ideologii. Am crezut și cred că, apologet al stilului american de viață, Ayn Rand trebuie să fie cunoscută publicului român, tot așa cum cel mai bun istoric marxist englez, Eric Hobsbawm, merită să fie tradus și cunoscut publicului de aici. Întrebarea despre „cunoașterea mafioților” e un pic din alt domeniu decât ceea ce discutăm noi. Depinde de informații. Unii dintre noi știau foarte bine despre atacurile rider de la începutul anilor 2000. Dacă publicul larg nu a cunoscut atunci realitățile, nu înseamnă că ele nu existau. Ele au fost. Ele se întâmplă și în momentul când noi vorbim. Pur și simplu, atunci când de știutul celor puțini află cei mulți, lucrurile iau altă amploare. Problema pe care o văd eu e că noi am construit un stat pentru 1% din populație. Uitănd că statul trebuie construit pentru 99%. Dar asta e altă temă. Pe care o discută non-stop cinci analiști politici la toate televiziunile noastre în fiecare seară, în orele de vârf. Ar fi o blasfemie ca noi să vorbim aici despre aceasta. E ca și cum am vorbi despre cultură la tv, în orele de vârf.

Totuși, de la înălțimea lecturilor lor, mai mulți scriitori de la noi „își pun mintea” în a face o adevărată muncă de îmblânzire în acest sens prin cronici politice. Și, din contra, am auzit, inclusiv în țări

civilizate, intelectuali vorbind cu vocea coborâtă despre creierul reptilian al politicii și refuzând punți de legătură dintre cele două lumi, deci se pare că vitezele lor nu se vor echilibra niciodată... Revenind deci, care sunt cele mai importante proiecte Cartier realizate, ce vor rămâne definitorii pentru istoria editurii?

Cel mai important proiect a fost *DEI*-ul (Dicționar Enciclopedic Ilustrat), apărut în 1998, chiar dacă pe copertă figurează anul 1999. Toate cărțile Cartier care apar în ultimele două luni ale anului au pe copertă anul de apariție următor. A fost o muncă de câțiva ani, cu o echipă mare din Iași, București, Chișinău. A fost primul dicționar enciclopedic deideologizat. Am crezut că facem o lucrare pe care o vom scoate în fiecare an sau o dată la doi ani. Dar noile tehnologii ne-au dat peste cap planul. A fost o investiție imensă, care va rămâne în istorie pentru imagine. Nu avem forța necesară și o limbă de circulație internațională ca să facem concurență Wikipediei. Nu văd nici sensul. În rest, sunt colecțiile care așază carte după carte. Sunt pași mici. Dar în timp este și va fi o construcție impresionantă. Vorbesc de colecțiile de carte pentru copii („Codobelc”), de literatură română contemporană („Rotonda”), de literatură străină contemporană („Biblioteca deschisă”), de istorie („Cartier istoric”), de „Cartier de colecție” (carte de poezie ilustrată cu fotografii), de „Cartier popular” (cărți ajunse la a doua, a treia ediție), de colecția de artă.

Se știe că începe să fie extrem de problematică documentarea de pe net, unde se strecoară fără filtru și alte lucruri din domeniul științei, așa că nu cred că *DEI* va rămâne doar o realizare de imagine, aș tinde să cred că știința pe hârtie ne va servi să ne salvăm de manipularea în care cădem odată cu explozia lumii virtuale. În plus, cultivarea fără carte ne va transforma pe toți în poștași care au învățat pe dinafară adresele frecventate. Apropo de educație, cum raportați manualele pe care le elaborați, calitățile acestora la sistemul de învățământ, mai ales pe partea lui empirică? Unde sunt blocajele din cauza cărora nu avem efecte mai bune în educație?

Doar manualele bune nu rezolvă problemele educației, care sunt multe, complexe, de durată. Republica Moldova a început foarte bine programul Băncii Mondiale pentru elaborarea și editarea manualelor. Atunci

când s-a încheiat, cred că prin 2005, RM era prezentată ca o țară care a implementat cu succes programul. Apoi am tot început a micșora volumul condițiilor, prin eliminarea și simplificarea unor puncte, am eliminat orice lucru care ne complica, am cerut prezentarea completă a manualelor la concurs (inițial, se prezentau 25 la sută din manual), astfel am îngustat numărul autorilor și editorilor care participă la concurs, apoi au apărut tot felul de jocuri ca să fie eliminați concurenții. Am perseverat și am ajuns astăzi, când Ministerul Educației, Culturii și Cercetării vrea să ne propună un regulament nou, care nu are expertiza Centrului Național Anticorupție, are propuneri din epoca sovietică (cu însemnele statului și textul imnului la deschiderea fiecărui manual, cu eliminarea autorilor și numele editurii de pe copertă ș.a.m.d., cu intenția de a introduce, de fapt, încă o structură de stat, care nu are abilități și posibilități pentru ceea ce vor ei să includă, dar are posibilități de corupție etc.). Avem o capacitate deosebită de a strica lucrurile care merg deja bine și de a lăsa baltă lucrurile care merg rău. Mă tem că în asemenea condiții, foarte curând nu vom mai avea autori care să vrea să facă manuale. Munca e imensă, responsabilitatea de asemenea e mare, iar drepturile de autor se diminuează de la an la an. Cred că va fi o problemă nouă la vechile probleme încă nerezolvate din sistem. Nu e domeniul meu și nu vreau să vorbesc despre pregătirea învățătorilor și profesorilor, despre nivelul de predare în instituții, despre implicarea părinților în educație, despre bibliotecile publice și școlare, despre lista de lecturi, despre curriculum.

Se observă că la Cartier publică mai mulți autori români decât la alte edituri moldovenești. Ce motivație are cineva născut și format în România să publice în Moldova? E o mână frățescă întinsă spre publicul nostru receptor, o demonstrație de atașament și implicare, o asumare personală a procesului de reunificare culturală sau...?

Cred că găsiți răspunsul și mai sus. De la bun început Editura Cartier a lucrat și continuă să lucreze într-un singur spațiu al literaturii române. N-am făcut diferențe între autorii din diferite localități ale României sau Republicii Moldova. Ne interesează literatura bună. Atât. Nu văd de ce trebuie să facem frontiere geografice într-un spațiu unde nu avem

nevoie de ele. Nu creăm ideologii false, nu avem nevoie de ele, nu suntem abonați la fluxurile financiare pentru partidism politic. Ne facem munca zilnică într-un spațiu prietenesc, care, cel puțin în domeniul culturii, nu este fragmentat de frontiere politice și vamale.

Dincolo de asta, Cartier mărșăluiește la pas și pe la Paris... De acolo ne vin traduceri fundamentale de Emilian Galaicu-Păun, un neobosit animator cultural, în afară pleacă o Tatiana Țibuleac, pe lângă cei care mai plecau până acum... Ce experiențe care transcend granițele ne mai puteți împărtăși?

Eu cred că literatura română poate fi un articol foarte important pentru export. Dacă s-ar fi investit atâția bani în literatura română câți s-au investit în industria vinului, atunci noi am fi dominat piața de carte în multe capitale europene. Priviți mai simplu, Eminescu cred că a produs mai mulți bani prin cărțile sale decât siderurgica Galați. Dar nu s-a obosit nimeni să facă analize economice de genul ăsta (probabil, eu îngroș un pic realitatea). Da, Tatiana Țibuleac a reușit să se impună pe piața de carte românească, mai întâi, apoi pe cea spaniolă, unde a luat unele dintre cele mai râvnite premii literare. Așteptăm să vedem cum va fi primită cartea pe piața germană, o piață foarte importantă, pe cea maghiară, pe cea poloneză, pe cea franceză. Contează foarte mult editorul care te scoate peste hotare. Dacă vom continua să ne mândrim doar cu traduceri în afară, fără a ține cont de recepția pieței de acolo, atunci doar vom bifa niște orgolii. De asemenea, este foarte important să reușim să oferim cititorului român cele mai importante cărți ale lumii. Nu putem crește doar cu cărți motivaționale traduse din engleză. Avem nevoie de cărți care produc idei, discuții, polemici. Care mișcă societatea. Sau cărți fundamentale. Care nu se vând atât de spectaculos precum cele motivaționale, dar fără de care rămânem într-o cultură embrionară.

Dacă ați fi factor de decizie, ce ați schimba în domeniul culturii ca să avem mai mulți cititori și mai multă carte de calitate?

Nu-mi place „dacă...”. Dar nu e atât de complicat să faci schimbări vizibile. Mai ales că actualmente nu se face și nu se mișcă nimic din partea

factorilor de decizie. Esențial în acest domeniu, care simte și vede minciuna de la o poștă, e să fii corect și onest cu ceea ce numim cultură. Care e un domeniu mare. Pot să mă opresc pe scurt doar la carte. În primul rând, e vorba de promovarea valorilor. Corect și onest. Fără trișări, fără șmecherii. Asta nu costă nimic bugetul. Promovezi cărți valoroase, pui în capul mesei autorii valoroși. Noi trăim încă timpul când au venit sovieticii: gospodarii au fost marginalizați, iar „bandurcă” (unicul alcoolic din sat) a fost numit președintele sovietului sătesc și autointitulat „gospodarul numărul unu al satului”. Doi: bugetul național de editare de carte nu poate fi de trei ori mai mic decât bugetul de o lună pentru o companie de pază, care a avut grijă de „Crăciunul acasă”. Ultimul buget pentru carte a fost de aproape cinci milioane de lei. Trei: Bibliotecile publice, acele 1 300 de biblioteci, trebuie asigurate cu fond de carte (noi am investit, în 30 de ani, în acoperișuri, mobilier, computere), iar bugetul pentru carte era la cerșit și donație. Nu acoperișul e nucleul unei biblioteci, ci fondul de carte. Nu poți dezvolta sectorul editorial dacă nu plătești pentru carte. Este un bun care costă. Dacă nu cumperi azi o carte, atunci mâine nu vei avea ce cumpăra. Patru: alocare de bani, nici nu e nevoie de foarte mulți pentru promovarea autorilor noștri peste hotare (avem exemplul bun al ICR-ului lui Patapievici). Cinci: campanii naționale pe bune, nu pentru bife, de promovare a lecturii (de la întâlniri ale scriitorilor în sate până la festivaluri literare naționale, dar fără busuioc și prosoape). Șase: facilitățile domeniului IT oferite și editurilor, care, astăzi, activează ca orice SRL din domeniul alimentar. Cred că vizibilitate va fi și doar dacă se va ține cont de prima propunere. Care nu costă niciun leu.

Poate piața cărții românești să facă abstracție de edițiile apărute în Republica Moldova?

Mi-ar fi plăcut să zic că nu poate. Dar noi avem o piață embrionară. Unde viața editurilor e scurtă. Locul eliberat de cineva va fi ocupat de alt editor. Nu se termină lumea. Iar editorii basarabeni prezenți pe piața de carte românească sunt priviți ca editori români. Și nu suntem atât de mulți. Suntem 2-5 editori basarabeni care vindem carte în librăriile românești.

Pe final, o întrebare personală. Eram în Librăria din Centru și am prins o discuție, un fel de „voră în târg”, de la o profesoară care v-a avut student și, fiind cu un musafir din România, am auzit-o spunând: „Gheorghe Erizanu a fost un student isteț și a făcut o editură foarte bună”. Ce înseamnă pentru dumneavoastră Editura Cartier, un vis împlinit sau un *modus vivendi* al unui fost „student isteț”? Ce anume vă mobilizează pentru acest important proiect de durată?

Sunt legende. Nu prea am reușit să fiu student. După întoarcerea din armata sovietică, începând cu anul doi, am lucrat mai mult prin redacțiile ziarelor și revistelor de la Chișinău decât am frecventat cursuri. Pe durata studenției nici nu știam în ce an de universitate sunt. Chiar dacă mi-au dat la sfârșit diplomă roșie. Cred că au fost mai bucuroși că au scăpat de un „student isteț”. Editura Cartier este muncă zi de zi, de la opt la șapte. Pe care trebuie s-o fac bine. Și nu-ți lasă timp ca să te plictisești.

Vă mulțumesc foarte mult pentru deschidere și vă urez noi și mari realizări și de acum încolo!

Constantin ȘCHIOPU

Formarea la elevi a competenței de apreciere a operei literare

C.Ș. – prof. univ., dr. hab.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Departamentul Teoria și
Practica Jurnalismului,
USM. Lucrări recente:
Comunicarea: greșeli și soluții
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu), 2013; *Metodica*
predării literaturii române,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,*
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori, Chișinău, 2010;
Manual de limba și literatura
română pentru clasa a X-a
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu) ș. a.

Literatura ocupă un loc important în sistemul disciplinelor școlare contribuind la educația literar-artistică a elevului. Evident, opera literară capătă concretizare doar în relație cu cititorul. „Arta nu poate exista decât pentru și prin celălalt”, sublinia J.-P. Sartr (*apud: Dufrenne 1976: 246*). Această idee o găsim în lucrările lui Umberto Eco, pentru care textul este un act de co-producere, care funcționează în parteneriat și este jalonat de două postulate: „Ce trebuie să înțeleagă cititorul?” și „Ce vrea să spună autorul?”. Conform opiniei lui Umberto Eco, Cititorul Model și Autorul Model sunt cele două strategii textuale, fiecare încercând să deducă intențiile celuilalt. Autorul Model lansează propuneri de cooperare, care să-l ghideze pe Cititorul Model în actul de actualizare a tuturor potențialităților textului, adică să-l determine să se manifeste din punct de vedere interpretativ la fel cum el însuși s-a manifestat din punct de vedere generativ (Eco 1991: 87). O axiomă a receptării este că aceasta conține numeroase elemente de apreciere. Or, cu certitudine, nu există receptor, indiferent de nivelul lui de receptare,

Rubrica PRO DIDACTICA este coordonată de către
prof. univ., dr. hab. Constantin Șchiopu

care să nu dea o apreciere operei artistice cu care a intrat în contact, fie aceasta o poezie, o piesă muzicală, un tablou, o lucrare coregrafică etc. Exprimările de tipul „mi-a plăcut” – „nu mi-a plăcut”, „frumoasă” – „urâtă”, „interesantă” – „plictisitoare” etc. țin tocmai de exprimarea unei atitudini, adică a unei aprecieri. Evident, acest tip de apreciere este determinat de prima impresie pe care o produce arta asupra receptorului și care, conform lui T. Vianu, „este o impresie de totalitate, ce se însumează după ce întreaga compoziție muzicală sau întregul poem au fost citite sau ascultate” (Vianu 2011: 308). Odată ce impresia finală de ansamblu este stabilită, susține esteticianul român, tonul ei este dat mai cu seamă de calitatea sensibilă a întregului și de reacția noastră organică în fața lui, anume cu acest înțeles vorbindu-se de opere poetice și muzicale calde, reci, zguduitoare, respingătoare, greoaie, fluide sau aeriene, însușiri pe care le înregistrează senzorii organici (*idem*: 308).

Cum poate fi cunoscută de către profesor prima impresie de lectură a elevilor, dincolo de tradiționalele și des repetatele întrebări „Ce impresie v-a produs opera?”, „V-a plăcut opera?”, ale căror răspunsuri nu sunt obiective totdeauna. Câteva sarcini posibile ar fi următoarele: 1. Trebuie să alegi pentru concursul de declamatori o poezie. În ce măsură vei opta pentru poezia respectivă? Alege din variantele posibile: a) aș alege-o fără nicio rezervă; a) aș căuta și altele, urmând să decid în baza selectării întreprinse; c) în niciun caz n-aș alege-o; d) altă variantă; 2. În ce măsură vei recomanda opera respectivă pentru lectură unui prieten de-al tău? Alege din variante: a) aș recomanda-o fără vreo rezervă; b) n-aș recomanda-o; c) m-aș mai gândi înainte de-a o recomanda etc. 3. Imaginează-ți că pleci într-o vacanță. În geanta ta încap doar o singură carte. În ce măsură vei lua cartea respectivă? 4. Completați spațiile libere: a) lectura operei mi-a plăcut, deoarece; b) nu mi-a plăcut, deoarece; c) m-a pus pe gânduri, deoarece; d) m-a convins că; 5. Completați spațiile libere: a) Citind textul, unii vor susține că; b) eu consider că etc.

Trebuie de adăugat că farmecul primei lecturi este determinat de imensul răsnet asociativ al cititorului. Or, cu certitudine, orice contact cu opera de artă produce un curent asociativ de senzații, idei și sentimente. Impresiile asociative provocate de opera de artă, într-un caz, se pot contopi cu intuiția, în altul – cu contemplația artistică. Cât privește

intuițiile apreciative, ele se manifestă la nivelul gustului, acesta din urmă fiind definit de Im. Kant drept „caracter general al aprecierilor de artă la un individ”, ca „facultatea de a judeca intuitiv și sigur valorile estetice, în special în ceea ce ele cuprind ca însușiri de corectitudine și delicatețe” (*apud* Vianu 201: 331).

Funcționând ca un semnalizator spontan, intuitiv, al plăcerii sau neplăcerii, gustul estetic/artistic este educabil, poate fi cultivat. Ceea ce-l poate transforma într-un factor pozitiv al receptării este adecvarea sa la obiect, capacitatea cititorului/ elevului de a descifra mesajul operei literare, de a „citi” limbajul ei specific. În cazul afirmațiilor „Nu pot să spun de ce, dar cartea nu mi-a plăcut”, „Mi-a plăcut cartea, pentru că m-am regăsit în ea” etc. putem vorbi despre gustul spontan al elevului și în niciun caz despre capacitatea lui de a discuta despre frumos. Libertatea gustului, dreptul elevului de a aprecia, de a-și exprima orice preferință subiectivă cu privire la opera literară poate reclama și situația în care judecățile lui nu sunt adecvate la obiect/opera. Nu de puține ori auzim opinii ale elevilor, dacă nu naive, cel puțin, care nu au vreo corespondență cu semnificațiile operei și justificate prin „așa cred eu”. Privită din acest unghi de vedere, libertatea de a aprecia trebuie înțeleasă drept capacitatea de a reflecta, liber de tutela oricărei autorități, prejudecăți, presiuni din partea cuiva, dar, obligatoriu, ca autenticitate, în sensul obiectivității textului, obiectivitate ce nu desemnează decât determinarea sensului/sensurilor de către text. Prin urmare, orice abordare a operei literare, în cadrul lecției, trebuie să se producă la acest nivel al autenticității, al exigenței valorice a operei. Or, un gust evoluat înseamnă preferința pentru o valoare dintr-o serie de opere meritorii, respingerea pseudovalorilor. „Gustul, afirma M. Dufrenne, este cel care ne permite să intrăm în comunicație cu opera, dincolo de orice știință și de orice tehnică. Prin gust receptorul se înalță la ceea ce este universal în natura umană: dacă nu capacitatea de a constitui obiectul estetic, cel puțin aceea de a-l justifica, de a-l recunoaște, puțința prin care judecata de gust este susceptibilă să se ridice la universalitate” (Dufrenne 1976: 121). Deci a justifica, a recunoaște, a deosebi valoarea literară de nonvaloare rămâne, la acest prim nivel al receptării, obiectivul principal al formării cititorului. Cât privește metodologia de formare a capacității de recunoaștere, implicit, de apreciere a valorii literare, de justificare a ei, aceasta se va axa pe câte-

va aspecte destul de importante pentru actul receptării: momentul cognitiv al receptării, emoția artistică, participarea creatoare a receptorului, judecățile artistice, plăcerea estetică. Aspectul cognitiv al receptării artistice reprezintă o cunoaștere practică, intuitivă. Acest moment cognitiv, de regulă, se realizează în două etape: cunoașterea conținutului/di-egezei, încorporat/ă în forma/discursul operei și cunoașterea realității modelate în conținutul specific al operei. Ceea ce remarcă cititorul la o primă lectură, datorită percepției sale senzoriale, este forma exterioară (povestea) a operei, fapt din care rezultă și aprecierile „Nu mi-a plăcut pentru că povestea se termină cu moartea personajului”, „... pentru că așa ceva nu poate fi în realitate”, „... pentru că povestea este interesantă” etc. Trebuie de subliniat că adevărata însușire și asimilare a mesajului unei opere, pe lângă faptul, așa cum menționam mai sus, că e un proces de cunoaștere intuitivă, e necesar să se bazeze pe acțiunea conjugată a unor mecanisme intelectuale (compararea, de exemplu, fiind operația gândirii cea mai apropiată de natura umană) și emoționale. Rezultantă a bunei funcționări a sistemului orientării artistice și gustului, emoția estetică este expresia unei satisfacții prilejuite de opera artistică. Ceea ce trebuie de reținut în cazul emoției estetice, în special, la nivel didactic, este dificultatea cititorilor neinițiați de a „resimți” ceva în fața unei poezii cu un limbaj savant, opac (lirica lui N. Stănescu, Ion Barbu etc.) sau a unei opere epice/dramatice, de factură modernă, în care nu se mai pune accent pe poveste/anecdotă, aceasta fiind schematică sau ignorată intenționat de autor (*Iona* de M. Sorescu sau orice altă piesă de E. Ionesco). Anume acest obstacol este principalul motiv al nedeclanșării aceluia prim strat de emoții estetice. Devine astfel necesară, în orice analiză a reacției receptorului, distincția dintre efectul direct și cel secund al operei, în sensul că fiecărui element de structură al acesteia (acțiune, eu liric, personaj, limbaj, viziuni narrative, moduri de expunere etc.) îi corespunde un anumit tonus emoțional (în procesul interpretării operei literare pot apărea spontan sau intenționat declanșate cu totul alte reacții emoționale ale cititorului inclus în diferite activități de cercetare, de soluționare a problemei cu care se confruntă, de exemplu, personajul). Odată modificate, amplificate, reacțiile emoționale (negative sau de orice altă natură) ale receptorului/elevului au un impact deosebit și asupra aprecierii de către el a operei respective. Trebuie de luat în vedere și faptul că primul contact cu opera literară provoacă, de regulă,

o reacție sentimentală, mai mult sau mai puțin vagă. Pe parcursul lecturii, întâmplările, episoadele provoacă alte emoții, care se vor amplifica pe măsură ce elevul va pătrunde în stratul de adâncime al textului, descoperind, descifrând sensuri pe care nici nu le bănuia inițial. O condiție sine qua non a declanșării reacțiilor emoționale ale elevilor prin contactul cu opera, este stimularea, încă la etapa pre-lectură, a curiozității pentru textul literar ce urmează a fi studiat. Astfel, profesorul va antrena elevii în mai multe activități în cadrul cărora curiozitatea lor se va manifesta prin dorința de a afla răspunsuri la întrebările „De ce anume această operă trebuie citită?”, „Prin ce se face remarcată?”, „Ce cred alții despre ea?”, „Cum se va rezolva conflictul” (în situația în care elevii au dezbătut la această etapă un caz similar cu cel din operă) etc. Așadar, călăuzit de ideea că frumosul artistic nu produce o singură emoție, ci o serie întreagă, coexistente cu durata perceperii lui, profesorul își va construi demersul său didactic în așa fel, încât actele intelectuale în care sunt implicați elevii să se împletească organic cu stările lor, trezite nu numai de opera literară, ci și de împrejurările practice ale vieții, de experiența lor de lectură.

Orice opinii exprimate, impresii provocate de opera literară, orice apreciere a acesteia pot fi considerate valabile atunci când sunt transformate în judecăți. Esteticienii K. Gross și J. Volkelt distingeau două tipuri de judecăți: de valoare („cutare operă a lucrat înfiorător asupra mea”) și de comprehensiune, care lămuresc conținutul operei („Peisajul acesta este văzut dintr-un loc înalt”) (*apud* Vianu 2011: 337). T. Vianu, pornind de la această clasificare, insista pe următoarele tipuri:

- a) judecățile de valorizare: constată participarea operei la valoarea estetică sau lipsa acestei participări. La rândul lor, având în vedere că în conștiința noastră artistică operele se ierarhizează, judecățile respective pot fi de valorizare relativă („*Divina comedie este mai valoroasă decât un lied de Heine*”) și de ierarhizare obiectivă sau subiectivă/de preferință („*Hamlet este superior unei romanțe de Verlaine, dar îl prefer pe acesta din urmă*”);
- b) judecățile de compensație: în cadrul unei atare judecăți se conțin, cel puțin, două judecăți de valorizare („*Schițele lui Maupassant sunt mai frumoase decât romanele lui*” – prima judecată de valorizare este cea care se referă la schițele scriitorului, cea de-a doua – la romanele acestuia);

- c) judecățile de caracterizare: afirmă o caracteristică anumită a operei, o categorie artistică a acesteia („*Don Quijote este o capodoperă a umorului*”);
- d) judecățile de analogie: o specie a judecăților de caracterizare („*Balzac, întocmai ca Shakespeare, a pictat toate categoriile de scelerați: pe acei din lumea bună și din boemă, pe acei din pușcărie și din spionaj... Întocmai ca Shakespeare a zugrăvit pe monomani de toate spețele...*”);
- e) judecățile de motivație („*Lucrarea lui Caragiale este originală: comediiile sale pun în scenă tipuri din viața noastră socială de azi și le dezvoltă cu semnele lor caracteristice*”) (Vianu 2011: 339-342).

Clasificarea lui T. Vianu are o importanță deosebită, ajutând cititorul/elevii să dea o apreciere valorilor literare, să le justifice, să le stăpânească mai trainic. Pornindu-se de la ideea că toate aceste judecăți pot interveni/e necesar să intervină în procesul discursului de receptare, că ele constituie, de fapt, osatura intelectuală a interpretării, profesorului nu-i rămâne decât să formuleze sarcini în corespundere cu tipurile respective de judecăți.

Orientarea artistică (în cazul elevului, dirijată, în mare parte, de profesor), gustul, emoția artistică, în interacțiunea lor, conferă actului de receptare a operei literare un puternic accent creator. Având statutul de al doilea subiect al actului de creație, receptorul realizează prin lectură nu un act de reproducere, ci unul de creație, contribuind astfel la amplificarea semnificațiilor operei, adăugându-i acesteia noi valori și în același timp individualizându-se ca cititor. Această coparticipare creatoare a receptorului explică sentimentul satisfacției, plăcerii estetice, care reprezintă ultima componentă a experienței lui estetice și care poate apărea, conform lui V. E. Mașek, într-o triplă ipostază: a) ca încheiere a procesului de interpretare a operei, ipostază în care plăcerea se identifică cu contemplarea („contemplarea este vedere satisfăcută, ochi care se odihnește, viziunea reculeasă și estetică, posesiunea liniștită, binefacere netulburată, într-un cuvânt: bucurie” – (Pareyson 1977: 260)); b) ca uimire, respectiv, ca sentiment compus din surpriză și contemplare, prima datorită noutății neașteptate, suscitând o emoție care tulbura, răscolește, cea de-a doua – fixând atenția asupra operei de artă; c) ca dobândire a imobilității (plăcerea încheie eforturile, cal-

mează tensiunea căutărilor reamintindu-i cititorului doar tumultul explorării operei) (Mašek 1983: 253-254).

Așadar, orice receptor se așteaptă, mai întâi de toate, în urma contactului cu opera, la o plăcere, la o satisfacție sufletească (în acest sens, plăcerea estetică nu este altceva decât răsplata pe care o dobândește receptorul pentru efortul depus în surprinderea semnificațiilor ascunse ale operei literare). Totodată, lui îi este proprie și o anumită orientare comunicativă, exprimată în disponibilitatea pentru schimbul nemijlocit de impresii cu alții, cât și pentru contactul, în plan spiritual, cu autorul („Ce crede autorul?”, „De ce crede așa?”, „Cum motivează?” etc.). Anume aceste motivații subiective, la care se mai adaugă și cele de natură cognitivă (opera – sursă de noi cunoștințe), axiologică (identificarea cu personajele operei care-i sunt cele mai apropiate sub aspectul preferințelor și al scării sale valorice), susțin și canalizează interesul și atenția receptorului spre operă, dorința lui de a-și intensifica propria activitate și de a-și proiecta forța imaginativă asupra operei. Este una dintre condițiile ce trebuie avută în vedere și valorificată de către profesor în vederea formării la elevi a competenței de apreciere a operei literare, nu doar la nivel empiric sau sentimental.

Bibliografie ■

Dufrenne 1976 = Dufrenne M., *Fenomenologia experienței estetice*, vol. 1, București, Meridiane, 1976.

Eco 1991 = Eco U., *Lector in fabula. Cooperarea interpretativă în textele narative*, București, Univers, 1991.

Iser 2006 = Iser, *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*, Pitești, Paralela 45, 2006.

Mašek 1983 = Mašek V-E., *Receptarea artistică. În: Estetica*, București, Editura Academiei, 1983.

Pareyson 1977 = Pareyson L., *Estetica – teoria formativității*, București, Univers, 1977.

Vianu 2011 = Vianu T., *Estetica*, București, Orizonturi, 2011.

Marcela VÎLCU

Lecția de tipul atelier de creație

M. V. – lector superior la Catedra de limba română și filologie clasică, Facultatea Filologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Cursuri predate: Fonetica, Ortografia, Punctuația în limba română, Praxiologia limbii române. Lucrări: *Limba și literatura română. Bacalaureat. Teste integratoare de evaluare a competențelor lingvistice, literare și de comunicare*, (coautor C. Șchiopu), manuale: *Limba și literatura română pentru clasa a X-a* (coautor C. Șchiopu), *a XI-a* (coautor C. Șchiopu).

Tradițional, descoperirea talentului, aptitudinilor literare ale elevilor se realizează în cadrul cercurilor de creație, pe care le frecventează, de regulă, doritorii, în funcție de interesele lor, alături, membrii fiind selectați de către profesor în urma observațiilor, sondajelor de opinie, recomandărilor etc. Forma de bază pentru activitatea în cerc este ședința de lucru, în procesul căreia se fac recenzii de carte, se dezbate anumite probleme de natură teoretico-literară sau estetică și, în mare parte, sunt discutate creațiile elevilor. Obiectivul-cadru urmărit de profesor, așa cum menționăm mai sus, constă în descoperirea și îndrumarea talentelor.

Cât privește lecția-atelier de creație, ea se deosebește de cerc atât din punctul de vedere al scopurilor urmărite, cât și din cel al subiecților implicați, al modului de organizare și de desfășurare. Or, conform unei încercări de definire, considerăm lecția-atelier de creație drept formă de activitate, în cadrul căreia elevii asimilează cunoștințe noi sau le consolidează pe cele însușite, prin producerea de către ei înșiși a unor texte literare sau pseudoliterare, în funcție de conținuturile curriculare și de obiectivele trasate de către profesor. Deosebirea esențială dintre acest tip de lecție și cea clasică trebuie căutată în fundamentul

teoretic al celei dintâi și, în primul rând, în principiile care fac posibile organizarea și desfășurarea acestora și anume: a) caracterul metaforic al limbajului poetic; b) valorificarea subiectului receptor/creator; c) unitatea imaginației cu intelectul; d) imaginația ca principiu al libertății; e) ludicul ca element al creației; f) valoarea educațională imanentă a poeziei; g) principiul asociației; i) creativitatea – calitate prezentă la diferite niveluri de competență.

Orice lecție, inclusiv cea atelier de creație, în funcție de obiectivele urmărite, de modul de concepere și de realizare a ei, poate fi de mai multe subtipuri: a) lecția-atelier de creație de asimilare a noilor cunoștințe; b) lecția-atelier de creație de consolidare a cunoștințelor deja asimilate; c) lecția-atelier de creație de înțelegere a cunoștințelor; d) lecția-atelier de creație de evaluare a cunoștințelor achiziționate; e) lecția-atelier de creație de formare a deprinderilor de elaborare a unor compoziții școlare.

Indiferent de subtipul lecției-atelier de creație, ceea ce o particularizează este algoritmul de asimilare-consolidare-evaluare a cunoștințelor. Or, dacă în cazul unei lecții tradiționale, comunicarea/asimilarea/înțelegerea/consolidarea cunoștințelor noi se realizează, de regulă, pe baza manualului (rezolvare de exerciții, lectura materiei etc.), a unor prelegeri/prezentări a conținuturilor de către profesor în fața clasei sau programări concepute, elevului atribuindu-i-se rolul de ascultător, în cel mai bun caz, de partener de dialog al profesorului, în cadrul acestei forme netradiționale de organizare a activității, grație unor strategii care solicită imaginația, capacitățile creative, asimilarea-consolidarea-evaluarea materiei se face exclusiv pe cale creativă, operațional-constructivistă și deductivă: elevii creează texte conform cerințelor impuse, le analizează, descoperă formațiuni/elemente noi, compară, deduc, formulează concluzii, apelând în așa mod la diferite operații ale gândirii: comparația, analiza, inducția, deducția etc. Cercetătorul român Ioan Cerghit, referindu-se la instruirea de tip operațional, scotea în evidență mai multe note specifice, dintre care menționăm următoarele, valabile pentru modelul nostru de lecție-atelier de creație: a) elevul este pus în situația „să facă” pentru „a ști”, construind și valorificând structuri operaționale pe care le deține și le dobândește; b) acțiunii i se atribuie un rol prioritar, elevul (subiectul epistemic), în procesul ei,

interacționând cu obiectul (cunoașterea/conținuturile incluse în curriculum, manuale) pentru a-l cunoaște și a-l transforma; c) cunoașterea este construită prin activarea operațiilor și acțiunilor mentale determinate genetic și socio-pedagogic; d) activitatea didactică este concepută pe bază constructivistă; e) sunt utilizate metode generativ-structurale active, capabile să dea naștere „conflictelor cognitive” (Cerghit 2002: 95-96).

Cât privește lecțiile-atelier de creație literară, indiferent de tipul acestora – asimilare, recapitulare, înțelegere, evaluare, pot fi organizate, în funcție de tipul de activități creative și de metodele utilizate ca: lecție-atelier de creație cu caracter de joc, lecție-atelier de creație de scriere creativă, lecție-atelier de creație de calchiere a unor structuri poetice, lecție-atelier de creație pe baza asociativității gândirii, lecție-atelier de creație de stimulare a gândirii laterale, lecție-atelier de creație bazată pe exerciții creative etc. Toate aceste variante au la bază următoarele caracteristici ce le apropie: a) elevii sunt puși, indiferent, dacă e vorba despre lecție de asimilare, de consolidare, de evaluare, în situația de a crea; b) profesorul nu mai are statutul de informator, transmițător de noi conținuturi, ci de moderator al activității elevilor; c) elevii nu se află în ipostaza unor receptori pasivi, ci își asumă în mod conștient rolul de subiecți care nu numai comunică, dar care se și comunică; d) asimilarea noilor cunoștințe se realizează contrar algoritmului clasic, în cazul lecției-creație aceasta urmând traseul „creație – autoidentificare – emiteră de ipoteze – identificare – definire – consolidare”, care, conform cercetării lui C. Șchiopu, și-a demonstrat prioritățile în practica educației literar-artistice (Șchiopu 2016). Deosebirea dintre variantele respective este determinată de forma de activitate pentru care optează cadrul didactic: jocul de creație, scrierea creativă, rezolvarea unor exerciții de gândire asociativă etc. Chiar dacă lecția-atelier de creație se înscrie în categoria formelor netradiționale de activitate, totuși și în cadrul acesteia putem distinge câteva etape de lucru, de care trebuie să se țină cont: a) crearea propriu-zisă a textelor conform sarcinilor formulate de profesor, declanșatoare de imaginație, gândire asociativă, creativitate; b) lectura de către elevi a textelor create de ei; c) identificarea în textele create a unor elemente, structuri noi sau deja studiate, care vizează materia ce urmează a fi asimilată/consolidată/evaluată; c) discuții cu privire la caracteristicile structurilor, elemen-

telor identificate; d) definirea conceptelor; e) formularea concluziilor privind elementele, structurile identificate.

Pornind de la supozițiile enunțate, propunem câteva tipuri de lecții-atelier de creație (de asimilare, consolidare, evaluare a cunoștințelor, deprinderilor), în funcție de scop, obiective, unitatea de conținut/ conținutul propriu-zis, clasă.

Lecția nr. 1:

Tipul lecției – atelier de creație: de consolidare a cunoștințelor (clasa a V-a).

Tema: Genul substantivelor

Scopul: Să recunoască și să deosebească substantivele conform genului căruia aparțin.

Obiective operaționale: O1 – să argumenteze genul substantivelor; O2 – să elaboreze structuri, texte utilizând substantive de diferite genuri; O3 – să manifeste interes de cunoaștere, implicare în activitățile propuse.

Metode: Exercițiul de imaginație, Jocul didactic, Povestea numelui.

Forme de activitate: individuală/ în perechi/ frontală

Procedura de desfășurare:

Activitatea nr 1: a) imaginarea unui răsărit de soare; b) alcătuirea unei liste din 8-10 substantive care să facă parte din câmpul lexical al acestui fenomen; c) scrierea unui text din patru enunțuri în baza substantivelor din lista alcătuită; d) gruparea substantivelor din listele elevilor în funcție de genul căruia aparțin; e) argumentarea genului substantivelor; f) formularea concluziilor privind genul substantivelor.

Activitatea nr. 2: a) scrierea în formă de anagramă a 1-3 cuvinte de genuri diferite (ex: patrie, părinte, popor); b) definirea cuvântului scris pornind de la fiecare literă a acestuia (ex: patrie = **p**opor, **a**rmonie, **t**riumf, **r**espect, **i**coană, **e**logiu); c) determinarea și argumentarea genului substantivelor din definiția obținută; d) formularea concluziei.

Activitatea nr.3: a) scrierea prenumelui elevului în formă de anagramă (ex. Ion); b) scrierea unui cuvânt/desenarea/decuparea unei imagini pentru fiecare dintre literele prenumelui (ex.: Ion: iepure, ou, nasture); c) inventarea unei povești a numelui folosind toate cuvintele, imaginile desenate;

d) analiza substantivelor utilizate din perspectiva genului; e) formularea concluziilor.

Activitatea nr. 4: a) alegerea unei teme propuse de colegul de bancă (ex: Interiorul casei); b) scrierea a 4-6 cuvinte din câmpul lexical al temei respective, în care una și aceeași literă să se găsească în diferite poziții (ex: ușa, dulap, „orologiu”, plapumă etc.); c) determinarea câștigătorului; d) analiza substantivelor din perspectiva genului; e) formularea concluziei.

Activitatea nr. 5: a) alcătuirea unei liste din 5-6 substantive din câmpuri lexicale total diferite (broască, pantaloni, pâine, pastile, rachetă); b) alcătuirea unei știri trăsnite folosindu-se toate substantivele respective; c) analiza substantivelor din perspectiva genului; d) formularea concluziilor.

Lecția nr. 2:

Tipul lecției – atelier de creație: de asimilare a cunoștințelor

Tema: Modul condițional al verbului

Scopul: să cunoască formele și timpurile modului condițional.

Obiective operaționale: O1 – să identifice în enunțuri/texte verbele la modul condițional; O2 – să identifice formele de prezent și trecut ale modului condițional; O3 – să creeze texte, enunțuri cu verbe la modul condițional; O4 – să manifeste interes, implicare activă în activitățile lecției; O5 – să exprime atitudini.

Metode: textul calchiat, compararea.

Forme de activitate: individuală, în perechi, frontală.

Activitatea nr. 1: a) alcătuirea a 10 perechi de cuvinte ce exprimă raportul „parte-întreg” (ex: „soare- rază”); b) includerea a 3-4 perechi în

structura propusă de profesor: *Dacă tu ai fi soarele, eu aş fi raza, Dacă tu ai fi _____, eu aş fi _____*; c) scrierea la finalul textului a unui cuvânt/sintagmă/ enunţ, care să întrească/să încheie discursul; d) intitularea, printr-un cuvânt/sintagmă, a textului; e) lectura şi discutarea textelor create; f) analiza formei verbului (ce exprimă?); g) formularea concluziei.

Activitatea nr. 2: a) modificarea textului scris sau crearea altuia, folosindu-se diferite forme de persoane şi număr (dacă eu ... – tu ..., dacă el ... – ea ..., dacă noi – voi ..., dacă ei ... – ele.); b) analiza formelor verbale din textul modificat; c) formularea concluziilor privind formele verbului la condiţional prezent;

Activitatea nr. 3: a) modificarea textului scris/crearea altuia conform următoarei structuri:

Dacă tu ai fi fost soarele, eu aş fi fost raza,

dacă el ar fi fost _____, ea ar fi fost _____,

dacă noi am fi fost _____, voi aţi fi fost _____,

dacă ei ar fi fost _____, ele ar fi fost _____;

b) analiza formelor verbului auxiliar din structurile respective; c) formularea concluziilor privind timpurile modului condiţional.

Activitatea nr. 4: a) transformarea distihului într-o terţină sau catren, conform propriei sensibilităţi şi opţiuni (rima nu este obligatorie): *Dacă ploaia s-ar opri/ Şi din cer n-ar mai cădea lacrimi,/ ...*; b) lectura variantelor şi discutarea lor (stări sugerate, modalităţi artistice de exprimare etc.); c) analiza formei verbelor şi identificarea modului şi a timpului; d) formularea concluziei.

Lecţia nr. 3:

Tipul lecţiei-atelier de creaţie: de evaluare a cunoştinţelor, deprinderilor asimilate/formate

Tema: Figuri de stil: personificarea, epitetul, comparaţia, metafora.

Scopul: evaluarea cunoştinţelor şi deprinderilor elevilor

Obiective operaționale: O1 – să demonstreze cunoștințe; O2 – să utilizeze cunoștințele asimilate în rezolvarea unor sarcini; O3 – să argumenteze propriile variante de răspuns, O4 – să redacteze texte.

Metode: jocul figurilor de stil, brainstorming-ul frontal, exercițiul de reconstituire.

Forme de activitate: individuală, în perechi.

Activitatea nr.1 (apud Șchiopu 2009: 67-68): a) completarea spațiilor libere cu cuvinte conform cerințelor: adverbe de loc: _____; substantive neînsuflețite ce denumesc obiecte, stări, acțiuni etc. _____; verbe la pers. III, sg., ce exprimă acțiuni umane: _____; adverbe de mod: _____; b) alcătuirea a patru enunțuri folosindu-se câte un cuvânt din fiecare șir conform structurii: *adv. loc+ subst. + vb. + adv. mod*; c) identificarea în enunțurile create a figurii de stil obținute și argumentarea ei; d) formularea concluziei.

Activitatea nr 2: a) completarea spațiului liber dintr-un șir de versuri extrase din diferite opere, conform propriei sensibilități și înțelegeri ale elevului; b) reconstituirea în versurile respective, prin consultarea sursei, a elementului cu care se compară ceva/cineva (ex.: „*S-a dus Pann, fiul Pepei, cel isteț ca _____ (Epigonii de M. Eminescu)*); c) discutarea variantelor elevilor și a scriitorului; d) identificarea figurii de stil în versurile respective, explicarea mecanismului de formare; e) formularea concluziei.

Activitatea nr. 3

a) completarea spațiilor libere ale textului cu variante proprii:

În lipsa ta am tot iubit pădurea,

Dar m-a respins cu vânturi și cu ploii.

În lipsa ta ieșisem în câmpie,

Dar _____.

În lipsa ta _____,

Dar _____

Și-am plâns durut, cu lacrimi mari, perechi.

b) lectura și analiza variantelor elevilor din perspectiva stărilor sugerate, a modalităților artistice de exprimare utilizate de ei; c) identificarea, în propriul text, și argumentarea figurilor de stil; d) formularea concluziilor.

Activitatea nr. 4: a) descrierea, în 5-6 enunțuri, a portretului fizic al unei persoane cunoscute (coleg, prieten, frate, părinte etc.); b) rescrierea portretului prin folosirea diverselor figuri de stil (ex.: „ochi albaștri ca...”, „buze roșii ca...”, „surâs misterios” etc.); c) compararea celor două variante; d) identificarea figurilor de stil utilizate în varianta rescrisă și argumentarea lor; e) formularea concluziilor privind rolul figurilor de stil într-un text.

După cum lesne se poate observa, sistemul activităților din cadrul acestor lecții-atelier de creație este ordonat didactic, răspunzând principiilor ce stau la baza formării unei personalități creative, inventive. Structurate pe câteva domenii aferente educației literar-artistice și educației lingvistice (creație, lectură, înțelegere, scriere, comunicare), activitățile și oportunitățile de învățare din cadrul acestor lecții, de fapt, reflectă structura propriu-zisă a activității umane. Înseși metodele de lucru utilizate, determinate de aceleași principii, ordonează, la rândul lor, activitățile de învățare. Exercițiile de reconstituire, de stilizare, de scriere creativă, de decodare, de identificare prin asociere, de analiză, de evaluare, de improvizare etc. sunt un prilej de explorare a gândirii laterale a elevilor, care este direct legată de scrisul creativ, acesta din urmă – element definitoriu al lecției-atelier de creație. Având drept obiectiv generarea de idei și modele noi, la soluțiile unanim acceptate și ușor recunoscute, gândirea laterală, restructurează modelele vechi, combate clișeul, puterea obișnuinței, lanțul convențiilor, care rețin omul pe tărâmul banalității. Edward de Bono, psiholog maltez, fondator al teoriei despre gândirea laterală, susținător al predării gândirii ca materie în școli, afirmă legătura strânsă dintre gândirea laterală și creativitate și în același timp remarca diferența dintre acestea (De Bono 2019). Or, în viziunea savantului, creativitatea descrie, de obicei, un produs, un rezultat, iar gândirea laterală – procesul, care poate fi învățat. De fapt, această idee a lui Edward de Bono definește, în mare măsură, lecția-atelier de creație și activitățile din cadrul ei, care se axează nu pe produsul final (textul creat, ce ar corespunde rigorilor artei), ci pe

procesul de elaborare a lui/textului. Inspirația, experiența, înțelegerea, intuiția, strâns legate de gândirea laterală, au efecte deosebite asupra modului de desfășurare a procesului de descoperire/de învățare. Lucia Faiuc, sintetizând diversele orientări și teorii din literatura de specialitate în care este abordat fenomenul intuiției, menționează următoarele efecte ale acesteia: a) efectul completării unei scheme; b) efectul reformulării problemei; c) efectul depășirii blocajului mental; d) efectul selectării codului potrivit; e) efectul identificării unor probleme analoage; f) efectul unei atitudini de căutare a noului, a neașteptatului; g) efectul unor strategii de observare a invarianților din eșecurile repetate în cursul rezolvării; h) efectul construirii unui model mental; i) efectul structurării sistemului de prelucrare a informației; j) efectul modului specific de comportare a sistemelor creative (Faiuc 1998: 72-110). Existând în stare latentă la fiecare om, intuiția trebuie trezită și amplificată și ca urmare ea va putea conferi din plin creativitate și înțelegere a aspectelor problemei ce urmează a fi soluționată de către elevi. Întrucât în contextul lecției-creație sunt solicitate, așa cum am remarcat, imaginația, creativitatea, gândirea laterală și, nu în ultimul rând, intuiția elevilor, proiectarea și desfășurarea ei trebuie să satisfacă sau cel puțin să țină cont de dezideratele ei, asupra cărora ne-am expus în acest studiu.

Bibliografie

- Cerghit 2002 = Cerghit I., *Sisteme de instruire alternative și complementare. Structuri, stiluri și strategii*, București, Aramis, 2002.
- De Bono 2019 = De Bono E., *Gândirea laterală*, București, Curtea Veche Publishing, 2019.
- Faiuc 1998 = Faiuc L., E. Bono. *Un posibil model de interacțiune a factorilor din domeniul științelor socioumane*, Cluj-Napoca, Argonaut, 1998.
- Șchiopu 2009 = Șchiopu C., *Metodica predării literaturii române*, Chișinău, 2009.
- Șchiopu 2016 = Șchiopu C., *Metodologia educației literar-artistice*. Teza de dr. hab., Chișinău, UPS „I. Creangă”, 2016.

Maria HADÎRCĂ

Perspective inter- și transdisciplinare de formare a competenței de comunicare

M.H. – dr. în pedagogie, conf. cercetător, șef de sector și director de proiecte de cercetare la Institutul de Științe ale Educației. Licențiată în filologie, USM. Este autor și coautor a circa 150 de publicații. Lucrări recente: *Limba și literatura română. Teste de evaluare a competențelor lectorale, lingvistice și de comunicare* (2017); *Cadrul de referințe privind formarea vorbitorului cult de limba română: vorbitori nativi și alolingvi* (2017) – coord. și autor; *Abordarea strategică a activității de formare a vorbitorului cult de limba română* (2018); *Strategii pedagogice de formare a vorbitorului cult de limba română* (2019); *Competența de comunicare: conceptualizare, formare, evaluare* (2020).

Actualmente, pedagogia trece printr-un amplu proces de schimbare, generat de adâncile transformări ce se produc în toate domeniile societății contemporane și care afectează profund atât aspectele ei „exterioare”, referitoare la natura și rolul ei social, cât și trăsăturile ei imanente, elementele ce îi definesc profilul epistemic: scopul și obiectivele educației, în noul context al postmodernității, curriculumul și profilul de formare a personalității, conținuturile, strategiile, metodele și tehnicile de predare-învățare-evaluare etc.

De aici multitudinea de orientări, curente, teorii și concepte ce interacționează și înregistrează împreună o dinamică, dezbaterile asupra modelelor de proiectare și realizare „pe nou” a educației, modificările permanente ce se produc la nivel de curriculum școlar și de finalități educaționale, de unde și nemulțumirile (deseori întemeiate) ale cadrelor didactice față de „schimbările prea dese” în ceea ce privește proiectarea și realizarea activităților de predare-învățare-evaluare în corespundere cu evoluția acestora.

În condițiile unor schimbări atât de dinamice, la nivelul teoriei și practicii educaționale

s-au produs mai multe modificări de perspectivă în ceea ce privește activitatea didactică: trecerea de la o pedagogie centrată pe obiective la o logică a formării competențelor; transformarea progresivă a practicilor transmise de predare-învățare în abordări mai participative; căutarea sensului activităților de învățare, altul decât al predării unor conținuturi decontextualizate, și corelarea acestora cu nevoile personale de formare, evoluția dinspre predarea-învățarea monodisciplinară spre cea inter- și transdisciplinară etc.

În contextul celor expuse mai sus, precizăm că, la nivel european, a fost stabilită o *listă de competențe-cheie* considerate ca fiind indispensabile pentru orice individ și care trebuie formate în perioada școlarității obligatorii, ele servind drept bază pentru învățarea pe tot parcursul vieții. Acestea se referă la: comunicarea în limba maternă; comunicarea în limbi străine; competențe de bază în matematică, științe și tehnologii; competențe digitale; a învăța să înveți; competențe interpersonale și civice; sensibilizare și expresie culturală (*Recomandation 2006*).

În viziune europeană, competențele-cheie reprezintă un pachet multifuncțional, transferabil de cunoștințe, capacități/abilități și atitudini de care au nevoie toți indivizii pentru împlinirea și dezvoltarea personală, incluziunea socială și găsirea unui loc de muncă, de aceea învățarea permanentă trebuie să se centreze pe formarea și dezvoltarea competențelor-cheie și a celor specifice unui domeniu, unei calificări sau unei specialități (*Ibidem*). Se consideră că toate competențele-cheie sunt în mod egal importante, pentru că fiecare dintre ele poate contribui la dezvoltarea personală și la o viață de succes în societatea cunoașterii.

La fel, pentru cadrele didactice a fost determinată o listă de competențe-cheie necesare de achiziționat prin formarea inițială și care trebuie dezvoltate prin stagiile de formare continuă, această listă include trei categorii mari de competențe profesionale: competențe de comunicare (verbală și nonverbală); competențe interpersonale, interculturale, sociale și civice; competențe de sensibilizare la cultură. Puse într-un raport de corelație, observăm, din tabelul de mai jos, că aceste două categorii de competențe-cheie (ale profesorului și ale elevului) sunt structurate după același criteriu al funcționalității profesionale și sociale, interacționează și se întrepătrund în planul activităților de predare-învățare.

Tabelul 1. Corespondențe între competențele profesionale și competențele școlare

Competențe-cheie pentru profesori	Competențe-cheie pentru elevi
<ul style="list-style-type: none"> • Competențe de comunicare (verbală și nonverbală); • Competențe interpersonale, interculturale, sociale și civice; • Competențe de sensibilizare la cultură. 	<ul style="list-style-type: none"> • Competențe de comunicare în limba română; • Competențe de comunicare în limba maternă; • Competențe de comunicare în limbi străine; • Competențe de bază în matematică, în științe și tehnologii; • Competențe digitale; • Competența de a învăța să înveți; • Competențe sociale și civice; • Competențe antreprenoriale și spirit de inițiativă; • Competențe de exprimare culturală și de conștientizare a valorilor culturale.

În general, competențele-cheie au caracter transversal/transdisciplinar, adică ele trebuie urmărite și formate prin toate disciplinele de învățământ, iar datorită caracterului lor transversal și transferabil, ele pot servi drept fundament pentru construirea ulterioară a învățării și formării ca proces continuu. Prin urmare, cadrele didactice de la toate disciplinele școlare, prin cele două niveluri ale formării profesionale, ar trebui să dețină competențele profesionale și să fie orientate metodologic spre formarea și dezvoltarea transdisciplinară a competențelor-cheie școlare.

Sistemul de învățământ din Republica Moldova a adoptat viziunea europeană privind formarea de competențe-cheie prin educația de bază și s-a angajat, prin documentele sale de politică educațională – *Codul Educației* (2014) și *Cadrul de referință al curriculumului național* (2017), să asigure achiziționarea de către elevi a sistemului de competențe-cheie. Respectiv, lista de competențe-cheie figurează în aceste documente ca finalități de bază ale procesului de învățământ, iar pentru o mai bună direcționare a procesului spre aceste finalități a fost proiectat și un *profil de formare* a personalității elevului, în care sunt descrise așteptările exprimate față de elevi la sfârșitul fiecărei trepte de învățământ în raport cu fiecare competență-cheie (*Cadrul* 2017).

Cât privește însă integrarea competențelor-cheie în procesul de învățământ, considerăm că această acțiune este realizată deocamdată doar parțial și mai mult la nivel teoretic, acest demers reprezentând mai degrabă o intenție pedagogică de viitor, întrucât autorii *Cadrului de referință al curriculumului*

național s-au limitat la un simplu exercițiu de corelare a competențelor-cheie cu cele disciplinare, stabilind că cinci dintre competențele-cheie au acoperire disciplinară, între care și comunicarea în limba română, fără însă a prezenta și anumite recomandări metodologice privind corelarea și implementarea acestora în activitatea didactică.

Deși *Cadrul de referință* a fost elaborat ca bază pentru dezvoltarea ulterioară a curriculumului școlar, totuși, acesta nu include în ediția modernizată în 2019 și lista de competențe-cheie necesare de urmărit în plan transdisciplinar/transversal, așa cum fusese stipulat în documentul respectiv (p. 21), după cum nici ghidurile metodologice nu fac anumite recomandări în acest sens, astfel că noile finalități educaționale se află deocamdată în afara procesului, respectiv, profesorii nu dispun de o metodologie de formare-evaluare a competențelor-cheie, de unde și problema pe care am sesizat-o de mai multe ori ca necesară de soluționat: *cum pot fi formate competențe transdisciplinare printr-un curriculum proiectat pe competențe specifice disciplinelor de studiu?*

Constatăm, așadar, că viziunea asupra finalităților educaționale s-a schimbat, însă condițiile pedagogice pentru implementarea acestei noi viziuni nu au fost asigurate nici la nivel de proiectare curriculară, nici la nivelul metodologic, astfel că procesul educațional rămâne cantonat în vechile tipare ale predării-învățării monodisciplinare, deși instruirea în bază de competențe-cheie solicită o *altfel* de abordare. Vom reveni însă mai târziu la această problemă cu unele propuneri de soluționare.

Precizăm că, în lista de competențe-cheie, competența de comunicare în limba maternă figurează pe prima poziție, fapt ce demonstrează importanța acesteia pentru individ și societate. Conceptual, această competență integrează ansambluri de cunoștințe, capacități și atitudini formate prin învățare (tradițional – prin limba și literatura română, dar și prin limbile materne ale minorităților etnice) și are în vedere utilizarea limbii proprii ca instrument de comunicare orală și scrisă, dar și ca instrument de învățare și de socializare, în cele mai diverse situații comunicative.

Pornind de la definiția conceptului de competență (cunoștințe + capacități + atitudini), structura competenței de comunicare se prezintă astfel:

- **Cunoștințe** – de vocabular, de gramatică funcțională, despre funcțiile limbii, actele de vorbire, tipurile de interacțiune verbală, stiluri și registre ale limbii, variabilitatea limbii și a comunicării în diferite contexte etc.

- **Capacități** – de comunicare orală și scrisă, de adaptare a comunicării la cerințele situației de comunicare, de informare și procesare a informației, de formulare a unei opinii și de argumentare a unei idei etc.
- **Atitudini** – deschiderea vorbitorului spre comunicare și dialog constructiv, exprimarea dorinței și a interesului pentru comunicare, aprecierea calităților vorbirii, conștientizarea impactului limbajului utilizat asupra celorlalți etc. (Hadîrcă 2020).

În curriculumul actual de limba și literatura română (2019) este subliniată ideea că la baza disciplinei stă modelul comunicativ-funcțional de formare-evaluare a competenței de comunicare (orală și în scris), aceasta vizează dezvoltarea integrată a celor patru capacități / deprinderi de bază: *ascultare, vorbire, lectură și scriere*, fiind concretizată în următoarele competențe specifice, concepute ca finalități ale procesului integrat de predare-învățare-evaluare:

- ✓ Perceperea și exprimarea identității lingvistice și culturale în context național și european;
- ✓ Utilizarea corectă și adecvată a limbii române în producerea mesajelor orale și scrise;
- ✓ Înțelegerea, analiza și interpretarea unei varietăți de texte literare și non-literare studiate;
- ✓ Redactarea unor compoziții despre textele literare studiate și alcătuirea unor texte funcționale;
- ✓ Sensibilizarea pentru alte culturi în vederea formarea competenței interculturale (*Curriculum* 2019).

Aceste competențe au fost gândite și formulate astfel tocmai pentru a fortifica scopul principal al predării-învățării limbii și literaturii române în școală – *formarea vorbitorului cult de limba română* (FVCLR), care, în cazul Republicii Moldova, s-a dovedit a fi o problemă extrem de complicată atât din motive pedagogice, cât și din considerente de ordin politic, social, cultural etc., iar analiza acestui context ne-a condus la următoarea concluzie: în mai bine de 20 de ani de când se implementează în școală curriculumul de limba română, acest scop urmărit doar monodisciplinar nu a dat rezultate scontate (Hadîrcă 2019).

Prin urmare, dacă în tot acest timp abordarea monodisciplinară a activității de FVCLR (care pentru învățământul din Republica Moldova este un scop strategic), implicit și a competenței de comunicare corectă în limba română, nu a dat rezultatul scontat, atunci, din punct de vedere al managementului educațional, se impune o schimbare a strategiei sau a modului de abordare a problemei, iar această schimbare, în opinia noastră, poate veni dinspre abordarea inter- și transdisciplinară a activității de formare pedagogică.

Ideea privind abordarea inter- și transdisciplinară a activităților de formare a competenței de comunicare, pornind nu de la o disciplină concretă, ci de la sistemul de competențe-cheie, care au fost gândite tocmai pentru a-i responsabiliza și a-i pregăti pe tineri pentru soluționarea unor probleme din viața reală, vine dinspre *educația transdisciplinară*, previzionată de B. Nicolescu ca necesară de proiectat în secolul XXI (Nicolescu 2010), ea se regăsește în conceptul de *curriculum integrat*, ca bază pentru dezvoltarea de competențe-cheie/transversale, fundamentat de L. Ciolan, ambii autori sugerând crearea în acest scop, în cadrul fiecărei instituții de învățământ, a unor ateliere de cercetare inter- și transdisciplinară, unde profesorii și elevii să se poată reuni și să ia în dezbateri diverse teme de interes comun, numite *teme cross-curriculare* (Ciolan 2008).

Criza de identitate (lingvistică și culturală), sărăcia și migrația populației, starea mediului ambiant, problemele cu care se confruntă limba română etc. sunt teme ce se încadrează în categoria temelor cross-curriculare, ele reflectă probleme de viață și de maximă actualitate care pot fi abordate inter- și transcursricular, adică prin intermediul a două-trei sau mai multor discipline, dat fiind că ele trec dincolo de conținuturile unei sau altei discipline școlare, îi interesează pe toți tinerii, prin urmare, ele merită a fi supuse unor dezbateri largi, urmărindu-se atât dezvoltarea strategică a competenței de comunicare, cât și formarea unei poziții civice în legătură cu aceste probleme.

Legat de formarea de competențe-cheie, în ultimele două decenii se vorbește tot mai des despre necesitatea abordărilor inter- și transdisciplinare și de dezvoltare a unui *curriculum integrat*, prin care educația școlară să fie centrată pe probleme și să fie organizată astfel încât să traverseze barierele obiectelor de studiu, pentru a crea conexiuni între teme sau competențe și a ajunge la soluționarea de probleme (*Ibidem*).

Interdisciplinaritatea și transdisciplinaritatea sunt privite ca forme de integrare a învățării, prin stabilirea unor *punți de legătură* între disciplinele școlare, menite să determine o gândire și o conștiință transdisciplinară, care să acționeze în numele echilibrului necesar dintre interioritatea și exterioritatea ființei umane (Nicolescu 2010). Ele oferă posibilitatea de realizare a unor activități de *învățare integrată*, care permit mobilizarea și transferul de cunoștințe și abilități de la o disciplină școlară la alta și favorizează procesul de formare-dezvoltare a competențelor școlare.

Desigur, este mai greu să proiectezi, să organizezi și să predai un subiect/o temă în cheie inter- și transdisciplinară, întrucât aceasta presupune, în primul rând, aderarea la o *altă viziune* asupra activității de predare-învățare, înțelegerea și dorința de aplicare în practica educațională a noilor idei, concepte, strategii de predare-învățare ce derivă din această viziune etc. În al doilea rând, este necesară *cooperarea* între pedagogi și asumarea răspunderii pentru realizarea unui obiectiv comun, prin corelarea temelor supuse învățării și identificarea resurselor de conținut adecvate acestui obiectiv, selectarea cu discernământ a formelor și metodelor de lucru, crearea unor situații de învățare integrate și gestionarea eficientă a timpului școlar.

Iată doar un exemplu de abordare interdisciplinară a unei componente a competenței de comunicare – competența discursivă, vizată prin tema curriculară *descrierea unei localități* (clasa a VII-a), utilizând în acest scop resursele altor discipline de învățământ: a) istorie – descrierea istorică a unei localități (sat, oraș); b) geografie – caracterizarea aceleiași localități din punct de vedere geografic; c) limba străină – prezentarea printr-o revistă orală a localității în fața unor elevi/turiști străini; d) educație civică – argumentarea unui proiect de amenajare a localității etc.

Pentru clasele de liceu, propunem, în tabelul de mai jos, câteva exemple de teme cu referire la problematica limbii române, dar care pot fi abordate în mod integrat, combinând două discipline (de ex., LLR + oricare altă materie nonlingvistică), având convingerea că o astfel de abordare interdisciplinară va conduce atât la o extindere a înțelegerii, cât și la conștientizarea de către elevi a problemelor vorbitorilor de limba română din Republica Moldova și, implicit, să-i determine să se implice în rezolvarea acestor probleme.

Tabelul 2. Strategii interdisciplinare de formare a competenței de comunicare

Strategii didactice interdisciplinare	Teme pentru activități de integrare	Metode
LLR + Istorie	Problemele limbii române în R. Moldova. Excurs istoric: anul 1989	Studiu de caz
Geografie + LLR	Ecologia aerului, ecologia pământului și ecologia limbii române	Sesiune de referate
LLR + Chimie	Cum putem opri poluarea limbii române? Identificarea și analizarea factorilor poluanți	Dezbatere
LLR + Matematică	Identitatea lingvistică a moldovenilor: analiza rezultatelor recensământului din 2014	Studiu de caz
LLR + Informatică	Informare și dezinformare prin mass-media	Revistă orală
LLR + Educație civică	Limba română – limba care ne unește	Conferință

Prin aceste exemple, sugerăm cadrelor didactice de limba română posibilități de realizare a interdisciplinarității chiar în condițiile când procesul educațional este proiectat și se realizează monodisciplinar, fiind necesară doar dorința de cooperare și de integrare tematică în strategii relevante de predare-învățare-evaluare a unor conținuturi specifice mai mult educației lingvistice propunând elevilor contexte autentice de învățare menite să asigure formarea eficientă a competențelor comunicative, așa cum recomandă *Cadrul de referință* (p. 76).

Cât privește abordarea transdisciplinară competenței de *comunicare corectă* în limba română, aceasta poate fi formată prin utilizarea celui mai puternic instrument pedagogic pe care îl deține fiecare profesor – *comunicarea didactică*, realizată însă obligatoriu într-un limbaj literar, cadrul didactic fiind conștient de faptul că atunci când predă, el realizează o *educație continuă a comunicării prin limbaj*, după cum afirmă T. Slama-Cazacu, de aceea trebuie să respecte cerințele procesului de comunicare educațională: *corectitudinea exprimării, claritatea mesajului, viteza de vorbire, vocea, poziția corpului* etc. (Cucuș 1998).

Așadar, trebuie să învățăm să predăm și *altfel*, nu doar cum o facem în mod tradițional, dat fiind că schimbarea finalităților atrage după sine și schimbarea modului de abordare a conținuturilor, iar instruirea în bază de competențe-cheie tocmai impune această necesitate de reconsiderare a

modului tradițional de predare-învățare și de reorientare a acestuia înspre inter- și transdisciplinaritate. Or, așa cum sublinia C. Noica, *o școală la care profesorul nu învață și el este o absurditate*.

În concluzie, acțiunea pedagogică de formare a vorbitorului cult de limba română reprezintă, cu adevărat, o problemă pentru Republica Moldova, iar soluționarea acesteia ține de mai mulți factori (de ordin cultural, social, politic etc.). În plan pedagogic însă, problema respectivă poate fi soluționată printr-o abordare inter- și transdisciplinară a activității de formare-evaluare a competenței de comunicare corectă în limba română, prin eforturile conjugate ale tuturor cadrelor didactice. Astfel, se poate ajunge la ceea ce recomandă cu ani în urmă marele lingvist E. Coșeriu: *toți profesorii, indiferent de materia pe care o predau, trebuie să fie și profesori de limba română*.

Referințe bibliografice

Cadrul 2017 = Cadrul de referință al curriculumului național, Chișinău, Liceum, 2017.

Ciolan 2008 = L. Ciolan, *Învățarea integrată. Fundamente pentru un curriculum transdisciplinar*, Iași, Polirom, 2008.

Codul Educației al Republicii Moldova. Publicat: 24.10.2014 în Monitorul Oficial, Nr. 319-324, art. Nr. 634. [Disponibil: <http://lex.justice.md/md/355156/>] (Accesat la 10.12.2020).

Cucoș 1998 = C. Cucuș, *Comunicarea didactică*. În: *Pedagogie*, Iași, Polirom, 1998.

Curriculum 2019 = Curriculum pentru învățământul liceal (clasele a X-a - a XII-a) la Limba și literatura română, Chișinău, Liceum, 2019.

Hadîrcă 2019 = M. Hadîrcă, *Abordarea strategică a activității de formare a vorbitorului cult de limba română*. În: *Strategii pedagogice de formare a vorbitorului cult*. Chișinău, 2019.

Hadîrcă 2020 = M. Hadîrcă, *Competența de comunicare: conceptualizare, formare, evaluare*, Chișinău, Institutul de Științe ale Educației, 2020.

Nicolescu 2010 = B. Nicolescu, *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Iași, Junimea, 2010.

Recomandation 2006 = *Recomandation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key Competences for Lifelong Learning*. In: „Official Journal of the EU”, 30.02.2006, L 394/13.

Maria BUTUC

Reconfigurarea demersului didactic în contextul învățării la distanță

B.M. – profesoară de limba și literatura română, literatura universală la Instituția Publică Liceul Teoretic „Gheorghe Asachi”, municipiul Chișinău. Absolventă a Facultății de Litere a Universității de Stat din Moldova (licență) și a Facultății de Istorie și Filosofie, specialitatea *Filosofii Contemporane* (masterat). Membră a Asociației Generale a Învățătorilor din România, filiala Republica Moldova.

Contextul social-pandemic a impus ca tehnologiile informaționale și rețeaua Internet să devină instrumente de lucru indispensabile pentru mediul educațional, având un rol formativ și social în procesul didactic. Necesitatea preocupării și integrării acestora în procesul de instruire este oferită chiar și de UNESCO, care a subliniat câteva repere conceptuale în acest sens: „Aplicarea judicioasă a RED (Resurselor Educaționale Deschise), în combinații cu metodologii pedagogice adecvate, obiecte de învățare bine proiectate și o diversitate a activităților de învățare, pot oferi o gamă largă de opțiuni pedagogice inovatoare, pentru a angaja profesorii, elevii și studenții să participe mai activ la procesele educaționale și să devină creatori de conținut” (*Recommendation 2019: 2-3*) cu caracter deschis și liber accesibil.

În această ordine de idei, trebuie menționat faptul că principala provocare a calculatorului și internetului o reprezintă crearea unui mediu propice, ergonomic adecvat, motivant și relativ nestresant pentru studiere. Prin urmare, noile tehnologii au un rol pregnant în tranziția de la mediul de învățare obișnuit, cu prezența fizică în sala de clasă, la cel desfășurat la distanță. Mai

mult decât oricând, este impusă necesitatea stringentă a asigurării unui climat de lucru bazat pe încredere, pe motivație tonică, explicit pozitivă, pe aprecierea progreselor, a unor rezultate merituose, poate chiar performanțe individuale în rezolvarea sarcinilor școlare.

Platformele digitale redefinesc rolurile profesorului și ale elevului, situându-i într-o clasă virtuală. Or, în această situație, *volens-nolens*, apar noi abordări didactice și noi strategii în demersul educațional, în sens novator și constructiv. Activitatea elevului se modifică, în special, din perspectiva implicării, întrucât profesorul se află la distanță, iar monitorizarea efortului și a motivației intră în sarcina cadrului didactic mai mult decât de obicei. Elevului, în această situație, îi trebuie inculcată ideea asumării conștiente a faptului că predarea și învățarea în mediul online îl obligă să se implice în mod responsabil în propria formare. În acest sens, și rolul profesorului suferă schimbări: acesta devine un manager al activității de învățare a elevilor, un coordonator, un moderator și, în același timp, tutorele și administratorul platformei digitale.

Predarea este un efort moral (Hansen 1998: 55), prin urmare, profesorii devin acei reprezentanți care gestionează situații de factură moralizatoare și trebuie să creeze/mențină o stare de bine, prin relaționarea cu diferiți actori (elevi, colegi, părinți). Înainte de a vorbi despre o conexiune de predare/învățare/evaluare, relația dintre profesor și elevi este una morală. Așadar, modalitățile de răspuns ale profesorilor în fața evenimentelor de la școală „trebuie să treacă prin filtrul etic” (Ghiațau 2020: 59).

În aceste condiții de învățare, cunoașterea ca atare nu mai rămâne un bagaj ideatic de cuprins, ci un edificiu de construit prin tatonare, explorare, inventare, colaborare. Deși mediul virtual depășește schemele clasice ale unei comunicări-standard, în niciun caz acesta nu poate substitui parcursul clasic de achiziție a unor instrumente culturale, de învățare umană, de socializare și interacțiune interpersonală. A învăța doar din mediul virtual, a-l fetișiza, a face din acest reper principala cale de culturalizare, dând la o parte ceea ce e necesar până acolo, e prea puțin, e simplist, chiar periculos (Cucoș 2020: 257).

Unul dintre cele mai dificile impedimente cu care s-a confruntat cadrul didactic, în asigurarea continuității demersului instructiv-educativ, a fost precara familiarizare cu instrumentarul digital. Este bine cu-

noscut faptul că nivelul abilităților digitale ale profesorilor variază, iar integrarea acestora în desfășurarea orelor a devenit un factor inhibitor.

În mod cert, este dificilă o inventariere a celor mai utile și de efect platforme, instrumente, aplicații digitale. Fiecare strategie, metodă didactică, aplicată prin intermediul TIC, trebuie neapărat adaptată cerințelor impuse de particularitățile de vârstă, accesibilitate, nivelul intelectual al clasei și reușitei acesteia, conținutului tematic, ce urmează a fi recepțat și asimilat de către elevi.

În ultima perioadă, spațiul virtual este invadat de o avalanșă de propuneri, repere ce țin de integrarea în procesul educațional a instrumentarului digital. Abundența acestora și insistarea pe acest segment poate bulversa atât profesorii, care își doresc să aibă lecții adaptate conform cerințelor actuale, cât și elevii care sunt nevoiți să se conformeze noului mod de învățare și evaluare. În acest tumult informațional, indicat ar fi ca fiecare dintre noi, cadrele didactice, să filtrăm tot acest inventar și să ne axăm pe câteva dintre instrumentele digitale, care ni se par potrivite din toate punctele de vedere consemnate *supra*.

De asemenea, trebuie de luat în calcul că tehnologia este un instrument biaspectual: pozitiv/constructiv și negativ/distruktiv. Unii specialiști în domeniu susțin și descriu efectul dramatic al impactului tehnologiei asupra copiilor. De exemplu, *Digital Dementia* („Demența digitală”) este expresia pe care Manfred Spitzer o folosește pentru a demonstra că utilizarea în exces a tehnologiei poate duce la deteriorarea anumitor abilități cognitive (Pânișoară 2017: 257). Or, în această situație, este necesară utilitatea identificării unui punct de mijloc, care să fie lipsit de exces, la fel ca orice alt lucru din viața noastră.

Așa cum am menționat anterior că demersul didactic s-a modificat și i s-au impus anumite schimbări, la nivel de instrumente de predare/învățare/evaluare, voi face referință, tangențial, la unele dintre platformele digitale pe care le-am aplicat în procesul educațional, axat pe dezvoltarea competențelor specifice educației lingvistice, prin studiul limbii române și al educației literar-artistice, prin studiul literaturii române. Toate acestea vor avea punct de reper învățarea colaborativă online, care presupune existența a trei etape, ce conduc participanții de la gândirea divergentă de grup spre convergența intelectuală (figura 1), și anume (Chirca 2020: 133):

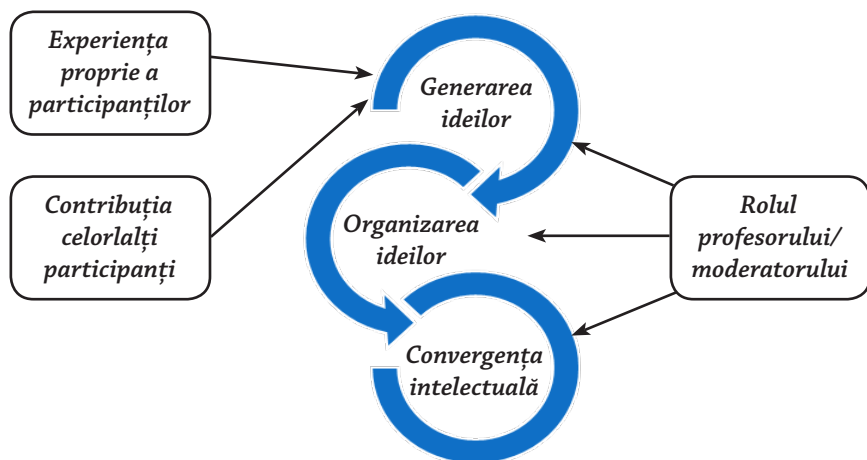

Figura 1. Modelul învățării colaborative online
(adaptare după Harasim, 2012 și Gruhn, 2017)

Pentru interacționarea sincronă, atât la Evocare, cât și la Reflecție (de sigur că poate fi aplicat și adaptat la orice parte a lecției), moment în care participanții sunt încurajați să își exprime propriile idei și care se finalizează cu generarea unui set de opinii divergente cu privire la tema în discuție, putem integra platforma *Dotstorming*. Prin intermediul acestui instrument online, se poate crea instant un poster virtual, care să cuprindă punctul de vedere al elevilor, cu referire la o situație propusă de către dascăl. Este o platformă ușor de utilizat, care nu impune vaste competențe digitale. Avantajul acesteia rezultă în diversitatea posibilităților propuse pentru utilizatori: de la plasarea unui text până la inserarea legăturilor web (video/muzică), imagini. Organizarea ideilor elevilor, în cadrane dispersate și semnate de fiecare în parte, aranjate pe o singură pagină, facilitează discuțiile cu privire la subiectul abordat. De asemenea, există avantajul că toți elevii sunt ușor de supravegheat în realizarea sarcinii propuse, iar ei își pot confrunta ideile cu ale celorlalți colegi, întrucât sunt vizibile pentru toată clasa virtuală.

De exemplu, la predarea nuvelei *Alexandru Lăpușneanu* de C. Negruzzi, în clasa a X-a, profesorul le prezintă o situație de opțiune morală, iar fiecare elev trebuie să susțină un punct de vedere argumentat cu referință la atitudinea protagonistului față de boieri și de alte personaje ale textului. Așadar, platforma *Dotstorming* le oferă posibilitatea

tuturor elevilor să își exprime poziția, invocând argumente bazate pe conținutul nuvelei. După expirarea timpului destinat realizării sarcinii, dascălul numește un elev care să citească argumentarea lui, iar de aici generează o conversație euristică, frontală. Această metodă poate fi integrată atunci când elevii sunt 100% la distanță, dar și în situația în care vorbim de învățarea hibridă, când o parte dintre ei nu sunt fizic în clasă, dar conectați sincron la oră. Alternative, în acest sens, și asemănătoare acestei platforme (nerecomandabil de a fi utilizată frecvent aceeași platformă, întrucât devine plictisitoare) la nivel de funcționalitate și disponibilitate sunt: *Padlet, Lino, Wakelet, Scrumblr, Pinside* ș.a.

Luând în calcul faptul că profesorul este pus în situația de a interacționa cu persoane care se plasează în generația nativilor digital, ce au abilități de utilizare a noilor tehnologii, acesta urmează să facă față avalanșei tehnologice (care uneori devine intimidantă) și să ofere sarcini cu un plus de interactivitate în timpul predării, atât la clasă, cât și în spațiul online. Elevul de astăzi nu mai este mulțumit doar cu asimilarea pasivă a informației, pe care o poate avea la îndemână, dar are nevoie de un nivel foarte înalt de interactivitate și integrare în procesul educațional. Însă faptul că discipolul este născut în era digitală, iar tehnologiile nu ar fi un impediment în studierea online, nu garantează că el ar putea să învețe cu ajutorul tehnologiei. În spațiul virtual, care, de altfel, poate deveni destul de periculos, elevul poate fi ușor distras și tentat să acceseze alte opțiuni puse la dispoziție de internet. Așadar, adaptarea conținuturilor curriculare implică și un element *sine qua non* al lecției – interactivitatea monitorizată eficient.

O platformă în acest sens este *Wordwall*, care poate fi utilizată în crearea activităților interactive atât on-line, cât și cu posibilitatea de a fi imprimate. Disponibilitatea editării și comutării activității elaborate deja de la un șablon la altul oferă un mare avantaj. Printre alte puncte forte ale platformei, se enumeră: posibilitatea cronometrării sarcinilor, generarea instant a unui tabel cu rezultatele elevilor și indicarea corectitudinii/incorectitudinii acestora, încorporarea activității în cadrul unui site web ș.a.

Având în vedere că unul dintre domeniile educaționale ale disciplinei Limba și literatura română este educația lingvistică (domeniul de formare și dezvoltare a competențelor de comunicare cultă, prin

cunoașterea sistemelor limbii: fonetic, lexical, gramatical), (*Curriculum, V-IX: 6*), dar și faptul că limba este instrumentul esențial al culturii unui popor, iar școala este cea care trebuie să acorde o atenție sporită acestui aspect, una dintre activitățile pe care le-am realizat, prin intermediul platformei Wordwall, a fost un test formativ, de tip grilă, în care elevii și-au demonstrat nivelul cunoașterii limbii. Rezultatele lor au fost urmărite sincron, iar reușita/nereușita realizării testului a fost organizată într-un tabel. Cronometrarea fiecărei întrebări a făcut posibilă obținerea unui rezultat cât mai obiectiv.

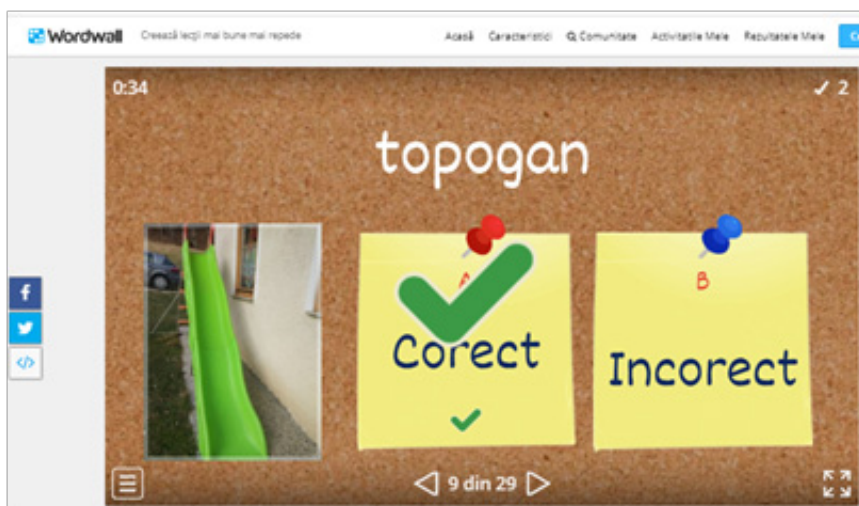

Figura 2. Sarcină de lucru în WORDWALL

Tot la categoria activităților sincrone și instantanee se încadrează și platforma *classroomscreen*. Aceasta are drept obiectiv organizarea interactivă a activităților cu elevii, cronometrarea timpului destinat pentru realizarea sarcinilor, disponibilitatea unei table digitale ș.a. Un element interesant pentru elevi este, de exemplu, funcția de alegere aleatorie a persoanelor ce urmează să răspundă.

Pe interfața platformei, se pot anexa materialele necesare desfășurării orei, pregătite în prealabil (imagini, texte, legături web), astfel încât să fie totul bine organizat și structurat.

Probabil că una dintre cele mai complicate activități în cadrul instruirii la distanță este lecția de evaluare sumativă, mai ales atunci când

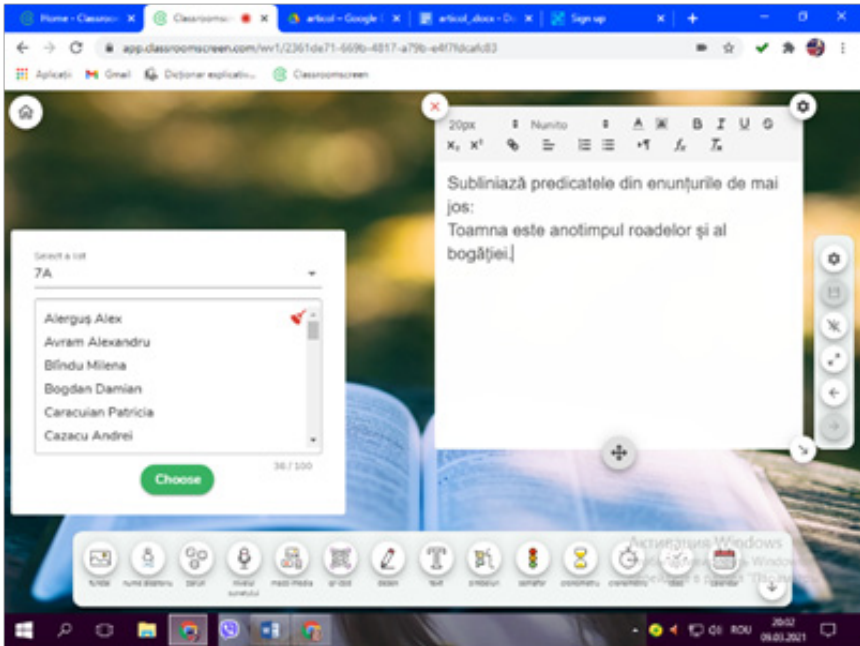

Figura 3. Activitate pe platforma Classroomscreen

vorbim despre segmentul ce vizează aspectul literar-artistic, regăsit în competența specifică 3 (lectura și interpretarea textelor literare și de graniță, demonstrând gândire critică și atașament față de valorile naționale și general-umane), conform curriculumului disciplinar (*Curriculum, X-XII*: 98), care nu se poate rezuma la teste de tip grilă. În această ordine de idei, profesorul este nevoit să găsească cele mai eficiente metode de evaluare. A evalua doar prin prisma testelor grilă este insuficient, precar și superficial. De aceea, oportună ar fi integrarea platformelor care să ne ofere posibilitatea unui răspuns desfășurat, argumentat și exemplificat. În acest sens, ne pot servi instrumentele ce au opțiunea de a adăuga un răspuns dezvoltat, iar profesorul îl verifică manual: *Google Formular, Quizziz, Socrative, Asq.ro* etc. În același timp, nu trebuie să ne eschivăm de la cea mai simplă, primară opțiune și, în același timp, mai aproape de autenticitatea lecțiilor clasice, realizarea evaluării prin îndeplinirea cerințelor cu ajutorul pixului și a foii, iar, ulterior, transmiterea rezolvării, prin fotografiere, în clasa virtuală.

În urma celor enunțate *supra*, conchidem că platformele de lucru on-line integrează o gamă extinsă de facilități ce pot susține derularea unor varia-

te activități didactice. Cu toate acestea, deși pot fi instrumente auxiliare și intermediare ale procesului de instruire, este bine-venit de a găsi un echilibru și de a le adapta clasei și conținutului tematic, astfel încât să fie evitat excesul irațional, întrucât pot diminua calitatea demersului didactic: *Non multa, sed multum!*

Foarte importantă este conștientizarea că a integra inadecvat și nemotivat cât mai multe instrumente web, în cadrul procesului instructiv-educativ, nu înseamnă a atinge calitativ obiectivele lecției. Doar în cazul raționalizării, echilibrării și adaptării pertinente a acestora putem să vorbim despre eficientizare și finalități educaționale.

Referințe bibliografice

Chirca 2002 = Chirca R., *Modele explicative ale învățării cu ajutorul tehnologiilor informaționale și de comunicare*, în vol. *Educația digitală*, coord. C. Ceobanu, C. Cucos ș.a., Iași, Polirom, 2020.

Cucos 2020 = Cucos C., *Generarea conținuturilor școlare/suporturilor de învățare de tip elearning. Caracteristici și criterii de calitate*, în vol. *Educația digitală*, coord. C. Ceobanu, C. Cucos ș.a., Iași, Polirom, 2020.

Curriculum V-IX = Curriculum Național. Limba și literatura română, clasele V-IX, Chișinău, Lyceum, 2020.

Curriculum X-XII = Curriculum Național. Limba și literatura română, clasele X-XII, Chișinău, Lyceum, 2020.

Ghiațau R., *etică și tehnologie în context educațional*, în vol. *Educația digitală*, coord. C. Ceobanu, C. Cucos ș.a., Iași, Polirom, 2020.

Hansen 1998 = D. T. Hansen, *The moral is in the practice*, în „Teaching and Teacher Education”, 14(6), 643.

Pânișoară 2017 = I. O. Pânișoară, *Ghidul profesorului*, Iași, Polirom, 2017.

Recommendation 2019 = UNESCO (2019, 8 octombrie) Draft Recommendation on Open Educational Resources. UNESCO. General Conference, 40th, 2019 [1197]. [Disponibil <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370936>].

Viorica OLEINIC

Recanonizarea lui Creangă

V.O. – profesoară de limba și literatura română, IPÎ „Excelsis”, grad didactic superior. Absolventă a Facultății de Litere, USM, a Facultății de Business și Administrarea Afacerilor, ASEM; masterat în psihologia socială și corecțională, IȘE. Autoare și prezentatoare a 62 de lecții în cadrul proiectului „Educație online”. Participantă la mai multe simpozioane și conferințe naționale și internaționale. Autoare a ghidurilor *Evaluări sumative pentru clasa a IX-a*, (2017), *Teste preparatorii pentru examenul de absolvire a gimnaziului* (2016), *Teste preparatorii pentru examenul de bacalaureat* (2015) etc. și a unor articole de specialitate în publicații periodice.

Discuția despre canonul literar este destul de veche, iar lista exegeților care dezbat canonul este impunătoare. Tabloul multiaspectual al studiilor se datorează complexității noțiunii și caracterului labil al acesteia. Considerat drept „punctul culminant al ierarhiei literare dintr-o epocă istorică dată, dar și ca o anume dominantă expresivă, dominată de context, dar și de evoluția intrinsecă a literaturii” (Boldea 2002: 32), canonul nu este, totuși, imuabil, se supune schimbării, revizuirii și metamorfozelor (*Ibidem*: 33). În acest context al preocupărilor pentru canon, devine firească identificarea unor criterii care ar contura o arie integratoare, tipologică și valorică a acestuia. În *Canonul occidental*, Harold Bloom ilustrează apologia canonului anume în funcție de criterii, printre care subliniază caracterul reprezentativ al operei pentru specificul național sau pentru o anumită epocă, importanța operei pentru un anumit gen literar, dar și straniețea, remarcând că „dacă unele opere au darul de a te face să te simți străin la tine acasă, altele ne fac să ne simțim acasă chiar dacă suntem afară, departe, printre străini” (Bloom 2018: 15).

În această ordine de idei, cercetătorul Virgil Diaconu constată că „în timp, canonul literar se pare că a dezvoltat trei sensuri: 1) sensul de *concept* sau *canon estetic creator/constitu-*

tiv de opere literare, 2) sensul de *listă* sau *canon de opere literare fundamentale, estetice* sau de *scriitori de valoare* și, în fine, 3) sensul de *criteriu estetic evaluator* sau *canon critic evaluator de opere literare*” (Diaconu 2013). Dintre cele trei sensuri, cercetătorul dă prioritate celui de canon literar creator, în pofida situației că se operează, mai des, cu sensul de listă, menționând că se uită „atât faptul că operele care alcătuiesc lista canonică au fost create tocmai în temeiul canonului estetic creator, cât și faptul că selectarea operelor în lista canonică (din mulțimea de opere existente) s-a făcut prin canonul critic evaluator. Definită din perspectiva sensului întâi, opera literară este aplicația în limbaj a canonului, este configurarea stilistică, estetică a limbajului, așadar a termenilor semiotici din care se compune limbajul: expresia, ideea și referentul. În acest înțeles, opera literară este operă canonică” (*Ibidem*).

Ion Creangă, prin creația sa, face parte din lista scriitorilor canonici, întrunind toată semantica acestei noțiuni: sensul de canon „literar creator”, cel de „critic evaluator” și cel de „listă de opere literare fundamentale sau listă a scriitorilor de valoare”. Or, așa cum în polisemie sensurile ulterioare derivă din cel primar, tot așa, criteriile „canonizatoare” pentru marele povestitor derivă din cel estetic, creator de operă literară. Creangă este canonic, întâi de toate, prin limbajul artistic pe care îl creează, care conferă și confirmă valoarea operei sale.

Vorbind despre canonul școlar, Alina Pamfil definește „întâlnirea cu canonicii drept un moment al întâlnirii cu modelele” (Pamfil 2015: 7). Riscând un truism, trebuie să afirm că pentru noi, toți cei care profesăm în și întru cuvânt, Creangă, prin limbajul irepetabil și insolit, asemenea „șiragului de piatră rară”, este un model. Cu toate acestea, la un simplu, dar sincer exercițiu de empatie cu elevul, suntem nevoiți să recunoaștem că această piatră rară devine, tot mai frecvent, piatră de moară, iar Creangă, tocmai din cauza limbajului (ezit între *datorită* și *din cauză că...*) devine din ce în ce mai greu de înțeles de către elevi.

Această neconcordanță dintre idealul educațional și realitate se datorează mutației de conținut și de formă a epocii. Mulți dintre noi, profesorii de limbă și literatură română de astăzi, trecuți de pragul maturității, descindem din mediul rustic, unde numeroase vocabule crengiene erau (încă) la ele acasă. Nu ne este străină îndeletnicirea țesutului, am ținut în mâini aievea un fus, am cernut cenușa cu ciurul,

am apucat să vedem vreun pârleaz, am confecționat vreun buhai, am smântânit ulcioare și multe altele. Comparând experiența noastră cu realitatea de azi, constatăm că discrepanța dintre noi și discipolii noștri, mai ales cei născuți și crescuți în mediul urban, devine din ce în ce mai mare, mai amenințătoare și aptă să ne zădărnicească așteptările nobile pe care le avem de la elev în raport cu opera crengiană. De aceea, tot mai frecvent constatăm că Ion Creangă nu mai poate fi citit decât cu dicționarul. Adevărul mi se confirmă și printr-o încercare de acum doi ani de a citi cu elevii dintr-a opta, în plină iarnă, sub auspiciile încă reverberânde ale sărbătorilor tradiționale, fragmentul din *Amintiri...* care evocă umblatul cu uratul. Lectura acestui fragment nu foarte mare, savuros prin coloritul său verbal, s-a realizat prin comentarii și explicații necesare, pe parcursul unei lecții întregi (și trebuie să menționez că o lecție nu a fost suficientă!), fără de care exercițiul lecturii ar fi rămas un act gratuit. Asemenea situațiilor de basm, când „doar un moș bătrân își mai amintea...”, doar câte unul dintre elevi putea să afirme că a văzut în viața lui vreun buhai sau vreun vătrar cu belciug, ca să nu mai zic de „cârceie de tânjală” sau de zornăitoare din „beșică de porc”.

De aici, întrebarea „Cum îl predăm pe Creangă?”, anulând retorismul, își revendică imperativ soluțiile. Optând categoric pentru predarea lui Creangă, consider că sunt necesare reînnoirea instrumentelor și reconsiderarea discursului didactic. Ca răspuns al ezitărilor de a-l mai include în proiectarea de lungă durată, optez pentru „reanonizarea” scriitorului. Astfel, prezentul articol se vrea a fi o sumă a reflecțiilor mele despre modalitatea de a-l citi sau reciti pe Creangă, despre posibile modele de lectură și receptare, pe care ni le sugerează sau pe care ni le revendică ancorarea *hic et nunc* a actului de predare.

O viață, o operă

„Textul artistic trebuie studiat și prin raportare la biografia scriitorului” este unul dintre principiile pe care mi le-am însușit încă din facultate. Voi remarca, totuși, că nu-l respect întotdeauna (nu din motiv de neglijență didactică), ci pentru că nu de fiecare dată mi se pare absolut relevant pentru receptarea textului. Or, în cazul lui Creangă, a raporta opera la biografie mi se pare a fi piatra din capul unghiului: Creangă,

„boțul de humă”, născut de Mărțișor, în Humulești, Creangă – institutor, autor al primului abecedar modern românesc, Creangă – exponentul unei înălțătoare prietenii, Creangă – aproape „popă”, mucalitul, gurmandul și veșnicul copil... Creangă – bărbatul în floarea vârstei, care luptă cu boala, care are accese chiar în fața elevilor... Creangă – scriitorul care își lasă romanul neterminat, neajungând a fi, la propriu, „bunic”, așa cum îl recomandă arhicunoscuta perifrază.

A cunoaște biografia lui Creangă nu este o necesitate impusă doar de lectura *Amintirilor...*, ci și o deschidere valoroasă spre umorul spumos, direct, pe alocuri, macabru și mai puțin elegant. Umorul lui Creangă este (și aceasta încerc să le transmit elevilor) ca haina de șiac, grosolană, a scriitorului, prin care-i oripila pe unii junimiști, mai rafinați și mai fini. Dar așa cum Creangă rămâne un autentic, la fel de autentic este și umorul său, alimentat din oralitate. Consider necesar faptul de a-i iniția pe elevi în unele intrigi pe care le-a avut Creangă cu socrul său, cu clerul, în general, a le spune că „răspopirea” a dus după sine și destituirea din învățământ și că cea din urmă a durut. A-i lua lui Creangă pasiunea, pe o perioadă de doi ani, a însemnat a-i lua totul. Le vom vorbi despre o mucalită răzbunare prin a împușca ciori de pe turla bisericii Golia, prin a iniția o afacere cu tutun, afirmând că dacă „preoții îl afumă pe Dumnezeu cu fum de tămâie, eu îl afum cu cel de tutun”. Abia apoi elevii vor privi altfel la gestul lui Dănilă de a râde de draci, de a se „lua la trântă” cu Scaraoțchi, la coborârea pe pământ a lui Dumnezeu, transformat într-un bătrân cu simțul umorului, dar, mai ales, la îndrăzneala lui Ivan Turbincă de a-și bate joc de moarte. De fapt, este gestul bărbatului aflat în floarea vârstei care știe că este bolnav și care găsește puterea de a râde morții în față. Elevii vor empatiza cu starea de a evoca narativ copilăria, „veselă și nevinovată”, fiind chinuit de intermitente crize de epilepsie. Chiar dacă aceste inițieri în biografia lui Creangă vor lua forma unor alocuțiuni ale profesorului emoționat, le consider valoroase. Ele pot deveni emoționante și revelatorii!

Sarcină posibilă (clasele a V-a - a VII-a): citește biografia lui Ion Creangă, selectează informația despre locul de trai, studii, activitate didactică și literară. Structurează informația selectată într-un organizator grafic sugestiv și anexează lucrarea la Portofoliu.

Creangă veșnic verde

Recurg la titlul unei antologii de memorii și creații dedicate lui Ion Creangă, pentru a exprima ideea de a-l preda pe scriitor pe parcursul întregii perioade de școlaritate. E necesară o constantă revenire în acest univers, coborând, an de an, în profunzimea miezoasă a operei. Totodată, e necesară și o viziune de perspectivă, care ar conjuga imperativele curriculare, exprimate prin competențe specifice și unități de conținut, cu dezideratul nostru pedagogic, alimentat de valoarea canonicului scriitor. Consider că școala primară poate opta pentru unele fragmente din *Amintiri...*, inițiindu-i pe elevi în universul crengian, după care ar urma, așa cum se obișnuiește la noi, dar și peste Prut, abordarea conținuturilor de vocabular (în speță, fiind vorba de regionalisme) prin intermediul altui fragment din roman. În viziunea mea, este salutară opțiunea manualului de clasa a VI-a pentru povestea cultă *Fata babei și fata moșneagului*, cunoscută elevilor din fragedă copilărie, dar, mai degrabă, în varianta povestită decât citită. Aș opta, în continuare, pentru *Povestea lui Ivan Turbincă* și *Povestea lui Dănilă Prepeleac*, texte ce pot fi abordate cu varii finalități, în funcție de unitățile de conținut: redactarea rezumatului, moduri de expunere, identificarea motivelor literare, eseul de caracterizare a personajului, oralitatea stilului, expresiile frazeologice, proverbele și zicătorile etc. Vom reveni, obligatoriu, spre Creangă „veșnic verde”, în clasele de liceu, pentru un studiu matur al *Poveștii lui Harap-Alb* și pentru elucidarea trăsăturilor realiste ale *Amintirilor din copilărie*. Îmi amintesc de uimirea citită pe fețele elevilor mei în momentul revelator al semnificației numelui Harap-Alb sau în momentul îndemnului de a-l reconsidera pe Dănilă, abordându-i portretul moral și din perspectivă onomastică: nu de puține ori, prin gospodăriile țăranilor, se întâmpla ca un prepeleac să și înverzească. Or, și Dănilă Prepeleac, dintr-un „ciot uscat” precum este, prinzând la minte, înverzește, devenind un „anapoda frumos”, precum afirmă George Munteanu.

Sarcină posibilă (clasele a VIII-a - a IX-a): Scrie un eseu de caracterizare a personajului, cu titlul „Dănilă Prepeleac – un anapoda frumos”, în care vei menționa, obligatoriu, evoluția personajului și conotația simbolică a poreclei Prepeleac.

O imagine face mai mult decât o sută de cuvinte

Indiferent de conținutul curricular pe care am ales să-l predăm, apelând la textul crengian, se impune, prioritar, una și aceeași condiție: literația calitativă, rezultată inclusiv din înțelegerea vocabularului, din receptarea limbajului neaoș, regional, particular. Situația poate fi ilustrată printr-o secvență din fragmentul *La cireșe*, pe care urmează să-l studieze elevii din clasa a V-a: „Cu asta se hrănesc mai mult humuleștenii, răzeși fără pământuri, și cu negustoria din picioare: vite, cai, porci, oi, brânză, lână, oloi, sare și făină de păpușoi; sumane mari, genunchere și sârdace; ițari, bernevici, cămeșoaie, lăicere și scorțuri înflorite; ștergare din borangic alese, și alte lucruri, ce le duceau luna în târg de vânzare sau joia pe la mănăstirile de maici, cărora le vine cam peste mână târgul”. Observațiile empirice induc spre constatarea că explicarea vocabularului prin imagini este cea mai eficientă. Fie că e vorba de PPT, de carte digitală sau de filmuleț, explicarea vocabularului regional sau arhaic prin imagini, *îi determină pe elevi să perceapă concret și autentic scenele și decorul unui spațiu rustic patriarhal*. Le vom demonstra, spre exemplu, cum arată ițarii sau bernevecii, sumanul și cămeșoaia, cum era construită o piuă, le vom explica cum se spăla, la piuă, lâna de oi, le vom aminti și de expresia „a bate apa în piuă”, sugerându-le că ar putea găsi și prin bucătăria de acasă o piuă, dar, de data aceasta, un vas în care mama mărunțește, până la pulbere, unele ingrediente. O privire asupra fragmentului citat ne face să constatăm nu doar necesitatea explicației cuvintelor, dar și a unităților frazeologice, cum ar fi „a-i veni peste mână”. Această abordare, a cărei eficiență este validată de practică, poate lua o formă mult mai complexă, prin comentariul socio-cultural.

Comentariul socio-cultural, ca instrument de abordare a textului literar, „presupune explicarea și discutarea realităților ce țin de altă epocă și cultură decât cea a cititorului – de fapt, i se pretează majoritatea textelor studiate astăzi în școală, pentru că cea mai mare parte a literaturii noastre a fost scrisă înainte de realitatea noastră imediată” (Cartaleanu 2011: 47). A studia textul, în această cheie, presupune a-l antrena pe elev în exercițiul de a transcende în altă epocă decât cea în care trăiește el, pornind de la explicarea regionalismelor și a arhaismelor sau a istorismelor, continuând cu elucidarea unor aspecte ce țin de realitatea

nemijlocită și de cultura acestei epoci. Înclin să cred că este una dintre cele mai relevante modalități de a studia cu elevii un text de epocă. Am apelat la comentariul socio-cultural, predând romanul *Patul lui Procust* de Camil Petrescu, *Baltagul* de Mihail Sadoveanu, schița *Vizită* de Ion Luca Caragiale. În această ordine de idei, voi evoca și experiența de a le propune discipolilor mei să descopere povestea *Fata babei și fata moșneagului* dintr-o perspectivă inedită.

Pasul inițial în constituie lectura textului, ca premisă pentru operarea ulterioară cu fragmente, cuvinte, expresii, iar comentariului socio-cultural se pretează, mai ales, prima parte a poveștii, unde sunt expuse relațiile de familie și situația ingrată a fetei moșneagului. Apoi se reia lectura textului, segmentat, cu pauze pentru a formula întrebări și a oferi răspunsuri. E nevoie de un suport vizual/grafic, pentru a le oferi elevilor imagini sau chiar secvențe de film documentar. Spre exemplu, „gura babei umbla cum umblă melița” este secvența care necesită prezentarea unei imagini cu o meliță, dar și explicarea destinației acestei instalații. Astfel, elevul va descoperi faptul că se melițează cânepa putrezită și uscată, că, prin mișcarea de închidere și deschidere, se face mult zgomot (de aici și expresia). Internetul ne oferă generos și secvențe filmate, pe care le putem utiliza pentru o demonstrație mai eficientă, dar și mai spectaculoasă. Totodată, descoperirea meliței ca instalație de curățat cânepa de coajă implică necesitatea de a descoperi și alte unități de vocabular: „a melița”, „puzderie” (și e cazul să amintim de sensul figurat al cuvântului, destul de cunoscut elevilor), „ragilă”, „câlți”, „feștilă” (care ne va duce, atât de interesant spre replica „Da’ cum nu!? că nu mi-oi feșteli eu mânuțele tătuței și a mămuței!”). Ulterior, vom ajunge să „redescoperim”, împreună cu elevii, cuvântul „fus” (înțeles de ei mai mult arbitrar, chiar dacă au crescut cu *Frumoasa din pădurea adormită*), dar și „caier”, „furcă”. Mai mult decât atât, inițierea elevilor în procesul de prelucrare a cânepii poate continua prin a le propune (poate chiar drept temă de acasă, reperată și pe un chestionar) să vizioneze filmul documentar *Drumul cânepii*.

Fiind destul de cronofag și necesitând minimum două ore, procesul este valoros, pentru că trece dincolo de simpla explicare a cuvintelor, iar elevul ajunge să înțeleagă realitatea operei dintr-o perspectivă interioară, corelând sensul literal cu realitatea lumii pe care o evocă textul.

Sarcină posibilă (clasa a VI-a): scrie o narațiune de o pagină, de la persoana I-a, în care vei prezenta o zi de muncă din viața fetei moșneagului. Îmbogățește-ți narațiunea cu dialoguri și descrieri succinte, utilizând cuvintele: „tăbuiet”, „găteje”, „ciur”, „a melița”, „câlți”, „horopsită” etc.

Acta, non verba

Dictonul latin este expresia opiniei mele despre necesitatea de a des-cinde din sala de clasă spre muzeul etnografic din localitate. Muzeul, prin faptul că presupune contactul direct cu istoria, poate deveni un autentic topos didactic. Ciurul, furca, fusul, caietul de lână, caietul de cânepă, feștila, câlții (și elevii vor descoperi că le-au mai văzut, chiar acasă la ei, în plin secol 21, utilizați pentru asamblarea robinetelor, a țevilor etc.) și multe alte exponate îi vor determina pe elevi să perceapă lumea poveștii ca pe o lume reală, doar că din alt segment temporal. Tot mai des mă gândesc la necesitatea organizării unui minimuzeu în școală sau în sala de limba și literatura română. Satele noastre ne mai pot oferi (încă) posibile exponate, care devin tot mai valoroase, odată cu trecerea timpului.

Creația lui Ion Creangă – premisă pentru transdisciplinaritate

În procesul unei constante globalizări, când dezideratele învățământului autohton se sincronizează cu cele europene, când, datorită platformelor Erasmus sau eTwinning, granițele fizice dintre școli sunt depășite, iar contextul de învățare poate deveni internațional, e cazul să reevaluăm și să reconsiderăm specificul național ca premisă nu doar pentru formarea competenței identitare. Educarea elevilor în spiritul cunoașterii a tot ceea ce înseamnă particular și divers, în contextul sloganului „unitate prin diversitate”, poate furniza idei de proiecte inter-și transdisciplinare. Rămâne o idee fezabilă un posibil tur virtual prin muzeele etnografice, organizate, tot virtual, de către elevi, în cadrul unui proiect internațional, ce are drept punct de pornire opera vreunui clasic autohton. În această ordine de idei, creația lui Ion Creangă este un generos material pentru proiect.

Totodată, suntem martorii unui interes revigorat pentru haina tradițională românească, pentru lucrurile confecționate manual, pentru gastronomia noastră tradițională. Cine știe, poate vreo lecție ținută cu har va trezi interesul unei fete sau al unui băiat pentru a experimenta țesutul, confecționarea opincilor, coacerea plăcintelor poale-n brâu? Cred ferm că o pledoarie sinceră pentru redescoperirea ethosului popular poate motiva și poate deveni imboldul juvenil al unei idei de afaceri, mai ales că Republica Moldova, conform părerii unanime a experților, este terenul propice pentru dezvoltarea agroturismului. Revenind la termenii curriculari, putem, deci, afirma că studiul operei crengiene poate forma inclusiv competența antreprenorială, prin intermediul proiectelor ce ies din perimetrul orei de limba și literatura română și se realizează în cadrul educației antreprenoriale, al educației pentru societate sau al proiectelor eTwinning.

Idee de proiect (clasa a XI-a):

Timp de realizare: 2 săptămâni

Produs: carte digitală

Sarcină: citește povestirea *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă. Selectează toate cuvintele care se referă la cultura materială a țăranilor moldoveni din sec. al XIX-lea. Organizează, pentru vizitatorii unui posibil Muzeu al Satului, o broșură în care vei insera cuvintele selectate și vei oferi imagini pentru ilustrarea lor. Selectează și descrie, pentru vizitatorii muzeului, un posibil atelier de lucru manual (prelucrarea lânii, a cânepei, a laptelui; tors, țesut etc.) la care ar putea să participe.

Recanonizare

Itinerarul didactic pe care l-am prezentat în acest articol este, așa cum anunțam anterior, o sumă a experienței proprii și a ideilor pe care mi le-a furnizat această experiență. Soluțiile pe care încerc să le găsesc în încercarea de a redimensiona actul de predare sunt confirmate și de articolele incluse în Cartea Simpozionului de Limba și Literatura Română, semnate pe alți colegi de breaslă, membri ai Asociației Profesorilor de Limba și Literatura Română din România (ANPRO).

Tematica Simpozionului din anul 2015 a fost anume „Receptarea scriitorilor canonici”. În discursul său din cadrul acestui eveniment, criticul Mircea Martin menționa: „Pentru că rămân la părerea că totuși cano-nul școlar, adresându-se unor persoane în formare, trebuie să păstreze un caracter exemplar, trebuie să propună modele, modele de toate fe-lurile și, în primul rând, modele de viață” (Martin 2015: 5). Și modele de limbaj, aș mai adăuga, or mai multe dintre lucrările Simpozionului au fost dedicate predării canonicului Ion Creangă.

Consider că Planul-cadru pentru limba și literatura română ne ofe-ră spațiu pentru literatura contemporană, mai aproape de percepția elevului de azi, dar, categoric, ne lasă loc și timp pentru canon, pen-tru Creangă. În acest sens, este oportun un dialog cu elevii, în care necesitățile și doleanțele lor s-ar armoniza cu feblețea noastră pentru „limbajul intraductibil” al scriitorului. O lecție în care predăm un text vechi poate fi modernă. De aceea, este necesar a regândi predarea lui Creangă. Și dacă îndoielile sunt firești, iar discuțiile despre o posibilă renunțare la acest fel de texte sunt de înțeles, recanonizarea scriitorului este o datorie didactică de onoare.

Referințe bibliografice

Bloom 2018 = H. Bloom, *Canonul occidental*, București, Art, 2018.

Boldea 2002 = I. Boldea, *Canonul în literatura română*. În: „Studia Universitatis Petru Maior”, nr. 1, 2002, p. 32-37. [Disponibil: <https://cutt.ly/zcnVj6R>]

Cartaleanu 2011 = E. Cartaleanu, *O abordare școlară a schiței „Vizită” de I.L. Caragiale: comentariul socio-cultural*. În: „Didactica Pro”, nr. 5-6, 2011.

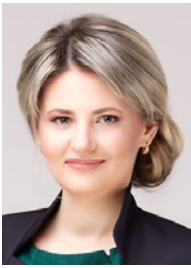
Diaconu 2013 = V. Diaconu, *Canonul literar*. În: „Ramuri”, nr.8, 2013. [Disponibil: <https://cutt.ly/kcnVprf>]

Martin 2015 = M. Martin, *Receptarea autorilor canonici. Responsabilități și abordări specifice*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2015.

Pamfil 2015 = A. Pamfil, *Receptarea autorilor canonici. Responsabilități și abordări specifice*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2015.

Elena VOROTNEAC

Imaginea femeii și sentimentul iubirii în romanul *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* de Camil Petrescu: repere de interpretare

E.V. – profesoară de limba și literatura română, LT „Vasile Alecsandri”, mun. Chișinău, grad didactic I; consilier pe comunicare, Consiliul municipal Chișinău al FSES; corespondent la săptămânalul de informații, opinie și cultură pedagogică „Făclia”. Coordonatorul rubricii *Educațional pentru părinți* în cadrul proiectului social <https://omactiv.md/ro/om-kids>. Autor și realizator de lecții la disciplina limba și literatura română (treapta liceală) pentru biblioteca digitală educatieonline.md. Fondator al Asociației Obștești „ATU”.

În literatura secolului al XX-lea, la nivel european se impun atenției câțiva scriitori. Fiind unul dintre aceștia, Marcel Proust face „o adevărată revoluție literară [...], dedându-se fără rezerve meditației și visării independente de public” (Zarifopol 1997: 352). Această nouă abordare îl impresionează pe Camil Petrescu, determinându-i stilul inovativ pentru literatura română. Anume acest fenomen încerc să îl explic elevilor din clasele liceale, care urmăresc cum literatura română tinde, în perioada interbelică, spre o modernizare esențială. De fapt, în *Noua structură și opera lui Marcel Proust*, C. Petrescu promovează un model diferit de roman în raport cu structura celui proustian, după cu afirmă mai mulți critici literari. Aici însă ținem să subliniem faptul că, deși Petrescu era impresionat de noua abordare, nu se considera pe sine proustian. Iată de ce, împreună cu elevii încercăm să identificăm argumente plauzibile în ceea ce privește originalitatea sau proustianismul lui C. Petrescu în baza unei analize, sub aspectul motivelor, temelor și tehnicilor narrative, a ro-

manului *Ultima noapte de dragoste întâia noapte de război*, făcând referire și la *În căutarea timpului pierdut*. Motivul femeii și motivul dragostei abordate în ambele romane trădează aceste similitudini, pe care elevii le analizează minuțios. La unele aspecte ne vom referi în acest articol.

Femeia camilpetresciană sub semnul misterului

Elevul din casa a XII-a cunoaște că femeia este dintotdeauna motiv de inspirație pentru marii creatori. Spre deosebire de scriitorii ca Petrarca, Dante, care au plasat imaginea femeii pe cele mai înalte culmi, M. Proust și C. Petrescu, asemenea romanticilor, descriu frumusețea fizică a femeii, demonstrând însă reticențe referitoare la valorile spirituale („Nu știam că-i tot aceea/ Să te razimi de o umbră/ Sau de crezi ce-a zis femeia” – *Pe aceeași ulicioară*, M. Eminescu).

În baza lecturii și fișelor cu descrieri ale unor aspecte similare, apelez la metoda Diagrama Venn pentru reprezentarea vizuală și verificarea validității interferențelor dintre aceste două romane. Metoda permite realizarea mai multor cercuri care scot în evidență un șir de aspecte, cum ar fi: viziunea eului narator despre valorile unei femei, descrierea fizică a iubitei, conceptul acesteia despre iubire, relația iubitei cu personajul-narator etc. Astfel, reprezentarea grafică îl ajută pe elev să înțeleagă influența romanului francez asupra noului roman românesc. De asemenea, metoda îl ajută pe licean să-și formeze o amplă viziune despre abordarea, în roman, a motivului femeii în stil modernist. În continuare, vom detalia câteva aspecte.

„Mă gândesc în ce mocirlă te poate băga o femeie”, exclamă dezamăgit Ștefan Gheorghidiu, eroul din romanul camilpetrescian, care încearcă s-o ridice pe Ela la înălțimea concepțiilor sale filozofice, precum eroul eminescian Dionis o înalță spiritual pe iubita sa Maria. În fond, femeia din romanul *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* apare ca o Galatea – o nereidă mitologică, zămislită de vocația lui Pygmalion. Cititorul avizat va remarca faptul că în romanul modernist femeia, practic, nu este o aparență pământească, pentru că eul narator nu separă comportamentul de sentiment. Ea apare drept o proiecție a imaginației bogate a naratorului.

Proust redă imaginea femeii prin intermediul unor analize psihologice minuțioase, explicându-și astfel atitudinile: „Când vorbim despre «drăgălășenia» unei femei, nu facem poate altceva decât să proiectăm în afara noastră plăcerea pe care o simțim la vederea ei” (Proust 1974: 96).

C. Petrescu prezintă femeia schematic, încât ai impresia că, efectiv, naratorul privește prin ea: „Cu ochii mari, albaștri, vii ca niște întrebări [s.n.] de cleștar, cu gura neconținut umedă și fragedă, cu o inteligență care irumpea, izvorâtă atât de mult din inimă cât și de sub frunte” (Petrescu 2004: 101). Astfel, putem deduce că Ela ar putea fi orice tip de femeie. Lipsa ei de realizare provine dintr-o incapacitate a bărbatului de a descifra universul feminin. Îndrăgostitul o privește, de fapt, fără s-o vadă, „orbit” fiind de un mister indescifrabil.

Universul feminin este interpretat de Proust drept un mister pe care doar prin cunoașterea paradisiacă îl poți concepe: „Ori de câte ori își mișca încet capul, crea o femeie nouă, adesea nebănuită de mine, [căci – n.n.] de fiecare dată, o tânără seamănă atât de puțin cu ceea ce fusese data trecută... încât firea stabilă pe care i-o atribuim este doar fictivă și pentru comoditatea limbajului” (Proust 1974: 375).

Ștefan Gheorghidiu constată că femeia iubită se schimbă, devenind alta decât cea pe care o îndrăgise. În acest context, referindu-se la personajul feminin camilpetrescian, N. Manolescu consemnează: „Nu Ela se schimbă [...], ci felul în care o vede Ștefan. Noi n-o cunoaștem în fond pe Ela decât prin intermediul lui Ștefan” (Manolescu 2003: 357).

Pe de altă parte, în descrierea fizică a femeii, reliefată în mod genial mai ales în momentele erotice, la Petrescu sesizăm influența naturalismului promovat de Emil Zolá. Ștefan, fiind un estetic, un interpret de prim ordin al trupului feminin, vine cu teoria potrivit căreia luciditatea argumentează voluptatea: „Era vânjos și viu, trupul, în toată goliciunea lui de femeie de douăzeci de ani, dar fără niciun os aparent, ca al felinei. Pielea netedă și albă avea luciri de sidex. Toate liniile începeau, fără să se vadă, așa ca ale lebedei, din ocoluri” (Petrescu 2004: 102). Prin urmare, cercetătoarea Adela Hagi va remarca că astfel naratorul, descriind imaginea femeii, o asociază cu un „șarpe” ispititor, toate elementele corpului fiind „un caduceu mascat” (Hagi 2001: 61). Totuși, deducem în mai multe scene că Ela este ca o femeie înzestrată

cu deplina putere de seducție și fascinație. Iar Ștefan Gheorghidiu, în opinia Oanei Uiorean, își iubește nevasta doar pentru că e dorită de toată lumea și asta îl măgulește (Uiorean 2020). Dacă Proust vede similitudini între misterul feminin și artă (când eroul proustian remarcă faptul că Odette seamănă cu primăvara lui Botticelli, actrița Berma cu o statuie artistică), atunci pentru naratorul petrescian femeia e ființa incapabilă de înalte sentimente. La început nici nu o iubește, ci o acceptă din milă. Tot din milă se îndrăgostește de ea, după cum deducem din reflecțiile naratorului: „Mi se dăruise cu totul. Îi spusese loial că nu o voi lua de soție și-mi răspunsese cu un surâs palid și dumnezeiesc: Orice s-ar întâmpla cu mine, vreau ca tu să mă faci femeie. Am suferit prea mult din cauza ta. Nu te vei simți în niciun fel, absolut în niciun fel, îndatorat față de mine. Poți să mă gonești în zorii zilei și să nu mă mai primești niciodată în casa ta” (Petrescu 2004: 9). Astfel, idila dintre cei doi, el și ea, pornește din sacrificiul și auto-jertfirea femeii în numele voluptății, căreia îi este victimă, ca apoi, spre finele romanului, rolurile să se schimbe într-un mod paradoxal.

Incertitudinea și angoasa provoacă gelozia, durerea și suferința. Platon explică acest fenomen că în cazul dragostei maladive, aripile lui Eros se întorc înspre interior, chinându-l din răspuțeri pe îndrăgostit. Distrugerea cuplului însă este cauzată de lipsa de înțelegere dintre cei doi, el și ea: unul idealist, altul materialist: „Ca o tigroaică vag domesticită, în care se deșteaptă pornirea atavică, atunci când, culcată cu capul pe pieptul dresorului și-i linge mâna, dând de sânge, îl sfâșie pe imprudent, tot așa aveam impresia că întâmplarea cu moștenirea trezise în femeia mea porniri care dormitau latent, din strămoși, în ea... vedeam vechiul instinct al femeilor pentru bani” (*Ibidem*:15).

Ela este descrisă ca o ființă neinteresată de creșterea sa intelectuală. Ea nu avea atracție pentru știință de dragul înzestrării spirituale, ci pentru a plăcea celui iubit (mai întâi lui Ștefan, studiind matematica superioară, apoi lui G., interesându-se de motoare, mașini și sistemele acestora). Cu toate acestea, „inteligenta ei practică îl ajută pe bărbat să devină monden” (Porvulescu 1999: 175), îi cumpără „costume și cravate”, îl introduce în lumea ei, o lume a curselor de cai și a snobilor.

Ștefan a vrut s-o ridice pe Ela la nivelul cunoașterii metafizice, fiind adeptul unei iubiri absolute (Glodeanu 1998: 202), însă, instinctiv, ea

face alegerea pentru lux și distracții. Această neputință de a domina femeia iubită, care, inițial, i se dăruise totalmente, provoacă suferința, iar ulterior gelozia.

O altă fisură care provoacă discrepanța dintre cei doi este faptul că Ela e lipsită de instinctul matern. La fel ca și mama lui Ștefan, care e gata să se judece cu propriul fiu pentru bani, Ela, care a prins gustul banului, într-o situație incertă, acceptă să-și avorteze copilul, ca mai târziu să-i reproșeze soțului că el i-a cerut asta. Or, avortul este o piedică în calea realizării unui cuplu ideal, la care visează Gheorghidiu: „Uite ce ai făcut din dragostea noastră, din bietul nostru trecut. Acesta e idealul tău de iubire, acest continuu asasinat?” (Petrescu 2004: 125).

Unii critici literari sunt de părerea că scriitorul C. Petrescu este un misogin, de aceea femeia este reprezentată în cea mai proastă lumină. În acest context, Iulian Băicuș vorbește în studiul său despre misoginismul lui Gheorghidiu, atitudinea față de femei fiind explicată prin faptul că acesta e „în primul rând mizantrop, iar mizantropia lui e consecința unui egoism feroce” (Băicuș 2003: 25). Cert este faptul că digresiunile, într-o relație, își au sursa într-o cauză de ordin material, iar imaginea feminină suferă pe rând niște anamorfoze. În stilul personajului feminin eminescian, de la *Veneră și Madonă*, femeia camilpetresciană ajunge fata cu „buza ruptă”. Cu toate acestea, iubita personajului narator rămâne mereu misterioasă, dacă ținem cont și de faptul că imaginea ei apare într-o manieră subiectivă (adică prin prisma ochiului protagonistului). Astfel, cititorul poate cunoaște femeia în funcție de trăirile interioare ale eului narator, moment care o face și mai enigmatică, și mai impvizibilă.

Motivul dragostei – prilej de investigație psihologică

Dragostea este aidoma unei aurore care se stinge atunci când una din părți încalcă sacralitatea acesteia. Scriitorul francez Proust abordează acest fenomen obscur prin prisma relației dintre două persoane (de același sex sau sexe diferite), când unul îl înșală pe celălalt. Petrescu însă îl urmărește din perspectiva adulterului conjugal: „un bărbat [...] și-a ucis nevasta necredincioasă [...]. Dacă eram jurat și eu îl achitam”, mărturisește Ștefan Gheorghidiu (Petrescu 2004: 9).

Despre cum are loc evoluția sentimentului iubirii discutăm cu elevii prin metoda jocului de rol, prin care ei încearcă să ilustreze această emoție din perspectiva ambelor personaje. Tânăra, care este vocea Elei, și tânărul, care-l reprezintă pe Gheorghidiu, poartă un dialog monitorizat de o voce neutră (profesor sau coleg). Cel mai eficient este rezultatul discuției în cadrul unui interviu, la care colegii de clasă sunt spectatori cu dreptul de a interveni cu întrebări. Aici intervine și un expert în relație de cuplu, care face referință la atitudinea personajelor din romanul proustian.

Toți participanții la dialog înțeleg, în baza fișelor de lectură, că vocea personajului feminin este una subiectivă, redată prin prisma personajului narator. Mărul discordiei care a dus la destrămarea cuplului este lipsa de încredere între cei doi soți, iar dragostea este una mai degrabă în imaginația personajului narator decât în realitate.

Adulterul este pricina marilor tensiuni atât în romanul proustian, cât și în cel camilpetrescian. Sentimentul că e înșelat îl pune pe Swann, Marcel, Saint-Loup sau pe Ștefan în cele mai penibile situații, săvârșind fapte dintre cele mai naive pentru a descoperi infidelitatea iubitei. Gheorghidiu recunoaște din capul locului că are bănuiala infidelității Elei și că această supoziție îl aruncă pradă unor cumplite îndoieli. Este, pe de altă parte, conștient că își agravează singur suferința, prin interpretare tendențioasă sau chiar prin exagerarea celor mai mărunte fapte. Gheorghidiu însuși se recomandă, într-un fel, pe sine ca narator necredibil al întâmplărilor. În această ordine de idei, George Călinescu susținea că prin intermediul meditațiilor introspective, prin mijlocirea cărora își defăimează soția, Ștefan își justifică pe deplin gelozia, rămânând a fi „un fenomen psihic particular. Învederată este agitația continuă a eroului, care pare a voi mereu să ne convingă [...] că întâmplarea lui este enormă, că suferința lui este extraordinară, că o astfel de tragedie e nemaiauzită” (Călinescu 1998: 469).

Personajul-narator camilpetrescian este ferm convins că femeile poartă vina adulterului săvârșit de bărbat și tot ele se dovedesc a fi necredincioase. Crezând ca și A. Schopenhauer că femeile sunt cele care-l duc în ispită pe bărbat, Ștefan va concluziona printr-o teorie prin care explică cum femeile abordează superficial sentimentul iubirii: „Femeile, ca să poată realiza toată aventura, se prefac că o socotesc ca pe un joc naiv,

dar în același timp bărbatul serios care «nu știe să profite» e acuzat, el, de «naivitate» (Petrescu 2004: 79). Motivele pentru care Ela îl înșală pe Ștefan rămân obscure, iar scrisoarea găsită printre actele Elei redeschide rana hiperlucidității. Argumentele pro și contra sunt aduse pe rând în această pseudo-pledoarie avocățască, iar naratorul „are revelația posibilului – act de orgoliu ce i-ar fi dirijat comportamentul” (Spiridon 2000: 258).

Lumea snobilor descrisă de C. Petrescu acceptă infidelitatea ca pe un fenomen obișnuit. Dragostea apare ca un joc de cuvinte, unde jurămintele nu au valoare. Iată un dialog elocvent dintre „îndrăgostiți”:

– Ștefane, te văd așa supărat... și-ți jur că nu înțeleg de ce?

Am început să fierb de mânie.

– Îmi juri?

– Îți jur pe ce vrei (Petrescu 2004: 73). Aceste note „sincere” însă îl fac pe eroul nostru și mai suspicios, căzând în capcana incertitudinii. Oricum, pasiunea pentru adevăr, oricare ar fi el, marchează neliniștea sufletească, determinându-i starea spirituală de veșnica căutare a cheiței fermecate ce ar dezlega misterul.

De la un joc, dragostea ia amploare și se transformă în dependență. Iar dependența nu este altceva decât dorința de posesie, de descifrare a misterului. Ștefan Gheorghidiu seamănă „cu un procuror care ordonă reconstituirea unei crime”, gelozia lui e lipsită de acel „transcedent estetic și raționament” (Simuț 2006: 23). Matei Călinescu însă pune această manifestare „militară” în descoperirea misterului pe seama „setei de absolut” (Călinescu 1965: 131).

Obsesia cunoașterii este clar conturată la Ștefan, care șantajează, iscodește prietenele iubitei, făcându-și-le amante și chiar îi creează soției diverse lacune psihologice pentru a o descoase, încercând s-o prindă în cursa propriilor ei minciuni. Cert este doar adulterul înfăptuit de Ștefan din teama că au existat situații în care a fost ridicol fără să o știe, după cum și mărturisește: „Ceea ce mă doare mai mult e gândul că ei socot *că nu știi nimic*” (Petrescu 2004: 137). Necunoașterea pentru Ștefan este aidoma infernului și cu cât crede că a descoperit mai mult, cu atât mai mult se afundă în bezna incertitudinii, precum afirmă mai

târziu: „Mă prind în imposibilitate cu acela care e căzut în mlaștină și cu cât mă voi zbate, cu atât voi coborî mai adânc” (*Ibidem*: 129). După lungi confruntări interioare sau izbucnite în exterior asemenea unui vulcan, Ștefan, care accepta să dea „pe gât tot paharul de otravă până la fund, până la drojdie” (*Ibidem*: 246) al faptelor reale, renunță, găsimdu-și refugiu în lumea lucidă. Astfel, inadaptarea îl determină să ia o hotărâre în dezlegarea *Nodului Gordian* cu prima ocazie a unui argument (deși echivoc) pro fantasmelor sale, care se dovedește a fi o scrisoare anonimă: „Domnule, pe când d-ta lupti pentru patrie, (?) nevasta d-tale te înșală ca o târfă cu un individ Grigoriade” (*Ibidem*: 251). Obosit de hărțuiri interioare, Ștefan renunță la o luptă inutilă în dezlegarea unui mister inaccesibil.

Privitor la misterul reliefat în opera camilpetresciană, E. Ionescu vine cu o opinie aparte, care afirmă că, de fapt, „misterios e ceea ce nu i-a aparținut și nu îi poate aparține” (Ionescu 1991: 80-82). Or, fiecare om e stăpânul propriei vieți și nu putem aparține nimănui. Ștefan, orgolios, nu putea accepta această realitate. Neputința de a stăpâni sufletul Elei provoacă apariția sentimentului de frustrare. Gelozia schimbă persoana iubitoare în una susceptibilă. Astfel, suspiciunile sunt, de cele mai dese ori, fictive și imaginare, așa cum ar fi gelozia față de trecutul iubitei sau față de potențialii ei amanți. Este evident faptul că iubirea nu e adevărată, ci un efect al autosugestiei în contextul incapacității de a domina sufletul femeii.

Ștefan Gheorghidiu preferă mai mult „frustul spațiu cazon, abținându-se cu greu să nu-și provoace rivalul la duel” (Sebastian 2000: 120), el fiind „un duelegiu într-o lume rămasă fără dueluri, un simbol care vine din romanul mai vechi, stendhalian” (Călinescu 1991: 326). Într-un sfârșit, este ucisă la modul virtual chiar femeia iubită. Ștefan nu face decât s-o condamne la o moarte simbolică. Dragostea neîmplinită a lui Ștefan e justificată prin ideea că toate femeile își înșală cu frenezie bărbații plecați pe front. Astfel, incompetența bărbatului de a concepe misterul feminin, gelozia, suferința și suspectarea unei posibile infidelități vor provoca acea fisură dintre îndrăgostiți, povestea de dragoste având un final dramatic.

Analizând comparativ aceste două motive, cu referință la operă și la critica literară, elevii înțeleg specificul romanului psihologic modernist.

De asemenea, încurajez tinerii să raporteze experiențele, reflecțiile personajelor la propriile experiențe sau ale persoanelor cunoscute care s-au confruntat cu asemenea emoții, cum ar fi iubirea, dragostea posesivă, gelozia. Astfel, tinerii găsesc conexiunea dintre realitate și ficțiune, fiind convinși că acest roman rămâne autentic pentru toate timpurile.

Referințe bibliografice

Băicuș 2003 = I. Băicuș, *Dublul Narcis*, București, Editura Universității, 2003.

Călinescu 1965 = M. Călinescu, *Aspecte literare*, București, Editura pentru Literatură, 1965.

Călinescu 1991 = G. Călinescu, *Cronici literare și recenzii*, București, Minerva, 1991.

Călinescu 1998 = G. Călinescu, *Romanul interbelic*, București, Humanitas, 1998

Glodeanu 1998 = Gh. Glodeanu, *Poetica romanului românesc interbelic*, București, Libra, 1998.

Hagiu 2001 = A. Hagiu, *Roman și mit*, Iași, Cronica, 2001.

Ionescu 1991 = E. Ionescu, *Nu*, București, Humanitas, 1991.

Manolescu 2003 = N. Manolescu, *Arca lui Noe*, București, 100+1 Gramar, 2003.

Petrescu 2004 = C. Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, București, 100+1 Gramar, 2004.

Porvulescu 1999 = S. Porvulescu, *Alfabetul doamnelor*, București, Cartier, 1999.

Proust 1974 = M. Proust, *În căutarea timpului pierdut*, XI, *Fugara*, București, Minerva, 1974.

Sebastian 2000 = M. Sebastian, *Despre „Inimi cicatrizate”*, București, Hasefer, 2000.

Simuț 2006 = I. Simuț, *Ceasornicarul sufletului feminin*. În: „România literară”, V, 2006.

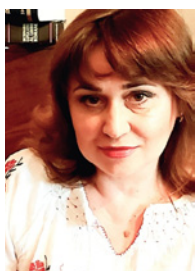
Spiridon 2000 = M. Spiridon, *Melancolia descendenței*, Iași, Polirom, 2000.

Uiorean 2020 = O. Uiorean, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război de Camil Petrescu – o interpretare feministă*. [Disponibil: <https://cutt.ly/UcWdnhQ>; postat November 12, 2020] (Accesat: 12.11.2020).

Zarifopol 1997 = P. Zarifopol, *Pentru Arta Literară*, I, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997.

Silvia STRĂTILĂ

Intelectualul mai caută adevărul în moralitate

S.S. – licențiată în pedagogie, profesoară de limba și literatura română și universală; 33 de ani de experiență pedagogică; organizator al activităților culturale și extrașcolare cu elevii și cu adulții; formator de opinii. Absolventă a Universității de Stat din Moldova (1983-1988).

A publicat peste 200 de articole în reviste și ziare ca „Făclia”, „Literatura și Arta”, „Univers Pedagogic”, „Natura”, „Ziarul Universității”, „TIMPUL”, „Didactica Pro”, „Clipa siderală”, „Luminătorul”, „Crai nou” (Suceava), „Cuvântul” (Rezina), „Scânteii galbene” (Bacău).

Tema intelectualului, predată prin intermediul operelor literare în clasele de liceu, adică elevilor de 16-18 ani (astăzi, mulți dintre aceștia formează o generație pentru care încrederea nu mai este în virtuți, dar în marketizarea emoțiilor), este mai curând percepută ca o acuză sau ca o sfidare a propriului caracter de adolescent plin de orgoliul tinereții efemere. Operele scrise pe această temă sunt plictisitoare pentru unii, prea mulți din aceeași clasă, și cu prea multe semne de întrebare pentru acei care, în virtutea solidarității lor organice cu „sufletele tari” (expresia este preluată de la Camil Petrescu) ale personajelor, constată mai târziu, la maturitatea lor deplină, că societatea îi exclude. Orice efort al profesorului, mai ales al celui care crede în cultura axiologică salvatoare a păstrării unei societăți morale, se reduce la alinierea a doi-trei tineri care se vor încadra în categoria intelectualilor intransigenți. Omul de calitate sau omul aparte, spunea actorul și scriitorul Dan Puric, întotdeauna, a fost în minoritate. Inteligența, o etichetă morală incoruptibilă, cea mai elegantă marcă ce-l caracterizează pe intelectual, Thibaudet o definește ca o calitate a nuanței, scrie criticul literar Eugen Simion în *Timpul trăirii. Timpul mărturisirii (Jurnal parizian)*:

„M-a încântat această remarcă și am notat-o, cred, undeva. Mă gândesc, totuși, că nu-i suficientă. Intelligent este, înainte de toate, omul care vede esențialul într-o chestiune. Fără această calitate, inteligența bate drumuri care nu duc unde trebuie. În al doilea rând, omul inteligent este un om al adevărului. Chiar dacă adevărul nu este sigur și chiar dacă nu este ușor de aflat, omul inteligent trebuie să-l caute. Și, vorba filozofului, nu caută decât ceea ce deja a aflat. În fine, nu este suficient să cauți adevărul și să vezi esențialul, este important, este indispensabil să vezi nuanțele din preajma esențialului și adevărului. Mai trebuie spus ceva, și anume ceva despre bunătatea inteligenței. Am scris, cred, odată, că bunătatea este o formă a inteligenței. Se poate spune și că inteligența este expresia bunătății spiritului” (Simion 1999: 377).

Personajele care sunt o expresie a nuanței, un „om al adevărului” mereu în căutarea inteligenței, insuficientă ca sațietate spirituală, oricât de mult ar avea-o, le putem găsi în literatura română, în perioada marilor clasici. Modele de performanțe intelectuale au supus atenția cititorului Camil Petrescu în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, conturând pe intelectualul Ștefan Gheorghidiu, care trăiește drama ideilor și a dragostei de absolut; în *Patul lui Procust*, construind eroi titanici ca George Demetru Ladima sau Doamna T, ca să nu îl excludem pe nobilul, dar manieratul Fred Vasilescu, condamnați să trăiască într-o lume în care ipocriții sunt la putere. Liviu Rebreanu îl creează pe Apostol Bologa în romanul *Pădurea spânzuraților*, un prototip al generației de intelectuali. Pentru a (nu) ne atrage observațiile vizibile ale cititorului cult, prea inteligent să nu știe că literatura și cultura română, dar și cea universală recunoaște cultura vastă a lui Mihai Eminescu, ancorată în cea națională, menționăm că înaintea clasicilor, preocuparea lui Eminescu a fost punerea în evidență a celui care merge deasupra tuturor – prototipul fenomenologiei spirituale, fie că este geniu, poet, savant sau un tânăr conducător de inimi spre lumină. În acest sens, amintim de înaintemergătorul poet care a evocat titanismul lui Toma Nour din *Geniu pustiu* sau absolutul ca pledoarie în mintea Sărmanului Dionis din nuvela cu același nume. Lista intelectualilor pe hârtie, adică în operele scriitorilor români sau universali, este deschisă și lungă (cititorul avizat o poate extinde): Gavrilescu din nuvela *La țigănci* de Mircea Eliade, Victor Petrini din *Cel mai iubit dintre pământeni* de Marin Preda, Faust din opera cu același titlu de Goethe,

intelectualii lui Fiodor Dostoievski, contestați de societatea de atunci și puțin interesați, sau poate deloc, de lumea modernă, aflată în pragul sacralizării, dar salvați de cititorii creștini (puțini și ei) – prințul Mișkin din *Idiotul* sau Aleoșa din *Frații Karamazov*. Reminiscente ale intelectualilor, pe care sistemul sovietic nu a reușit să-i evacueze din mediul pauperizat de intelectuali, rămas prea sărac din cauza deportărilor, găsim la romancierii contemporani, în romanul *Singur în fața dragostei* de Aureliu Busuioc pe Radu Negrescu sau în romanele lui Ion Druță, pe Horia din *Clopotnița* etc. Intelectualul, și nu orice fel de intelectual, acela înzestrat cu o maximă luciditate, omul ales sau, după cum menționează criticul Alex Ștefănescu, *omul proscris*, întotdeauna a fost o putere de decizie, căruia i s-a îngăduit posibilitatea să și-o manifeste. Istoria însă ne arată că acești titani ai gândirii, în al căror potențial intelectual „universul fără margini e în degetul lui mic”, intimidează. Entuziasmul profesorului (acesta nu va exclude, bineînțeles, tipologia intelectualului în care-și prolifică și înnoiește statutul) este să transmită modelul omului care este capabil să fortifice cultura. Preferat să fie selectat pentru a fi studiat, datorită, probabil (marja de eroare mi-o însușesc), eroului simpatic al cărții, un adolescent ambițios din romanul lui Mircea Eliade *Romanul adolescentului miop*, perceput de unii tineri drept un tip ciudat, iar de alții, care, măcar o dată, au adormit cu cartea deschisă și cu lumina aprinsă în timpul sesiunii și nu numai, este înțeles drept un tânăr care inspiră. Ce va înțelege un adolescent din confesiunile protagonistului, a cărui dorință hotărâtă de viitor este să cunoască una-două limbi străine și agilitatea folosirii vreunui gadget: „Trebuie să mă cunosc. Trebuie să știu odată sigur cine sunt și ce vreau. Am amânat mereu lucrul acesta, pentru că mi-era teamă. Mi-era teamă că nu voi izbuti să-mi luminez sufletul sau că lumina ce va aluneca asupra-i să nu mă îndurereze. [...] Am hotărât de multe ori să mă analizez până la capăt, să pătrund cât mai adânc și calm în suflet. Dar n-am izbutit. Niciodată nu m-am putut concentra. N-am putut gândi asupra mea însumi. De câte ori încercam să mă analizez, mă trezeam într-un întuneric desăvârșit. De unde să încep să mă caut? Unde aș putea fi eu însumi? [...] Pentru că eu vreau să mă cunosc, pentru a înțelege calea pe care va trebui să pășesc. Dar tot ce am scris până acum știu că nu e adevărat. Știu că există un singur suflet, răsfrânt în mii de atitudini trecătoare. Că același suflet se află îndărătul tuturor stărilor de conștiință.

Că, de multe ori, se strecoară într-însul stări de conștiință străine, dar acestea sunt trecătoare și pot fi îndepărtate la cea dintâi cercetare lăuntrică. Eu simt, deci, că există un singur suflet în mine. Dar cum să ajung la el? Lucrul mi se pare atât de greu, încât mă înfioară. [...] Când încerc să mă găsesc pe mine însumi, însă, nu am nicio metodă, nicio indicație. Mie mi se pare o lume nouă. Am vrut să mă lămuresc citind cărți de psihologie, dar în cărțile de psihologie nu se găsește ceva ce caut eu. Acolo se cercetează alte lucruri, interesante, dar nu mijlocul de a mă cunoaște pe mine însumi. [...] Sufletul meu... Iată ceea ce mă tulbură. Nu-l pot aduce la lumină. Aș vrea să-mi găsesc sufletul cum găsesc pancreasul unui câine la anatomie. Să-l măsoar, să-l cântăresc și să-l prețuiesc în valori. Aș vrea să știu dacă sufletul meu e sufletul unui adolescent sau al unui mascul întărâtat. Dacă eu sunt un om de știință sau un sentimental. Dacă mă pot încrede în preocupările mele actuale sau trebuie să fiu bănuit și să mă tem de timpuri și schimbări. Mă întreb dacă voi regreta mai târziu adolescența pe care mi-am petrecut-o absurd? De multe ori, izbândesc. Lucrez până noaptea și adorm fericit că m-am învins pe mine” (Eliade 1989: 82). Experiența multor pedagogi va confirma reticența unor elevi (cifra pe care eu o cunosc este revoltătoare) ai veacului nostru de a înțelege frământările lui Radu Giurgea care aspiră să dobândească cunoștințe, să-și depășească limitele, să-și formeze o cultură minoră. De fapt, evoluția intelectuală a protagonistului a fost reprezentată mai târziu prin ființa integrală a lui Mircea Eliade. E ceea ce și-a dorit autorul înserând în mintea personajului creat: „În adolescență voiam să trăiesc prin operele mele”. Un intelectualist, după cum remarca Tudor Vianu, „o natură reflexivă și pătrunzătoare, care suferă pentru ce gândește și analizează”, este eroul lui Camil Petrescu, Ștefan Gheorghidiu, din romanul *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. Tânărul student de la Filozofie este mai aproape de vârsta liceenilor, iar povestea de dragoste și orgoliul că „cea mai frumoasă fată de la Universitate” îl iubește sunt aspecte narrative care atrag cititorul până într-un punct. Intelectualul superior, lucid și atras de jocul pur al ideilor, Gheorghidiu este incapabil să se adapteze într-o lume care e condamnată să corespundă dimensiunilor patului procustian, de aceea refuză mutilarea (adaptarea), anticipând acceptarea compromisului. Născut să semene în lume virtuți, intelectualul camilpetrescian, condamnat la singurărate prin chiar virtuțile

sale, mărturisește cu sinceritate că lupta sa de a schimba lumea este donquijoteană. Și în acest sens, tânărul farmaci din generația media, care, printr-un copy-paste, se bucură de un câștig pe termen scurt, dacă nu va dezaproba, va înțelege și mai greu singura conștiință, prea extinsă și intrinsecă marilor spirite: „Unica realitate e aceea a conștiinței mele”.

Societatea noastră, mai precis mediul nostru, încremenită într-o continuă criză culturală, într-o epocă a postadevărului, iar cultura noastră, aflată în ținta erodării, sunt cauzele venite din orgoliul, devenit o reală obișnuință de a contesta valorile consacrate. Ar trebui să se găsească niște anticorpi împotriva erodării societății. O soluție estetică, (ne) scrisă în codul deontologic al existenței noastre, vine din incantabila propunere a esteticianului Alex Ștefănescu, care îndeamnă cititorul că „trebuie să admirăm intelectualii, trebuie să avem arta de a admira” (vezi <https://cutt.ly/5cWRH6K>). Moralitatea acestui argument poate că va avea mai mult temei atunci când, susținea Mitropolitul Bartolomeu Anania, „intelectualul va fi și în biserică”, altfel, „rațiunea umană fără Rațiunea divină face pași corecți în direcția greșită”, spunea Părintele Patriarh Daniel. Abolirea intelectualului de credință se poate găsi în exemplul clasic al personajului Apostol Bologa din romanul *Pădurea spânzuraților* de Liviu Rebreanu sau în romanele lui Dostoievski, greu să numesc doar unul în care acestea nu-și găsesc desăvârșirea decât revenind la cel dintâi Cuvânt. Rătăcitoare în falsul umanism al lumii, aceste personaje străbat Ierusalimul Ceresc, se mântuie, se împlinesc, atunci când lumina propriei conștiințe le resuscită dorința de a muri mucenicește pentru Creator. Există literatură bună, opere canonice în spațiul cultural universal, fără să trecem cu infatuire pe lângă bibliotecile noastre, astăzi doldora de autori autohtoni care au lăsat opere de mare preț. Cu fața spre universalitate, dar ancorat în spațiul național, după cum ne îndemna Titu Maiorescu, intelectualul de azi – profesorul, mai aproape de noi ca întotdeauna, (dacă nu îl simțim aproape, să ne ducem noi către el) mai are forța, dar mai ales misiunea, să cultive iubire de carte, să resuscite modele sacre de trăire autentică, să transforme sala de clasă, oriunde s-ar afla ea acum – în școală sau în școala de acasă a copilului – într-o biserică din care să nu lipsească adevărul din cuvântul cel dintâi. Misiunea intelectualului, dacă ar mai fi și creștină, este să-și îndrepte discursul spre retorica morală. Ar mai putea fi reînviată?

Bibliografie ■

Călinescu 2005 = Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității*, Iași, Polirom, 2005.

Cimpoi & Șchiopu 2001 = Mihai Cimpoi, Constantin Șchiopu, *Literatura română, manual pentru clasa a XII-a*, Chișinău, Litera, 2001.

Eliade 1989 = Mircea Eliade, *Romanul adolescentului miop*, București, Minerva, 1989.

Petrescu 1991 = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Chișinău, Hyperion, 1991.

Simion 1999 = Eugen Simion, *Timpul trăirii. Timpul mărturisirii (Jurnal parizian)*, București, Mercur, 1999.

Ioan Nicolae POP

Discursul lui Nicolae Dabija: o temă pentru acasă

I.N.P. – doctorand la Școala Doctorală de Științe Umaniste, domeniul Filologie, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare. Studii: Facultatea de Litere, specializarea Teologie ortodoxă pastorală (licență) și specializarea Teologie creștină și spiritualitate europeană (masterat) în cadrul aceleiași instituții. A participat cu diverse comunicări la mai multe simpozioane naționale și internaționale. Voluntar în proiecte sociale.

*„Doru-mi-i de Dumneavoastră:
ca unui zid – de o fereastră”*

Nicolae DABIJA

Poetul basarabean s-a retras din viața pământească într-o zi de iarnă-primăvară. 12.03.2021 a fost o zi de alb trist în Maramureșul care a primit vestea pregătită parcă în doliu japonez. Viața scriitorului și implicit opera sa rămasă pot deveni suport de reflecție sau *tema de acasă* pentru fiecare dintre cei care achiesează valorilor pe care regretatul orator și scriitor le-a propovăduit prin cuvintele scrise și prin textele rostite.

Îndrăznesc să aștern câteva aspecte referitoare la persoana și la activitatea infatigabilului om de cultură și patriot Nicolae Dabija. Pentru început voi invoca o experiență personală petrecută în 5 noiembrie 2015 în județul Satu Mare, municipiul Carei, la Castelul Károlyi¹, unde am avut privilegiul să împart, pentru câteva ore, același spațiu și timp cu poetul, interval în care mi-am cultivat exercițiul de admirație. La finalul evenimentului mi-a întins mâna, iar eu eram cuprins de împăcare și de entuziasm că am avut ocazia să dau mâna cu Nicolae Dabija.

Se întâmpla în vremuri apuse, când oamenii interacționau față către față, când își puteau întinde călduros mâna pentru un firesc salut încărcat de prietenie, de recunoștință, de bucurie. Era pe vremea când articularea unui discurs nu era acoperită de mască, când zâmbetele nu erau ascunse și în timpuri când oamenii nu erau constrânși la înstrăinare, când se puteau exprima cu o prezență vie în fața unui public activ care prelua mesajul nefiltrat prin fereastra tehnologiei.

Atât în discursul rostit, cât și în textul scris, academicianul surprinde răni ale trecutului, momente în care s-a actualizat sintagma *homo homini lupus est*. Poate fi supus interpretării sinergismul dintre incipit și final, în destinul poetului nostru, devenind o resemnată fatalitate, dacă ne raportăm la vremurile de prigoană trăite de către el, copil fiind, și de către contemporanii copilăriei lui. Momentele de persecuție parcă se repetă într-o altă formă, aparent mai blândă, fenomenul Covid-19 fiind un asupritor al întregii umanități, venit în contexte și pe căi moderne. Paradoxul istoriei face ca inversarea modalităților de prigoană să fie o posibilă comparație a vremurilor contemporane cu grele momente apuse din istoria umanității, având în vedere că pe vremea tinereții poetului armatele ocupau casele, confiscând identitatea culturală, cea spirituală și demnitatea umană, iar în zilele actuale „dușmanul” ține oamenii izolați, „arestați la domiciliu”, instalându-se un haos social tradus în momente de suspans provocate de către ordonanțe de urgență, de către decizii „oficiale” care produc cotituri inopinate în viețile oamenilor, panică, frică și implicit un ritm intermitent al vieții. Oamenii parcă au devenit niște turme emancipate forțate să se supună unor păstoriri nemiloase.

Menționăm că nu ne propunem o abordare defensivă referitoare la virusul Covid-19, ci facem apel la integritate și la umanitate, zugrăvind, precum într-un jurnal, realitatea fenomenului pandemic actual și subliniind abordările pe care cei răspunzători de gestionarea problemei le aplică.

Virusul SARS-CoV-2 a devenit, conform declarațiilor oficiale, *dușmanul* care l-a răpus pe regretatul poet, fără ca acesta să mai apuce să i se împotrivescă prin scrierile sale. Practic, scriitorul a venit pe lume și a copilărit în vremuri de restriște și s-a retras în alte timpuri cu provocări cauzate de virusul global. Opera scriitorului Dabija reprezintă, printre altele, o săgetare prin cuvinte a răului manifestat în lume, uneori oamenii fiind vehiculul prin care acesta activează, iar pe de altă

parte, scrierile sale însumează momente de invitație la umanitatea manifestată prin credință, discurs propovăduitor, asumarea crucii etc.

Prin activitatea sa, Nicolae Dabija a devenit românul fără graniță, scriitorul care a biciuit prin cuvinte lumea rău intenționată și abuzivă în manifestări, rămânând în memoria neamului său o bornă a binelui.

Nicolae Dabija rămâne, prin scrierile sale, un apologet al valorilor morale, un promotor al respectării demnității umane și un vehement „justițiar” în ceea ce privește momentele în care omul devine călău al semenului său. Opera scriitorului basarabean s-a remarcat printr-un stil propriu, înțesat cu expresii extrase din cultura locului unde a crescut, iar dacă admitem că „știința îmbogățește conștiința, iar aceasta impune limbii lărgirea sferei sale de comunicare, mlădierea ei continuă” (Stati&Bulgăr 1970: 167), atunci în lucrările academicianului Nicolae Dabija se remarcă o mlădiere continuă a limbii române, păstrându-și sonoritatea populară și expresivitatea profundă.

Textul rostit și cel scris al poetului îi conturează personalitatea, devenind un făptuitor al cuvintelor sale: „Spun cuvinte care mă modelează până devin și eu ceva bun de rostit” (Dabija 2003: 442).

Întreaga activitate a scriitorului academician Nicolae Dabija reprezintă o invitație la a cultiva iubirea, fiorul patriotic și credința în Dumnezeu. Substratul liturgic al scrierilor sale dovedește apetența poetului pentru zona sacramentală a rânduiei și tradiției Bisericii Ortodoxe: „fiecare clădire are, ca să dureze, un fundament. Bisericile sunt case care-și au fundamentul în cer” (Dabija 2013: 29). Pe parcursul operelor sale rămâne ca o constantă credința în Dumnezeu care vine în întâmpinarea cititorului precum un panaceu.

În activitatea literară a scriitorului Nicolae Dabija se remarcă romanul *Tema pentru acasă*, o operă de căpătâi care încununează succesul scriitoricesc al autorului. Romanul reflectă tema iubirii și sacrificiul care duce la împlinirea ei. Profesorul de limba română, Mihai Ulmu, îi provoacă pe elevii săi cu două teme pentru acasă: „Ce este iubirea?!” (Dabija 2020: 31) și „...A fi om în viață e o artă sau un destin?!” (*Ibidem*: 43). Maria Răzeșu își face tema pornind într-o aventură în găsirea iubirii, Mihai Ulmu fiind destinația protagonistei. Decorul este sumbru, regimul totalitar fiind în plină ascensiune, racolând mințile sclipitoare și sufletele no-

bile, ducându-le spre dezumanizare, rezistența constând doar în credință și în speranța de a găsi iubirea. Doar dragostea putea salva omul prigonit de către vitregiile sistemului totalitar. Cele 61 de capitole, marcate fiecare printr-un *motto* sugestiv, însumează momente de sacrificiu întru devenire a eroilor în contextul prigoanei din partea *celor de la putere*. În școala din Poiana, tricolorul este înlocuit cu steagul roșu cu secera și ciocanul pe el, iar portretul lui Eminescu este înlocuit cu ce al lui Stalin (*Ibidem*: 31, 32). Intervalul de la viață la moarte devine presărat cu decizii luate care vor stabili consecințe. Eroii romanului traversează vitregiile cauzate de către frigul siberian și de către răceala din inimile persecutorilor. Autorul nostru vorbește ca un om atins de timpuri în care unii oameni au devenit călăii semenilor, fiind o așternere a unor momente experimentate de către înaintașii săi. Ficțiunea din roman se contopește cu o realitate existentă și validată istoric.

Apogeul resemnării survine odată cu expresia „[...] Nici chiar Dumnezeu nu poate modifica trecutul” (*Ibidem*: 372). Romanul se încheie cu o prezentare a temei pentru acasă din partea elevilor profesorului Mihai Ulmu și din partea fiului Mircea în calitate de consecință sau de misiune îndeplinită în ceea ce privește sacrificiul Mariei Răzeșu. Divinitatea nu schimbă ce a fost, ci doar previne ce va fi, iar raportându-se la timpurile din Biblie, autorul *Temei pentru acasă* susține: „Despre Faptul că Biblia conține toate timpurile: e ca și cum Cel de Sus a scris-o de la celălalt capăt al timpului – dinspre viitor (timpul netrăit de omenire) către trecutul primordial, care abia urmează să se întâmple. Scopul Cărții Sale nefiind acela de a anticipa, ci de a preveni” (*Dabija* 2013: 28, 29).

Discursul literar al lui Nicolae Dabija zugrăvește intervale de la viață la moarte, de la pământ la Cer, dimensiuni ale iubirii, momente de recunoștință față de femeia iubită, față de Dumnezeu și față de cei dragi. Aduce, de asemenea, omagiu unor valori apuse, încurajând starea de veghe și demnitatea. Pentru literatul nostru dimensiunile iubirii însuflețesc materia, iar metamorfoza pământului în iubire se regăsește în poemul *Un pumn de lut*:

„... Arheologi din viitor –
săpând pământul chinuit,
mirați, găsi-vor sub ogor

un pumn de lut îndrăgostit;
 și căruia, și-atuncea încă,
 după un mileniu și mai bine
 ce-or măcina izvor și stâncă,
 o să-i mai fie dor de tine;
 o, ei vedea-vor prima oară –
 amestecându-l cu cazmale –
 un pumn de lut cum se-nfioară
 l-atingerea țărâniei tale...” (Dabija 2003: 390).

Prin retorica scrisă, academicianul motivează iubirea autentică, rezumând-o într-un poem care îmbracă forma unei declarații de dragoste:

„Sunt rău. Sunt bun. Sunt nemilos. Sunt blând.
 Dar tu iubește-mă așa cum sunt.
 De-aș fi doar blând și bun, cum mă dorești,
 ar fi ușor de tot să mă iubești.
 Atuncea lumea toată, câtă e, m-ar adora –
 și-ar mai avea același preț iubirea ta?!” (Dabija 2003: 391).

În *Conjugarea verbelor*, scriitorul surprinde efemeritatea timpului și a vieții:

„Înainte conjugam bolovănoasele verbe
 la timpul prezent, viitor și trecut.
 De la o vreme, dar de la o vreme
 le conjug doar la timpul pierdut [...]

Sub a lunii încercănată efigie –
 seamănă dragostea noastră, acum când nu-i,
 c-un zeu trecut la o altă religie,
 dezamăgit de credincioșii lui” (Dabija 2003: 366).

Discursul liric al lui Nicolae Dabija surprinde momente de frământări ale umanului în fața ireversibilității timpului.

Poetul s-a retras din viața pământescă într-o zi rece, părăsind o lume înstrăinată, dezorientată și alimentată de un haos colectiv provocat de fenomenul SARS-CoV-2. Libertatea este un dar divin și o speranță umană, poetul nostru fiind un apărător al libertății individuale și

al celei colective. Omul actual pare liber, dar din unele unghiuri de percepție se întrezărește o *asuprire modernă* (interzicerea de a ieși din casă după o anumită oră, nesiguranța în spitale, pierderea locurilor de muncă, promovarea insistentă a aspectelor ce țin de Covid-19, contrazicerea specialiștilor în ceea ce privește vaccinul/vaccinarea, teorii conspiraționiste etc).

Viața poate reprezenta *tema pentru acasă* prin care Dumnezeu l-a invitat pe fiecare om să-L găsească, având la îndemână iubirea, sacrificiul, credința. Intervalul de la viață la moarte presupune un examen prin care creația își dovedește apartenența la sacru, își apără crezul și își duce crucea până la destinație. Chiar dacă este pandemie sau prigoană totalitară, omul este invitat la jertfă, iubind, muncind, sperând, căutându-și menirea, luptând, apărându-și patrimoniul cultural și pe cel spiritual.

Rezumând activitatea scriitoricească a poetului Dabija se poate construi o statuie din cuvinte, dar mai presus de asta, se poate găsi „drumul spre destinație”, rezolvând „tema pentru acasă” ca o misiune particulară a fiecărui cititor.

O certitudine în viață o constituie adevărul că toți oamenii mor, doar că unii uită acest aspect. Dacă ființa umană ar acționa precum o muritoare, atunci nu ar mai avea timp să cultive răul, ci ar semăna atâta bine până l-ar culege pe Dumnezeu.

Conform concepției poetului, „viața oricărui om este un roman” (Dabija 2014: 90), remarcăm faptul că viața acestuia a fost o bibliotecă immortalizată în scrierile sale, fiind ascunsă în metafore, derulată în romane sau protestată în eseuri. Scriitorul Nicolae Dabija a subliniat, prin activitatea sa, că Prutul desparte două maluri, ci nu reprezintă granița între doi frați ai aceleiași mame.

Conchizând scurta noastră incursiune în timpul trecut al lui Nicolae Dabija, putem reliefa faptul că întregul său discurs gravitează în jurul temelor profunde: *Dumnezeu, iubire, dor, viață, sacrificiu, taină, recunoștință, credință, destin* etc. Opera sa marchează momente de tumult interior și de dezamăgiri exterioare. Din creația artistului Dabija se pot extrage interpretări personale, marcând tema pentru acasă a fiecărui cititor. Scriitorul îi propune lectorului variate teme de reflecție

din infinitele posibilități de exprimare. Textele scrise și cele rostite ale distinsului autor demontează ura, răutatea, prigoana voluntară, deoarece viața este prea scurtă pentru a o risipi cultivând răul.

Succintul nostru periplu prin opera lui Nicolae Dabija îl cedăm celui care s-a cunoscut cel mai bine, iar poemul *Lapsus* îi conturează regretul poetului, rămânând numai o taină dacă a uitat sau nu în viața aceasta să fie fericit:

„N-am uitat să scriu câteva cărți de poeme,
n-am uitat să iubesc o femeie și câteva poiene
în viața asta scurtă, cât un scăpărat de chibrit...
... Am uitat doar să fiu fericit” (Dabija 2003: 450).

Note ■ ¹ La Castelul Károlyi a avut loc organizarea celei de a XXV-a aniversări a „Zilelor Poesis”. În cadrul acestui eveniment, ilustrul poet a rostit un discurs mișcător, cu substrat patriotic și încărcat de răni ale trecutului, invocând momente de prigoană asupra creștinilor din timpul copilăriei sale: „[...] Tinerii bolșevici intrau în casele românești și smulgeau toate icoanele sfinților și crucile de pe pereți, apoi le aduceau în centrul localității și le dădeau foc. Nimeni nu se putea împotrivi. Mama, tata și eu, împreună cu fratele mai mic ingenuncheam în continuare să ne rugăm la cuiele unde fuseseră atârinate icoanele familiei. Nu aveam voie să avem cărți sfinte sau calendare creștinești. Părinții știau din tradiție și din bătrâni când sunt sărbătorile, când e Postul Mare și ne pregăteau pentru ziua de Paști [...]”.

Bibliografie ■ Dabija 2003 = Nicolae Dabija, *Doruri interzise*, București-Chișinău, Editura Litera Internațional, 2003.

Dabija 2013 = Nicolae Dabija, *Drumul spre biserică. Rânduri și gânduri creștine*, Chișinău, Europress, 2013.

Dabija 2014 = Nicolae Dabija, *Biserica pe roți (Mesaje din Basarabia)*, Bacău, Vicovia, 2014.

Dabija 2020 = Nicolae Dabija, *Tema pentru acasă*, Ediția a XI-a, Chișinău, Bestseller, 2020.

Stati&Bulgăr 1970 = Sorin Stati, Gheorghe Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970.

Stoica LASCU

Intelectualii români de sorginte aromână și necesitatea scrierii în dialect la începutul secolului al XX-lea

St.L. – muzeograf la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie (1975-2003) și profesor la Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” din Constanța (1993-2017); publicist. Autor de studii și cărți despre istoria României, în special a Dobrogei, despre Romanitatea Balcanică, aromâni și meglenoromâni, despre sud-estul european, mai cu seamă Albania modernă, despre istoriografia contemporană etc. Membru asociat al Academiei Oamenilor de Știință din România.

Imperativul cultivării limbii materne aromâne se va regăsi, nuanțat, în primul deceniu al secolului al XX-lea și printre obiectivele frunțașilor românilor balcanici, profesorii și institutorii ce predau la școlile românești din Imperiul Otoman, respectiv făcut public prin intermediul revistei „Lumina” (1903-1908; redactată în Macedonia Otomană, la Monastir/Bitolia, tipărită la București)¹.

Subintitulând publicația *Revista populară a românilor din Imperiul Otoman*, respectiv *Revista poporană a românilor din dreapta Dunării – frunțașii inteligenței vlahilor balcanici*² (aromânii și meglenoromânii) aveau în vedere însă, în primul rând, promovarea valorilor național-culturale ale românilor³, mai ales din perspectiva preocupărilor „pedagogico-literare” ale „membrilor corpului didactic și preoțesc din Macedonia”. Articolul-programatic explicită, totodată, proporția și rațiunea scrisului în aromână: „Revista acésta e fructul muncii tuturor membrilor corpului didactic și preoțesc din Macedonia, și numai atunci se va stinge, când făptuitorii ei nu vor mai fi”; și tot el precizează că „Treisferturi din

cuprinsul revistei vor fi scrise în limba românească literară și un sfert numai, în dialectul macedo-român (subl.n.).

Așa credem noi, că se va lăți graiul românesc, cel curat și ast-fel se va vedea frăția limbei din Regat cu cea din Macedonia.

Vor fi dorit unii pôte, ca revista să fie scrisă în întregime, în dialect, dar aceștia trebuie să-și amintescă, că fica (*sic!*) e mai mică de cât muma și că *dialectele se păstrează, dar nu se cultivă* (subl.n.).

Cu încredere și iubire, rugăm pe publicul cititor, să privească aparițiunea acestei reviste și ca óspe vechiū primind'o – la loc de cinste, să o aibă în casa lui"⁴.

Cu alt prilej, în 1904, conducerea revistei – director, în acel an, era profesorul (prolific publicist și talentat scriitor dialectal) Nicolae Bațaria (1874-1953) –, arătând că pentru a-și justifica cât mai „deplin” titulatura și așteptările publicului-țintă („Revistă populară a românilor din Imperiul Otoman”), „părței dialectale îi vom da o întindere mai mare, publicând pe de o parte articole cu conținut felurit, prin care tindem să lumina-m și să deșteptăm *gustul de citire românească în masele poporului nostru* (subl.n.), iar în al doilea rând făcând o largă parte *materialului folkloristic* pentru a înlesni studiul doritorilor de a cerceta mai de aproape graiul, firea și literatura noastră populară”; în acest context, exigența cultivării unei limbi materne cât mai curate este subliniată ca atare, în viziunea lui Bațaria: „Ținem să precizăm aci, că în scrierile cu caracter folkloristic *dialectul întrebuițat de noi va fi cel adevărat* (subl.n.), cel vorbit de poporul nostru⁵, că nu vom fi conduși de un patriotism rău înțeles, alterându-l și împetriștându-l cu cuvinte și expresiuni cari nu-î aparțin”⁶.

Revista este concepută, prin urmare, de către profesorii și institutorii, medicii și clericii aromâni din Macedonia – reprezentând cvasitotalitatea elitei intelectuale a românismului balcanic, conștienți că aparțin unei „națiuni aparte la vasta împărăție otomană, precum și de rolul la care suntem chemați, *ca santinelă înaintată a românismului* (subl.n.)”⁷–, în efortul de cultivare, în primul rând, a limbei literare române – care era limba de predare în școlile românești din Turcia Europeană⁸ –, ea constituind un vehicul în perfecționarea pedagogică a slujitorilor învățământului românesc balcanic; și doar în subsidiar ea avea menirea în a perpetua graiul matern, „fica mai mică”: revista „nu viséză

alt scop, de cât răspândirea cunoștințelor folosite printru românii macedonenii, deșteptarea, *iubirea pentru limba națională* (subl.n.), dezvoltarea gustului pentru literatura românească și *scóțerea la ivélă a materialului folkloristic al dialectului macedo-român* (subl.n.)⁹. Este reiterate, astfel – observație valabilă pentru întreaga existență a revistei –, preocuparea de a impune *ab initio*, programatic și faptic, necesitatea cunoașterii și cultivării limbii literare, o necesitate care nu exclude, în viziunea intelectualilor aromâni de la „Lumina”, nici utilizarea, în paginile sale, a idiomului matern, realitate ce o vom regăsi în întreaga existență a publicației, deseori neținând seama de păstrarea proporției enunțată în programul inițial, menționat mai sus. Deja, încă din al doilea număr al publicației, *Colaboratorilor* li se precizează: „Ori-cine doresce a ne trimite articole folclorice, e rugat a le scrie în dialect (subl.n.). Mare ospitalitate se va da în revistă articolelor de conținut practic, scrise într’o limbă cât se póte de populară”¹⁰.

Era, prin urmare, o invitație la cultivarea, totuși, a limbii materne, nu doar la restricționarea acesteia la culegerile folclorice; toate aparițiile „Luminei” stau mărturie în acest sens¹¹. Înșiși cititorii – în primul rând, profesorii și institutorii cărora le era, prioritar, destinată revista – își vor exprima, prin scrisori, speranța întâlnirii a cât mai multor materiale în dialect; este adevărat, cvasitotalitatea scrisorilor sunt redactate în limba literară, chiar și cele în care era exprimată credința în „isbânda operei începută spre deșteptarea și salvarea limbei noastre materne și pentru îndrumarea ei pe calea sănătoasă a propășirii”¹²; izolat, doar, sunt trimise redacției și „cărți” în aromână, cum este cea expediată de Vangheli G. Ciamba, din Palanca (Serbia), epistolă care relevă și necesitatea „traducerii în dialectul macedon” a unor articole, spre a fi înțelese de către femeile aromâne¹³. La rândul lor, „Institutorii școlii din Grebena: I.S. Tomescu, director; Dumitru Constantinescu, preot; Sterie P. Perdichi, Steriu D. Caragiani”, oferindu-și colaborarea, încă din primul moment, relevă, și ei, rolul pe care revista va trebui să-l aibă în cultivarea graiului matern: „Inițiativa corpului didactic și bisericesc de a scóte la lumină o publicațiune *menită a regenera limba noastră maternă* (subl.n.), și a răspândi lumina învățături printru noi românii, cari trăim sub gloriosul imperiu al Majestaței Sale Imperiale Sultan Abdul Hamid Han II, e demnă de totă lauda”¹⁴. (Din context, rezultă, totuși, că prin *limba maternă* se înțelege, mai degrabă, limba română ca atare¹⁵.)

Opinii asemănătoare va exprima Theodor Capidan (1879-1953) – „un filolog de factură umanistă care, prin lingvistică și dialectologie, a ajuns la concluzii de maximă importanță privitoare la istoria limbii și a poporului român”¹⁶ –, și în paginile revistei „Grai bun”¹⁷, ai cărei prolifici conducători, Nicolae Bațaria (director N. Macedoneanu) și Marcu Beza (redactor), apelează, pentru reușita întreprinderii, la „toți acei aromâni, tineri sau bătrâni, *cari știu să fie condeii cu demnitate* (subl.n.)” și pledează pentru inserarea a cât mai multe materiale în *dialect*; avându-se în vedere considerentul că „citorii noștri cei mai indicați, cărora trebuie să le purtăm un interes mai mare”, nu sunt atât cei care cunosc deja limba literară, cât „aceia din frații noștri, care deși au învățat în școlile grecești, însă cultura străină n’a avut asupra lor o influență atâta de mare în cât să-i facă inaccesibili cuvântului adevărului.

Este destul ca aceștia să cunoască alfabetul pentru ca să poată citi lucruri în *dialect* și prin ele să capete dragostea de neam și de limbă (subl.n.)”¹⁸.

Această preocupare a revistei într-o susținere a necesității cultivării dialectului aromân, este ilustrată printr-o abundentă producție de literatură dialectală¹⁹, în timp ce Th. Capidan pledează cu convingere în acest sens – „În articolul de față, voi arăta posibilitatea introducerii lui în școli și ridicarea lui la limbă literară (subl.n.)”²⁰ –, într-un lung și pertinent material: „Necesitatea introducerii dialectului nostru în instituțiile culturale se impune în împrejurările actuale cu atât mai mult, cu cât armele de deznaționalizare se prezintă mult mai perfecționate, și, în cazul acesta, cu actualul sistem de învățământ, noi vom fi cei d’întâi cari vom cădea victima lor. *Să ne peardă din minte legenda răspândită și transformată într’o credință miraculoasă, că adică femeea româncă care ne-a păstrat limba, va continua și de aci înainte să fie vestala graiului strămoșesc* (subl.n.). Azi avem probe contrarii și este timpul când nu mai trebuie să credem în minuni. Da, căci s’au schimbat vremurile; nu mai e ca acum cincizeci de ani, când nu numai că nu existau școli grecești de fete, dar chiar și cele de băeți erau rari, iar limba greacă, deși după formă unea viața spirituală a tuturor popoarelor din Balcani, în fond însă juca aproape același rol al limbei latine din timpurile medievale, și dialectul era limba care ne unea neamul și ne reprezenta întreaga viață națională aromânească. Astăzi însă nu mai e așa. Pretutindeni școli grecești de fete, care mai că egalează pe cele de băeți; iar armânca noastră, nu nu-

mai că vorbește grecește și amestecă o mulțime de cuvinte nouă în dialect, dar p'ălocuri a început să și citească în grecește. Și în cazul acesta, nu este nici o minune dacă tot ea, și numai în câteva decenii, ne va perde comoara păstrată cu atâta credință, timp de două milenii”²¹.

El se arată convins că introducerea dialectului „literar” – fără a indica stabilirea unor norme ca atare²² – în școlile românești din Balcani constituie unica modalitate prin care se poate salvagarda romanitatea, în contextul agresivității propagandelor altor neamuri din zonă, mai ales a grecilor și elenizaților²³, care au avantajul proximității geografice, pe când „Noi nu numai că nu stăm alături de vreunul din dialectele române, ca să ne putem asimila mai repede unele particularități și, prin urmare, să ne putem unifica, dar mai avem și nenorocirea să fim înconjurați de niște vecini a căror limbă se aseamănă în ce privește «spiritul» sau a «felului de a gândi» așa de mult cu a noastră, încât ai crede, că toate la un loc, având același motor, formează o singură limbă, care nu diferă decât numai după haină”; iată de ce, el concluzionează: „dacă din cauza diferenței dialectului nostru de cel daco-român, ni este cu neputință asimilarea repede a limbei culte, dacă prin însăși pozițiunea noastră geografică suntem expuși a fi asimilați de popoarele vecine, singura scăpare din aceste două alternative este să ne făurim încă din școală acel egid național, care nu-i decât *dialectul literar*”²⁴. Expunând aprecieri critice, justificate, asupra finalității învățământului românesc, primar și secundar, din Balcani (majoritatea absolvenților ne mai întorcându-se acasă, în Macedonia, nici măcar absolvenții *Școlii Comerciale* din Salonic), Capidan opinează pentru necesitatea reorganizării învățământului, accentul trebuind a se pune pe întărirea școlilor primare, a pregătirii metodică-didactice a învățătorilor²⁵, al căror scop „principal să fie răspândirea culturii aromânești în măsură potrivită pentru ca elevii să se poată folosi de cunoștințele căpătate în școală și fără ajutorul cursurilor secundare. Pentru aceasta însă *se cere înainte de toate ca învățământul în școlile primare să fie predat în dialectul aromânesc* (subl.n.) în toate clasele și peste tot”.

Problemele oportunității scrierii în aromână și, mai ales, „cum să se scrie în acest dialect”, se vor regăsi și în alte luări de atitudine ale reprezentanților scrisului și publicisticii, originari din Macedonia, ori organe de presă ale aromânilor/românilor balcanici.

Astfel, la începutul anului 1904, Marcu Beza (1882-1949) – al cărui grai este considerat a fi „adevăratul dialect literar aromân”²⁶ – va dezvolta într-o conferință susținută la *Cercul Studenților Macedo-Români* necesitatea scrierii în dialectul „macedo-român”, cărțile respective având darul de a „deștepta gustul de citire”, a dezvolta „dragostea de limbă în inimile aromânilor”, de a „cerceta literatura noastră populară”, „și încă ceva: ele caută să cultive dialectul nostru”. În cuprinsul expunerii²⁷, viitorul diplomat român va sintetiza stadiul aparițiilor cărților scrise în aromână („vreo 17-18 cărți în dialectul nostru, dacă nu mă înșel”, cele mai multe „sunt studii folclorice”); relevă că „Poporul nostru consideră limba română ca un dialect cu totul deosebit de dialectul nostru”, deși „Noi știm, nu e vorbă, că deosebirea dintre dialecte e mică”; arată că „e pedagogic și firesc, ca copiii noștri să-și înceapă studiile cu dialectul (subl.n.), pentru ca să poată învăța cu mai mult succes limba română, mai pe urmă”; concluzionează, arătând „pe lângă altele și cerința de a se cultiva dialectul în sensul de a putea fi introdus în biserică și în școlile noastre începătoare”. Răspunzând solicitării „unui prieten” aromân emigrat în „America îndepărtată”, care „ne roagă să le trimitem ceva abecedare în dialect”, autorul bijuteriei dialectale *Gardani* constată inexistența, practic, a acestora („cele câteva pe cari le avem sunt greoaie, fără nici un sistem”) și cere elaborarea unor cărți didactice funcționale: „Avem nevoie deci de un abecedar, precum și de alte cărți de școală, scrise într’un spirit potrivit și într’un dialect curat, curgător (subl.n.), de care să se lipească cu drag inimele celor ce le-ar ceti”; cel mai talentat prozator aromân concluzionează, prin lansarea unui apel (căruia nu i s-a dat curs): „Cărturarii noștri să se gândească la aceasta – munca lor nu va fi zadarnică”²⁸.

În cursul anului 1904, în paginile ziarului bucureștean „Ecolul Macedoniei”, condus de militantul național-cultural Nuși Tulliu (1872-1941), are loc o dezbatere publică asupra oportunității cultivării dialectului aromân. Ca o reacție la părerile tânărului intelectual aromân Christian Otto, ce „este pentru părăsirea literară a dialectului macedo-român”, conducătorul combativului săptămânal²⁹ – după ce editase, cu câțiva ani mai înainte, cum am văzut, publicația dialectală „Revista Pindului” – aduce o serie de argumente în favoarea „cultivării cât mai mult, prin scrieri originale, a dialectului, ca să însuflețim poporul, să ne cunoaștem trecutul, să dăm pildă că trăim”, concluzionând: „Dialectul deci, dialectul, căci e al

nostru! (subl.n.)”³⁰. Răspunsurile sale la cele patru considerații ale preopinentei relevă o concepție clară asupra necesității cultivării graiului matern; la „a) necesitatea de a se unifica dialectele, mai lămurit, predominarea dialectului daco-român (limba literară română – n.n.) și în Macedonia”, el răspunde: „a universaliza limba daco-română, în Macedonia, ni s’ar părea cu mult mai greu de cât a schimba basinul Mărei Mediterane. Se știe: tot omul cugetă, simte, plânge sau râde, în graiul supt odată cu laptele, în leagăn”; la „b) imposibilitatea de a se traduce în dialect operele literare și științifice ale străinilor”, răspunsul este: „Cât despre operele străinilor nici nu trebuie traduse în dialect căci *nu gândim să facem din dialect o limbă literară universală românească* (subl.n.). Ținta trebuie să ne fie ca ce este al nostru trebuie să ne rămâie ca moștenire și să-l transmitem mai departe. O perlă cât de mică, îți place pentru că este a ta. A ne păși dialectul dar cu desăvârșire însemnează să ne lepădăm de propria noastră individualitate și să alergăm după una străină”; la „c) insuficiența cititorilor cari să poată citi în dialect, numărul fiind mic, fapt vătămător pentru dezvoltarea unei literaturi”, Nuși Tulliu, arată că „noi nu înțelegem să nu studiem dialectul daco-român, dar nu înțelegem să uităm pe al nostru. Iar cine va avea talent și cultură adevărată va putea scrie și într’un dialect și în celălalt. Așa a fost până acum, așa va rămâne în viitor”; la „d) considerațiunea că este în interesul românismului ca o bucată literară sau științifică să fie citită și pricepută de întreg neamul românesc, din Ardeal până la Adriatică”, autorul („cel mai eminent cântăreț al Pindului”³¹) a două romane, publicate, în foileton, în primii ani ai secolului al XX-lea) – *Murminți fără cruce. Din bana sărcăcianilor*, „unicul roman scris până acum în dialect”³², respectiv *În Munții Pindului* (scris în „dialectul daco-român”)³³ –, admite justetea acesteia, dar își exprimă îndoiala în ceea ce privește eficiența ei în rândurile „românilor” din Pind: „Dar se poate în Macedonia? Se poate ca întreg poporul să simtă frumusețea unei poezii populare din România, generația crescută prin școala română, da, o va înțelege, dar poporul? Prin urmare *suntem pentru cultivarea dialectului, din punct de vedere național, educator, linguistic* (subl.n.)”³⁴.

Alți intelectuali aromâni preferă, în publicistică, anonimatul; este cazul unui autor frecvent prezent în paginile gazetei bucureștene „Românul de la Pind”, care face lungi digresiuni și *vis-à-vis* de chestiunea scrierii în limba maternă, considerațiile sale putând fi sintetizate astfel: „Răspunsul nostru este în rândurile următoare: în dialectul macedonean (*sic!*) nu se

vor trata lucruri de erudiție, nu se va scrie nici filozofie, nici știință înaltă, așa încât să fie nevoie de întrebuintărea unui așa de ecte de așa natură *întotdeauna și fără excepție ne vom adresa limbei culte* (subl.n.). În dialect bogat material lexic sau de forme și construcțiuni mai mult sau mai puțin clasice. Pentru subit vom scrie *povești* și în genere vom alege subiecte cari să provoace, să deștepte un sentiment oarecare și pentru exprimarea noțiunilor și ideilor de felul acestora, dialectul e destul de bogat în cuvinte și în forme și în tot cazul e îndestulător”³⁵.

Un autor mai puțin cunoscut – prezent însă în revistele vremii cu creații în aromână –, glosează și el, critic, pe marginea calității scrisului dialectal; el arată că sunt materiale scrise în dialect, „la cari nu poți citi un rând fără să întâlnești unul sau mai multe daco-românisme.

Aceasta nu însemnează cătuși de puțin, că s’au văzut în necesitatea inexorabilă de a recurge la românisme, ci *e o dovadă că nu cunosc dialectul* (subl.n.), nu și-au dat osteneala să-l studieze și au arătat multă neglijență, când au scris”; apoi – relevă D. Larunga, subliniind slaba preocupare a celor în cauză în cunoașterea adevăratului grai aromân, nealterat de dacoaromânisme și neologisme –, mai este și o altă chestiune: „mulți din cei care scriu în dialect păcătuiesc tocmai prin neobservarea – indiferent dacă provine din neștiință sau neglijență – a sintaxei proprii dialectului aromânesc, a felului particular de a se orându-i cuvintele și de a se alcătui frazele într’însul.

Acești scriitori, de cari vorbim, nestudiind mult-puținele lucrări ce avem în dialect, necitind colecțiile de cântece populare, de basme, povești, legende etc. – cum e de pildă monumentală lucrare³⁶ a d-lui P. Papahagi [1872-1943] – neobservând cu toată atenția cuvenită modul cum se exprimă bătrânii sau bătrânele, cari n’au fost la nici o școală și nu cunosc nici o limbă străină, și peste toate acestea făcându-și studiile în limba română cultă și sub influența acestei limbi, când scriu în dialect, nu fac altceva decât înlocuesc prin cuvinte aromânești, mai mult sau mai puțin reușite, cuvintele și expresiile dintr’o frază alcătuită după toate regulile sintaxei românești.

Aceasta e o traducere greșită, proastă, fără nici o valoare. E identic același lucru ca și când ai traduce *ad-litteram* în românește proverbele și idiotizmele franțuzești, traducând, bunioară, proverbul *à bon entendre, salut*, prin *bunul auzitor, salutare*.

Recunoaștem, că e greu, ca atunci când scrii în dialect, tu om care ți-ai făcut studiile în limba cultă, care te-ai obișnuit să scrii într'însa, să te sustragi cu desăvârșire influenței acestei limbi și gramaticii ei (subl.n.).

Dar tocmai aci stă meritul, care nu se capătă așa de lesne cum și-ar închipui unii.

Iar aceia, cari nu se simt destul de tari, ca să respecte condițiunile de mai sus, n'au decât să nu scrie în dialect, căci nimenea nu-i zorește la așa ceva”.

În viziunea acestui autor, scrisul dialectal are menirea de a întări mișcarea național-culturală a românilor balcanici, confrunțați cu pericolul deznaționalizării: „sunt dureri mari astăzi”, „ni se sfâșie inima, când auzim acel plâns înăbușit ce se ridică din Macedonia, din biata noastră populație românească atât de sărăcită, de necăjită și de oropsită: însă aci stă și tăria caracterului nostru de a nu ne pierde cumpătul, de a stărui și de a nu renunța și la acea *literatură dialectală* tocmai astăzi, când se simte mai mare nevoie de ea”; căci ea, „literatura dialectală va îndeplini minunea de a ne ține pe toți uniți, într'o continuă legătură sufletească, dându-ne aceleași aspirații și același ideal”³⁷.

Cultivarea publicistică a *dialectului aromân* se înscria și în enunțul programatic al revistei „Viața albano-română”, iar atunci când Congresul Didactic de la Bitolia ia o hotărâre în acest sens, în paginile interesantei³⁸ publicații redactate de dr. Tașcu Șunda se comentează cu satisfacție că „Proclamarea *dialectului aromân ca limba de predare în primele clase primare* (subl.n.) a consacrat temeinicia stăruințelor depuse o viață de om în acest sens de venerabilul maestru d-l S. Cionescu³⁹, care a experimentat-o cu deplin succes la Crușova⁴⁰. De azi înainte ne putem aștepta ca poporul să îmbrățișeze cu toată căldura școlile lui naționale. În această direcție sănătoasă pornise încă din sec. XVI-II mișcarea culturală a marilor aromâni Ukuta, Cavalioti, Daniil, M. Boiagi etc., înțeleasă fiind de Maxim și continuată de D. Atanasescu, A. Bagav, S. Cionescu etc. E singura tactică eficace pentru emanciparea *treptată* a aromânilor de sub înrâurirea clasicismului elen”⁴¹.

În aceeași perioadă, fertilă afirmării naționalităților – în contextul începutului de democratizare din Imperiul Otoman, după Revoluția „Junilor Turci”, din iulie 1908⁴² –, „un grup de studenți a crezut că e bine să scoată o revistă, ce să lumineze poporul aromân printr'o *cultură*

dialectală (subl.n.)⁴³, respectiv „Lilicea Pindului”; noua publicație a tinerilor intelectuali români de sorginte aromână – Constantin Sufleri, Tudor Ceapara, Dumitru Caciona, M. Iancu, Ion Foti, Nicolae Badralexi, G. Baludima, Dumitru Babuș, Nicolae Caragea, Apostol Culina, Constantin Ioțu, Nicolae Papuli⁴⁴ – s-a constituit, în scurta-i perioadă de apariție⁴⁵ (precum suratele sale precedente), într-o prețioasă arhivă a dialectului aromân, numeroasele creații literare dialectale⁴⁶ conferindu-i un statut aparte în rândul celorlalte publicații aromânești.

Programul revistei, intitulat *Către armâni!*, este redactat în dialect, finalul sintetizând intențiile *Comitetului*: „Vislu a nostru iasti ca suflitlu armânescu, luminat di idei mușati s’arășară ca nâ lilici, s’crească mari și-s’țână sum aumbrata a ștei tut șe-avem noi cama aleptu, cama mușat ș’cama scumpu”⁴⁷.

Primul număr a fost primit cu speranță în rândurile aromânilor, profesorul George Murnu, expediind o scurtă scrisoare, în dialect, felicitând pe inițiatori și mulțumindu-le pentru solicitarea de a colabora „la scoaterea publicației în frumoasa și prețioasa limbă aromânească”⁴⁸.

Se răspundea, astfel, intențiilor programatice ale revistei, care lansează, în acest sens, și o „provocare” *Societății de Cultură Macedo-Română*:

„1) N’ar putea însărcina «Societatea de cultură macedo-română» o comisie care să înjghebeze o istorie a aromânilor *în dialect* (subl.n.), neexistentă până astăzi?

2) N’ar fi bine ca să se publice broșuri din când în când cari să lămurească publicul din Țară asupra mersului bun sau rău al propagandei noastre din Turcia, și n’ar prii în aceste momente constituirea unei biblioteci periodice populare, care să răspândească printre aromâni gustul cititului?

Noi credem că acesta e rostul „Societății de cultură” și nu altul”⁴⁹.

Note ■ ¹ Despre ea – Стојка Ласку, *Од историјата на ароманскиот печат во Македонија. Сисанијата „Братсво” и „Светлина”. The History of the Aromanian Press in Macedonia. The Brotherhood/Frăția and the Light/Lumina Magazines*. Превод: Димо Н. Димчев (Dina Cuvata) и Горан Костов (Goran Pushuticlu) (Unia di Cultură-a Armânjlor dit Machidunii. Biblioteca

Natsională Armânească „Constantin Belemace”. Editsiea *Moscopoli* 18), Scopia-Ckonje, 2007 /200 p./.

² Revista avea un *Comitet de redacție*, cu o componență fluctuantă; între membri, profesorii de la *Liceul Român de Băieți* din Monastir/Bitolia, preoți, medici, alți intelectuali aromâni – precum Dumitru Cosmulei (*nota bene*, român transilvănean), Nicolae Bațaria, Ion D. Arginteanu, C.I. Cosmescu (toți au fost, succesiv, directori), Coe N. Adam, E. Ghicu, G. Zuca, Ioan Ciulli, Steriu C. Ciumetti, T. Pucerea, V. Constantinescu, C.D. Metta, dr. Tașcu G. Trifon, dr. Filip Mișa, Elena Pocletaru, Elena Potamianu, Filip Apostoleanu, Ion Vulogă, Petru Baravache ș.a.

³ A se vedea, pentru context – Stoica Lascu, *Romanitatea balcanică în conștiința societății românești până la Primul Război Mondial*, Editura România de la Mare, Constanța, 2013 /324 p./; Idem, *From the Romanized Population to Vlachs/Aromanians/Balkan Romanians*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, Tome LVI, Nos. 1-4, 2017, p. 33-57; Idem, *Conștiință de neam și conștiință națională la aromâni în Epoca Modernă*, în Mihai Drecin, Ménesi Beăta, Ion Zăinea (coord.), *Românii din Balcani*. Istorie și politică, Pro Universitaria (Col. *Istorie și Studii Culturale*), București, 2020, p. 123-172; Nistor Bardu, *Momente capitale din istoria scrisului în aromână*, în *Ibidem*, p. 103-114.

⁴ xxx *Către cititori*, în „Lumina”, I, nr. 1, ianuarie 1903, p. 1-2; fragment din acest articol programatic la – Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucă (coord.), *Românii de la sud de Dunăre. Documente* (Arhivele Naționale ale României), f.e., București, 1997, p. 183 (*doc.* 73).

⁵ În perioada interbelică, autorul *Părăvuliilor* avea să releve că „această «limbă dulce și mușată» este acum o amintire a unui trecut înghițit de infinitatea timpului”, întrebându-se: „care aromân, nu din generația mea, o generație din care mai avem astăzi așa de puțini supraviețuitori, dar din generațiile mai tinere, plecate mai de mult din Macedonia, ar putea pretinde că posedă încă dialectul – *adevăratul dialect, iar nu un graiu enervant de influențat de limba statelor în care vitregia soartei i-a aruncat pe frații noștri?* (subl.n.)”; pesimismul marelui creator dialectal, în viitorul perpetuării autenticului grai matern, este „mărturisit” ca atare: „Am din când în când ocazia să aud vorbindu-se aromânește de tinerii plecați de curând «de acasă». De fiecare dată, auzind în ce formă pocită și săracă este înfățișat graiul nostru, auzind cum cuvinte și expresiuni din cele mai frumoase și mai caracteristice sunt date uitării și înlocuite prin cuvinte și expresiuni străine ce supără așa de mult urechia, se întipărește mai adânc în mine trista convingere că graiul nostru este sortit peirei și că evoluția sau, mai exact, treptata denaturare ce suferă, grăbește acest proces de dispariție (subl.n.).

Da, știu că se mai vorbește și astăzi în orașele și comunele din Macedonia, din Epir, din Albania și din Tesalia. Îl mai vorbesc și coloniștii noștri din Dobrogea Nouă. Dar câtă deosebire între graiul hibrid de astăzi și acea frumusețe cristalină de limbă în care, de pildă, mătușa mea *Țața Nita*, care odihnește de mult în lumea dreptilor, îmi spunea acum aproape o jumătate de secol minunatele ei basme și povești!

Ce-i de făcut? Nu putem opri în loc timpul și acțiunea lui, tot așa cum nu ne putem împotrivi desfășurării fatalității istorice.

Putem însă și suntem datori să facem altceva: *să consemnăm în publicații periodice în alt gen de scrieri dialectul nostru cu tot ce a avut și are încă mai caracteristic și mai frumos* (subl.n.).

De îndemnul acesta am căutat să mă țin eu însumi, dar, spre durerea și rușinea mea, a trebuit să mă declar incapabil de a-l urma” – N. Batzaria, *O mărturisire dureroasă*, în „Dimândarea” [București], I, nr. 1, iunie 1937, p. 9-10.

⁶ xxx *Către cititori*, în „Lumina”, II, nr. 1, ianuarie 1904, p. 2.

⁷ N.B. [Bațaria], *Importanța elementului aromânesc*, în Ibidem, II, nr. 2, februarie 1904, p. 33.

⁸ Ion D. Arginteanu, *Dezvoltarea sentimentului național*, în Ibidem, III, nr. 6, iunie 1905, p. 161-163.

⁹ *Poșta Redacției*, în Ibidem, I, nr. 1, 1 ianuarie 1903, p. 40.

¹⁰ Ibidem, I, nr. 2, februarie 1903, cop. III; sunt cazuri când colaboratorilor li se refuză tipărirea unor bucăți literare, nefiind scrise în dialect, așa cum i se comunică lui P. Papa Zisi: „Anecdota cu călugărul nu se tipărește, fiind scrisă în dialectul d/aco/.român” – *Poșta Redacției*, în Ibidem, V, nr. 1, ianuarie 1907, p. 32.

¹¹ O apreciere critică asupra conținutului ei, exprimându-se părerea că ea „nu și-ar avea rațiunea de a fi decât cu condițiunea ca tot ce se publică într'însa în dialect ori în limba cultă, să aibe un caracter pur aromânesc (subl.n.), să aibe coloritul nostru particular. Bine înțeles, că facem abstracție de articolele publicate în dialect de știință popularizată, cari nu pot purta vreo pecete națională. În rest, însă, inspirațiunea și izvorul ei trebuiesc căutate numai în sânul poporului aromânesc” – Indrul, *Revista macedoneană „Lumina”*, în „Românul dela Pind”, IV, nr. 5 (147), 29 ianuarie 1906, p. 2.

¹² Scurta scrisoare este semnată: *Institutorii Școlăi din com. Turia N. Nibi, D.C. Cicmă, N.C. Cicmă* și este datată *Turia, 22 Maie 1903* – „Lumina”, I, nr. 6, iunie 1903, cop. III.

¹³ „De cându apare Revista «Lumina» noi armânllî maî ales din Serbia o citim toți cu mare bucurie.

Adevărat că anao cari nu himu invițați la școlă română (subl.n.) nè este ma greu, fîncă este scrisă ma multu ca în România.

Urăm «Lumineî» bană lungă!

Asemenea, Domnule Director, liau curajiu și aduc aminte aiste câte-va rândurî. Știți singur că armânele din Macedonia, n'au nici un ziar sau revistă familiară ta s'pôtă cel puțin s'cunoscă lucrele familiare din alte părți, mai ales din România și cred că ele (năse) prea mulțumite va's hibă, cari sa aveți în fie-cari număr al «Lumineî» câte un articol scos din reviste familiare românesce și tradus în dialectul macedon. Aistă îmi-aū spus mai multe femeî cari au învățat la școlă românescă” – *Poșta Redacției*, în Ibidem, I, nr. 9, septembrie 1903, p. 233.

¹⁴ *Scrisoare din Grebena*, în Ibidem, I, nr. 3, martie 1903, p. 88. Tot asupra importanței graiului matern în economia actului educativ-instructiv atrage atenția și „vechiul institutor” din Târnova, D. Nicolescu, intervenția sa având autoritatea experienței: „subsemnatul am recunoscut că școlile noastre române simt cea mai mare nevoie de poesii în dialect (subl.n.), fie fabule, de alt gen, cari poesii au rolul a instrui și educa nu numai tinere odrasle din școli dar încă și poporul întreg” – *Poșta Redacției*, în „Lumina”, I, nr. 2, februarie 1903, cop. III.

¹⁵ Și pentru un alt intelectual român (originar din Gopeși), profesorul de Istorie Ion D. Arginteanu (1868-1940), prin *Importanța limbei materne* se înțelege limba literară română: „Cel mai important studiu pentru toate gradele de învățământ este fără îndoială studiul limbei materne. În afară de considerațiuni patriotice și naționale, cunoștința acestei materii presintă o valoare neprețuită. Fără limba maternă nu se poate dobândi cu succes și cu folos nici un alt studiu (...) Cunoașterea limbei literare, pe de altă parte, ne deschide porțile ideilor și sentimentelor cugetătorilor mari și ne îmbogățește mintea de lucruri nestimate (sic!) (...) Pentru noi macedoromâni, cei însă ne găsim în mare parte sub influența culturală și religioasă streină și cari din această cauză, am perdut și suntem în pericol de a perde

element însemnat, studiul limbei materne, împreună cu cel istoric, sunt cele mai eficace și sigure mijloace de viață și de mântuire” – Ion D. Arginteanu, *Importanța limbei materne*, în *Ibidem*, III, nr. 2, februarie 1905, p. 33-34; vezi și Idem, *Educațiunea națională în Macedonia. Rolul dialectului în școală*, în „Timpul”, XXI, nr. 239, 1899, p. 1 – nu am văzut articolul: *apud xxx Bibliografie macedo-română* (Institutul Român de Cercetări-Freiburg-Germania. Biblioteca Română-Freiburg i. Br. Germania), f.e., Freiburg i. Br., 1984, p. 17.

¹⁶ Nicolae-Șerban Tanașoca, *Balkanologi și bizantiniști români*, Editura Fundației PRO (Colecția Biblioteca Națională de Istorie), București, 2002, p. 125. Relevând primele atestări ale romanității balcanice în scrierile cronicarilor și umaniștilor români, marele savant consemnează, în baza stadiului cercetărilor contemporane lui, că Miron Costin este cel care a avut o relație directă („și încă și cu dintr-înșii am vorbit”) cu „acești coțovlahi” – Th. Capidan, Aromânii. Dialectul aromân. Studii etnolingvistic de... profesor universitar membru corespondent al Academiei Române. Operă premiată de Academia Română cu Premiul Statului „Eliade Rădulescu” (Academia Română. Studii și Cercetări XX). Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1932, p. 47; Idem, *Macedoromânii*. Etnografie, istorie, limbă, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1942, p. 157. În fapt, este vorba despre stolnicul Constantin Cantacuzino (Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*. Ediție îngrijită de M. Gregorian, vol. I, Editura Minerva /Colecția B.P.T./, București, 1984, p. 43), care trebuie să-i fi întâlnit pe „greci” la București – N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII. *Revoluționarii*, Tipografia „Datină românească”, Vălenii-de-Munte, 1938, p. 81; Idem, *Istoria literaturii românești* (Introducere sintetică). *Arta și literatura românilor* (Sinteze paralele). Traducere de Lidia Simion și Andrei Pippidi. Studiu introductiv și note: Andrei Pippidi, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 90-94; sinteze mai recente – St. Lascu, *The first Romanian Perceptions on the Existence of the Balkan Romanity (17-18 centuries)* [International Symposium: St. Anthim the Iberian (+ 1716) the European and Caucasian Culture and Spirituality From Late 17th Century and Early 18th Century], în „Dionysiana” [Constanța], XI, nr. 1, 2017, p. 315-335; Idem, *The Balkan Romanians – Descendants and Representatives of Eastern Romanity*, în „Symposium” [New York. The Romanian Institute of Orthodox Theology and Spirituality], Vol. XXVI, Nr. 1, 2019, p. 51-73.

¹⁷ Subintitulată *Revistă aromânească*; a apărut la București în perioada aprilie 1906-februarie 1907.

¹⁸ N. Macedoneanu [Bațaria], *Lipsă de cititori?*, în „Grai bun”, I, nr. 6-7, octombrie și noiembrie 1906, p. 122.

¹⁹ Cei mai prezenți sunt Nicolae Bațaria și Marcu Beza, alături de care mai publică Nuși Tulliu, T. Ciomu, N. Caragea, N. Hagi-Costa, D. Larungu, Ioan Licea, Constantin Belimace; a se vedea – St. Lascu, *Literatura dialectală în revistele și almanahurile aromânești (1880-1914). Teme; titluri; autori*, în Mihaela Albu (coord.), *Întoarcerea în Ithaca. Cultura română în exil și în afara granițelor*. Lucrările Simpozionului internațional organizat la Universitatea din Craiova, CUDTS, mai 2009, Editura Universitaria, Craiova, 2010, p. 146-169.

²⁰ Th. Capidan, *O lămurire*, în „Grai bun”, I, nr. 3, iunie 1906, p. 67-68. În anii interbelici, combătând părerea unui oarecare C. Ionescu – care, „cu bagajul său neînsemnat de cunoștinți dialectale nu are cum să perceapă valoarea estetică a literaturii macedo-române”, publicată în revista bucureșteană „Macedonia” –, ce „decretează sentențios că dialectul nu este și nu poate fi limbă literară”, un cunoscut, în epocă, publicist de sorginte aromână con-

chidea: „De ce dar să nu admitem că și cu mijloacele dialectului macedo-român se pot realiza adevăratele creațiuni de artă (subl.n.), în toate genurile literare? Bine înțeles, numai pentru aromâni și pentru cei care se asimilează cu sensibilitatea lor, după o cunoaștere prealabilă a vieții și mediului lor, tot așa precum cu mijloacele de expresie ale limbilor franceză, chineză etc., se pot obține realizări de artă literară franceză, chineză etc.” – Ion Goschin, *Dialectul nu poate fi o expresie literară?*, în „Graiu”, I, nr. 11, 17 iulie 1932, p. 3.

²¹ Th. Capidan, *op. cit.* (III), în „Graiu bun”, I, nr. 4-5, iulie și august 1906, p. 104.

²² În zilele noastre, regretatul scriitor (inclusiv dialectal), editor și critic literar Hristu Căndroveanu (1928-2013) considera, în *Postfața* la ediția a II-a a *Dialectului aromân*, că, „Pornind de la magistrala lucrare a lui Th. Capidan, s-ar putea însă fixa necesarele norme literare ale dialectului, de un «conclav» al unor lingviști serioși (*sic!*), împreună cu cei mai de seamă scriitorii aromâni de astăzi” – Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*. Studiu lingvistic. Ediția a II-a. Cu o postfață de Hristu Căndroveanu, Editura Fundației Culturale Aromâne «Dimândarea Părintească», București, 2005, p. 592.

²³ A se vedea – St. Lascu, *Atacuri ale „agenților grecismului” împotriva românilor balcanici din Macedonia Otomană (1903-1911)*, în Constantin Bușe, Ionel Căndea (editori), *Studii de istorie* (Academia Oamenilor de Știință din România – Secțiunea de științe istorice și arheologice. Muzeul Brăilei „Carol I”), IX: *In Honorem Professoris Constantin Bușe Octogenarii*, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2019, p. 651-772.

²⁴ Th. Capidan, *op. cit.* (II), în „Graiu bun”, I, nr. 3, iunie 1906, p. 71; vezi și – Idem, *Dualismul limbei grecești*, în *Ibidem*, I, nr. 6-7, septembrie și octombrie 1906, p. 144-151.

²⁵ Mai devreme cu șapte ani, „seminaristul” „Căpidan” venea, cu sugestii, în ajutorul învățătorilor ce predau la școlile românești din cadrul Imperiului Otoman – deficiente, unii dintre ei, la partea metodică: „Ia [iată], iu agiungu cu aestu metod (pur descriptivă, bazată doar pe memorizare – n.n.) ațelli învițători. Ia, sibepea [cauza] care illi face pi ficioři ca s’fugă di la sculie. Și ca să scăpăm di aeste arale nu lipseaste di cât s’dipărtăm aestu metod și să introduçim metodlu intuitiv, metod care easte ațel cama arăspândit tu tute sculiile di auace (Romania). Cu aestu metod ficiořli va s’poată să-și achicasiască /înțeleagă/ ghine lecțiile nica di cându suntu în clasă, dorlu di carte nu va lè chiară, parințilli a lor nu va s’vină la învițător ca sintreabă, care easte sebepea, care illi face pi ficioři s’fugă di la sculie” – Idem, *Care easte sibepea di fug ficiořli di la sculie?*, în „Revista Pindul” [București], I, nr. 3, 31 ianuarie 1899, p. 8.

²⁶ Tache Papahagi, *Grai, folklor, etnografie*. Ediție și prefață de Valeriu Rusu, Editura Minerva, București, 1981, p. 393 (*Introducere* la Marcu Beza, *Poezii și proză*. Original și transpunere literară /Biblioteca Națională a Aromânilor. Publicată de Tache Papahagi, vol. IV/); cel mai de seamă exeget al istoriei literaturii aromânești relevă că Marcu Beza „rămâne pentru literatura aromânească un excelent artist: ca *prozator*, departe de a fi întrecut, el nu e nici măcar egalat de nici un scriitor aromân; ca *poet*, creațiunea lui, mai toată etno-lirică, se caracterizează printr-o inspirație pe cât de profundă și cumpănită pe atât de naturală și impresionantă, lipsită fiind total de ceea ce poate face impresie de afectare, de retuș în fond și formă”. La rândul său, Hristu Căndroveanu consideră că dintre scriitorii aromâni născuți în secolul al XIX-lea, Marcu Beza „este cărturarul cel mai intelectualizat, un cărturar prin excelență, cu o operă intens elaborată” – *Un veac de poezie aromână...*, p. 197).

²⁷ Vezi – Marcu Beza, *Importanța scrierei în dialectul macedo-român*, în „Românul dela Pind”, II, nr. 47, 2 februarie 1904, p. 2-3.

²⁸ M.B., *Cronica*, în „Graiu bun”, I, nr. 1, aprilie 1906, p. 16.

²⁹ A apărut în perioada 17 august 1903-1 octombrie 1906; în mai 1906, Marcu Beza constată, caustic: „Nu știu de ce mai apare și ziarul acela, «Ecolul Macedoniei». De când a plecat d. Nuși Tulliu a decăzut (*sic!*) cu desăvârșire” – *Ibidem*, în *Ibidem*, I, nr. 2, mai 1906, p. 47.

³⁰ Nuși Tulliu, *Cultivarea dialectului macedo-român* [la rubrica *Discuții contradictorii*], în „Ecolul Macedoniei” [București], II, nr. 13, 28 martie 1904, p. 2. Talentatul cântăreț al Pindului este și un prolific publicist, în dialect și în limba literară română, numeroasele și instructivele (din punct de vedere istoric, adevărate documente ale mișcării național-culturale a românilor balcanici) sale articole meritând a constitui obiectul unui volum de sine stătător.

³¹ Th. Capidan, *op. cit.*, p. 128.

³² Cum se „atrage atențiunea cititorilor noștri”, la începutul apariției, în foileton a romanului – xxx *Informațiuni*, în „Ecolul Macedoniei”, I, nr. 5, 14 septembrie 1903, p. 3. Peste nouă decenii, romanul este publicat potrivit „normelor”, „cu ndauă njits alăxiri” propuse „tu 1984 di rivista Zborlu a Nostru”; editorul circumstanțiază împrejurările: „Cu romanlu «Murmintsă fără Cruțsi» avum probleme mări; fu cupiat cu mâna (*sic!*) tu alfabetlu urighinal dit «Ecolul Macedoniei» (nu se precizează datele inserării în foileton, la rubrica „Foița Ziarului «Ecolul Macedoniei»»; prima apariție a fost la 14 septembrie 1903 – n.n.) di ună tiniră filuloagă română, shi bătut la machină cu alfabetlu nou di Dina Cuvata” – *Zbor di la Editor* [Tiberiu Cunia], în Nushi Tulliu, *Murmintsă fără Cruțsi*. Editsii ândreaptă cu agiutor di la Eva Catrinescu shi Dina Cuvata, Editura Cartea aromână, Syracuse, NY, 1993, p. 8 (volumul are 184 p.; romanul în cauză: p. 50-106; unele cuvinte nu respectă forma originală).

³³ Publicat, în foileton, în „Ecolul Macedoniei”, în 1906 (ulterior, este tipărit și în volum).

³⁴ Nuși Tulliu, *op. cit.* În perioada interbelică, el va rămâne consecvent în a pleda pentru scrierea în dialect; reiterând aserțiunile mai vechi („A părăsi cultivarea dialectului înseamnă a renunța la însăși ființa noastră ca neam”: „întăiu pentru că dăm hrană sufletească fraților noștri; le trezim conștiința națională și le luminăm mintea; educăm și cultivăm poporul nostru cântându-i durerile și bucuriile în graiul lui propriu, pe care-l înțelege și-l iubește”) – Tulliu relevă generațiilor mai tinere și importanța cultivării limbii materne din perspectiva științei filologice, pentru care „dialectul nostru este celula centrală a multor probleme linguistice – deci și istorice. Păstrându-și tot arhaizmul și formele gramaticale prototipice, filologii găsesc substratul formațiunii limbii românești, în dialectul macedonian (*sic!*)” – Nuși Tulliu, *Să scriem în dialect!*, în „Tribuna românilor de peste hotare”, I, nr. 12, 1924, p. 15-16.

³⁵ Indrul, *Cum să se scrie în dialect*, în „Românul dela Pind”, IV, nr. 4 (146), 22 ianuarie 1906, p. 1 (este posibil ca autorul să fie N. Bațaria; chestiunea unor pseudonime folosite de intelectuali aromâni în publicațiile de la începutul veacului trecut – comportă o cercetare și discuțiuni ca atare); vezi și – xxx *Dialectul în școlile românești din Turcia*, în *Ibidem*, VIII, nr. 8 (341), 20 februarie 1910, p. 1.

³⁶ Se referă, în context, la masivul tom, apărut în anul precedent – *Basmе aromâne și Glosar de Per. Paphagi*. Profesor secundar (Edițiunea Academiei Române), Inst. de Arte Grafice “Carol Göbl” S-sor I.St. Rasidescu, București, 1905 /XXVII + 748 p./; vezi, însă, și – *Din literatura poporană a Aromânilor*. Colecțiune formată și rânduită de Pericle Papahagi, Profesor la Școala Comercială Română din Salonic, vol. I. Partea I-II. *Literatura copilărească*.

Medicina populară. Ghicitori. Proverbe și idiotisme. Colinde. Paparudele. Lăzărelul. Sărbătoarea Sânzienilor său Tavianii. Luna nouă. Deceuri. Poesia populară (Materialuri folkoristice. Culese și publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor și Învățământului Public prin îngrijirea lui Gr.C. Tocilescu membru al Academiei Române, profesor la Universitate, director al Museului Național de Antichități, vol. II), Tipografia „Corpului Didactic” C. Ispasescu & G. Bratanescu, București, 1900 /XXVIII + 1.072 p./.

³⁷ D. Larunga, *Rostul de astăzi al literaturii dialectale*, în „Românul dela Pind”, IV, nr. 34 (176), 28 august 1906, p. 1-2.

³⁸ „O bună parte din lucrările științifice vor fi publicate în limba franceză, pentru ca să poată fi cunoscute de lumea cultă; iar restul, în limba albaneză, în limba română literară sau în dialectul aromân” – xxx *Cuvânt înainte*, în „Viața albano-română” [București], I, nr. 1 / aprilie/ 1909, p. 1. Revista a apărut la București (15 aprilie 1909-iunie/iulie 1910).

³⁹ Acest vrednic institutor aromân a fost autorul a numeroase lucrări scrise în dialect, contemporanii apreciindu-l ca atare: „D. Steriu N. Cionescu, prea avzâtlu și alâvdatlu director al școalelor românești di Crușova neçi tru înaintata lui vârstă – de cara feațe preste 35 ani ca luminător – nu poate să sta fără s’lucrează tri buneața și ghineața a plasălei și a lumișei. Lucrulu tri el easte ca pânea di toate zălele. Anlu trecut stâmpăsi /a tipărit/ 5 cărți: 1. *Bana sămșilor amirazi Constantin și Elena*; 2. *Bana sămtului Anastasiu Persul*; 3. *Bana sămtului Alexe*; 4. *Bana al Onufriu Eghipteanlu*; 5. *Bana sămtălei Matriona*. Cărțile aiste suntu scoase pre limba noastră aromânească și pre ața românească. Tri creștini citirea lor easte amintătoare de mușate învețuri” (xxx *Bibliografie*, în „Lumina”, VI, nr. 6, 7, 8, iunie, iulie, august 1908, p. 64); vezi și – Ecaterina Dimonie (Salonic), *Din viața unui bătrân. Omagiu celor d’întâi fondatori ai școalelor românești din Macedonia*, în *Ibidem*, II, nr. 6, iunie 1904, p. 166-170. Venerabilul institutor la Școala Primară de Băeți din Crușova este deseori prezent în presa aromânească cu materiale scrise în *dialect* – de pildă, o scrisoare adresată lui N. Bațaria, în care pledează, într-o frumoasă limbă maternă, pentru afirmarea intereselor aromânilor crușoveni, pe fondul reformelor democratice ale *Junilor Turci* un respectat și venerabil institutor aromân din Crușova, prezent deseori în presă cu materiale scrise în *dialect*, este explicit în acest sens, într-o scrisoare adresată lui N. Bațaria: „Noi di parte-ne, ca armâni și ca hili a Patriei Otomane, cu lacrimile tru oculi și cu inima de adevărați ottomani, urăm și pâlăcârsim di tu ahundusimea sufletulelor noastre, s’da Dză, ca aistă îmbunare și vreare și di tru toată inima ca s’țână niimpuținată și nimutată până cându va s’aibă soare și steale în țer, câmpuri, munți, văliuri și oamini vii pisti loc. Aistă easte singura și calda urare și fațim astăzi di tu inimile a noastre.

S’băneadză unirea și vrearea curată di anamisa di crușoveni și vârnă oară s’nu s’aspargă!

S’bănează Majestatea Sa Marele, Bunlu, Imirlu și Primul Sultan Constituțional Mahomed V-lea, cu toți meimuranii și cu toți care u vor, u agiută și u țân Constituția!” – Steriu N. Cionescu, *Domnule redactor al gazetei armânești „Deșteptarea”*, în „Deșteptarea” [Salonic], II, nr. 31, 30 iunie 1909, p. 3; în context – St. Lascu, *Cărți tipărite în dialectul aromân (1862-1912)*, în Lia Brad Chisacof, Cătălina Vătășescu (coord.), *Polychronion. Profesorului Nicolae-Șerban Tanașoca la 70 de ani*, Editura Academiei Române, București, 2012, p. 299-326.

⁴⁰ Totuși, atunci când lui Steriu Cionescu i s-a acordat, în 1903, de către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, decorația „Răsplata muncii”, o gazetă aromânească din Capitală, ținea să se delimiteze – după glosarea laudativă de rigoare –, nu fără o undă de reproș, de „valorosul

diriginte al școlăi primare de băieți din Crușova”, pe considerații explicite: „recomandăm colegilor d-sale să nu-l imiteze întru toate:

1. În direcția literară, d. Cionescu, influențat de împrejurările în care a trăit, *este un purist cum nu cred să măi fie altul în viață* (subl.n.), printre oamenii de carte români;

2. Ca institutor, în dorul de a împărtăși cât mai multe cunoștințe elevilor săi și ca să-și știe superiori celor de la școala greacă, neglijează prea de multe ori un factor interesant în educația intelectuală a copiilor: vârsta. Institutorii români să se ia după d. Cionescu în alte direcțiuni ale activității sale – aū multe – în școală însă, să se conducă de curentul nou pedagogic, după care educația fizică ocupă în școala primară – mai ales –, un loc tot așa de însemnat ca și cea intelectuală” – O., *Răsplata muncii*, în „*Ecoul Macedoniei*”, II, nr. 4, 18 ianuarie 1904, p. 1 (autorul poate fi Christian Otto).

⁴¹ Dotean, *Note și reflecții asupra primului Congres Didactic Aromân*, în „*Viața albano-română*”, I, nr. 7, octombrie 1909, p. 113.

⁴² Vezi considerațiile, aproape – unele (rolul Eforiilor, importanța Iradelei din 9 mai 1905 și urmările ei, raporturile dintre inspectorii școlari și diplomații români, rolul Liceului de Băieți din Bitolia, al școlilor comerciale, aprecieri asupra rezolvării chestiunii religioase) – inconclaste, ale lui Theodor Capidan, *Chestiunea aromânească după Constituție*, în „*Convorbiri literare*, XLV, nr. 8, august 1911, p. 841-856.

⁴³ Dumitru Babuș, *Câteva lămuriri*, în „*Lilicea Pindului*” [București], I, nr. 10, septembrie 1911, p. 217.

⁴⁴ Sunt numele care apar în caseta *Comitetului de Redacție*.

⁴⁵ A apărut în intervalul decembrie 1910-ianuarie 1912 (224 p.).

⁴⁶ Ele (poezii, povestiri, publicistică, traduceri; folclor) aparțin lui Z. Araia, G. Batalia, M. Beza, D. Caciona, T. Carafoli, N. Caragea, G. Culeu, I. Foti, I.N. Iotta, I. Licea, G. Murnu, N. Tulliu, V. Papaianuși, V. Diamandi, N. Nibi, D. Babuș, T. Ceapera, N. Badralexi, St.Gh. Teju, D. Pastramă.

⁴⁷ Comitetlu, *Către armâni!*, în *Ibidem*, I, nr. 1, decembrie 1910, p. 2.

⁴⁸ *Ună carti a D-lui G. Murnu*, în *Ibidem*, p. 20:

Domnule Președinte,

Vă-u am multu tu hare că-mi fațeti tiñia s’mi aclîmați ș’pri mine ti-agiutor la scoaterea frândzălei tu mușata și hărzita limbă armânească (minduescu armânească și nu vlăhutească).

Vărtos mușat feațet, că vă băgat tu minte si’nchisiți un’ahtare lugurie: nu easte mași lipsită, ma easte și un»ită ti niște gioni ficiori tu cari soia noastră și-andoapără ahânta dulce nădie di măriția lei di mâne și așteaptă s’hibă *Lilicea* harauței și-a bunătățlor aței. S’da Dumni ă ași s’hibă și toată a estă nădie s’u vedem inclîgată tru faptă care s’luminea ă tu eta etelor.

Țe easte di mine, ațea va s’u fac hărios după puteare și va s’cilăstisescu cu iți trop s’agiut hrănirea și creșterea *Liliciței*.

Cu vreau și tiñie

G. Murnu

⁴⁹ xxx *Cronica*, în *Ibidem*, nr. 3, februarie 1911, p. 70.

Dorin CIMPOEȘU

Guvernarea socialistă (noiembrie 2019 – martie 2021)

D.C. – prof. dr. în istorie, semnează zeci de articole și, între altele, volumele *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova* (2008); *Guvernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1988-1989* (2009); *Republica Moldova între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010); *Regimul post-totalitar din Republica Moldova* (2012); *Basarabia la un secol de la marea Unire* (2018) etc. Unicul specialist în istoria politică recentă a Basarabiei.

Guvernul minoritar Ion Chicu

După căderea Guvernului Maia Sandu și dispariția alianței PSRM-Blocul ACUM, socialiștii au constituit în grabă un nou guvern, în frunte cu premierul Ion Chicu și care a cerut votul Parlamentului la 14 noiembrie 2019.

Noul Guvern a primit votul de încredere din partea a 62 de deputați, cu unul mai puțin decât la votarea moțiunii de cenzură, din 12 noiembrie, având și susținerea tacită a parlamentarilor PDM.

De menționat că deputații Blocului ACUM, condus de Maia Sandu și Andrei Năstase, trecuți în opoziție, au părăsit sala Parlamentului, înainte de vot, iar cei ai Partidului Șor s-au abținut.

În componența Executivului intrau, în cea mai mare parte, foști consilieri ai președintelui Igor Dodon, iar unii dintre ei, între care și premierul Ion Chicu, făcuseră parte din vechea guvernare, a PDM.

Cabinetul Chicu era format din 10 membri, exclusiv premierul, după cum urmează:

Sergiu Pușcuța, vicepremier și ministru al finanțelor;

Alexandru Flenchea, vicepremier pentru reintegrare;
Anatol Usatii, ministru al economiei și infrastructurii;
Pavel Voicu, ministru al afacerilor interne;
Fadai Nagacevschi, ministrul al justiției;
Aureliu Ciocoi, ministru al afacerilor externe și integrării europene;
Victor Gaiciuc, ministru al apărării;
Corneliu Popovici, ministru al educației, culturii și cercetării;
Viorica Dumbrăveanu, ministru al sănătății, muncii și protecției sociale;
Ion Perju, ministru al agriculturii, dezvoltării regionale și mediului.

Cu ocazia investiției, Ion Chicu a precizat că noul guvern este unul minoritar, de tranziție: „Considerând statutul de guvern minoritar, instituit în scopul redresării situației precare în majoritatea domeniilor vieții social-economice din Republica Moldova, orizontul de timp se limitează la perioada de până la alegerile prezidențiale din toamna anului 2020”¹.

Negocieri între PSRM și PDM pentru formarea unei coaliții majoritare

La nici trei luni de la instalarea Guvernului minoritar Ion Chicu, socialiștii și democrații au început demersurile privind oficializarea colaborării parlamentare tacite și transformarea acesteia într-o alianță politică de guvernare.

Astfel, la 5 martie 2020, a avut loc prima rundă de negocieri între deputații socialiști și democrați vizând crearea unei coaliții majoritare. Potrivit acestora, la baza discuțiilor a stat acordul semnat, anterior, între PSRM și Blocul ACUM, inclusiv preluarea de către democrați a unor domenii de guvernare, precum externele și economia.

Deputatul socialist, Vlad Batrîncea, declara: „Nu s-a discutat despre partajări, doar subiecte ce ar putea sta la baza negocierilor. Am vorbit despre acordul PSRM-ACUM. E consistent și reflectă practic toate necesitățile de moment ale Republicii Moldova. Dacă acordul va fi semnat, va conține toate prevederile semnate de blocul ACUM, așa că nu vedem nicio problemă dacă ACUM va susține acordul”².

La rândul său, democratul Dumitru Diacov preciza: „Putem să ne asumăm niște responsabilități pentru a realiza acest proiect pentru Republica Moldova”³.

Hotărârea celor două partide de a declanșa negocieri privind constituirea unei majorități parlamentare a fost salutată de președintele Igor Dodon.

La 11 martie 2020, au continuat tratativele între grupurile de lucru din partea PSRM și PDM, la Parlament, de data aceasta fiind abordate capitolele de politică internă, îndeosebi măsurile necesare îmbunătățirii calității vieții cetățenilor, precum și de politică externă, respectiv relații echilibrate, multivectoriale, și continuarea îndeplinirii prevederilor din Acordul de Asociere RM-UE⁴.

Negocierile dintre cele două formațiuni politice s-au încheiat, practic, pe 13 martie 2020, doar după o săptămână de discuții și tratative, deoarece între acestea exista deja o formă de colaborare parlamentară, încă de la instalarea Guvernului Chicu, în luna noiembrie 2019.

Constituirea coaliției Platforma Social-Democrată pentru Moldova (PSDM)

Pe data de 16 martie 2020, a fost semnat de către liderii PSRM și PDM, precum și de toți parlamentarii celor două partide constitutive, Acordul privind formarea Coaliției „Platforma Social-Democrată pentru Moldova”.

Cu această ocazie, președintele PDM, Pavel Filip, declara următoarele: „Este un moment în care statul are nevoie de forțe noi, forțe proaspete, care să ajute la această luptă pe care o ducem cu toții împotriva acestei pandemii. PDM a ales să-și asume anumite domenii de responsabilitate anume în acest moment, pentru că are profesioniști, o echipă bună și pentru că împreună vom face față acestei situații mai ușor.

Rolul Partidului Democrat în acest guvern este unul clar: asigurarea implementării Acordului de Asociere, apropierea de Uniunea Europeană, menținerea integrității teritoriale, securitatea energetică, continuarea parteneriatului strategic cu Statele Unite, menținerea relațiilor bune cu vecinii România și Ucraina. Și eu vă asigur că ne vom ține de cuvânt”⁵.

Potrivit prevederilor sale, Acordul s-a încheiat „...în scopul creării unei majorități parlamentare stabile, susținerii și realizării programului social-economic al Guvernului Republicii Moldova, în interesul cetățenilor țării”⁶.

Acesta stabilea o serie de priorități, care vizau, între altele, reforma justiției și combaterea corupției, iar în materie de politică externă și securitate „promovarea și implementarea unei politici externe echilibrate, prin implementarea tuturor acordurilor, parteneriatelor și angajamentelor asumate de Republica Moldova, atât în Est, cât și în Vest, inclusiv prin Acordul de Asociere cu UE, prin statutul de membru al CSI”⁷.

Structura Guvernului era menținută, cele 10 portofolii fiind împărțite, în mod egal, între partenerii de coaliție, astfel:

PSRM

- Ministerul Finanțelor, prim viceprim-ministru;
- Ministerul Justiției;
- Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale;
- Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului;
- Ministerul Afacerilor Interne.

PDM

- Viceprim-ministru pentru Reintegrare;
- Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene;
- Ministerul Economiei și Infrastructurii;
- Ministerul Educației, Culturii și Cercetării;
- Ministerul Apărării.

În vederea asigurării unei bune conlucrări între cele două partide se înființa Consiliul Coaliției, format din câte trei reprezentanți ai fiecărei părți – în persoana președintelui partidului, liderului fracțiunii parlamentare și a secretarului general al formațiunii respective⁸.

Fragilizarea coaliției majoritare

Divergențele de opinie din cadrul PDM au determinat declanșarea unui proces de destrămarea acestui partid, prin părăsirea lui de către mai mulți deputați.

Primul pas în acest sens a fost făcut, la 8 mai 2020, când un grup de patru parlamentari, respectiv Oleg Sîrbu, Violeta Ivanov, Vladimir Vitiuc și Elena Bacalu, a părăsit fracțiunea parlamentară, anunțând, totodată, și demisia din partid.

Cu acest prilej, Elena Bacalu arăta următoarele: „Am citi și mesajele de «adio» ale unor colegi, m-am regăsit în ele și am conștientizat că vreau și eu să trăiesc aceleași sentimente de independență și libertate în luarea deciziilor, precum și să fiu auzită, iar prin vocea mea să fie auziți cetățenii care m-au votat pentru a le reprezenta interesele în Legislativ. Am văzut și reacția altor colegi, una «necomentabilă». O nouă lecție neînsușită! Astfel, declar că începând cu ziua de astăzi părăsesc majoritatea parlamentară, fracțiunea și Partidul Democrat din Moldova!”⁹.

Cei patru deputați democrați au aderat la grupul parlamentar Pro Moldova și, implicit, la platforma de unitate și solidaritate a acestuia.

După migrarea acestora, PDM a rămas cu doar 17 deputați, iar majoritatea parlamentară și-a redus numărul de mandate la 54.

Profitând de slăbirea numerică a coaliției de guvernământ, liderul grupului Pro Moldova, fostul spicher Andrian Candu, a adresat, în aceeași zi, un apel celorlalte partide parlamentare, cerând formarea unui „bloc antiguvernamental” pentru a „debarca” actuala guvernare, deoarece „guvernul Chicu a eșuat în gestionarea crizei din sănătate”, „a deraiat de la cursul european al țării” și „trebuie să plece”¹⁰.

La apelul Pro Moldova a răspuns doar grupul parlamentar al Partidului Șor, celelalte respingându-l sau considerându-l „un atac fără precedent în adresa PD”, cum l-a catalogat Pavel Filip, liderul democrat¹¹.

Însuși președintele Igor Dodon, anticipând destrămarea majorității parlamentare, a invitat liderii PAS, ai Platformei DA și ai PDM să se așeze la masa de negocieri, pentru evitarea unei posibile crize politice.

Aceștia au respins invitația lui Igor Dodon, invocând diverse motive. Astfel, Maia Sandu, președintele PAS, a subliniat că: „Vom participa la demiterea Guvernului atunci când vom avea certitudinea că există voturi pentru un Guvern proeuropean format din oameni onești,

profioniști, care să aibă sprijin politic pentru acțiunile ce urmează să le întreprindă în interesele cetățenilor”¹².

La rândul său, Dumitru Diacov, liderul grupului parlamentar al PDM, declara: „PDM nu va vota demisia acestui Guvern, dar nu vom participa la formarea unui nou Guvern. Vrem să fim în opoziție pentru a vă arăta ce înseamnă opoziția în Moldova”¹³.

În următoarele luni s-a accentuat instabilitatea coaliției de guvernare, ca urmare a plecării din PDM și a altor deputați care au aderat, fie la Pro Moldova, fie la Partidul Șor. Astfel, la sfârșitul lunii iunie coaliția mai avea doar 50 de deputați, ceea ce nu-i asigura nici măcar o majoritate simplă (51 din 101 deputați – *n.n.*).

În această situație precară pentru majoritatea parlamentară au început să apară tot felul de scenarii, atât din partea socialiștilor, prin vocea președintelui Igor Dodon, liderul informal al acestora, cât și din partea opoziției.

Igor Dodon avansa trei posibilități pentru depășirea crizei guvernamentale: „Avem trei scenarii posibile: rămâne Guvern minoritar, facem o coaliție de salvare națională între PSRM, PDM, PAS și Platforma DA sau, la fel, aceste patru partide antioligarhice se întâlnesc și decid să mergem la alegeri parlamentare anticipate”¹⁴.

Pe de altă parte, Alexandru Slusari, președintele fracțiunii Platforma DA, de opoziție, se pronunța pentru demiterea Guvernului Chicu și „...de votat guvernul Platformei DA. Nu semnăm niciun acord de alianță cu nimeni. Platforma DA are deja trei candidați pentru funcția de premier. Este vorba despre Andrei Năstase, Igor Munteanu și Alexandru Slusari. Prim-ministrul trebuie să fie figura de la Platforma DA. Conceptul nostru este ca marea majoritate a miniștrilor să fie tehnocrați, care nu fac parte de la niciun partid”¹⁵.

Precizăm că Platforma DA pregătise și o moțiune de cenzură împotriva Guvernului, cerând partidelor de opoziție să o voteze, însă acestea nu aveau cele 51 de voturi necesare pentru a o adopta și a demite Executivul.

Niciunul dintre aceste scenarii nu era realist și, drept consecință, au rămas doar pe hârtie.

Destrămarea alianței

Alianța politică dintre cele două partide a fost de scurtă durată, de circa 8 luni, respectiv din martie până în noiembrie 2020.

Semnalul destrămării alianței a fost dat de Pavel Filip, liderul PDM care, după câștigarea primului tur al alegerilor prezidențiale, din 1 noiembrie 2020, de către Maia Sandu, președintele PAS, a declarat că partidul său se va retrage de la guvernare după alegerea unui nou șef al statului, fără a anunța și părăsirea alianței¹⁶.

Această declarație a liderului democrat a fost considerată ofensatoare de către partenerii de alianță, inclusiv de președintele în exercițiu, Igor Dodon. Mai ales că a venit între cele două tururi ale scrutinului prezidențial și aducea prejudicii electorale candidatului susținut de socialiști.

Ca urmare, premierul Ion Chicu a anunțat, la 9 noiembrie 2020, revocarea celor patru miniștri ai PDM din guvernul său, în urma unei înțelegeri cu Igor Dodon și Zinaida Greceanîi, președintele Parlamentului¹⁷.

Reacția PDM-ului a fost promptă. Înlăturarea miniștrilor democrați a fost considerată de către liderii partidului o rupere a parteneriatului politic dintre cele două partide și, implicit, încetarea existenței alianței.

În Comunicatul PDM, dat publicității la 9 noiembrie 2020, se menționa: „PDM a luat decizia de a-și retrage reprezentanții săi din Guvern, imediat după investirea președintelui ales, din responsabilitate, pentru a nu lăsa un vid în instituțiile conduse de PDM. Dacă PSRM a hotărât să își asume integral responsabilitatea pentru guvernare la această etapă, decizia îi aparține”¹⁸.

Apoi, Pavel Filip, liderul PDM, a venit cu noi precizări privind plecarea de la guvernare: „În primul rând, pentru că, nefiind implicați în campania electorală, noi ne-am concentrat exclusiv pe evaluarea obiectivă și profesionistă a situației din țară. În al doilea rând, pentru că, în ultimele luni, am avut un proces permanent de consultări cu cetățenii și știm care sunt temerile lor, dar și așteptările pe care le au de la clasa politică actuală. (...) Partidul Democrat a avut posibilitatea de a face un pas înapoi, demonstrând în baza exemplului propriu că acum nu e timpul

pentru interese partinice sau orgolii personale – e timpul compromisurilor rezonabile pornind de la interesul major al Republicii Moldova”¹⁹.

În aceeași zi, a revocării, prim-ministrul Ion Chicu a numit noi demnitari în posturile rămase vacante, după cum urmează: Olga Cebotari, viceprim-ministru pentru reintegrare; Anatol Usatii, ministrul economiei și infrastructurii; Aureliu Ciocoi, ministrul afacerilor externe și integrării europene; Victor Gaiciuc, ministrul apărării; Lilia Pogolșa, ministrul educației, culturii și cercetării²⁰.

Demnitarii nou-numiți făceau parte dintre „oamenii de casă” ai PSRM și ai lui Igor Dodon și s-au făcut cunoscuți, în timp, prin declarații scandaloase, acte de corupție, dosare înghețate și campanii de propagandă în favoarea stăpânilor lor.

La 19 noiembrie 2020, liderul PDM, Pavel Filip, a anunțat formal, în plenul Parlamentului, că fracțiunea Partidului Democrat s-a retras din majoritatea parlamentară²¹.

Fosta putere și acoliții ei boicotează autoritatea președintelui nou-ales

Pierdere alegerilor de către Igor Dodon a determinat o degingoladă în tabăra puterii socialiste și a acoliților ei, respectiv a deputaților din Partidul Șor, precum și a unora care au părăsit PDM și s-au regrupat în Platforma Pentru Moldova.

Teama că își vor pierde pârghiile de influență și le vor fi afectate interesele de grup au determinat aceste forte politice să constituie o alianță informală, *ad hoc*, conjuncturală, în vederea trecerii prin Parlament a unor proiecte de lege favorabile doar lor și nu cetățenilor, în perioada care a rămas până la investirea noului președinte și perspectiva schimbării vechii puteri.

Astfel, *majoritatea parlamentară* neoficială a convocat o ședință plenară a Parlamentului, la 4 decembrie 2020, la care nu au participat deputații opoziției, PAS și PDA, forțând adoptarea sau anularea unor legi importante, între care cele privind politica bugetar-fiscală, Bugetul public și Bugetul asigurărilor sociale de stat, statutul limbii ruse și propaganda

rusă, vânzarea stadionului republican către SUA, precum și trecerea Serviciului de Informații și Securitate din subordonarea președintelui în cea a Parlamentului, fără examinare și dezbateri²².

Aceste mișcări *pe ultima sută de metri* ale majorității *ad hoc* au fost îndreptate împotriva noului șef al statului și considerate, pe bună dreptate, o *lovitură de teatru* sau o *demonstrație de forță* a vechii puteri.

Alexandru Tănase, fost președinte al Curții Constituționale, a afirmat că, prin promulgarea ce către Igor Dodon a legii privind trecerea Serviciului de Informații și Securitate în subordinea Parlamentului, acesta s-a angajat într-un joc periculos care viza destabilizarea funcționării statului, deoarece avea menirea să-l lase pe noul șef al statului, Maia Sandu, „fără instrumentul esențial de informare, care ar face-o să fie oarbă în fața unor probleme de politică externă și altele”²³.

Din fericire, această lege, ante-datată și promulgată de președintele în exercițiu Igor Dodon, a fost suspendată, la scurt timp, de Curtea Constituțională a Republicii Moldova.

Demisia Guvernului minoritar Ion Chicu

Demisia Guvernului minoritar Ion Chicu a fost consecința directă a pierderii alegerilor prezidențiale din 1/14 noiembrie 2020 de către președintele Igor Dodon și a câștigării acestora, într-un mod categoric, de Maia Sandu, candidatul opoziției, atât parlamentare, cât și extraparlamentare.

De altfel, noul președinte anunțase deja că nu va putea colabora cu un guvern minoritar socialist și se pronunțase *a priori* pentru alegeri parlamentare anticipate, încă înainte de investirea sa oficială, programată pentru data de 24 decembrie 2020.

În acest context politic intern, premierul Ion Chicu a anunțat, la 23 decembrie 2020, demisia sa și, implicit, a Guvernului, după o consultare prealabilă pe care a avut-o cu Igor Dodon și președintele Parlamentului, Zinaida Greceanii.

Cu acest prilej, Ion Chicu a declarat: „Este un obiectiv pe care toți l-am declarat prioritar pentru a readuce la normalitate țara și ca să permitem

societății noastre să soluționeze problemele și să se dezvolte în continuare. Sunt doar două căi legale de a declanșa dizolvarea Parlamentului și alegerile parlamentare anticipate, una este demisia Guvernului. În aceste condiții, eu am propus de a veni astăzi cu decizia de demisie a prim-ministrului, respectiv și a Guvernului Republicii Moldova. Astfel încât această procedură să poată fi lansată cât mai curând posibil”²⁴.

Totodată, fostul prim-ministru a arătat că: „... ne-am îngrijit ca odată cu aceste hotărâri de guvern să nu fie probleme în continuare în finanțarea necesităților și cheltuielilor primordiale ale statului Republica Moldova. Odată cu aprobarea acestor proiecte, mașina sistemului de stat va putea funcționa, vor putea fi achitate salarii, pensii, plăți sociale etc.”²⁵.

Guvernul interimar Aureliu Ciocoi și declanșarea crizei politice prelungite

Prim-ministrul demisionar, Ion Chicu, a refuzat propunerea președintelui ales, Maia Sandu, de a asigura interimatul funcției până la investirea de către Parlament a unui nou guvern.

În consecință, Maia Sandu l-a numit, la 31 decembrie 2020, pe Aureliu Ciocoi, ministru în exercițiu al afacerilor externe și integrării europene, în calitate de prim-ministru interimar.

Cu acest prilej, Maia Sandu a declarat: „În condițiile în care premierul demisionar Ion Chicu a refuzat să asigure interimatul până la numirea unui nou Guvern, Președintele, conform Constituției, numește premierul interimar, în mod obligatoriu din rândul miniștrilor. Azi am semnat decretul de numire în calitate de premier interimar a domnului Aureliu Ciocoi, ministrul în exercițiu al afacerilor externe și integrării europene”²⁶.

Odată cu demisia Guvernului Ion Chicu, consecință directă a destrămării coaliției majoritare, și numirea unui prim-ministru interimar, Republica Moldova a intrat într-o criză politică de durată, deoarece raportul de forțe din Parlament, foarte divizat și antagonist, nu permite constituirea unei majorități parlamentare funcționale, care să fie agregată de noul președinte, Maia Sandu, și să lucreze în folosul cetățenilor.

Ca urmare, singura soluție onestă și viabilă ar fi organizarea de alegeri parlamentare anticipate, care ar putea schimba în mod radical situația politică actuală din Republica Moldova.

Dar întrucât declanșarea acestora este un proces complicat și anevoios din punct de vedere constituțional și procedural, criza politică actuală ar putea să dureze cel puțin șase luni.

Deja au trecut peste trei luni, de la demisia Guvernului Ion Chicu, fără a se găsi o soluție a crizei politice!

Note

¹ www.europalibera.org, din 14 noiembrie 2019.

² Agenția Moldpres, din 5 martie 2020.

³ *Idem.*

⁴ *Ibidem*, din 11 martie 2020.

⁵ www.europalibera.org, din 16 martie 2020.

⁶ *Acordul privind formarea Coaliției „Platforma Social – Democrată pentru Moldova”.*

⁷ *Idem.*

⁸ *Idem.*

⁹ Agenția Publika, din 8 mai 2020.

¹⁰ www.europalibera.org, din 8 mai 2020.

¹¹ *Idem.*

¹² www.deschide.md, din 16 mai 2020.

¹³ www.publika.md, din 21 mai 2020.

¹⁴ Agenția *Moldpres*, din 19 iunie 2020.

¹⁵ www.publika.md, din 21 iunie 2020.

¹⁶ Agenția *Moldpres*, din 9 noiembrie 2020.

¹⁷ *Idem.*

¹⁸ www.deschide.md, din 9 noiembrie 2020.

¹⁹ *Idem.*

²⁰ *Idem.*

²¹ www.deschide.md, din 19 noiembrie 2020.

²² www.europalibera.org, din 6 decembrie 2020.

²³ www.timpul.md, din 10 decembrie 2020.

²⁴ Agenția *Moldpres*, din 23 decembrie 2020.

²⁵ *Idem.*

²⁶ Agenția *Moldpres*, din 31 decembrie 2020.

Ion I. IONESCU

Despre criză, urgență, libertate, siguranță, constrângere...

I.I.I. – profesor universitar doctor, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, autor a numeroase volume, studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate, membru în comisii de doctorat, prodecan al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, membru al Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, membru fondator al Societății Sociologilor din România, *Profesor Emerit* (2018).

1. Atunci când suntem *copii* am vrea să fim *adulți*, iar când devenim adulți am vrea în copilărie... De ce oare? Deoarece copiii își închipuie că „totu-i ok” atunci când „ești mare”, că „totul le merge bine ălor mari”, nimeni nu le cere socoteală, nu-i controlează nimeni... Când își „deschid sufletul” și sunt cuprinși de nostalgia copilăriei, adulții „parcă și amintesc” că „bine mai era pe-atunci” când „primeau totul de-a gata”, fără efort, nu aveau griji, erau în siguranță...

Și unii și alții își exagerează dorințele. De fapt, adulții nu sunt „liberi și ok”, așa cum își imaginează copiii, iar copiii au tot felul de spaime, de suferințe pe care par să nu și le mai amintească atunci când devin adulți.

Aceste dorințe exagerate se leagă de *libertate* și de *siguranță*. Ne simțim frustrați când nu le avem în același timp și nu reușim să fim și copii și adulți în același timp...

Mulți au numit copilăria „epocă de aur”, fiindcă au dus-o bine în copilărie, iar acum au anxietăți pe care atunci le-au ignorat. Pare să le fie mai dor de copilărie celor care... parcă nu au fost niciodată mici. Este adevărat că „pădurile copilăriei” sunt mai frumoase decât cele ale vârstei adulte, și mâncarea făcută

„la mama acasă” e mai bună, dar copilăria nu e ușoară, deși e descrisă adesea ca „paradis pierdut”. Unii chiar își notează ce spun copiii („lucruri trăsnite”) fiindcă li se pare că tot ce spun ei e înțelept, luminos. Desigur, în copilărie totul pare posibil, copiii cred că-i suficient doar să vrea ca să schimbe lumea, așa cum se întâmplă pe timpul pomului de Crăciun și al primilor fulgi de nea... „Parcă ieri erau copii”, azi nu mai sunt, iar adulților nu le vine să creadă. Între copilărie și bătrânețe există doar... urgenta trecere prin starea de adult. Copilăria devine călătorie uitată pe măsură ce „s-a hotărât” că murim câte puțin... Ne dăm seama „cât de mult am iubit-o” atunci când n-o mai avem. În copilărie, eram toți frați, după aceea... fiecare pentru sine.

Copiii, adulții și bătrânii au farmecul lor. Unii sunt obsedați de „urgența trecerii vieții” și devin... „nervoși”. De ce oare? Deoarece nu le-au făcut „pe toate la timpul lor”. Mulți nu „fac dragoste” în tinerețe, apoi regretă și se roagă degeaba la bătrânețe¹ („păcatele tinereții” și regretele bătrâneții, „dacă tinerii ar ști, dacă bătrânii ar putea”...). Atunci când bătrânii se joacă cu memoria trecutului, se transformă în... caricaturi ale tinereții. Răscolirea amintirilor este un semn al bătrâneții, ca și aniversarea zilei de naștere care nu mai e sărbătoare. Faptele bune din tinerețe ar putea fi o răsplată a bătrâneții, dar cât suntem tineri vrem mult spațiu, iar când suntem bătrâni vrem mai mult timp... Și știm că îmbătrânim, dar refuzăm să ajungem bătrâni. Deși ni se pare lungă bătrânețea, unii o încep prea devreme și nu folosesc „timpul ce ni s-a dat” pentru a râde, pentru a dansa etc., uitând că va fi timp destul și pentru a jeli...

2. *Libertatea* oamenilor este plină de capcane dacă organizarea politică, statul, structurile, instituțiile nu se impun și viața fiecăruia e „lăsată de voie”, „după plac”, „fiecare cu ale lui”... A abuza de libertate înseamnă a o ucide, dacă libertatea nu e folosită pentru eliberarea gândirii, restrângerea nevoilor, pentru a deprinde stăpânirea de sine, controlul de sine... A fi liber înseamnă a-ți asculta mintea și inima, fără a-ți face rău ție. Cel care-și face din libertate un obiectiv ar trebui ca din libertatea altora să-și facă scop. *Libertate* înseamnă a face ce permit legile, normele, regulile, iar odată cu ea crește și *responsabilitatea*. Cel care trăiește doar pentru a avea, nu e liber. A trăi liber în-

seamnă să facem din noi oameni liberi cu ceea ce ni s-a dat și am știut să primim, după cum am dat și am știut să facem pe alții să primească ce-am dat². A fi liber nu înseamnă a face tot ceea ce vrei, ci a-ți dori ce poți avea, a crede în ceea ce e bine, bun, frumos, adevărat. Libertatea implică responsabilitate, de aceea mulți se tem de ea...

Copiii *educați în libertate și responsabilitate* vor ști să nu abuzeze de ea. Copiii au drepturi, dar și responsabilități! Cei care fac doar tot ce vor, rareori fac tot ce trebuie. Adulții ar trebui să ceară celor mici să nu se lase înlănțuiți de „ispitele”, de evenimentele cotidiene, dar nici să nu-i ferească de ele. Ar trebui să le spună copiilor, pe înțeles, că nu există libertate individuală fără siguranță materială, dar libertate nu înseamnă satisfacerea oricărui capriciu. Libertate nu înseamnă trândăvie, ci folosirea timpului pentru muncă, pentru eliberarea minții și a inimii, pentru eliberarea de falsele credințe și frici. Reprimarea multor instincte, pasiuni nu înseamnă pierderea libertății. Cu cât oamenii sunt mai luminați la minte, cu atât sunt mai liberi în lumea în care pot trăi liberi. Cele mai grele lanțuri pe care ajung să le poarte oamenii sunt cele pe care și le leagă singuri... Între ceea ce li se întâmplă și modul în care (re)acționează există un decalaj în care intervine puterea lor de a alege cum vor să (re)acționeze. Unii văd libertatea ca pe un dar, ca pe un cadou, care „vine din cer”, „din senin”, alții o văd ca pe o pradă cu care fac ce vor, fără nicio grijă pentru consecințe. Unii luptă pentru libertate, apoi o extind peste limite și astfel devine negarea ei. Libertatea totală, absența tuturor limitărilor și a interdicțiilor înseamnă anarhie (dacă totul este permis, nimic nu este interzis, inclusiv tirania și sclavia...). Libertatea poate exista dacă e (auto)limitată.

Lumea este obsedată și de dorința *siguranței*. Familia este un loc de refugiu în siguranță, dar adesea și loc al violenței „departe de ochii lumii”... „Istoria ne învață” că o comunitate, o societate, o civilizație, pentru a-și păstra controlul asupra propriei traiectorii, trebuie să fie în siguranță, să-și asigure mijloacele necesare vieții în siguranță. Dorința excesivă de siguranță este însă adversara libertății, e precursora sclaviei. Se spune că bunurile și banii nu fac liber pe nimeni. Adevărul e că dau sentimentul siguranței. Bunurile și banii sunt o oportunitate existențială, dar și o amenințare pentru cei care devin

sclavii lor și al tuturor rutinelor pentru a se simți în siguranță. Sarcina pe care am putea să ne-o asumăm astăzi în mod responsabil nu e atingerea siguranței depline, ci împăcarea cu insecuritatea persistentă... Visul siguranței perfecte se poate întruchipa în tentația totalitară care aduce sistemul totalitar (iar cei care au trăit în vreun regim totalitar știu pe pielea lor ce înseamnă securitate individuală și colectivă, deși sunt unii cu memorie de foarte scurtă durată...). „Ordinea totalitară” hrănește individul cu ideologia care-i induce ideea că nu e important dreptul de a alege, de a decide liber, ci de a susține și a întări condițiile supunerii sale după mila, voia și capriciile puterii...

3. Cele două nevoi de bază, *libertatea și siguranța*, pot fi – ca toate obiectivele umane – compromise realiste, incomode. Separat nu pot fi pe deplin satisfăcute, iar dacă sunt împreună, nici atât... Viața în colectivitate produce vise de perfecțiune, idealuri impracticabile (chiar periculoase atunci când apar cei care identifică „dușmanii perfecțiunii și idealului” pentru a-i distruge). Încercările de a construi comunități, societăți „perfecte” au produs multă nenorocire. Este adevărat că libertatea oferă posibilitatea de a spune și de a face toate absurditățile, de a provoca cele mai neașteptate fapte și evenimente (de aici ura unora față de libertate...), dar cum ar arăta omenirea precum... Coreea de Nord? Visele perfecțiunii nu dispar, dar libertatea și siguranța omului ar trebui să fie legate acum mai mult de știință și tehnologie, nu doar de „regimul politic”. Visăm, am vrea mai curând, un „imperiu al științei și tehnologiilor” în cadrul unei „ordini liberale”. Dar acum nevoia, dorința de libertate și siguranță induc emoții, atitudini și comportamente contradictorii datorită urgenței cu care se derulează totul: copilăria și bătrânețea, oportunitățile și îngerădirile, optimismul și pesimismul, entuziasmul și deznădejdea... Mulți dintre noi (aș îndrăzni să spun: cei mai mulți dintre noi) suntem ignoranți și reacționăm emoțional la ce ni se întâmplă, bazându-ne pe închipuiri, pe presă, pe internet care iau informații din tot felul de „surse”, inclusiv din cele fabricate de troli³ și distribuite (in)conștient de către idioții utili⁴.

Suntem fascinați de „perspectivele luminoase” ale geneticii, nanotehnologiilor etc. Nimeni nu e înclinat să le conteste valoarea, dar fără să

vădă posibilitatea și probabilitatea de a produce „o mare de oameni” fără (multe) inhibiții morale. „O parte a presei” vine cu „știri pe surse” (că într-o zi vom trăi peste 140 de ani dacă ne detoxificăm venele și arterele, de exemplu), o alta parte aduce în atenție „informațiile și știrile” care scot în evidență doar efectele negative ale creșterii densității populației, ale migrației masive. Ostilitatea ignorantă față de biotehnologii, propaganda împotriva alimentelor „modificate genetic” nu iau în seamă că mii de ani oamenii au (re)produs plante și animale, au construit farmacopeea populară, vindecarea medicală etc., corectându-l pe Bunul Dumnezeu⁵. Vrem acum „doar bio”, deși fără „revoluția verde” milioane de oameni din „țările lumii a treia” ar muri de foame. Protestele împotriva acesteia, cele împotriva centrelor nucleare etc. sunt iraționale⁶, ca și protestele împotriva măsurilor de protecție anticoronavirus ale celor „supărați pe guvern” că nu a găsit imediat remediul universal. Și apariția motorului cu abur, a trenului, a autoturismului, avionului etc. a produs panică⁷ (fiindcă au fost înlocuite animalele de povară, „munca manuală”, care nu dă atâta bătaie de cap ca „munca intelectuală”, fiindcă au adus șomajul cu consecințele sale...), deși unii au explicat mereu că astfel de schimbări aduc și beneficii pentru contemporani și urmași...

4. Ca ignoranți și „idioti utili”, avem tendința de a lua informații de ici, de colo, de a le retransmite, de a extrapola, de a generaliza, de a absolutiza plecând de la situații particulare, de la experiența unor traiectorii particulare, exprimându-ne în termeni vagi, ambigui, în propoziții pline de prejudecăți, de clișee. Or, în perioade de *crize* se cere *revoluționarea cadrului de inteligibilitate*. Atât timp cât ne vom baza mecanic doar pe „formulări” de tipul: „necesitatea transpunerii principiilor liberalismului”, „orientarea spre statul providență” etc.⁸, nu pot avea efecte benefice acțiunile fezabile pentru depășirea crizelor. Libertatea și siguranța se pot suporta și chiar consolida reciproc în această *lume răvășită*, fiindcă libertatea are nevoie de un climat de siguranță în statul de drept, în care oamenii au *drepturi și responsabilități*. Mondializarea oferă și oportunități, acces la informații, la bunuri, nu doar amenință și exclude. Îngrijorarea multora în privința mondializării provine din faptul că se simt pierduți,

nu înțeleg pe deplin amploarea a ceea ce (li) se întâmplă... Nu știm cu certitudine ce va urma, desigur, dar putem construi scenarii, programe, proiecte de societate orientată acum spre energii regenerabile, infrastructuri urbane și rurale, activități productive nepoluante, NTIC⁹... Suntem într-o lume complexă, într-un „leviathan”, „golem” capabil nu numai să ne elibereze, ci și să ne înlănțuie, să ne distrugă... Nu putem „trăi bine”, nici măcar (supra)viețui, dacă nu înțelegem toți că ne privește pe toți bunăstarea tuturor. Trăim în criză (politică, economică, financiară, ecologică, filosofică, sanitară etc.), căreia îi dăm semnificații diferite. Reflecția critică asupra libertății, siguranței, responsabilității, crizelor și urgențelor poate fi de mai mare folos pentru gândire și acțiune în condițiile în care toate acestea au devenit teme banale, repetate până la saturație în discursul jurnalistic, politic etc., chiar în conversațiile de la colțul străzii sau de pe șanț. De aceea și atitudinile față de crize sunt diferite: unii critică radical realitatea socială existentă și cer „întoarcerea la origini”, alții cer reforme plecând de la diagnostice puse pe baza unor date, alții se raportează la criză situațional, contextual („știm noi bine despre ce e vorba”)...

Mulți sunt stânjeniți, deranjați, speriați de imprevizibilitate, de urgențe, de rupturi, de schimbări bruște, de incertitudine, de „bifurcații”, „puncte de cotitură”, în care faptele și evenimentele se amestecă. Tocmai în acest context suntem bombardați de *fakenews*. Le-ar fi mai ușor multora dacă ar avea alături autorități, instituții și persoane de încredere. Din păcate pentru mulți ignoranți, fără discernământ, fără coerența sinelui, unii „oameni de știință”, unii „oameni politici” vin să spună ceva (de exemplu, că se produc schimbări climatice periculoase, că există viruși periculoși etc.), pentru ca imediat alții să spună altceva, să susțină contrariul. Deși medici „de renume” explică pe înțeles ce-i cu sars-cov-ul și vaccinul aferent, mulți medici „analști” vorbesc fără întrerupere de „oculta mondială”, de „conspirații”. Unii protestează împotriva „europenizării”, „globalizării”, imaginându-și că „apără săracii lumii de bogații hrăpăreți”, deși „europenizarea”, „globalizarea” oferă și oportunități, nu doar amenință. Ceea ce e mic e frumos (*small is beautiful*), dar ce e mare poate funcționa mai bine. Desigur, economia de piață nu „știe” de compasiune, nu are considerente teologico-filosofice, nu vede diversitatea socioculturală, nu oferă soluții la toate „problemele omenirii”

și la toate provocările vieții istorice și cotidiene etc., dar controlul ei (de către cine? de către unele tiranii naționaliste?) ce efecte ar avea? Este adevărat că marile conglomerate comerciale, industriale, financiar-bancare tind să-și crească suveranitatea concomitent cu declinul statelor naționale, dar capitalismul și liberalismul sunt atacate de peste un secol și jumătate de tot felul de socialiști, comuniști, sindicaliști, iar atacurile nu le-au ucis, deși poate au contribuit la limitarea unora dintre efectele lor negative. Sărăcia și mizeria lumii nu sunt vindicate de strigătele mâniașe împotriva liberalismului și globalizării. În totalitarism, dictatură naționalistă, informația și participarea la putere sunt mult mai strict măsurate și limitate (marea majoritate a populației nu are acces la ele). Mai bine am vedea cu toții cum pot fi oprîți fanaticii care răspândesc teroarea în lume. Uneori, când credem în capacitatea noastră de a distruge răul, îl sporim. Și „problema întoarcerii răului” ar trebui să ne frământe (*Biblia* și psihanaliza spun că răul este în noi și în „lumea rea”)...

5. Nu știm „ce ne aduce ceasul”, anul, dar ne putem proiecta în viitor, să ne vedem cum și unde vrem să fim peste o lună, peste un an, peste un deceniu, să facem tot ce ne stă în putință ca să ne atingem țelul pe care ni l-am propus și să înlăturăm obstacolele din drumul spre el. Putem lua în seamă incidente, accidente, tot felul de fapte și evenimente posibile (unele axate pe frica de nou, altele pe binefacerile libertății) pe care nicio „lege a istoriei” nu le poate exclude. Spiritul critic ar trebui să ne însoțească atunci când vedem, gândim schimbarea, și nu nihilismul sau ideologiile propagandelor. Dar, în „minte masei” (care nu prea vrea să știe de filosofie, teologie, fizică, chimie, biologie, psihologie...) pătrunde câte ceva – „în versiune populară” – prin „canale de informații și știri pe surse” care abat atenția de la problemele reale care tulbură de secole (și continuă să tulbure și astăzi) și promovează divertismentul, show-ul, ca să umple spațiul vid al vieții cotidiene. Dar *entertainment*-ul și *show*-ul nu înlătură frica, teama, disperarea ascunsă de statutul incert, de realitatea nesigură, de incertitudinea persistentă induse de popularizarea științei, a descoperirilor. Preocuparea și incertitudinile actuale sunt mai dureroase, fiindcă decalajul dintre „comunitatea științifică” și „masa ignoran-

tă” nu s-a micșorat prea mult, iar domeniul în care credem că suntem competenți devine din ce în ce mai restrâns... În ciuda tuturor schimbărilor istorice și cotidiene, natura omului nu s-a schimbat prea mult... Ne plac „cuceririle civilizației”, dar trăim nostalgia simplității „vieții de altădată”, a „copilăriei civilizației”... În aceste condiții, pare puțin probabil să revină „barbaria”, dar nu imposibil...

6. Din dorința de a construi explicații ale socialului ca în științele exacte, unii au construit cadre teoretice, cadre de inteligibilitate pentru a induce ideea unui *sens determinat al evoluției*. Or, și schimbările mici în cadrul unui proces pot induce variații importante ale stării sistemului în stadii ulterioare¹⁰. Pentru diferite funcții și valori ale caracteristicilor elementelor componente, diferitele stări ale sistemului pot fi la fel de posibile.

Un eveniment (aparitia unui nou virus, de exemplu) poate rupe continuitatea și perturba modul de înțelegere al realității. Avem tentația de a explica, de a ne face inteligibilă realitatea nouă folosind scheme, modele pre-existente¹¹, dar evenimentul, ca și imprezibilitatea, bifurcările, fragilizarea echilibrelor, noile forme temporare de stabilitate etc. cer logici diferite ale acțiunii. Avem în continuare tendința de a descompune procesul devenirii în secvențe reunite (de către cineva) într-o povestire, într-o narațiune, atenția fiind centrată pe „ordinea în care s-au produs toate”. Memoria care înregistrează trecutul induce interpretări și reorganizări ce fac din el fundamentul acțiunilor prezente. Dar acțiunea în situații de incertitudine nu este orientată (doar) de scopuri și norme (ca în cazul acțiunii conforme), ci e creatoare a posibilității ei, a finalizării și legitimării ei. Ar trebui să nu vedem, să așteptăm doar schimbări graduale, ci să luăm în seamă și schimbările bruște, imprezibilitul, temporalitățile multiple. Putem continua să căutăm regularități, cauzalități, structuri, procese continue, fără a uita însă biografiile, traiectoriile, bifurcațiile, turnurile etc., mai ales în contextul punerii sub semnul întrebării a „marilor modele dominante”, a teoriilor modernizării, a marxismului, a evoluționismului radical, dar și a creaționismului, a planificării, a standardizării traiectoriilor individuale, în contextul accelerării schimbărilor și înmulțirii urgențelor...

Producerea unui viitor moment al vieții sociale se face pe bazele structurilor și relațiilor în care sunt influențe ale trecutului. Acțiunea istorică și cotidiană, logica, reprezentarea și interpretarea adaugă alte influențe. Într-un context de alterare a certitudinilor, de bruiere a rutinelor, un eveniment poate buscula traiectoria anterioară a vieții individuale și/sau colective. Efectele sale nu sunt previzibile din cauza contaminării factorilor, a rearanjării componentelor, a căilor alternative, dar cei implicați nu sunt total dezarmați, fiindcă pot folosi intenții, motive, proiecte, obiective, scopuri, cadre teoretice și metodologice, reprezentări, categorii ale gândirii, valori, norme, judecăți ierarhizatoare de acțiuni, tipificări, rutine, tradiții, convenții, roluri, dobândite prin socializare, educare și formare. Oamenii pot privi spre trecut, prezent și viitor pentru a construi comunități, societăți durabile. De la o epocă în care am celebrat certitudinile trecem la una în care luăm seama (ceva mai mult!) la incertitudini, la complexitate și „logica urgenței”. Structurile instituționale, „gândirea politică” și cea tradițională întâmpină dificultăți în acest context. Nu știm dacă incertitudinile de astăzi sunt mai mari decât cele de acum o sută sau o mie de ani, dar știm că acum sunt legate de declinul prezumției omenirii că sporirea abilităților de a stăpâni natura și societatea aduce „raiul pe pământ”... Viziunea unor antici și a medievalilor asupra lumii pleca de la postularea unei „ordini supranaturale”, modelul newtonian pleca de la „ordinea originară” etc. În modelele propuse de Heisenberg ș.a. omul este coparticipant la (re)construcția societății, deși nu-i atotștiutor, iar evenimentele nu pot fi predeterminate. Descartes cerea să fim atenți la realitățile evidente, verificabile, Newton vedea sistemul închis, autonom, autoreglator, în care evenimentele puteau fi prevăzute, istoricii au făcut cronologia unor „fapte” pe care le-au legat între ele pentru a identifica „firul istoriei”. Nu trebuie uitat însă că ei au triat și decis ce este fapt, eveniment. Ceea ce se repetă cotidian, monoton, nu este „eveniment istoric” (care se detașează de cotidian, iese din uniformitatea socialului, introduce o discontinuitate în orele timpului). Apoi, discontinuitățile nu sunt la fel pentru toți indivizii și grupurile unei societăți (pentru un om simplu, o nuntă, un botez reprezintă evenimente importante, adevărate repere ale traiectoriei sale; pentru un grup, o comunitate, un tsunami, o bătălie pot marca cursul vieții sociale). „Faptele”, „evenimen-

tele” sunt selectate după „urmele” lăsate, ținând seama de codurile socioculturale, de epocă, de modul de cristalizare, de aici posibilitatea lecturilor multiple ale aceluiași fapt, eveniment. Ne putem feri de „evidențele” proclamate de către unul sau altul dintre cei implicați, fără ca o anumită „logică a înlănțuirii evenimentelor” să aibă întâietate asupra altora. Distingând între ceea ce nu depinde de noi, ceea ce depinde parțial de noi și ceea ce depinde (mai mult) de noi, înseamnă să încercăm concilierea a ceea ce ni se întâmplă inevitabil, independent de noi, cu ceea ce depinde și de noi. Hannah Arendt spune că putem concepe evenimentul ca pe ceva ce survine și ce facem noi, în același timp. Evenimentul este o singularitate nedeductibilă din ceea ce precedă, dar „în ordinea lucrurilor”¹²... Iluzia retrospectivă decelează a posteriori logici cauzale în care apare ca inevitabil ceea ce s-a produs (ceva s-a produs și i se proiectează umbra în trecutul care pare să fi preexistat sub forma posibilului). Evenimentul luminează un trecut, dar nu e *dedus* din acel trecut. Nu „cauzele” elucidează evenimentul, ci evenimentul – odată produs – face să apară o anumită inteligibilitate a trecutului. Acțiunile pe care le întreprindem cu alții în circumstanțele incertitudinii persistente pot face breșe în ordinea care ne conține ca actori imprezvizibili, ezitanți, fragili ai unei lumi care se configurează odată cu noi și asupra căreia avem și nu avem control acum...

Note ■ ¹ Dacă e „abordată corect” și bătrânețea e dătătoare de speranță...

² În povestea de seară (din 3 martie 2021, transmisă pe *Radio România actualități*), eroul trebuia să aducă de pe muntele de aur o ladă în care se aflau bogății materiale, libertate, siguranță, fericire, voie bună pentru tot poporul. Desigur că eroul trece prin tot felul de încercări, iar până la urmă izbândește. Morala construită de cei mari pentru cei mici era: doar individul trebuie să se sacrifice pentru popor (când, în fapt, și poporul ar putea face mai mult pentru acela care se sacrifică pentru a aduce societății bogății materiale, libertate, siguranță, voie bună).

³ În mitologie, trolii sunt ființe gigantice care vânează oameni noaptea, întruchipând forțele rele ale naturii, care trăiesc în izolare; ființe cu inteligență redusă, care, la lumina soarelui, se transformă în stane de piatră (<https://ro.wikipedia.org/wiki/Trol>).

⁴ Cei cu deficit de instrucție și educație, cu puțin „discernământ”, fără „spirit critic”, incapabili de gândire critică, fără „filtrele inteligenței și rațiunii” cad lesne în plasele Facebook, Google ș.a., care alimentează constant cu „informații și știri”. Atunci când cineva apreciază o pagină sau intră pe „sugestii”, acestea alimentează postări din același registru, cu *fakenews*-uri. După ce „văd” ce le place postacilor, „hrănesc” constant dependenții cu „informații și știri”, cu imagini și videouri de același gen... Nu trebuie subestimată forța „idioților utili” creați în acest fel. „Prietenii” dau „like”-uri și „share”-uri postărilor și astfel crește încrederea că „nu sunt singuri”. Pot fi adăugate „canalele tv” cu programe și persoane care oferă „informații și știri” doar dintr-o perspectivă. Bombardați din aceeași direcție, mulți „idioți utili” ajung să simpatizeze cu o „tabără”, cu un anumit partid, cu anumite persoane și să urască „inamicii” (care s-ar putea să nu fie reali.). Soluția pentru ca trolii să nu creeze (prea mulți) idioți utili ar fi ca oamenii să adere la valori sănătoase la care să țină cu putere, să fie atenți la argumentația pertinentă, la intențiile de manipulare, să se informeze din mai multe surse.

⁵ Unii „văd”, „știu” că intervențiile, corecțiile omului sunt în conformitate cu „intențiile lui Dumnezeu” (pe care le cunosc, de asemenea...), care vrea să încurajeze creativitatea, efortul, nu lenea fizică și cea spirituală.

⁶ Protestatarii ignoranți cer guvernelor să le dea mai multă energie electrică, dar fără să se construiască reactoare nucleare periculoase, fără mine de cărbune, fără gaz metan etc. care deteriorează mediul, strică peisajul... Nu vin însă cu invenții, inovații, descoperiri...

⁷ Prin 1850, un drum de la București la Iași dura circa 10 zile cu trăsura (dacă totul decurgea bine), un drum de la Paris la Viena dura o lună, iar călătoria costa o avere. Foarte puțini negustori își puteau vinde produsele la distanță, orașele nu aveau carne și legume proaspete din zonele rurale, veștile ajungeau foarte greu, dreptul de a-ți alege partenerul de viață era mult îngrădit (chiar căsătoriile între persoane din localități apropiate erau foarte rare)...

⁸ Alte explicații: „emergența irațională a fricii și panicii”, „accesul inegal la resurse și la informație”, „lipsa de rigurozitate a reglementatorilor”, mondializarea, globalizarea etc.

⁹ Noi tehnologii informaționale și comunicaționale.

¹⁰ Putem distinge situațiile previzibile (rutinele, secvențele de acțiune care se înscriu într-un cadru stabilit), situațiile imprevizibile care nu produc schimbări structurale semnificative (un cuplu e pe cale să se despartă, dar după o perioadă de ezitare, de mediere etc. renunță), situațiile previzibile care produc imprevizibilitate (trecerea la starea de adult poate aduce multe lucruri imprevizibile în viața tânărului), schimbările graduale previzibile care prin acumulare duc la ireversibilități majore (conduitele adictive), schimbările rutiniere care pot duce la schimbări bruște dacă se depășește un prag etc.

¹¹ Oamenii construiesc strategii pentru a reduce riscurile și a face față incertitudinilor. Ei pot negocia în interacțiuni, în rețele, pot încerca să comunice mai clar dacă echivocul e mare, pot diminua ambiguitatea făcând regulile jocului clare, explicite și acceptate de către „jucătorii sociali”.

¹² „Originile” totalitarismului nu sunt „cauze” care-l produc, ci elemente care-l pot cristaliza; în ele însele, elementele (antisemitism, declinul statului-națiune, expansiunea de dragul expansiunii etc.) nu sunt totalitare; ele pot cristaliza – în condițiile Republicii de la Weimar și ale venirii lui Hitler la putere, de exemplu – ceea ce poate deveni un sistem totalitar.

Bibliografie

Gaberan P., *Refus et désir de grandir, traces d'homme* [Disponibil: www.lien-social.com].

Ionescu I., *Societatea românească în tranziție*, Iași, Institutul European, 2012.

Ionescu I., *Sociologii actuale*, Cluj, Limes, 2014.

Les droits de l'homme rendent-ils idiots? [Disponibil: <https://www.franceculture.fr/conferences/revue-esprit/les-droits-de-lhomme-rendent-ils-idiots>].

Proverbele lumii, București, Albatros, 1978.

Proverbe românești, București, Minerva, 1984.

Rousseau J. J., *Du contrat social*, Paris, Garnier-Flammarion, 1966.

Perspectives OCDE 2021: Affronter la crise et saisir les opportunités [Disponibil: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1a6d0f4c-fr/index.html?itemId=/content/publication/1a6d0f4c-fr>].

Serres M., *Le contrat naturel*, Paris, Éditions François Bourin, 1990.

Stuart Mill J., *De la liberté*, Paris, Gallimard, 1990.

Vlad CIORICI

Cartea care învinge războiul informațional al Rusiei împotriva României și Republicii Moldova

V.C. – profesor doctor în științe agricole, activist civic, președintele Asociației Victimelor Regimului Totalitar Comunist din Republica Moldova. Autor a peste 60 de articole în presa de specialitate. Pasionat de istorie, a activat în Arhiva Națională a Moldovei. Coautor al expoziției de materiale arhivistice sub genericul „*Au rezistat, au luptat și au învins teroarea roșie*”, vernisată în scuarul monumentului Ștefan cel Mare din Chișinău, 2011.

Este bine cunoscut faptul că Republica Moldova și-a dobândit independența față de URSS acum trei decenii. Însă odată cu separarea fizică, ea n-a reușit să se desprindă și de ideologia fostei metropole. Canalele de televiziune, posturile de radio, ziarele și revistele, internetul și alte medii de informare în limbă rusă prevalează spațiul mediatic dintre Prut și Nistru. Nu este secret că toți subiecții aceștia urmăresc scopul atragerii cetățeanului moldovean spre așa-zisa lume rusă, în care el să se deznaționalizeze, să gândească și să acționeze în interesele Rusiei. Ca o piesă distinctă în această paradigmă propagandistică străină, se înscriu memorialele și monumentele ruso-sovietice, precum și muzeele existente practic în fiecare localitate basarabeană, consacrate celui de al Doilea Război Mondial. Toate au la bază câte o legendă-două care, de regulă, se dovedesc a fi povești deplasate de la realitățile istorice.

Printre elementele organice de propagandă a lumii ruse în Republica Moldova se impun Complexul memorialistic *Vasili Lomakin* de la Râscăieți, Ștefan-Vodă, înalt de circa treizeci de metri și cu o mulțime de steluțe roșii bolșevice pe fațetele lui.

Un text eroic încrustat pe una din plăcile lui de granit a dat curs unei legende cu 11 eroi sovietici, vehiculată vicios trei sferturi de secol la rând, cu mare efect prin părțile locului. Cică într-o noapte de aprilie 1944, în preajma localității nominalizate, cei 11 voinici au traversat nevăzuți râul Nistru, pe mijloace plutitoare improvizate, au atacat prin surprindere liniile de apărare

româno-germane, situate pe malul drept, au cucerit o colină importantă și au menținut-o într-o luptă continuă timp de 36 de ore, până la venirea trupelor principale din spate. Se mai spune că, în timpul luptei lor mărețe, eroii au respins 17 atacuri româno-germane, nimicind 250 de inamici, au avansat ei înșiși de două ori la atac, capturând numeroase trofee și mai făcând prizonieri din rândul oponentilor etc. Se mai informează că, în această bătălie „legendară” de 36 de ore, eroii sovietici au avut doar un camarad mort și doi răniți. Pentru această faptă, toți cei 11 ostași au fost decorați cu înaltul titlu de Erou al Uniunii Sovietice.

Odată cu înălțarea sa, la sfârșitul anilor '60 ai secolului trecut, memorialul de la Răscăieți a devenit reperul principal al educației „patriotice” în zona Ștefan-Vodă, mai cercând să-și asume veleități de obiectiv turistic. Numele eroului căzut în luptă, Vasili Lomakin, a fost purtat de colective de elevi și comsomoliste, de unele străzi și alte toponimice, a sunat mereu în diverse povestiri și înscenări teatrale cu tematica respectivă, multe spectacole jucându-se în aer liber, chiar în preajma monumentului. La Răscăieți, zeci de ani la rând, activează muzeul celor 11, iar colina care găzduiește memorialul a fost numită la fel, Cota Lomakin.

De curând, publicistul și istoricul Gheorghe Mărzencu a efectuat o investigație istorică, în baza documentelor inedite din arhivele milita-

re ale Federației Ruse, proaspăt desecretizate, și a restabilit adevărul istoric al evenimentelor de război, din primăvara anului 1944, pe cursul inferior al râului Nistru. În consecință, câteva luni în urmă, a apărut cartea *Minciuna, mai mare decât războiul sau cum eroul Lomakin a murit de trei ori*.¹

Cu calificativul „monografie publicistică de istorie și etică socială”, volumul cuprinde peste 270 de pagini și demonstrează incontestabil că istoria celor 11 ostași sovietici, vehiculată atâta timp în stilul indicat mai sus, constituie de fapt un fals, din cadrul unei operațiuni propagandistice bolșevice. A fost plăsmuit cu scopul atașării basarabenilor la cauza ostașului sovietic zis „eliberator”, ținând impactul lui până în zilele noastre. Și asta în paralel cu blamarea Armatei Române și soldaților ei, mulți dintre care, pe atunci, erau mobilizați chiar din localitățile zonei, apărându-și țara la vechiul hotar al lui Ștefan cel Mare.

Autorul a examinat în premieră peste o mie de pagini din arhivele militare ruso-sovietice și a evocat, rând pe rând, relatările operative, rapoartele de luptă și de sinteză ale mișcărilor de trupe, concluziile, rezumatele, prospectele de difuzare a experienței celor mai relevante operațiuni strategice și tactice, hărți, planuri grafice și scheme militare, ordine ale comandamentelor, listele și fișele celor decorați pentru merite de luptă etc. Pentru obiectivitate, Gheorghe Mărzencu a studiat și un șir de arhive germane și românești, pe care le-a contrapus reușit celor sovietice.

A stabilit că, deși numele celor 11 ostași sunt adevărate, faptele lor de eroism, „bătălia neîntreruptă de 36 de ore”, rezultatele fabuloase, trofeele capturate etc. formează de fapt o poveste fantastică, publicată mai întâi într-un ziar militar al frontului. Bunăoară, demersurile pentru acordarea înaltului titlu de erou, care au generat legenda frauduloasă, spunea că „atacul vitejesc și prin surprindere” al celor 11 s-ar fi produs la 17 aprilie 1944. Însă documentele cronologice militare abordate în lucrare arată alt tablou: pe sectorul Răscăieți-Cioburciu, trupele Armatei Roșii au pornit ofensiva malului drept al Nistrului mult mai devreme, în noaptea de 13 spre 14 aprilie. Cei 11 ostași nu aveau de unde să ajungă primii pe malul drept, odată ce luptele în acel loc continuau deja de 3-4 zile. Ei nici măcar nu constituiau un grup separat, dar făceau parte din șuvoaiele unor trei divizii sovietice de infanterie, cu un

efectiv de circa 12 mii de oameni, plus unități blindate și de artilerie, susținute de aviație. Toate unitățile acestea au trecut pe malul drept al râului, în bărci performante de asalt și pășind peste două poduri plutitoare, construite ad-hoc de către geniști. Prin urmare, luptătorii în cauză nu aveau nicicum să doboare singuri tocmai 250 de români și germani, în cele 36 de ore de luptă separată, care n-a existat, mai făcând și numeroase trofee și mai luând prizonieri din rândurile oponentilor.

Faptele „eroilor” nu se regăsesc în niciun document cronologic al unităților participante la luptele pe platou, în niciun raport de sinteză sau de propagare a experienței războiului, care de regulă înregistrau orice mișcare pe front. Povestirea bolșevicilor trasă din deget a luat-o razna, mai ales acolo unde a încercat să-i descrie moartea „nemuritoare” a eroului principal Lomakin. Cică ostașul, înconjurat de inamici, s-a sinucis cu o grenadă antitanc, omorând simultan și 12 oponenți. Gheorghe Mărzencu însă a consultat un expert militar din Armata Națională a Moldovei, care în subiectul problemei a infirmat un asemenea efect al grenadei nominalizate.

În graba lor de a făuri pe loc gol niște eroi, la care să se închine populația basarabeană până în secolul 21, scribii bolșevici au încurcat lucrurile lamentabil, indicând, chiar pe aceeași pagină, *două date diferite ale morții lui Lomakin*, una la 17 aprilie și alta – o zi mai târziu. Cercetătorul însă a găsit și *a treia moarte a „eroului”*, care vine tot din arhivele sovietice. Documentul funerar al diviziei relatează că Vasili Lomakin a murit în cu totul altă zi, la 19 aprilie 1944, în urma unui bombardament de aviație sau de artilerie, deoarece la acea dată nu s-au dat lupte directe de trupă pe platoul de la Răscăieți.

Autorul scrie că s-ar putea pune punct aici legendei cu 11 eroi, însă făcătura bolșevică este atât de mare că ar fi păcat să nu se mai cunoască și celelalte bazaconii staliniste, cu „eroi și dușmani”. Trei date ale unicei răniri pe câmpul de luptă sunt identificate și în cazul lui Vasilev-Kytin, comandantul plutonului, din care făcea parte grupul de eroi. Evident, și demersul acestuia pentru înaltul titlu suferă de enorme inexactități și situații inventate. Și în cadrul analizei celorlalte fișe de erou, autorul a stabilit numeroase exemple de atribuire a calităților supranaturale unor „voinici”, ca în scenariile de la *Mosfilm*, pe care le combate cu date exacte.

Fantasmagoriile politrucilor n-ar fi avut sorți de izbândă dacă nu erau aprobate de colonei și generali, susținuți de renumitul mareșal Tolbuhin, comandantul Frontului 3 Ucrainean și de conducătorul sovietic de la Kremlin Iosif Stalin, pe care autorul cărții i-a identificat în calitate de dirijori ai minciunii. În blocul de imagini publicat pe parcursul narațiunii și într-o anexă, cartea *Minciuna mai mare decât războiul sau Cum eroul Lomakin a murit de trei ori* găzduiește semnăturile marilor conducători sovietici, aplicate în favoarea decernării titlului de erou celor 11 de la Răscăieți. În context, volumul publică și iscălitura mareșalului Gheorghe Jukov, semnatarul Actului de Capitulare al Germaniei, dar și a lui Mihail Kalinin, președintele Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, care a emis decretul de decorare a „eroilor”.

În volumul său, autorul nu s-a limitat la combaterea făcăturii bolșevice, ci a urmărit evoluția capului de pod sovietic dintre Cioburciu și Răscăieți până la lichidarea lui, în ziua de 13 mai 1944, de către trupele grupului militar româno-german Dumitrescu. Acest cap de pod sovietic, existent circa o lună, a fost spulberat în câteva ore. Însă trei sferturi de secol, propaganda ruso-sovietică a ascuns această pierdere, afirmând că platoul a existat până în august, de unde ostașii roșii și-ar fi început ofensiva spre Prut. De altfel, eroismul și jertfa Armatei Române în războiul pentru Basarabia trece ca un fir roșu prin tot subiectul cărții. Autorul accentuează de mai multe ori că, *pe malul drept al Nistrului, Armata Română purta un război drept*, având datoria sfântă de a-și apăra teritoriul răpit anterior, în urma pactului sovieto-nazist Molotov-Ribbentrop. În acest sens, autorul aduce mai multe exemple concludente de eroism al ostașilor români, la Nistrul anului 1944, și cheamă populația din zonă să nu-i dea uitării, cinstindu-le memoria lor, mai întâi de toate.

Lucrarea se încheie cu o notă ce conține date relevante despre a doua ocupație sovietică, cea din 1944, instaurată și cu ajutorul lui Lomakin, numită ipocrit de propaganda ruso-sovietică „eliberare”. Prin imagini și alte documente de arhivă, este prezentată teroarea bolșevică împotriva localnicilor, cu arestări și execuții în masă, foametea organizată din anii 1946-1947, cu extincția populației și cazurile de canibalism, sunt descrise cele trei valurile ale deportărilor în Siberia, este abordată

deznaționalizarea românilor basarabeni etc. Gheorghe Mărzencu rezumă, în acest sens, că, în conformitate cu uzanțele morale universale, *soldatul venit cu arma în mâini într-un teritoriu străin, pe nepoftite, nu poate fi considerat eliberator.*

Pentru a discerne modele de comportament civic din contemporaneitate, autorul cărții accentuează repetat că, în august 1991, Republica Moldova și-a dobândit independența față de URSS, după eforturi susținute și jertfa mai multor luptători pentru libertate. Unul dintre exemplele relevante în acest sens constituie acțiunea de protest din timpul mișcării naționale de eliberare, la 7 noiembrie 1989, când mai mulți chișinăuieni au blocat cu trupurile lor tancurile sovietice și nu le-au permis să se miște la parada planificată pe străzile Chișinăului. În același timp, autorul regretă că mai mulți cetățeni au rămas în cleștele ideologic al fostei metropole, devenind victime ale războiului informațional al Rusiei, purtat în Republica Moldova și prin promovarea monumentelor și memorialelor de război.

În ultimul moment al scrierii, Gheorghe Mărzencu a mai abordat câteva surse ale minciunii bolșevice privind „grupul de eroi de la Răscăieți”, făcând o remarcă de postscriptum. După analiza unor monografii ale istoricilor și veteranilor de război sovietici din anii de pomină, pe care îi demască pentru neadevărurile semănate în societate, Gheorghe Mărzencu i-a identificat în rol de promotori ai minciunii de la Răscăieți și de apologeți ai armate străine ocupante pe președintele Republicii Moldova la acel moment, Igor Dodon, și ministrul apărării, Victor Gaiciuc.

Încercând să-și afișeze zelul slugarnic pentru vechea metropolă, Dodon și tovarășii săi au editat broșura *Плацдармы победы на Днестре (Capurile de pod ale biruinței, la Nistru)*. În paginile ei, povestea inventată cu 11 „eroi” străini de la Răscăieți prinde iar contur și se încearcă difuzarea ei la vechea intensitate. Atitudinea înalților demnitari seamănă cu o trădare a poporului și armatei de care sunt responsabili și se poate afirma cu certitudine că asemenea președinte și asemenea ministru al apărării demonstrează că le este mai aproape un stat străin decât cel pe care au onoarea să-l reprezinte.

„Balonul propagandistic cu eroii de la Răscăieți a plesnit, la prima atingere de adevăr. Întrebarea care nu poate fi evitată nicicând însă este urmă-

toarea: în asemenea realități, cât mai au de gând locuitorii Răscăieților sau Cioburciului, dar și moldovenii din alte părți să onoreze memoriale trucate, cu ostași ai trecutului sovietic, ridicate forțat pe osemintele băștinașilor? Când să găsească ei puterea necesară pentru a face diferența între valorile impuse de străini și cele firești, naționale, spre bunul viitor al lor și urmașilor lor?..” – se întreabă autorul, în final.

Investigația istorică *Minciuna mai mare decât războiul sau Cum eroul Lomakin a murit de trei ori* constituie un volum de excepție prin care a fost câștigată o mare bătălie în combaterea războiului hibrid al Rusiei împotriva României și Republicii Moldova.

Notă

¹ În baza subiectului cărții, la București a fost realizat un film, sonorizat de actorul Cristian Alexandrescu, care poate fi găsit pe rețeaua youtube.com, sub titlul *A mai căzut un mit cu eroi sovietici, mitul de la Răscăieți*. Altă echipă de cineaști lucrează asupra unui documentar clasic, la același subiect. Actualmente, este în curs de apariție a doua ediție a monografiei.

Ioan C. POPA

Cum a fost restabilită granița de vest a României Mari

I.C.P. – sociolog, publicist și diplomat; doctor în sociologie (relații internaționale); cercetător asociat la Institutul de Sociologie al Academiei Române. Cărți publicate: *Români, Basarabia și Transnistria*, două ediții în limba română (București, 2009, 2012) și o ediție în limba rusă (Chișinău, 2010); *Mecanisme de putere ale regimului totalitar comunist în perioada bolșevismului. Impactul în Basarabia și Transnistria* (București, 2011); *Destine frânte. Pagini despre românii din Est (1917-1954)* (București, 2014); *Trei ani în preajma președintelui (1997-1999). Note și consemnări* (București, 2014); *Fața nevăzută a agresorului. Pactul Ribbentrop-Molotov și urmările lui pentru România* (București, 2017). Membru al Uniunii Ziaristilor Profesioniști din România.

„România nu poate fi întreagă fără Ardeal. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața!”

Nicolae TITULESCU

(Ploiești, 3 mai 1915)

Cu trei ani înainte de înfăptuirea Marii Uniri de la 1918, Nicolae Titulescu, pe atunci tânăr politician, rostea un discurs incendiar la Ploiești dedicat în întregime cauzei naționale, o pledoarie înflăcărată pentru unirea Transilvaniei cu România, vis secular al românilor de dincolo și de dincoace de Carpați. Fără Ardeal, argumenta Titulescu, România nu poate fi întreagă, pentru că „Ardealul nu e numai inima României politice”, el este și „inima României geografice”. Întâmplarea a făcut ca, în 1920, Nicolae Titulescu să fie semnat al Tratatului de la Trianon din partea României. Peste 14 ani, la 4 aprilie 1934, când revizionismul maghiar împotriva Trianonului luase avânt, Titulescu, în calitate de ministru de externe, rostea în Adunarea Deputaților a Parlamentului de la București un discurs mult apreciat de întreaga clasă politică românească.

că. „Ungaria, afirma Titulescu, știe tot așa bine ca și mine, că prin propaganda la care se dedă, nu va putea clinti hotarele noastre nici pe un singur metru pătrat (...). Frontierele actuale ale Europei Centrale sunt rezultatul evoluției de secole a unei idei de justiție. Chestiunea frontierelor Europei Centrale constituie un proces sfârșit, iar nu un proces care trebuie să înceapă”¹.

În vara tragicului an 1940, România Mare se prăbușea sub loviturile puterilor revizioniste și era nevoită să cedeze rând pe rând, sub dictatul forței, mai întâi Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța, apoi o mare parte din Transilvania, urmată de cedarea Cadrilaterului. Prin Dictatul de la Viena, din 30 august 1940, prevederile Tratatului de la Trianon referitoare la România erau practic anulate de către puterile revizioniste. Dar chiar și în acele împrejurări dramatice din acea perioadă, românii nu și-au pierdut speranța că nedreptățile suferite vor putea fi corectate în împrejurări mai favorabile dintr-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat. Reamintim că după „arbitrajul” de la Viena și acceptarea „garanțiilor” din partea Germaniei și Italiei pentru noile sale frontiere, România a continuat să-și ridice vocea împotriva abuzurilor suferite și pentru reafirmarea drepturilor sale asupra provinciilor istorice înstrăinate din nou. Un prim moment l-a prilejuit vizita la Berlin a noului conducător al statului, generalul Ion Antonescu, din 22-23 noiembrie 1940, la doar 10 zile după tentativa lui V. Molotov de a stabili cu liderii germani naziști noi înțelegeri secrete privind sferile de interes ale Germaniei și URSS în diverse regiuni ale lumii. În discuția preliminară avută de Ion Antonescu în capitala germană, la 22 noiembrie, Ribbentrop se arată extrem de critic și totodată rigid în chestiunile românești, cea mai mare parte a discursului acestuia fiind dedicată admonestării noului lider român să accepte necondiționat rezultatul „arbitrajului” (Dictatului) de la Viena prin care, în opinia sa, României „i se făcuse un mare serviciu” deoarece, în alte condiții, ea „ar fi încetat să existe ca țară independentă”. Sintagma potrivit căreia neacceptarea „soluției” impuse de Führer în relațiile României cu Ungaria ar fi însemnat „sfârșitul” statului român, care „ar fi încetat să existe”, este folosită în mod repetat de Ribbentrop, după cum consemnează Memorandumul german întocmit după convorbiri (Sturza 2016: 419-422).

În privința cedărilor teritoriale, atât față de URSS, cât și față de Ungaria, în pofida presiunilor germane, Antonescu va rămâne neînduplecat: România are dreptul istoric de a-și reîntregi granițele, inclusiv prin luptă. România, îi spunea el lui Ribbentrop, „fusesse pedepsită prea sever pentru greșelile unei singure generații. Națiunea română era eternă, dar generația care comisese greșelile era un fenomen trecător...”. Între ieri și azi, declara Antonescu, „există un zid impenetrabil. România mășăluia acum fără rezerve spre Axă”. Acest lucru însemna mai mult decât simpla aderare la Pactul Tripartit, care se va produce chiar pe timpul prezenței sale la Berlin. „România era pregătită să-și verse sângele pentru Axă pe câmpul de bătălie”, după cum consemna memorandumul amintit. În discuția de a doua zi cu Hitler (23 noiembrie), Antonescu va relua cu și mai multă forță argumentele sale în susținerea drepturilor românești, dar și în privința alăturării țării Pactului Tripartit: „România nu avea niciodată să renunțe la lupta ei; românii fuseseră primii în acea regiune și aveau să fie ultimii care să o părăsească. Greșeala unei singure generații fusesse pedepsită prea aspru. Pentru întâia oară în istoria ei, fusesse înfrântă fără să lupte”. În concluzie, a declarat Antonescu, el se va alătura Pactului Tripartit, iar în anul următor „avea să fie pregătit cu arma în mână să lupte alături de Puterile Axei...”. Deocamdată, a mai spus Antonescu, România va păstra tăcerea în privința pierderilor teritoriale, însă la obținerea păcii generale, ea „avea să-și ridice din nou vocea pentru a i se face dreptate” (*Ibidem*: 423-426).

Hotărârea lui Ion Antonescu, întărită de comportamentul lui în primii ani ai războiului din Răsărit, au produs o impresie favorabilă Führerului, care a fost nevoit să admită că „desigur, nu găsisse o soluție ideală prin Dictatul de la Viena” și că „nu venise încă timpul pentru a privi lucrurile în perspectivă. El putea însă să îl asigure pe general că îi înțelesese în întregime sentimentele, indignarea și durerea. Mai mult, istoria nu avea să se oprească în anul 1940” (*Ibidem*: 426). Ceea ce, să recunoaștem, exprima o parte de adevăr. Paradoxal, însă, tot adevărat este și faptul că, în unele chestiuni, istoria pare să se fi oprit la anul de grație 1940. Impresia favorabilă creată de Antonescu lui Hitler este confirmată și de translatorul german (Paul Schmidt), care scria despre conducătorul român: „La fiecare vizită spunea destul de deschis că intenționa să recupereze într-o zi toată Transilvania prin forță armată.

Hitler se bucura în secret de izbucnirile lui Antonescu împotriva ungarilor și chiar mergea și mai departe, dându-i de înțeles că era posibil să-i dea mână liberă în această chestiune pe viitor”². Totuși, rezervele germanilor față de români aveau rădăcini mai adânci și vor persista pe tot parcursul alianței din război.

*

România a început războiul, în 1941, alături de Germania și l-a încheiat alături de Națiunile Unite. Începând din noaptea de 23/24 august 1944, Armata Română a eliberat teritoriul național de trupele germane, apoi a mărșăluit împreună cu Armata Roșie prin Ungaria, Austria și Cehoslovacia, ajungând până la Viena și în apropiere de Praga. Pierderile românești au fost considerabile. Mai întâi pe frontul de est (22 iunie 1941-23 august 1944), armata română a înregistrat 71 585 morți, 243 622 răniți și 309 533 dispăruți. Ulterior, pe frontul de vest, pierderile au fost, de asemenea, însemnate: 21 035 morți, 90 344 răniți și 58 443 dispăruți (Constantiniu 1997: 466).

Când victoria împotriva Germaniei devenise o certitudine, sovieticii au găsit de cuviință că Armata Română nu trebuie să ajungă prea departe la vest și s-a decis demobilizarea. În același timp, însă, au început și represiviunile împotriva capilor armatei pentru participarea lor pe frontul de est, deși mulți dintre ei primiseră medalii și ordine de război sovietice pentru contribuția avută pe frontul de vest. Peste doi ani, însuși Regele Mihai, onorat de Stalin cu Ordinul „Victoria” pentru rolul său la întoarcerea armelor împotriva Germaniei și alăturarea țării Națiunilor Unite, era obligat să aleagă exilul.

România a solicitat statutul de *aliat* sau măcar de putere *cobeligerantă* la sfârșitul războiului, dar nu l-a obținut. S-a opus Uniunea Sovietică, dar nici SUA și Marea Britanie nu i-au oferit susținerea necesară, în pofida demersurilor Regelui Mihai pe lângă conducătorii celor două mari națiuni occidentale. Trebuie reamintit că chiar prima frază din preambulul Convenției de Armistițiu, semnată la Moscova, la 12 septembrie 1944, după mai multe tergiversări din partea sovieticilor, conținea un neadevăr, dar ilustra modul în care Aliții priveau viitorul statut al României: „Guvernul și Înaltul Comandament al României,

recunoscând faptul înfrângerii (s.n.) României în războiul împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite, acceptă condițiile armistițiului...” În fapt, la 23/24 august 1944, România a decis să se alătore *complet* Națiunilor Unite printr-un act de voință proprie, nefiind un stat *învins*. De altfel, această inadvertență era înlăturată chiar din primul articol al Convenției, care preciza fără echivoc: „De la 24 august 1944, ora 4 a.m., România *a încetat* (s.n. – I.C.P.) cu totul operațiile militare împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, pe toate teatrele de război, *a ieșit* (s.n. – I.C.P.) din războiul împotriva Națiunilor Unite, *a rupt* (s.n. – I.C.P.) relațiile cu Germania și sateliții săi, *a intrat* (s.n. – I.C.P.) în război și duce războiul alături de Puterile Aliate împotriva Germaniei și Ungariei, cu scopul de a restaura independența și suveranitatea României...”³.

În pofda unor angajamente clare, stipulate în documente asumate de toate statele semnatare, URSS a tratat România de la început ca pe un *stat învins*, intrat *sub ocupație sovietică*. Într-un amplu Memoriu trimis Președintelui Roosevelt, la 24 ianuarie 1945, Regele Mihai făcea o descriere amănunțită a abuzurilor și constrângerilor comise de sovietici pe teritoriul României, care „contraziceau categoric sensul și litera Convenției de Armistițiu”. Unul dintre faptele cele mai grave, menționa suveranul României, îl reprezenta „cazul românilor prizonieri de război capturați după 24 august 1944... De fapt, deși atunci ostilitățile încetaseră pe frontul româno-sovietic, la 24 august 1944, nu mai puțin de 6 000 de ofițeri și mai mult de 150 000 de soldați au fost reținuți, concentrați în lagăre și trimiși peste Prut de către Înaltul Comandament Sovietic. Nu s-a mai auzit niciodată nimic despre ei”³. De fapt, în privința României lucrurile erau tranșate încă de la începutul războiului. La 5 septembrie 1940, după atacarea Poloniei, premierul Winston Churchill susținea corect, în Camera Comunelor, că „nu ne propunem să recunoaștem vreo schimbare teritorială care se petrece în timpul războiului, dacă aceasta nu s-a produs cu asentimentul și dorința părților în cauză” (Gardner 1993: 84). Un an mai târziu, pentru atragerea URSS de partea sa, Marea Britanie dădea însă asigurări că, la sfârșitul conflagrației, aceasta va redobânda toate anexiunile din 1939-1940, fără a pune în niciun fel în discuție faptul că ele erau rezultatul direct al înțelegerilor dintre Stalin și Hitler. La începutul lui 1942, o asemenea perspectivă prindea și mai mult contur: „Gravitatea din

ce în ce mai mare a războiului” – îi scria Churchill lui Roosevelt, la 7 martie 1942 – „m-a făcut să cred că principiile Cartei Atlanticului n-ar trebui interpretate în sensul negării frontierelor pe care le avea Rusia în momentul în care a fost atacată de Germania” (*Ibidem*: 153). Pe măsură ce finalul războiului se apropia, guvernul britanic își reafirma acordul deplin cu privire la rolul pe care URSS avea să îl joace la încheierea ostilităților. „Acum nu este momentul pentru un război ideologic”, îi scria Churchill lui Molotov, la 16 aprilie 1944. Apoi, mai apăsat: „Vă urez tuturor succes... în negocierile cu privire la România, în cadrul cărora considerăm că aveți *cel mai greu cuvânt de spus*” (s.n. – I.C.P.) (*Ibidem*: 221). De altfel, Churchill va recunoaște deschis, în Memoriile sale: „Nu am simțit niciodată că relațiile noastre cu România sau Bulgaria cereausacrificii speciale din partea noastră” (Churchill 1996: 381).

Nu este așadar deloc surprinzător că, după trecerea României de partea Națiunilor Unite, sovieticii au obținut acordul total al Aliaților vestici de a dispune de soarta acesteia după cum le dictau interesele. Sunt ilustrative în acest sens dezbaterile din Consiliul de Miniștri al României ce au urmat imediat după semnarea la Moscova a Convenției de Armistițiu. „În textul Armistițiului, în discuțiile cu cei trei ambasadori” – declara Lucrețiu Pătrășcanu (care condusese delegația română la negocierea și semnarea Armistițiului) – „Comandamentul aliat este reprezentat prin Uniunea Sovietică, o dată pentru totdeauna. În toate discuțiile noastre, Comandamentul sovietic este singurul care reprezintă Anglia și America... În România, Comandamentul sovietic este acela care reprezintă toți aliații”⁵.

În cazul României, sovieticii au dictat condițiile și au cules roadele. Niciunul dintre aliații occidentali nu a pus în vreun fel problema anulării înțelegerilor dintre Germania nazistă și URSS și, cu atât mai puțin, restabilirea frontierelor României de dinainte de dezmembrarea sa teritorială din vara anului 1940. Pe de altă parte, trebuie subliniat și recunoscut faptul că anularea de facto și de jure a „armistițiului” de la Viena, din 30 august 1940, impus de Hitler și Mussolini în privința Transilvaniei, a fost realizată cu sprijinul substanțial al lui Stalin și Molotov. Deși susținuse multă vreme revendicările teritoriale ale Ungariei în detrimentul României, din momentul în care armata ungară s-a alăturat Wehrmachtului la atacarea URSS, Stalin și-a schimbat

atitudinea. În convorbirea cu ministrul de externe britanic, Anthony Eden, din 16 decembrie 1941, Stalin își exprima dorința de a restabili, după război, frontierele URSS de dinainte de atacul german, dar viza și o extindere a teritoriului românesc „în Vest, pe seama Ungariei, în cadrele căreia trăiesc astăzi până la 1,5 milioane de români”⁶. Mai târziu, la începutul lunii iunie 1944, când România se afla încă alături de Germania, o Comisie a Comisariatului Poporului pentru Afaceri Externe al URSS de pregătire a tratatelor de pace și a organizării postbelice, condusă de fostul comisar al poporului pentru afaceri externe, Maksim Litvinov, punea în discuție și chestiunea viitorului Transilvaniei. În Nota cu propuneri întocmită de Comisie în urma dezbaterilor se consemna clar faptul că „este imposibil să se lase în vigoare o decizie luată în timpul războiului de Germania și Italia, mai ales că în urma unei asemenea decizii (*arbitrajul* de la Viena din vara anului 1940, n.n.) ar fi câștigat numai Ungaria”. Din punct de vedere etnic, subliniau autorii, „pretențiile față de Transilvania sunt întemeiate numai pentru România”, deoarece în această regiune „nu poate fi contestat faptul (și nu este contestat nici de Ungaria!) că românii constituie o majoritate neîndoielnică, în comparație cu toate celelalte naționalități luate la un loc, iar români sunt de două ori mai mulți decât unguri”.

În plus, mai subliniau autorii Notei, Ungaria trebuie pedepsită mai ales pentru atitudinea ei de a se alătura Germaniei împotriva URSS, deși nu avea pretenții teritoriale similare celor ale României și Finlandei. Pe de altă parte, considerau aceiași autori, „și România este un stat dușman care merită pedepsit, nu răsplătit. Dar e foarte acceptabilă cedarea Transilvaniei în schimbul unei garanții solide de colaborare strânsă și de lungă durată cu URSS și a unei renunțări totale la pretențiile sale față de Basarabia și Bucovina. România s-ar considera suficient de compensată cu Transilvania pentru pierderea Basarabiei și a Bucovinei, a căror posesie a considerat-o mereu problematică”⁷.

Atrage atenția faptul că sovieticii simțeau nevoia să ofere o *compensație* în schimbul „renunțării totale” de către România la Basarabia și Bucovina. Ideea nu era nouă în gândirea rusă. În aprilie 1877, în timpul războiului ruso-turc, consilierul de stat A.I. Nelidov, directorul Cancelariei diplomatice de pe lângă Statul-major al armatei ruse de la Dunăre, menționa următoarele într-un Raport destinat Curții im-

periale de la Petersburg: „În timpul tratatelor preliminare referitoare la participarea României la războiul de dincolo de Dunăre, dl Ion Brătianu a primit doar promisiunea că, la încheierea păcii, interesele României și participarea sa la acțiunile comune vor fi avute în vedere... Pragmatic vorbind, noi am fi putut să nu promitem nimic României. Însă, întrucât trebuie acordată o **compensație** (s.n. – I.C.P.) pentru acea parte a Basarabiei care trebuie retrocedată Rusiei, este de la sine înțeles că trebuie lămurit punctul nostru de vedere în această problemă. În toamna trecută, la Livadia, s-a discutat problema despre transmiterea către România a Dobrogei și a Deltei Dunării”.

Invocând „motive strategice”, diplomatul Nelidov mai argumenta că Rusia ar trebui să-și asigure o cale liberă spre Bulgaria, dar pentru a evita opoziția puterilor europene, pretențiile ruse s-ar putea limita la luarea în stăpânire doar a brațului Chilia, iar Delta să aparțină României (Stroia 2009: 212-213). „Motive strategice” au fost invocate ulterior și de puterea bolșevică, iar brațul Chilia a rămas sub control sovietic pe toată durata existenței URSS. Este însă de reținut faptul că, atât în 1877/1878, cât și în 1944, Rusia țaristă și Rusia bolșevică luau cu seriozitate în calcul ideea unei *compensații* pentru România, în schimbul ocupației asupra Basarabiei și Bucovinei. În 1877/1878 „oferta” rusă se referea la Dobrogea, iar la finele celui de-al Doilea Război Mondial era pusă în cauză Transilvania. La timpul său, Ion C. Brătianu protestase, deoarece nu admitea ideea că Dobrogea ar putea fi primită în schimbul sudului Basarabiei. De fapt, atât Dobrogea, cât și Transilvania, „oferite” în *compensație* de Rusia, erau teritorii românești, iar „târgul” propus nu avea deloc înfățișarea unei recompense. În realitate, Rusia avea un anumit sentiment de culpabilitate, pentru că știa clar că Basarabia, iar apoi și Bucovina, erau teritorii românești și nu rusești. De altfel, nimeni și nicăieri în lume, mai ales o mare putere, nu oferă „compensații” pentru a păstra părți din propriul teritoriu! Oricum, însă, la finele celui de-al Doilea Război Mondial, situația generală era cu totul alta decât cu mai bine de un secol în urmă. URSS a avut *un cuvânt greu de spus*, pentru a cita expresia lui Churchill, în revenirea integrală a Transilvaniei în componența României.

Discuțiile asupra Proiectului Tratatului de Pace cu România au început la 7 mai 1946 și s-au desfășurat în mai multe sesiuni ale Consiliului Miniștrilor de Externe ai celor patru mari puteri învingătoare (SUA,

Marea Britanie, URSS și Franța). În ședința a 19-a, Consiliul a declarat nul și neavenit „arbitrajul” de la Viena și s-a restabilit astfel starea de drept consfințită prin Tratatul de la Trianon. Pe parcursul anului 1946, au urmat mai multe ședințe ale Comisiilor Conferinței de Pace în cursul cărora reprezentanții Ungariei și României au pledat cauzele țărilor lor. Delegația ungară solicita insistent rectificarea frontierei româno-ungare, reclamând 4000 kmp, cu orașele Satu Mare, Carei, Oradea și Arad. Discuțiile generale asupra Tratatului de Pace cu România au avut loc la 10 octombrie 1946, în a 37-a ședință plenară a Conferinței. V. Molotov, care a prezidat această ședință, a evocat contribuția armatei României în războiul Națiunilor Unite și a susținut că „noi toți recunoaștem că este necesar și just a rezolva, prin Tratatul de Pace, chestiunea Transilvaniei de Nord, într-un mod care să corespundă intereselor naționale vitale și dorințelor poporului român”⁸. Poziția României a fost susținută călduros și de reprezentantul Cehoslovaciei. Hotărârea Conferinței privitoare la încheierea Tratatului de Pace cu România a fost confirmată în Consiliul celor patru șefi de guvern ai țărilor învingătoare, desfășurată la New York în decembrie 1946. Atunci s-a decis ca semnarea Tratatului să aibă loc la Paris la 10 februarie 1947.

În martie 1947, la mai bine de o lună de la semnarea Tratatului de pace între România și Puterile aliate și asociate, conducerea de la București găsea un mod cu totul special de a le aduce mulțumiri lui Molotov și Stalin: primul a fost declarat, la 18 martie 1947, *cetățean de onoare al orașului Cluj* (pentru serviciile aduse României și îndeosebi Ardealului); trei zile mai târziu, în 21 martie, Stalin era declarat *cetățean de onoare al României*, veste care, după cum comenta ziarul *Scânteia*, oficiosul PCR, „a umplut inimile românești de bucurie”, deoarece „țara care are astfel de prieteni poate privi cu încredere viitorul” (Neagoe 1996: 449). Declararea drept „cetățeni de onoare” a celor doi satrapi, Stalin și Molotov, care aveau la activ atâtea crime în masă împotriva românilor, reprezintă unul dintre paradoxurile istoriei românești de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, emblematic pentru modul în care politica României s-a pliat atunci față de pretențiile noului mare aliat din Răsărit.

La 23 august 1947, Parlamentul român s-a întrunit în ședință festivă pentru a ratifica Tratatul de Pace semnat în februarie la Paris. Gheorghe Tătărescu, încă vicepremier și ministru de externe, a depus

proiectul de lege pentru ratificare și a prezentat o largă expunere cu privire la importanța acestui document: „Tratatul ce veți ratifica – declara Tătărescu – constituie nota de plată a unui război pierdut, dar el constituie în același timp și actul reparator al unei cauze câștigate; el abundă în griji și poveri, dar cuprinde și câteva clauze purtătoare de lumină și de nădejde: pacea, independența, colaborarea internațională, Transilvania” (Nistor 2003: 447).

În Partea întâi a Tratatului, privitoare la teritoriul, articolul 2 stipula: „Deciziile sentințelor de la Viena din 30 august 1940 sunt declarate nule și neavenite. Frontiera între România și Ungaria rămâne stabilită prin prezenta articol, același care era valabil la 1 ianuarie 1938”.

În alte clauze definitive însă (nerecunoașterea statutului de cobeligeranță, teritoriile răpite de URSS, despăgubirile de război în-robitoare), deciziile Puterilor Aliate au fost considerate de Tătărescu „grele” și „injuste”. Una dintre obligații, de pildă, era ca restituirile și reparațiile către Națiunile Unite să înceapă cu data de 1 septembrie 1939, deși România intrase în război la 22 iunie 1941; de asemenea, România era obligată să renunțe la toate creanțele sale împotriva Germaniei, chiar și din perioada neutralității, dar în același timp să plătească Germaniei reparații.

Așa s-a încheiat un capitol important din istoria României din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Note ¹ *România și revizuirea tratatelor, Discursul domnului Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, Ediția a II-a, Editura Semne, București, 2018, p. 45 și 61.*

² Schmidt, Paul (1951), *Hitler's Interpreter*, William Heinemann, Londra. Apud L. Watts, *Aliați incompatibili. România, Finlanda, Ungaria și al Treilea Reich*, Editura RAO, București, 2014, Nota 2244, cap. III, p. 334.

³ *Convenția de Armistițiu* (Moscova, 12 septembrie 1944), vezi textul integral în Neagoe 1996, p. 53-56.

⁴ *Memoriu adresat președintelui SUA, F.D. Roosevelt, de către Regele Mihai* (24 ianuarie 1945); textul integral în Neagoe 1996, p. 172-186.

⁵ Stenograma ședințelor Consiliului de Miniștri al României, din 15 și 16 septembrie 1944, în Neagoe 1996, p. 57-77.

⁶ Înregistrarea convorbirii în V. Sturza, *Basarabia și destinul ei secret*, op. cit., p. 494-501.

⁷ Extrase din Notă și din dezbaterile Comisiei în Sturza 2016, p. 531-539.

⁸ *Poziția Uniunii Sovietice la Conferința de Pace, apud* Dobrinescu & Tompea 2017, p. 184.

Referințe bibliografice

Churchill 1996 = W. Churchill, *Al Doilea Război Mondial*, vol. II, București, Saeculum I.O., 1996.

Constantiniu 1997 = Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Univers Enciclopedic, 1997.

Dobrinescu & Tompea 2017 = Vl. F. Dobrinescu, D. Tompea, *România la cele două conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947)*, Iași, Tipo Moldova, 2017, p. 184.

Gardner 1993 = Lloyd Gardner, *Sfere de influență. Împărțirea Europei între marile puteri, de la Munchen la Ialta*, București, Elit, 1993.

Neagoe 1996 = Stelian Neagoe, *Istoria politică a României între anii 1944-1947*, București, Noua Alternativă, 1996.

Nistor 2003 = Ion I. Nistor, *Istoria Românilor*, București, Biblioteca Bucureștilor, 2003, vol. II, p. 474.

Stroia 2009 = Marian Stroia, *România în relațiile internaționale pe continentul european (1866-1878)*, Anexa II, București, Editura Semne, 2009.

Sturza 2016 = V. Sturza, *Basarabia și destinul ei secret. Mărturii și documente istorice*, București, Litera, 2016

Ion CONSTANTIN

Împrejurările istorice ale intrării României în războiul împotriva URSS (iunie 1941)

Câteva reamintiri și considerații (II)

I.C. – doctor în istorie, cercetător științific asociat la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române. Autor, printre altele, al volumelor *Basarabia sub ocupație sovietică, de la Stalin la Gorbaciov* (1994); *România, Marile Puteri și problema Basarabiei* (1995, 2017); *Polonia în epoca „Solidarității” 1980-1989* (2007); *Polonia în secolul totalitarismelor 1918-1989* (2007); *Gherman Pânteia între mit și realitate* (2010); *Pantelimon Halippa. O viață dedicată luptei pentru unitatea națională* (2016); *Problema Basarabiei în discuțiile româno-sovietice din timpul Războiului Rece 1945-1989* (2015).

Domenii de interes științific: istoria Basarabiei, Bucovinei și a relațiilor româno-polone în perioada contemporană.

La 24 iunie 1941, la două zile după declanșarea războiului, ministrul României la Moscova, Grigore Gafencu a fost chemat de comisarul afacerilor străine, V.M. Molotov, căruia i-a declarat că : „U.R.S.S. nu a făcut nimic pentru a împiedica, între țările noastre, durerosul deznodământ de azi. Prin brutalul ultimatum din anul trecut, prin care ni s-a cerut nu numai Basarabia, dar și Bucovina, și un colț din vechea Moldovă, prin încălcările teritoriului nostru, care au urmat de atunci, prin actele de forță ce au intervenit pe Dunăre , chiar în timpul negocierilor pentru stabilirea liniei de demarcație, Uniunea Sovietică a distrus în România orice sentiment de încredere și de siguranță și i-a trezit îndreptățita teamă că înseși ființa statului român e în primejdie. Am căutat atunci un sprijin în altă parte. Nu am fi avut nevoie de acest sprijin și nu l-am fi căutat, dacă nu am fi fost loviți și dacă nu ne-am fi simțit amenințați (...)”¹. La aceste argumente irefutabile ale ministrului român, Molotov răspundea într-o manieră vădit amenințătoare că, prin acțiunea sa, statul român își periclita însăși existența și independența, deoarece „Germania a dovedit cu prisosință cât de puțin îi pasă de ființa și de voința statelor mici. Chiar în cazul unei vic-

¹ Partea I vezi „Limba Română” (Chișinău), nr. 1 (261), 2021, p. 294-308.

torii germane (...) România e în primejdie de a nu mai fi”. El declara că Rusia n-ar fi pus niciodată în discuție independența României, dar „acum situația este alta”².

În legătură cu „îngrijorarea” lui Molotov privind soarta României, ambasadorul francez la Moscova, Gaston Bergery îi mărturisea, nu fără o amară ironie, lui Gafencu: „E surprinzător cât de mult țin totalitarii la drepturile și libertățile statelor mici. Molotov e întristat fiindcă România își pierde neatârnaarea. Hitler a intrat în luptă ca să salveze statele baltice și să libereze popoarele oprimate! (...)”³.

Despre felul în care Molotov era „preocupat” de soarta și neatârnaarea României, relevant este faptul că, la puțin timp după declanșarea operațiunilor militare, el l-a convocat la Kremlin pe ambasadorul ungar, Kristoffy Jozsef, căruia i-a declarat că Uniunea Sovietică „nu are nici-un fel de pretenții agresive față de Ungaria și nu are nici un fel de obiecțiuni față de realizarea pretențiilor Ungariei în detrimentul României; în această privință, nici pe viitor nu va avea”⁴.

În prima fază a participării la cel de-al Doilea Război Mondial (22 iunie - 26 iulie 1941), armata română a eliberat teritoriile estice răpite, în urma notelor ultimative sovietice din 26 și 27 iunie 1940. Au fost angajați în luptă 473 103 oameni, jertfa românească reprezentând: 24 396 militari morți, răniți, bolnavi sau dispăruți⁵. Cheltuielile efectuate pentru întreținerea armatei române operative, în campania pentru eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei, s-au ridicat la 18.165,3 milioane lei⁶, sumă în care nu intră costul transporturilor pe cale ferată.

Eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei a fost salutăată cu satisfacție de opinia publică românească. „Ostași! – menționa regele Mihai I într-o cuvântare ținută la radio. Împreună cu Mama mea și țara întregă, ne închinăm cu smerenie înaintea ofițerilor, subofițerilor și trupei, români și germani, care și-au jertfit viața pentru dezrobirea pământului strămoșesc. Iar vouă, ostași, care v-ați vărsat sângele pentru țară, pentru onoarea neamului și pentru tron, vă închin recunoștința noastră caldă și mărturia de griji ce v-o purtăm. Prin faptele voastre de vitejie, pășim din nou cu fruntea sus, fiindcă jertfa voastră a spălat umilirea și ne-a deschis mândru drum viitorului. Trăiască România și cei care au luptat și sângerat pentru ea!”⁷.

Cu prilejul începerii operațiunilor peste Prut la 2 iulie 1941, generalul Ritter von Schobert, comandantul Armatei a XI-a germane, îi scria generalului Ion Antonescu : „Trecem astăzi frontiera care a fost impusă României. Cu această ocazie vă exprim dumneavoastră și poporului român cele mai bune mulțumiri ale noastre pentru camaraderia și ospitalitatea care ne-au fost arătate atât de evident. Raportul următor, domnule general, îl veți primi de la noi după ce vom fi recucerit, în unire cu bravele dumneavoastră trupe, pământul răpit al Basarabiei și Bucovinei”⁸.

Acțiunea militară românească pentru dezrobirea Basarabiei și a Nordului Bucovinei a fost percepută, în general, ca fiind îndreptățită de către cercurile politico-diplomatice anglo-americane, care procedau astfel la o anumită disociere a sensului și caracterului just al campaniei României în Est față de cea a Germaniei, condamnată din punct de vedere oficial. Pe de altă parte, statutul juridic internațional al teritoriilor românești ocupate de sovietici reprezenta „un motiv pentru care românii să creadă că operațiile militare desfășurate împotriva forțelor sovietice nu ar fi nici condamnate și nici măcar criticate de către Aliați”⁹.

În ziua începerii luptelor, la 22 iunie 1941, însărcinatul cu afaceri al României la Washington, Brutus Coste, acorda agențiilor de presă o declarație oficială menită să lămurească opinia publică americană că, prin acțiunea sa, România intenționează să-și redobândească provinciile răpite de U.R.S.S. în vara anului 1940, neavând în plan să cucerească teritorii care nu-i aparțin¹⁰. Textul declarației a fost citit în repetate rânduri la posturile de radio din Statele Unite, fiind reprodus totodată de ziarele nord-americane cele mai importante. În acel moment, situația României era pe deplin înțeleasă, fapt dovedit de lipsa oricărui comentariu nefavorabil. Mai mult decât atât, un înalt funcționar al Departamentului de Stat îi declara lui Brutus Coste, la 23 iunie 1941, că Basarabia și Nordul Bucovinei „au fost smulse sub amenințarea forței și astfel, conform doctrinei americane de nerecunoaștere a cuceririlor făcute prin forță, stăpânirea rusească asupra lor n-a fost recunoscută de Statele Unite. Departamentul de Stat a propus Președintelui ca în proclamația prin care, în baza legii neutralității, va constata starea de război între România și U.R.S.S. să nu ne indice ca agresori. Înaltul demnitar a adăugat că atâta timp cât armata română nu va depăși vechea graniță română, Statele Unite nu au nici un motiv de a critica acțiunea noastră”¹¹.

La 25 iunie 1941, Departamentul de Stat îl înștiința pe ministrul S.U.A. la București, Franklin Mott Gunther, că în orice declarație sau proclamație destinate pe viitor publicității, guvernul american „va da toată atenția cuvenită *situației speciale* (subl. ns.) în care se găsesc Finlanda și România în cursul actualului conflict”¹². Această clarificare fusese solicitată Centralei de la Washington de șeful misiunii diplomatice americane la București, care considera necesară o „declarație publică arătând simpatia noastră pentru România și Finlanda, țări mici care se apără împotriva unui adversar îndârjit și lipsit de scrupule”¹³.

Poziția favorabilă cauzei românești a oficialităților americane avea să rămână, în esență, neschimbată pe timpul bătăliei pentru eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei, care se va finaliza la 26 iulie 1941, când au început acțiunile de forțare a Nistrului.

Cu câteva zile înainte de sfârșitul acestei campanii, se contura deja perspectiva schimbării atitudinii S.U.A. și a Marii Britanii față de România, în situația în care ea va continua războiul în interiorul U.R.S.S., alături de Germania. Astfel, la 18 iulie 1941, ministrul F. M. Gunther îi atrăgea atenția lui Mihai Antonescu în legătură cu „primejdia de a fi în război direct cu Anglia, din momentul când trupele române vor trece Nistrul. Până la Nistru este teritoriu românesc și războiul ar fi legitim; dincolo ar fi o acțiune contra Angliei”¹⁴. Același lucru îl vor spune oameni politici români din opoziție, relevant în acest sens fiind memoriul adresat lui Ion Antonescu de Iuliu Maniu, care protesta împotriva trecerii Nistrului, cerând ca armata să fie păstrată și folosită pentru redobândirea Nordului Transilvaniei.

Referitor la campania militară a României peste Nistru, vicepreședintele Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine, Mihai Antonescu, indica, la 15 august 1941, Legației române din Washington ca în cadrul contactelor oficiale să se insiste pe faptul că acțiunea dincolo de Nistru este necesară pentru consolidarea granițelor țării la Est și reducerea puterii de rezistență a armatei sovietice, care are mari forțe și fortificații în zona respectivă. Această necesitate – spunea în continuare Mihai Antonescu, exprimând de altfel concepția conducătorului statului, generalul Ion Antonescu – „se unește cu imposibilitatea materială și morală a armatei române, legată prin Pactul Tripartit, de a refuza orice acțiune militară peste Nistru, care era chiar în interesul

securității românești”¹⁵. De asemenea, se aduceau ca argumente nevoia protecției numeroasei populații românești de peste Nistru (mai mult de un milion în U.R.S.S.), cât și faptul că „România nu poate fi indiferentă la viitoarea formulă politică și teritorială de reconstrucție rusă”¹⁶, mai ales la granițele sale”¹⁷. Teritoriul adiacent Nistrului era privit ca un „gaj politic” care să permită României să-și acopere despăgubirile ce i se cuvin începând cu tezaurul evacuat la Moscova în 1916 și nerestituit și continuând cu pierderile prilejuite de ocupația vremelnică a Basarabiei și Nordului Bucovinei¹⁸.

Admițând formula exercitării unei ocupații temporare a Transnistriei, guvernul român informase guvernul Reichului german că „până la soluția definitivă rusă el nu va formula soluții teritoriale definitive peste Nistru și că în nici un caz nu va îngădui să se șoptească – cu atât mai puțin să se creadă – că o sporire teritorială peste Nistru, oricât ar fi de legitimată prin masele compacte de români din Republica Moldovenească, ar putea să însemneze reducerea sau amânarea cererii României de a i se retroceda Ardealul pierdut în 1940, întrucât poporul român nu este popor de pustă, iar Carpații constituie dreptul nostru veșnic pentru care vom lupta cu oricine și împotriva oricui”¹⁹. Aceste idei erau reiterate frecvent de Ion Antonescu și Mihai Antonescu în discuțiile pe care le aveau cu reprezentanții celui de-al III-lea Reich. Aspectul a fost reținut și de istoricul german Andreas Hillgruber care arăta că „Antonescu nu a renunțat niciodată la ideea unei revizuirii a arbitrajului (dictatului fascist – *n.n.*) de la Viena și nu vedea în recucerirea Basarabiei și a Nordului Bucovinei și în ocuparea Odesei nici-o compensație pentru teritoriul cedat Ungariei”²⁰.

Avertismentul adresat de Mihai Antonescu administrației S.U.A. în legătură cu pericolul ce-l reprezenta U.R.S.S. viza sensuri și conotații mai profunde, ținând de însăși esența imperială, cu veleități de dominație mondială, a statului totalitar sovietic. Din acest considerent, problema rusă nu trebuia să fie privită exclusiv pe planul echilibrului politic mondial și antigerman. Prin tendințele sale de expansiune comunistă în Europa centrală și în Balcani, ca și prin pregătirea militară pentru un atac împotriva țărilor occidentale, U.R.S.S. era „o amenințare gravă a ordinii europene și a civilizației, în general, în fața căreia credem că Statele Unite nu pot rămâne indiferente, chiar în interesul echilibru-

lui”²¹. Mihai Antonescu arăta, în continuare, că eliberarea Basarabiei și a Nordului Bucovinei reprezintă un act de „legitimă apărare” pentru poporul român, care „și-a îndeplinit din nou misiunea lui seculară, împiedicând slavizarea și comunizarea Europei”²².

Obiectivul războiului României pentru eliberarea teritoriilor cotochite de sovietici a fost atins la sfârșitul lunii iulie 1941, odată cu restabilirea vechii frontiere de pe Nistru și Ceremuș²³. Pentru basarabeni și pentru români, în general, Ion Antonescu devenea – așa cum avea să evoce, mai târziu, părintele Vasile Țepordei – „mareșalul dezrobitor”²⁴.

Din punct de vedere militar, oprirea pe aliniamentul Nistrului era imposibilă, iar din punct de vedere politic acest fapt ar fi însemnat practic o sinucidere²⁵. „A mă fi oprit la Nistru – scria Ion Antonescu lui C.I.C. Brătianu, la 29 octombrie 1942 – înseamnă, pentru un om care mai poate încă judeca, a anihila dintr-o dată totul, toate sacrificiile făcute de la trecerea Prutului, acțiune în contra căreia nu v-ați pronunțat public; înseamnă a ne dezonoara pentru vecie ca popor; înseamnă a crea țării, în cazul victoriei germane, condiții dezastruoase, fără a ne asigura, în cazul victoriei ruse, nici provinciile pentru care luptăm și avem datoria sacră să luptăm, nici granițele care vor voi să ni le mai lase rușii, nici libertățile noastre și nici măcar viața familiilor și copiilor noștri; în sfârșit, înseamnă, din cauza nestabilității și feloniei pe care mă sfătuiți să o practic – și aceasta este cea mai mare crimă – a asigura țării, în viitoarea comunitate europeană, o poziție morală care îi va ridica drepturile idealurilor sale și ar putea să-i fie chiar fatală...”²⁶. De asemenea, la procesul înscenat de autoritățile comuniste în 1946, mareșalul Ion Antonescu avea să explice : „Când o țară se angajează într-un război, armata acestei țări trebuie să meargă până la fundul pământului ca să distrugă forțele inamice, să câștige războiul. Este un principiu capital de conducere strategică a operațiunilor militare, care s-a aplicat de la romani și până astăzi. Căutați în istoria secolelor și veți vedea că niciuna nu s-a oprit la frontiere și a mers acolo unde a putut să distrugă armatele (...) Și răspunsul cel mai bun care vi-l dau este că atunci când s-a intrat în a doua fază a războiului, pentru cucerirea Transilvaniei de Nord, (a) Ardealului de Nord (septembrie 1944 – n.n.), armatele române nu s-au oprit la frontieră, au mers în inima Europei, până la Viena, mi se pare, și până la Budapesta”²⁷.

Deși participarea României la campania din Est, dincolo de Nistru, a fost dezavuată de unii oameni politici care ignorau rațiunile de ordin strategico-militar ce se impuneau pentru evaluarea corectă a unui asemenea act, Ion Antonescu a apreciat că trebuie luptat până când adversarul ar fi recunoscut drepturile României asupra Basarabiei, Nordului Bucovinei și ținutului Herța, atunci dispărând și motivația războiului cu U.R.S.S. Pornind de la acest considerent, prin scrisoarea din 31 iulie 1941, Ion Antonescu va confirma lui Hitler hotărârea sa de a „merge până la capăt în acțiunea ce am pornit la răsărit”²⁸.

La sfârșitul lunii iulie 1941, trupele române treceau Nistrul, pentru a consolida frontiera, a distruge fortificațiile sovietice făcute de-a lungul acesteia și a proteja populația românească aflată peste râu. Pe 27 iulie, Hitler îi cerea lui Antonescu să administreze teritoriul încă necucerit dintre Nistru și Bug, cunoscut sub numele de Transnistria²⁹. Conștient că se încerca subminarea scopurilor pentru care România intrase în război și forțarea sa de a accepta un teritoriu pe care nu intenționa să și-l adjudece, Antonescu a acceptat misiunea ținând să atragă atenția că o făcea „fără să ceară nimic și fără să propună condiții”, arătând, însă, că partea română nu are propuneri pentru „extinderea acestei colaborări militare într-o altă zonă”³⁰.

Cu prilejul întrevederii ce a avut-o în ziua de 9 august 1941 cu ambasadorul german, Manfred von Killinger, Mihai Antonescu arăta că prezența românească peste Nistru este menită „să garanteze mai bine soluțiile păcii la granițele de mâine ale țării, cât și ca din punct de vedere economic acest gaj să poată duce la despăgubirea României pentru pagubele suferite de la ruși, începând cu tezaurul evacuat la 1917 la Moscova și până la ultimele distrugerii”³¹. Vicepreședintele Consiliului de Miniștri atrăgea atenția reprezentantului Reichului că nu trebuie să se facă vreo legătură între acțiunea militară românească peste Nistru și teritoriile care vor fi ocupate prin efectul ei, pe de-o parte și între poziția pe plan diplomatic a României până în acel moment și unele revendicări de ordin politic și teritorial ale țării noastre, care „nu vor fi cu nimic modificate prin noua situațiune”³².

În cursul convorbirii din 25 august 1941 cu ambasadorul german, Mihai Antonescu explica și mai clar faptul că este vorba despre „drepturile românești față de Ungaria, la care niciodată națiunea română nu

va renunța. Târguri nu se pot face pe drepturi sfinte și nici compensație între drepturile care ne aparțin. În orice caz, nimic nu poate să scoată Națiunea română din arcul Carpatic și nici o satisfacție dată peste Nistru nu poate să echivaleze dreptul pe care-l avem de a ne câștiga Ardealul”³³. Într-o scrisoare din 10 octombrie 1941, adresată unor oficialități ale Reichului, vicepreședintele Consiliului de Miniștri al României va evoca, în vibrante cuvinte, că „Ardealul nu este pentru noi un teritoriu. Ardealul este cetatea în care am trăit și am suferit două mii de ani. În Carpații Ardealului ne-am zidit viața și am păstrat-o împotriva năvălirilor hoardelor slave, ieri ca și azi... Carpații sunt pentru noi leagănul trecutului nostru, al mitologiei și al credinței noastre de care nu ne poate despărți nimeni, cum nimeni n-ar putea să scoată Nibelungii...din pământurile Rinului”³⁴. Aceleași idei răzbat dintr-un memorandum prezentat de mareșalul Antonescu lui Hitler, cu prilejul vizitei în Germania, în februarie 1942. „Poporul român luptă azi contra slavismului și a comunismului, iar mâine va trebui să lupte în contra acelor care i-au luat pământul fără luptă - anticipa conducătorul statului. Transilvania este datoria noastră față de noi înșine, și nu va fi un singur român care să nu moară pentru ea. Mai bine să ne prăbușim într-o luptă dreaptă decât să trăim veacuri în rușinea nedreptății”³⁵.

Guvernul român încă de la început nu a făcut vreo revendicare teritorială dincolo de Nistru, ținând cont de faptul că Transnistria n-a făcut parte din granițele statornicite prin actul unirii Basarabiei cu România la 27 martie 1918 și recunoscute internațional prin Tratatul de la 28 octombrie 1920.

Deși elementul românesc era preponderent în Transnistria, România nu putea avea drept de suveranitate asupra unui teritoriu care nu-i aparținuse. Prin urmare, regimul administrației în Transnistria nu putea fi același ca în Basarabia și Nordul Bucovinei. Acest regim a fost instituit prin decretul dat la 19 august 1941 de mareșalul Ion Antonescu, în funcția de guvernator civil pe lângă Comandamentul Militar al trupelor de ocupație din Transnistria fiind numit profesorul universitar Gheorghe Alexianu³⁶. Specificația „civil” din titulatura oficială a noului guvernator s-a făcut la intervenția expresă a lui Mihai Antonescu, reprezentând „un act de prudență, ca să nu deschid proces grav cu Rusia”³⁷.

Faptul că statul român nu intenționa să anexeze Transnistria este reflectat și de documente germane. Astfel, într-o telegramă a Ambasadei Reichului la București, din 24 octombrie 1941, se transmitea la Berlin: „Afirmția că măsurile luate în teritoriul ocupat din Uniunea Sovietică nu se referă la o anexare, ci sunt numai măsuri necesare pentru stabilirea unei administrații reglementare, aparține vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, personal. El a accentuat că numirea unui guvernator civil în Transnistria nu a însemnat anexarea acestui teritoriu. Guvernatorul civil este subordonat celui militar. Întregul teritoriu rămâne și pe mai departe sub administrație militară. O eventuală decizie cu privire la soarta acestei regiuni, din punct de vedere al dreptului internațional, aparține de domeniul viitorului”³⁸.

Caracterul provizoriu al administrației Transnistriei rezulta și din răspunsul dat de Mihai Antonescu ministrului italian la București, Bova Scopa, la solicitarea guvernului de la Roma de a acredita un consul la Odessa: Italia „poate trimite un agent pe lângă organele militare” și nu un consul, întrucât România nu poate face „acte de suveranitate pe un teritoriu aflat sub ocupație militară”³⁹.

Pe 30 august 1941, România și Germania au semnat un aranjament militar interimar, intitulat oficial „Înțelegerea referitoare la securitatea, administrarea și exploatarea economică a teritoriilor dintre Nistru și Bug (Transnistria) și Bug-Nipru (regiunea Bug-Nipru)”, document cunoscut și sub numele de „Convenția Hauffe-Tătăranu” sau „Tratatul de la Tighina”⁴⁰. Acest tratat prevedea o delimitare vagă a teritoriului, granița de nord-vest rămânând nedefinită și le permitea germanilor să continue să-și exercite autoritatea în regiune prin controlul sistemului de transport și constituirea „Biroului de legătură al armatei germane la Odessa”, care era responsabil cu asigurarea proviziilor necesare din Transnistria în scopul „purtării normale a războiului”⁴¹.

Cercurile revizioniste și serviciile de informații ungare au acționat intens, încă din primele săptămâni ale războiului, pentru a folosi prilejul oferit de campania românească de eliberare a teritoriilor de la Est de Prut, în scopul lansării unor versiuni de dezinformare menite să favorizeze statornicirea dictatului de la Viena.

În contextul preocupărilor pentru prefigurarea atitudinii de urmat în problema Transnistriei, diplomații români luau în calcul importanța ca factor

politico-militar ce putea reprezenta Ucraina în eventualitatea desprinderii din U.R.S.S. „Oricât de vasală a Germaniei ar fi o Ucraină nou înființată – spunea ambasadorul României la Roma, V. Grigorcea în raportul său din 14 august 1941 - ea ar avea desigur pretenția să-și întindă fruntariile la Vest cel puțin până la Nistru, ca și predecesoarea ei efemeră din 1918-1919 (...) Ucraina de pe atunci a avut revendicări asupra Basarabiei, sau cel puțin asupra unei părți dintr-însa, precum și asupra Nordului Bucovinei. Aceste pretenții, manifeste sau ascunse, ar deveni cu atât mai mari dacă am obține teritoriul așa-zisei Republici Moldovenești la stânga Nistrului, teritoriu de altfel cu fruntarii pur administrative și nestratagice. Dreptului nostru etnic, Ucraina ar opune dreptul ei etnic asupra părților din Bucovina și Basarabia locuite în mase compacte de ucraineni. Acest litigiu patent sau acoperit ar putea fi înlăturat printr-un schimb între populațiile aflate pe cele două maluri ale Nistrului. În felul acesta, suveranitatea noastră asupra Basarabiei și Nordului Bucovinei ar putea fi definitiv asigurată pentru toate timpurile viitoare. Ca să întrebuițez un termen popular, ar dispărea «cuiul lui Pepelea» din casa noastră și relațiile cu Ucraina ar deveni sincere și cordiale”⁴².

Principalii lideri ai partidelor istorice, P.N.Ț. și P.N.L., erau în dezacord cu decizia Conducătorului statului de continuare a războiului peste Nistru, cel mai vehement contestatar dovedindu-se atunci Iuliu Maniu, care încă de la 18 iulie îi trimisese lui Antonescu un lung memoriu, ale cărui idei, sistematizate, se prezintă astfel. Primul argument: „Nu este admisibil să ne prezentăm ca agresori față de Rusia, astăzi aliata Angliei, probabil învingătoare, pentru alt obiectiv decât Bucovina sau Basarabia, în tovărășie de arme cu Ungaria și cu Axa, care ne-au rupt, printr-un act neratificat de nimeni, o parte importantă a țării noastre”. Cel de al doilea argument: „Ar fi prea pretențios să credem că continuarea războiului germano-rus ar depinde de colaborarea noastră, precum este nu mai puțin pretențios să proclamăm noi, România, război sfânt contra Rusiei, pentru organizația ei internă, de stat și socială”. Ultimul argument: „Este adevărat că la nord și la est de Nistru avem foarte mulți frați români așezați acolo de veacuri, la care avem dreptul să aspirăm pentru integrare națională. Pe aceștia însă nu-i putem câștiga și, mai ales, nu-i putem păstra cu armele. Anexarea lor trebuie să se întâmple cu liberul lor consimțământ și cu aprobarea marilor puteri, atunci când se va stabili statutul teritorial definitiv al Europei”⁴³.

Astăzi, când rezultatul războiului este cunoscut, temelia strategiei lui Maniu pare de domeniul evidenței; în 1941, victoria Angliei nu era atât de clară și, cel puțin după opinia unor specialiști ai istoriei celui de al Doilea Război Mondial, nici chiar atât de sigură. Când, la sfârșitul lui septembrie 1941, Wehrmachtul - după ocuparea Ucrainei - a reluat ofensiva în direcția Moscovei, Stalin a crezut că Armata Roșie nu va putea salva capitala și la 7 octombrie dictatorul sovietic i-a mărturisit lui Jukov, în prezența lui Beria, că, întocmai ca în primul război mondial, va fi necesară „o pauză militară nu în mai mică măsură decât în anul 1918, când fusese încheiată pacea de la Brest”⁴⁴.

Într-o situație fluidă pe plan militar, ambele opțiuni – cu Germania sau cu Anglia – păreau la fel de fundamentate. Și Antonescu, și Maniu erau convinși că au, fiecare, percepția corectă a interesului național, pe care erau hotărâți să-l slujească până la capăt, peste orice obstacole.

La 19 decembrie 1941, după ce România ajunsese în stare de război și cu SUA și Marea Britanie, Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu adresau un nou *Memoriu* mareșalului Ion Antonescu prin care arătau: „Continuarea războiului în condițiile de azi nu poate duce la întregirea țării, ci numai la uzarea completă a țării, expusă la pericolul maghiar. Prin urmare, cât mai este timp, trebuie să arătați Germaniei ce ați făcut până acum în cadrul alianței, ce ați contractat cu dânsii, tot ceea ce putea face România fără a se expune le dezastru; că am făcut sacrificii pe care Ungaria și Bulgaria nu le-au făcut, că suntem siliți să retragem trupele noastre de pe Nistru ca să ne constituim forța noastră și să organizăm situația noastră internă, care nu poate suporta o prelungire a războiului”⁴⁵. La rândul său, Grigore Gafencu aprecia, la 3 august 1941: „Războiul nostru național se oprește la Nistru. Deoarece țelurile militare nu pot fi tot atât de precis limitate ca țelurile politice, trecerea Nistrului se poate impune din motive tactice și strategice. Țelurile politice nu trebuie însă să depășească vechiul hotar românesc (...) Tot ce trece dincolo de Nistru este o provocare față de un vecin puternic, mai ușor, poate, de învins decât de înlăturat și împotriva reacțiunilor căruia nu vom mai putea ridica nicio îndreptățire și nicio stavilă, în cazul unei prăbușiri germane sau a unei păci de compromis”⁴⁶.

Atitudine față de continuarea războiului dincolo de Nistru au luat și unele cadre (puține, ce-i drept) de conducere ale armatei, precum ge-

neralul Nicolae Ciupercă și, într-o oarecare măsură, generalul Iosif Iacobici, ambii fiind înlocuiți din funcțiile ce le dețineau, respectiv de șef al Armatei a 4-a, iar cel din urmă șef al Marelui Stat Major. Referindu-se la acțiunile de luptă pentru ocuparea Odessei, la care a participat, generalul I. Iacobici avea să declare că „în 1941, din punct de vedere strategic, acest lucru era necesar, deoarece principiile strategice rămân valabile și în fața tribunalelor”⁴⁷.

După cum aprecia istoricul Florin Constantiniu, decizia lui Ion Antonescu de a continua participarea la război dincolo de Nistru a fost una „politică, națională, dramatică, costisitoare și inevitabilă”⁴⁸, ea fiind aprobată și contestată în epocă de diferite personalități politice și militare, rămânând discutabilă și în deceniile următoare, chiar și astăzi.

Note ■ ¹ Grigore Gafencu, *Jurnal 1941-1944*, vol. I, loc. cit., p. 92.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Ioan Scurtu și colectiv, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, Editura Europa Nova & Tempus, București, 1994, p. 319.

⁵ Alesandru D. Duțu, Mihai Retegan, *Ostași vă ordon: Treceți Prutul!*, Editura Globus, București, 1993, p. 244.

⁶ *Ibidem*, p. 245.

⁷ Alesandru Duțu, *Armata română*, p. 115.

⁸ *Relații militare româno-germane. 1939 – 1944. Documente*, Editura Europa Nova, București, 2000, p. 112; Vasile Sturza, *op. cit.*, p. 65. Ceva mai târziu, la sfârșitul lunii septembrie 1941, însuși Hitler aprecia că, „după ce „fugiseră nebunește din fața bolșevicilor” în timpul retragerii din Basarabia din anul 1940, era „minunat de văzut cum, într-un timp foarte scurt, Antonescu a fost capabil să obțină atât cât obținuse de la trupele sale”. (H.R. Trevor – Roper (ed.), *Hitler`s Secret Conversations 1941 – 1944*, New York, 1973, p. 41; Larry L. Watts, *Aliați incompatibili...*, p. 181.). După război, șeful Statului-Major al N.A.T.O. și fost ofițer al Wehrmachtului, generalul Hans Speidel, întreat de un jurnalist american „care dintre trupele aliate fuseseră cei mai buni combatanți: finlandezii, croații sau maghiarii?”, a răspuns, spre surprinderea jurnalistului: „Niciunii! Românii au fost cei mai buni. Dă-le combatanți capabili și nu vei găsi soldați mai buni”. (Apud Larry L. Watts, *op. cit.*, pp. 181-182). La rândul său, feldmareșalul

Erich von Manstein nota în memoriile sale că românii erau „cei mai buni aliați ai Germaniei și au luptat cu mult curaj în multe locuri”. (*Ibidem*, p. 335). Și generalul Heinrich Kreipe, care a luptat cu români pe frontul din Kuban, răspunzând unui ofițer britanic referitor la cei mai buni aliați, a subliniat: „A, românii, desigur! Au fost neînfricați în atac și dacă trebuiau să apere o poziție erau ca niște câini de pază! Rezistau până la ultima suflare”. (*Ibidem*).

⁹ Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 121.

¹⁰ Arh. M.A.E., fond 71/ U.R.S.S., 1941, vol. 137/ 3-Partea a IV-a, ff. 197-198.

¹¹ *Ibidem*, f. 192.

¹² *Ibidem*, f. 191.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Biblioteca Națională, fond Al. Saint Georges, Arh. M. Antonescu, pachet LV, dosar 7, f.3.

¹⁵ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., 1941, vol. 137/3-Partea a IV-a, f. 194.

¹⁶ „Reconstrucția rusă” însemna planul lui Hitler de reorganizare a teritoriului U.R.S.S., după scontata victorie germană.

¹⁷ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., 1941, vol. 137/3-Partea a IV-a, f. 194.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 195.

²⁰ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 114.

²¹ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., 1941, vol. 137/3, Partea a IV-a, f. 195.

²² *Ibidem*.

²³ *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*. Mărturii și documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, Fundația Europeană Drăgan, 1991, p. 267.

²⁴ Vasile Țepordei, *Amintiri din Gulag*, București, 1992, p. 32.

²⁵ Adrian Pandeia, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *Românii la Stalingrad*, București, 1992, p. 23.

²⁶ *Mareșalul Ion Antonescu. Epistolarul Infernului* (ed. Mihai Pelin), Editura Viitorul Românesc, București, 1993, pp. 262-353.

²⁷ Gh. Buzatu, *O farsă sinistră: Procesul Antonescu*, în „Caietele Magazin Istoric”, nr. 1, 1993, p. 7.

²⁸ Arh. M.A.E., fond 71/ România, 1940-1944, vol. 10, p. 461.

²⁹ Larry L. Watts, *Aliați incompatibili*, p. 191.

³⁰ *Ibidem*, p. 191-192.

³¹ Arh. M.A.E., fond 71/ U.R.S.S., 1941-1947, vol. 127, ff. 41-42.

³² *Ibidem*, f. 42.

³³ *Ibidem*.

³⁴ A.N.I.C., București, fond Președ. Cons. de Min., dosar 95/1942, p. 42.

³⁵ *Ibidem*, p. 61.

³⁶ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., 1941-1947, vol. 127, f. 116.

³⁷ *Idem*, vol. 131, f. 231.

³⁸ *United Restitution Organisation: Dokument Entsammlung Rumänien*, Frankfurt/Main, 1959, p. 490.

³⁹ A.N.I.C., București, fond Președ. Cons. de Min., Cabinetul militar, dosar 481/1942, p. 62.

⁴⁰ Arh. M.Ap.N., fond 26, dosar 974, ff. 115-122; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 193.

⁴¹ *Ibidem*; Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 193.

⁴² *Ibidem*, ff. 42-43.

⁴³ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 408-409.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 410.

⁴⁵ Alesandru Duțu, *op. cit.*, pp. 122.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 122-123.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 123.

⁴⁸ Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *Trecerea Nistrului (1941). O decizie controversată*, Editura Albatros, București, 1995, p. 130.

Constantin SPÎNU

Etape și opțiuni artistice în opera plasticianului Andrei Negură

C.S. – doctor în studiul
artelor, cercetător științific
coordonator la Institutul
Patrimoniului Cultural.

Opera plasticianului Andrei Negură pune în evidență aspirațiile polivalente ale unei generații de plasticieni moldoveni care, debutând în artele plastice și cele decorative din Republica Moldova în deceniul al nouălea al secolului al XX-lea, au contribuit iminent la schimbarea fațetei artistice de la noi. Câțiva dintre artiștii acestei generații, având parte de o apreciable pregătire profesionistă în cadrul diverselor școli superioare de prestigiu, au reliefat prin creația lor un spectru vast de noi valențe plastico-stilistice, o nouă abordare a spectrului conceptual-tematic și ample aspecte ce țin de partea tehnico-tehnologică a producerii operei de artă.

Andrei Negură, fiind unul dintre acești tineri entuziaști, debutează inițial în aria artelor decorative ale deceniului în cauză cu propria viziune asupra operei de artă textilă, fapt ce i-a evidențiat creația din domeniul în cauză, plasând-o la un loc de frunte în albia generală a orientărilor plastice de la vremea respectivă.

Printre operele realizate menționăm câteva tapiserii în care plasticianul valorifică, pe de o parte, estetica țesutului tradițional, pe de alta, promovează conotațiile și particularitățile simbolice ale unor motive și forme ale căror proveniență este adânc împlântată în re-

alitatea cotidiană: *La morișca cea de jos* (1981), *Luiza (Roata morii)* (1986), *Lucreția* (1986) și *Fulga* (1986).

Andrei Negură își îndreaptă atenția și asupra diverselor modalități sintactice și tehnologice de atingere a expresiilor estetice generate de tapiserie, printre care și cele ce îmbogățesc universul țesăturii tradiționale planimetrice cu forme țesute, modelate, înserate și predestinate să evolueze reliefat în spațiul realității cotidiene – *Roșu* (1986), *Mărțișor* (1989), *Dune* (1990). Experimentele în cauză s-au fructificat inedit și într-o operă cu un vast impact semantic – *Spații albe* (1988) și, totodată, s-au soldat în mod fericit cu abordarea de către plastician a unor metodologii tehnologice novatoare de înzestrare a artei țesutului cu particularități spațiale tridimensionale, prin care opera textilă depășește funcțiile sale tradiționale, evoluând spre promovarea sa în calitate de obiect spațial asemănător operei sculpturale – compozițiile sub genericul *Cetăți* (1990-1995).

În registrul opțiunilor artistice ale plasticianului Andrei Negură se înscriu și cele de zămislire a unor compoziții complexe, la baza imaginii cărora sunt valorificate plastic motive arhitecturale urbane – *Omagiu* (1987) și motive antropomorfe – *Cântec plaiului natal* (1987), *Motiv etern* (1988), în care artistul pledează pentru structurări compoziționale rațional echilibrate, adaptări iminente a morfologiei formelor la tehnologia clasică occidentală de țesere a operei textile și înzestrare a imaginii cu pronunțate valențe lirice subtile de un avansat rafinament estetic. Creația se fructifică cu mai multe opere în care spiritul romantic al autorului își găsește o luxuriantă împlinire – *Motiv de primăvară* (1988), *Balada lunii* (1988), *Dimineața* (1988), *Elegie nocturnă* (1990).

Experimentele plastice și tehnologice întreprinse de către Andrei Negură în domeniul tapiseriei s-au încununat și cu câteva opere de proporții sporite, realizate în anul 2000, ale căror imagini întregesc fundamentale repere iconografice identitare cu un iminent impact simbolic-emoțional – *Tradiție*, *Colind*, *Meșterul Manole*, *Binecuvântare*.

Ultimul deceniu al secolului al XX-lea este semnificativ pentru întregă creație ulterioară a plasticianului. În perioada respectivă, concomitent cu activitatea din domeniul tapiseriei, plasticianul experimentea-

ză productiv cu imaginea artistică, zămisind opere grafice și picturale înzestrate cu distinse și judicioase particularități sintactice și valoroase calități semantice. Spre sfârșitul acestei perioade, grafica elaborată de către Andrei Negură devine mai rațională, adesea chiar austeră, punându-se în valoare nu atât spontaneitatea demersului tehnologic și valoarea asociativă a mesajului generat de formă și textură, cât expresia estetică rațională generată de linie, utilizată de către artist în calitate de element plastic fundamental. În unele foi grafice fundalul rămâne intact, iar unele compartimente sunt modelate plastic în conformitate cu metodologia cluazanistă de operare cu linia și culoarea, promovându-se prin aceasta valoarea expresivă a contrastelor proportionale și cromatice – *Grafică* (1998).

În același timp, plasticianul este captivat și de expresiile estetice, și de mesajul pe care îl poate genera opera ce reliefează artistic realitatea cotidiană – *Casă și Stână* (1999), în care Andrei Negură creează imagini cu un pronunțat substrat metaforic, unde motivele realității tangibile sunt îmbinate plastic cu forme abstracte, fapt ce contribuie la edificarea artistică a unor spații fabuloase, cu un pronunțat impact identitar.

Un loc aparte în creația deceniului în cauză îl ocupă opera picturală a plasticianului, or, cu începere din anul 1995, Andrei Negură optează în mare măsură spre pictura de șevalet, specie a creației plastice care i-a înlesnit acestuia materializarea cu succes a unor viziuni personale asupra lumii, culturii și creației.

Este cert că filiera identitară constituie una dintre principalele axe ideatice în arealul căreia germinează o parte importantă a tablourilor create de către Andrei Negură. Unele dintre acestea sunt zămisnite de către plastician în albia convenționalismului plastic, altele, având amprenta observațiilor nemijlocite din natura înconjurătoare, reliefează simbioze ale stilisticii neoimpresioniste cu expresionismul cromatic, fapt ce contribuie la amplificarea expresiei câmpului imaginii și punerea în valoare a unor conotații de vastă tensiune vitală ce reprezintă perpetuarea în timp a naturii și persistența unor energii lăuntrice care asigură conexiuni armonice dintre artefactele tangibilului. În registrul ultimelor calificative se înscriu lucrările *Casa vecinului* (1996), *Casa II* (1999), *Omagiu* (1997), *Motiv rural* (1998), *Motiv rural II* (1998), *Peisaj de iarnă* (1998), *Natură statică I* (1998), *Natură statică cu mere* (1998),

Natură statică cu scaun roșu (1998), *Natură statică din provincie* (1999), *Natură statică cu puțină* (1999), *Natură statică mare* (1999), *Natură statică cu mere* (2000), *Natură statică cu pere* (2000), *Natură statică cu pere II* (2000), *Nostalgie III* (2000). Universul artistic zămislit de către Andrei Negură este în permanență dinamic, tensionat și frământător, oglindind spiritul neliniștit al autorului, înțelegerea de către pictor a lumii înconjurătoare aflate în permanentă schimbare, a frumuseții și diversității acesteia.

Adesea, operele picturale ale artistului sunt elaborate în serii de tablouri sub același generic, fiind numerotate succesiv. În acest repertoriu de lucrări se înscriu ciclurile: *Pergamente* (1995-1998), *Minipergamente* (1999), *Miniaturi* (1996-1999), *Potire* (1999), *Festive* (1999), *Flori* (1999), *Procesiuni* (1998-2008), *Fructe interzise* (1997-2020), *Arbori* (2020).

În *Procesiuni* plasticianul optează spre valorificarea multiplelor valențe de ordin semantic pe care le poate genera una și aceeași temă în urma diferențierii principiilor de structurare compozițională a motivelor ce stau la baza imaginii, diferențierii particularităților morfologice de constituire a formei obiectului de reprezentare, diferențierii raporturilor dintre plan și spațiu, diferențierii particularităților texturale și, foarte important, diferențierii cromatice a fiecărei lucrări în parte. În unele tablouri ale acestui ciclu Andrei Negură orchestrează ritmic motivul câtorva cortegii antropomorfe în registre longitudinale ce structurează compozițional planul și spațiul tabloului, – cazul lucrărilor *Procesiune I* (1998), *Procesiune II* (1998), *Procesiune în albastru* (2002). În același timp, dacă în lucrările menționate autorul creează plastic senzația deplasării în plan și, totodată, în spațiu a șirurilor de figuri umane menite să simbolizeze ideea revenirii, plecării și reîntoarcerii, atunci în tabloul *Procesiune în roșu* (2008) acesta flanchează lateral, pe verticală, imaginile procesiunilor umane cu motive care, pe de o parte, diversifică compoziția, pe de alta, amplifică mesajul generat de imagine cu valori ideatice suplimentare.

În mare măsură, o bună parte dintre tablourile acestui ciclu poartă, prin modul de structurare compozițională a motivului central, conotațiile unui posibil exod uman acostat temporal în diferite etape ale evoluției istorice a umanității. În același timp, mesajul unor lucrări ale ciclului

în cauză este plasat intenționat atât în arealul conceptelor religioase – *Procesiune III* (1998), *Procesiune V* (1998), cât și orientat spre generarea unor conotații dramatice – *Procesiune IV* (1998).

Tema conglomeratelor de figuri umane reprezentate în mișcare este dezvoltată de către Andrei Negură și mai târziu, în unele lucrări cu un alt generic – *Metamorfoze* (2014), în care plasticianul exprimă artistic coeziunea dintre actualitate și tradiție, privită ca promotor identitar al evoluției în timp a comunității. Or, multiplele tablouri sub genericul *Mere* din ciclul *Fructe interzise* (2012-2020) pun în valoare, concomitent cu alura complexă a mesajului, neordinare principiile de limbaj, ce oglindesc maturitatea actului creativ al autorului. Printre acestea menționăm expresia planului, ductul pensulației, expresia contrastelor cromatice, exersarea rațională a mijloacelor grafice și modul de atingere a integrității armonice a operei picturale. Aceasta se referă și la pânzele în care artistul valorifică teme unicat, cazul tabloului *Interferențe* (2020).

Generalizând, menționăm că activitatea artistică a plasticianului Andrei Negură a evoluat pe parcursul a trei etape de creație, în care acesta a experimentat constant cu imaginea, creând opere memorabile în diverse domenii precum tapiseria parietală, tapiseria tridimensională, grafica de șevalet și cea aplicativă, pictura în ulei și pictura în tempera. În întregime, creația artistului Andrei Negură se încadrează organic în aspirațiile estetice și lingvistice actuale și contribuie la promovarea actului creativ, atât în plan local, cât și general european.

DIALOGUL ARTELOR | I

Andrei NEGURĂ

**Filiera identitară –
axă ideatică a creației**

Interferențe, 120x100 cm, pânză, ulei, 2020

Din ciclul *Mere*. *Mere - III*, 90x70 cm, pânză, ulei, 2014

Din ciclul *Arbore*. *Arbore - IV*, 120x80 cm, pânză, ulei, 2020

Natură statică cu scaun albastru
40x50 cm, pânză, ulei, 1995

Natură statică cu scaun roșu
40x50 cm, pânză, ulei, 1995

Din ciclul *Arbori. Arbore - III*, 130x80 cm, pânză, ulei, 2020

Din ciclul *Pergamente*. *Pergament-XXI*, tehnică mixtă, 50x70 cm, 2021

DIALOGUL ARTELOR | V

Din ciclul *Miniaturi*. *Miniatura-I*, tehnică mixtă, 40x40 cm, 2021

Din ciclul *Miniaturi*. *Miniatura-II*, tehnică mixtă, 40x40 cm, 2021

Tapiserie *Dimineața*, 300x200 cm, 1989

Crepusculară, 100x80 cm, pânză, ulei, 2005

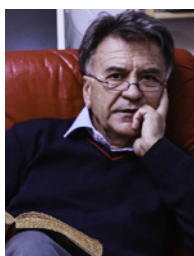
Din ciclul *Procesiuni*. *Procesiune-XV*, 80x100 cm, pânză, ulei, 2018

Trubaduri, 80x100 cm, pânză, ulei, 2012

Victor RAVINI

Ăștia se dau de gol singuri

V.R. – absolvent al Facultății de Filologie (Timișoara), al Facultății de Știința religiilor (Suedia) și al Universității Scandinave de Management. În țară a activat ca profesor de limba și literatura română, tehnician pe șantier. În Suedia a fost muncitor la Volvo, profesor de germană, engleză, franceză, literatură suedeză și istorie; a predat pedagogia la universitate; a lucrat în redacția Ord&Bild.

Membru al Uniunii Scriitorilor din Suedia. Ultimele cărți apărute: *Miorița – Izvorul nemuririi* și *Barca veselă*, Editura Alcor, București.

– Îl cunoști pe Cutăriță Cutărescu?, m-a întrebat la telefon un român din Göteborg, când locuiam acolo. Trebuie să fi auzit de el. Este un mare scriitor.

– Mare scriitor? „Îmi pare bine. La care minister?”, am zis eu citând dintr-o epigramă de Cincinat Pavelescu.

– Nu, nu! E un scriitor renumit. Cum să nu știi de el?

– Spune-mi titlul unei cărți de-a lui!

– Lasă asta! Ai auzit de el. E foarte cunoscut.

– Iar tu nu cunoști măcar un singur titlu al vreunei cărți de-a lui? N-ai citit nimic de el și spui că e mare. Pe ce îl consideri mare?

– Hai, nu mă lua cu asta! Toți au auzit de el. Ce scriitor ești tu dacă nu ai auzit de el?

– Am zis eu vreodată că sunt scriitor? Ți-am mai spus că eu nu mă consider scriitor, deoarece eu nu am trăit din scris, ci din salariu. Îl știi. L-am cam cunoscut acum vreo două decenii, la Casa Scriitorilor de la Neptun. Dar nu știam că a devenit așa mare între timp.

Am stat la Neptun din 16 până în 31 iulie 1982 cu fosta soție și cu copilul. La Neptun, aveam balcon comun cu Cutărescu, cu Sorin Titel și cu încă o pereche, în vârstă, distinși, respectabili,

îmbrăcați la patru ace, el cu părul alb, la costum și cravată, nu în blugi sau oricum, ca noiăștilalți scriitori. Și nu coborau niciodată la plajă. Pe Sorin Titel îl cunoșteam de la Timișoara, așa că am schimbat câteva cuvinte, de politețe. Nici el nu cobora la plajă. El citea, scria. Eu coboram la plajă, uneori înotam chiar și doi metri sau aproape trei, dar nu citeam, nu scriam și nu vorbeam cu nimeni. Din principiu nu discut cu oameni pe care nu îi cunosc, iar eu nu cunoșteam pe nimeni altcineva acolo. Nici nu mă uitam la mutrele celorlalți. Eu venisem să privesc marea, nu mutrele oamenilor. Chiar dacă auzeam ce vorbeau ceilalți pe terasă, mă făceam că nu auzeam. I-o fi indispus prezența mea de taciturn, dar nu-mi păsa mie ce credeau ei despre mine. Cutărescu era la fel, cu soția și copilul. Ea ne-a spus că el tocmai primise încă un premiu literar. Se vedea pe el că i se urcase la cap. Nu i se putea ajunge cu prăjina la nas. Disprețul lui față de mine era total. Nu aveam cum să îl evit, pentru că balconul era comun, iar soțiile noastre conversau. Stăteam în fotoliile de pe balcon, împreună cu soțiile și beam cafea. El spunea bancuri tot timpul. N-am conversat nimic. Eu nu prea știu să fac conversație, dar știu să tac. El încerca să mă tragă de limbă. Mie mi se păreau întrebările lui cam nelalocul lor și mă eschivam, preferam să privesc valurile mării. Ce întrebare era asta la el: „Care mai e viața ta?”. Aceeași întrebare mi-o puneau unii colegi de șantier. Presupuneam că securistul întreprinderii le spusese: „Ia vezi, care mai e viața lui!” Iar ei de proști, repetau vorbele lui. La așa întrebare, dădeam din umeri. Nu venisem la Neptun ca să cunosc scriitori. N-aveam decât să mă socotească cum voiau. Nu depindeam de nimeni din lumea scriitorilor. Eu câștigam bine pe șantiere și nu depindeam de banii de la cărți. Mircea Sântimbreanu spunea că eram singurul membru al Uniunii Scriitorilor care lucra în industrie. Faptul că eram singurul de la Neptun care venisem cu mașina, iar nu cu trenul, nu fumam, stăteam pe terasă fără vreo băutură în mână și nu deschideam gura, îi făcea să se uite chiorăș la mine, ceea ce îmi convenea de minune. Fosta soție mă scutea de conversație pe terasă, pentru că ea conversa cu toată lumea și îi bătea la șah pe toți. În prima zi ea era soția scriitorului, iar după aceea eu eram soțul șahistei. Dar ce șahiști erau ăia, pe care până și fie-mea îi bătea la șah, când încă nu mergea la școală? Fosta soție mă certa că de ce nu îl salutăm pe acel domn respectabil nevoie mare și nici pe soția lui. I-am răspuns că nu avusesem onoarea să le fiu prezentat și nu îi cunoșteam.

Într-o zi, nu erau locuri la mese, la prânz. Mulți așteptau în picioare, deși erau două locuri libere la masa respectabilei perechi. Fosta soție zicea să ne

așezăm la masa ăloră doi și să aduc un scaun pentru fata noastră, că era mică și să stea pe colț. Am refuzat. Nu eram de acord să ne așezăm la masa lor, ca să nu fiu nevoit să intru în conversație cu ei, fără să îi fi cunoscut în condiții adecvate. Și cum să stăm înghesuți cinci la o masă? Și de ce să stea fata pe colț și să nu stea ea? Am așteptat în picioare, cum mai așteptau și alții, până s-au eliberat mese. Am fost bine inspirat să nu ne așezăm la masa ăloră. La fel cum nici alții nu se așezau, dar încă nu știam de ce îi evitau. Încă nu știam că m-aș fi compromis definitiv, dacă m-aș fi așezat la masa lor.

Nu mai știu care scriitor a venit de la București și ne-a speriat. Cică Ceaușescu se întorsese de la Kiev, unde fusese chemat de urgență. Noi văzuserăm că Ceaușescu plecase fără fiștigoi de la Neptun, dar nu știam din ce cauză și unde se ducea așa val-vârtej. Acum știam că se dusese la Kiev, unde fusese muștruluit și i se dăduseră porunci. Se întorsese și a făcut imediat mari schimbări în cultură, așa, peste noapte. L-a dat jos pe ministrul învățământului Nistor și l-a pus în locul lui pe un rusofil. A dat-o jos pe Suzana Gâdea de la Consiliul Culturii, că nu era suficient de răuvoitoare, și a pus pe nu mai știu cine. La Academie l-a pus președinte pe Iorgu Iordan, care fusese ambasador la Moscova și ne adusese de la Kremlin reforma ortografică, cu directivele de slavizare a limbii române. Alții tot așa au fost înlocuiți, la „Scânteia”, la „România literară”, la „Contemporanul”, la „Luceafărul” și pe la principalele edituri, cu niște necunoscuți, desigur rusofili. Președintele Uniunii Scriitorilor D.R. Popescu a fost dat jos și l-au pus în locul lui pe Mihail Novicov. Asta era un dezastru pentru Uniune, pentru scriitori și pentru toată țara. Eu învățasem la Facultatea de Filologie despre Novicov. El era teoreticianul de frunte al realismului socialist, adusesese de la Moscova proletcultismul și îl impusese în România. Novicov căzuse în dizgrație după Declarația din Aprilie 1964 a lui Dej. Toți ne-am îngrozit auzind că Ceaușescu fusese chemat la ruși, fusese pus în genunchi și bătut la fund de către un slujbaș mărunț, un secretar de partid de la Kiev. Oricât nu îl iubea nimeni pe Ceaușescu, umilirea lui era, simbolic, umilirea României și a noastră, a tuturor. Orice român ținea cu Ceaușescu, nu cu rușii. Bătea crivățul de la răsărit peste țara noastră. Ce păcat că la Casa Scriitorilor de la Neptun nu veneau niciun fel de ziare, nici măcar literare și nu era televizor. Așa fusese stabilit de pe vremea lui Zaharia Stancu.

Spre seară, am ieșit pe balcon. Cele două fotolii ale noastre, cât și ale lui Cutărescu, nu mai erau acolo. Ni le luaseră niște scriitori și stăteau în pi-

cioare pe ele, în afara ușii de la camera perechii respectabile, la care era o petrecere. Se înghesuiau toți în camera aceea, ca în tramvaiul 17 și nu încăpeau. Veniseră cu o sticlă de șampanie, made in Algeria, greu procurată de Axim, responsabilul Casei Scriitorilor, și cu ce sticle mai veniseră. Cinsteau în onoarea ăluia, respectabilul. Așa am aflat că respectabilul era Mihail Novicov. Așadar, de aceea venise Novicov la Neptun, el care până atunci nu cutezase să vină acolo, unde erau unii scriitori colțoși, cu limba ascuțită și cu gura mare după trei pahare, iar Fănuș Neagu, campion la pahare, era corifeul principal, cu gura slobodă și avea o voce de clănțneau geamurile și răsuna până la vapoarele de la orizont. Deci Novicov știuse dinainte de a fi fost chemat Ceaușescu la Kiev, că o să fie pus președinte la Uniune. Mulți dădeau din coate și se împingeau să ajungă cât mai aproape de Novicov, ca să îl felicite pentru noua funcție. Așadar Novicov venise la Neptun să își selecționeze echipa. Fosta mea soție insista să ne ducem și noi, însă acum, când știam că era Novicov, am refuzat cu înverșunare. Vecinul de balcon Cutărescu era acolo și se înfigea să fie cât mai în fața celorlalți, să vorbească cu Novicov, să-i capteze atenția, să se facă remarcat și ținut minte. Ca să își asigure un loc în echipa nouă de la Uniune. Novicov își manifesta nedumerirea, nu înțelegea de ce veniseră ăia cu șampania la el. „Lăsați, maestre, nu mai faceți pe modestul, că mai știm și noi câte ceva!”

A doua zi, am aflat că scriitorul care venise de la București cu vestea că Ceaușescu fusese chemat la Kiev și i se dăduseră acolo porunci, jucase o farsă. Mîntîse, ca Mitică al lui Caragiale. Ceaușescu nu fusese la Kiev și nu făcuse niciun fel de schimbări la cultură sau altundeva. D.R. Popescu nu fusese dat jos. Scriitorul venit de la București cu vestea falsă își bătuse joc de Novicov și de toți proștii. Presupun că măcar vreunul era inteligent printre cei ce se înghesuiau acolo – deși nu în mod necesar scriitor. Vreunul a fost pe fază și a notat toate numele celor ce se gudurau pe lângă Novicov. Într-un stat, puterea, pentru a se exercita, are nevoie de informații despre tot și despre toți. Securitatea nu mai avea nevoie de calomni, ca pe vremea lui Drăghici. Presupun că tocmai Securitatea pusese la cale farsa asta, ca un test de profil psihologic, cu scopul să culeagă informațiile necesare: cam ce fel de oameni erau scriitorii veniți la Neptun, ce aveau în străfundurile inimii lor și să le completeze fișa de la dosar. Comunismul, în totalitatea lui, a fost o farsă a istoriei. O farsă care a durat 72 de ani, din 7 noiembrie 1917 până în 9 noiembrie 1989, când a căzut Zidul Berlinului. Atât cât îi trebuie soarelui să parcurgă un grad pe cercul de precesie a echinoctiilor, o clipă în

veșnicie. Iar în România, unde nici măcar comuniștii nu credeau în comunism, a fost o farsă a unora, jucată altora. Greu de spus cine a fost farsorul cel mai mare: sistemul sau lumea? Sistemul s-a folosit de oameni, iar oamenii s-au folosit de sistem, care cum a putut. Unii au suferit, alții au profitat. Așa o fi legea compensației în societate: unii câștigă pe seama păgubașilor.

– Mda, îl cam cunosc oarecum. I-am ascultat bancurile, am schimbat câteva vorbe fără importanță, însă nu știu nimic despre el. Dar de ce mă întrebi?

– Mă, eu nu mai rezist. Ia-l tu, la tine! Găzduiește-l tu, că noi nu mai rezistăm! Nevastă-mea îmi zice să-l dau afară. Dar eu nu pot, pentru că, totuși, este un mare scriitor.

– Ce ai citit de el? Ce ți-a plăcut așa mult, de zici că e mare? Eu n-am citit nimic de el.

– Mă, nici eu n-am citit nimic, dar toată lumea știe că e un mare scriitor. Nu mai am trai cu nevasta. Sunt între ciocan și nicovală. Ia-l la tine! Ia-l de pe capul nostru! Fă asta pentru mine!

Cutărescu venise în vizită la românul din Göteborg încă de pe toamnă, a stat toată iarna, se făcuse primăvară și nu mai pleca. Românul și soția sa se duceau dimineața la muncă, nu aveau timp pentru micul dejun, beau la servici cafea cu ceva biscuiți sau ciocolată de la un automat și trebuiau să-i lase musafirului pe masă micul dejun pregătit. Că ăla se trezea după ce plecau ei la muncă. Trebuiau să-i lase și mâncare gătită pentru la prânz. Ei mâncau în pauza de masă la un restaurant, ce servea așa numitul „bufet suedez” sau *smörgåsbord*, după care s-au luat și alte țări occidentale. Am văzut în Germania că nemții au preluat atât bufetul suedez, cât și cuvântul, dar îl scriau greșit. Într-un restaurant tipic suedez, îți alegi din sumedenie de felurite feluri de mâncăruri tot ce vrei să mănânci, cât vrei. Îți pui cu top-tanul în două farfurii, pe o tavă și plătești la casierie un tarif fix. Dacă nu ai crăpat, vii cu farfuriile și poți să îți mai iei completare de mâncare. Îți mai iei și cafea, cât vrei. După așa prânz copios, cuplul de români, seara, mâncau vreo fructă sau ceva ușor, la televizor. Cutărescu ședea lungit pe canapea – între cele două fotolii în care stătea cuplul – și avea pretenția să îi traducă ce spuneau suedezii la televizor. Numai de tradus nu le ardea lor, după o zi de muncă. Ei munceau și în weekend. Rareori își puteau permite luxul cu vreo zi liberă. Plăteau rate la două mașini, că făceau naveta unul într-o parte, celălalt într-altă parte. Trebuiau să facă cumpărături de „halimente”,

ca să îi gătească lui Cutărescu, seara, când veneau frânți de la servici. El își exprima nemulțumirea că nu îl duceau să îl plimbe cu mașina, să îi arate Suedia. Voia să vadă Stockholm, în cealaltă parte a Suediei și să-l ducă să vadă aurorele boreale. Alea sunt tocmai în nordul Suediei, apar foarte rar și marea majoritate a suedezilor n-au văzut niciodată vreo auroră boreală. De la Göteborg până în nord e aceeași distanță ca până la Marea Mediterană, dar prin Suedia nu sunt autostrăzile fără limită de viteză din Germania și ia mai multe zile cu mașina. Păi cum să nu vadă el nici măcar Stockholmul? Atunci de ce a mai venit în Suedia? Cutărescu le reproșa că se plictisea la ei. În lipsa lor, se uita la televizor, unde nu pricepea nimic. Și totuși nu mai avea de gând să plece de la ei. Voia să prindă nopțile albe, vara, că de aia venise încă din toamna anului precedent. Ei nu știau cum să scape de el. Voiau să-l iau eu la mine. De aceea mă întrebaseră dacă îl cunoșteam. Dacă aș fi știut în ce scop mă întrebaseră, le-aș fi răspuns scurt, că nu îl cunoșteam.

– Îl cunosc, dar nu am posibilitatea să-l găzduiesc. Eu am o cameră mică, e clasată nu ca locuință, ci ca local, cu un singur pat, de o persoană. Și nu am bucătărie. N-am nici măcar aparat de cafea. N-am cum să-i gătesc mâncare. Nu am nici televizor, nici mașină. Dacă se plictisește la voi, de ce nu se întoarce în țară?

Cică el le spusese la început că vrea să stea la ei două-trei zile, iar apoi să se ducă pe la cât mai mulți români din Suedia. Încercaseră să îl plaseze pe la alți români, însă aceia, mai pățiți decât mine, mirosiseră întrebarea și nu îl cunoșteau, nu auziseră de el. Refuzau să îl primească. Nu voiau să se bage slugă la un parazit, un incapabil de a munci, care vrea să trăiască pe spinarea altora.

– De ce nu îl plasați la un hotel? Hotelul îi poate pune la dispoziție o mașină cu șofer, care să-l ducă să vadă toată Suedia. La hotel o să locuiască confortabil, nu ca la voi pe canapea în sufragerie și o să-i servească mâncarea la pat, nu ca la voi, în bucătărie.

– Nu face glume proaste!

– Scuze, nu știam că v-ați transformat în hotel și restaurant gratuit. Îi oferi și nevasta?

Cică, barim să-l scot în oraș la un restaurant, ca să scape ei de corvoada asta, măcar o zi. Să răsufle, că nu mai rezistau. Bine, îl iau cu mine la re-

staurantul unde mănânc eu în pauza de prânz, bufet suedez. A, uitasem. Cică le-a spus că nu mă cunoștea. Asta e o banală tactică de manipulare și dominație. Când un scriitor nu a auzit de un alt scriitor, de obicei vrea să dea impresia că el e un prea mare scriitor, ca să fi auzit de scriitorii mici. În felul acesta stabilește proporțiile lui față de lumea înconjurătoare și își impune respectul, ca să i se acorde o importanță mai mare decât scriitorului despre care a fost întreat.

Ne-am întâlnit în oraș, într-o stație de tramvai. Am ajuns acolo ceva mai înainte de ora fixată, așa cum am fost educat, iar el era deja acolo. Mi-am cerut scuze că m-a așteptat. N-a priceput aluzia. M-a privit cu dispreț și abia a mormăit ceva neinteligibil, în loc de răspuns la salut. I-am întins mâna și m-a lăsat cu mâna întinsă. Ca și cum nu vedea că voiam să dau mâna cu el. Nu știu ce o fi avut de era așa încrunțat și bosumflat. I-am respectat tăcerea. L-am dus la restaurantul unde mâncam eu. Ne-am ales fiecare ce am vrut, ne-am pus fiecare câte două farfurii cu vârf. Într-una mâncare cu carne, într-alta salată macedoneană, cu de toate, încât ar fi ajuns ca o porție sănătoasă pentru vegetarieni. Ne-am pus pe tavă o farfurie cu prăjituri și câte o cană de cafea. Eu am ales o sticlă de apă minerală, iar el una de coca-cola. Restaurantul nu servea vin sau bere la ora prânzului, ci numai seara, probabil ca să nu fie oamenii tentați să bea în timpul programului. Am plătit eu, bineînțeles, și ne-am așezat la masă. El nu avea chef de vorbă. Mânca cu nasul în farfurie. Nu zicea nimic. Tăcea chitic. Am apreciat faptul că mă lăsa să mănânc în tihnă, deși atmosfera era apăsătoare și înghițeam cu un nod în gât. Regretam că acceptasem să-l invit la restaurant. El era atât de hămesit, încât înghițea ca un aspirator. Am presupus că familia de români care îl găzduiau îl înfometau, ca să îl facă să plece de la ei. L-am întreat dacă îi plăcea mâncarea suedeză și a mormăit ceva, fără să înțeleg dacă era o mormăială afirmativă sau negativă. Presupun că i-a plăcut, pentru că s-a dus să își pună completare, cum îi spusese de la început că poate să completeze cât vrea. Gazdele îl înfometaseră bine de tot. Se cam vedea pe el că era flămând din cauza subalimentației. M-am salutat la o altă masă cu o suedeză, care preda la Universitate. Ea scrisese o teză de doctorat despre politica externă a României moderne, o publicase și voia să scrie volumul doi. Mă gândeam să îi fac cunoștință lui Cutărescu cu ea. L-am întreat ce limbă cunoaște mai bine, engleza sau franceza. Da, le cunoștea pe amândouă.

– Cât de bine?

– Foarte bine.

– Atunci îți fac cunoștință cu suedeza de la masa aia, să-i traduci niște texte de politică externă din română în engleză sau în franceză. Pe bani. Sau eventual cu plata în natură. Te orientezi tu. E celibatară. Am auzit că are o vilă splendidă, pe o insulă din arhipelag și locuiește singură. Așa e cu femeile intelectuale, e greu să-și găsească un bărbat inteligent pe măsura lor. Are și o casă de vară, aproape de cercul polar, la aurorele boreale. În vacanță vor fi nopțile albe.

– De ce nu-i traduci tu?

– Mi-a propus, dar n-am când. Am deja mai multe munci, în diferite locuri.

Cutărescu mi-a răspuns cu un dispreț suveran că este sub demnitatea lui de scriitor să facă traduceri pe bani sau cu plata în natură. Am ajuns la cafea. L-am întrebat ce mai era prin țară. Cică nimic nou. Ce bancuri mai știa? Mi-a răspuns că el era om serios și că numai oamenii de nimic, nulitățile, spun bancuri fiindcă nu au nimic altceva de spus. Nu i-am amintit că el, la Neptun, numai bancuri spunea și nu mai avea în cap nimic altceva. Ce zicea soția lui, că el era plecat de acasă de o jumătate de an? A dat din umeri. Ce mai face băiatul lui? Nu știa. În cele din urmă a spus că nu mai avea nicio legătură cu băiatul, de când divorțase. L-am întrebat cine a dat divorțul, el sau ea? Parcă nici nu ar fi auzit întrebarea. A tăcut chitic. Și ce a mai scris, ce mai scria acum? S-a făcut că nu aude. A tăcut chitic.

– Și din ce trăiești?

– Am o firmă a mea.

– Cu ce profil?

– Cu profil multiplu.

– Și cum merge firma, dacă nu ești acolo?

– Merge bine. Am salariați la firmă. Eu sunt patron. Aia muncesc, că altfel îi ia mama dracului.

– Și nu te fură în absența ta?

– Nu, pentru că frica păzește bostănăria.

Am ieșit de la restaurant și îmi pretindea să-l duc cu mașina, înapoi la românii găzduitori.

– Eu nu am mașină, merg cu transportul în comun. M-ai văzut că am coborât din tramvai.

– Păi atunci eu cum o să ajung acasă? Cheamă un taxi, că văd că ai telefon!

– Nu știu ce număr au ăia la taxi. Eu nu merg cu taxiul.

M-am abținut să nu-l întreb, unde era „acasă” pentru el. Acasă la București sau la românii care îl găzduiau? I-am dat un cupon de mers cu tramvaiul și l-am dus în stația de tramvai. I-am spus să urce prin față și cum să compoziteze cuponul. A venit tramvaiul. A urcat și am scăpat de el.

Mi-a dat telefon din nou românul care îl găzduia și mi-a spus că musiu Cutărescu m-a înjurat.

– Da? Interesant.

– Da. Te-a înjurat. Cică l-ai ofensat, l-ai jignit, ai fost un măgar.

– Cu ce l-am ofensat?

– Zice că l-ai dus la o autoservire împruțită, la „împinge tava”, în loc să îl fi dus la un restaurant corespunzător. Și cică, ce putea să se aștepte el de la un dobitoc ca tine?

– Nu înțeleg. Corespunzător cu ce? Cu ce să corespundă restaurantul?

Și românul găzduitor fusese șocat să audă expresia „autoservire împruțită”. În Suedia până și veceurile publice sunt curate ca o farmacie. Nu au curier pentru palton sau pentru altceva, îți pui hainele pe podeaua veceului. Presupun, ca să te invite să îți curat.

– A mai zis că nu l-ai dus cu mașina. Cică l-ai mințit că nu aveai mașină. Cică te-a văzut că aveai o rablă ruginită, care scotea fum ca o locomotivă. Înseamnă că m-ai mințit și pe mine că nu ai mașină.

– Tu chiar ai văzut în Suedia circulând vreo rablă ruginită sau vreo mașină care scoate fum?

– Nu. Dar oricum, cică ești un prăpădit, un ratat, cu o jagardea de mașină ca milogii și un zgârcit. Cică ți-a cerut o țigară și nu ai vrut să îi dai.

– Da, mi-a cerut și i-am spus că eu nu fumez. Tu știi că nu fumez.

– Mă, tu trebuie să fii înțelegător. El e în țară străină și nu are bani de țigări. Trebuia să îi dai bani de țigări.

– Dar eu nu sunt tot în țară străină? Tu îi dai bani de țigări?

– Nu. Mi le fuma pe ale mele. Așa m-am lăsat de fumat. Și cică tu nu îți dai seama de valoarea lui și ce înseamnă el pentru istoria literaturii române. Și l-ai lăsat să se întoarcă pe jos atâția kilometri. Asta nu ți-o poate ierta. O să te aranjeze el când se întoarce în țară. O să-ți iei pedeapsa.

– Să mă aranjeze cum? Ce poate el să îmi facă mie, când eu nu depind de nimeni în țară? Eu depind numai de salariul meu aici în Suedia.

Epilog. Văd în Wikipedia că a fost laureat al Premiului Uniunii Scriitorilor la vârsta de 22 de ani. Văd și că, după demascarea lingăilor de la Neptun, nu a mai publicat nimic. Așadar, farsa aceea fusese pusă la cale de către Securitate ca să testeze profilul psihologic al unora sau altora. Așa se explică venirea lui Novicov acolo, probabil trimis de Securitate sub vreun pretext oarecare și fără ca el să știe că în realitate avea misiunea de a fi o momeală, care să atragă muștele. Iar lingăii au căzut în capcană. Așa se explică și vestea falsă cu vizita lui Ceaușescu la Kiev și cu înlocuirile de ștabi în cultură. Un simplu test, ca să știe Securitatea ce hramuri poartă fiecare scriitor. Când și-au dat seama securiștii că protejatul lor, Cutărescu, era un oportunist și un cameleon, care la primul zvon fals s-a dat de partea rusă, nu l-au mai umflat cu pompa de bicicletă, să-l propulseze drept mare scriitor și l-au lăsat în plata Domnului. Nu a mai scris nici după căderea regimului. Cât timp a hălăduit în Suedia nu a scris nimic și se uita toată ziua la un televizor unde nu înțelegea limba. Ce o fi fost în creierii lui? Cum se poate explica faptul că el, care la 22 de ani fusese lansat ca o mare promisiune în literatura română și mereu primea premii literare, după vârsta de 38 de ani, după demascarea de la Neptun, nu a mai scris niciodată nimic? A murit înainte de a ajunge la vârsta de pensie. Dar ce a făcut el pentru societate ca să primească pensie?

Când am aflat din Wikipedia că a murit, am înțeles că el, la acei români din Suedia, își trăia puținul cât mai avea de trăit. Își căuta un loc unde să moară și nimeni nu pricepea asta? Mi s-a făcut milă de el, milă pentru golul din existența lui fără rost. Nici măcar băiatul lui, care acum trebuia să aibă vreo treizeci de ani și probabil avea o situație, nu voia să știe de el. Iar el nu mai știa nimic de băiatul său. S-ar părea că Judecata de Apoi sau pedeapsa eternă uneori vine ca un mic aperitiv, încă de pe când suntem în viață.

Iurie COLESNIC

Ecuția eternității

I.C. – scriitor, cercetător literar, istoric. A activat ca director al Muzeului Literaturii Române „M. Kogălniceanu”, precum și al mai multor edituri din Republica Moldova. Deputat în Parlamentul Republicii Moldova (2009-2010). Autor al unui ciclu de cărți *Basarabia Necunoscută*, în 11 volume (1993-218), al unei colecții de cărți *Chișinăul nostru necunoscut* și al mai multor ediții enciclopedice: *Sfatul Țării*, *Generația Unirii*, *În lumea asta sunt femei...* ș.a. Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova din 1988. Doctor Honoris Causa al Universității Umanistice (2000). Deține titlul onorific „Maestru al Literaturii” (2010) și este laureat al Premiului Național al Republicii Moldova pentru Literatură și Istorie (2018).

Artist plastic de mare talent, director al Școlii de Arte Frumoase din Chișinău, Alexandru Plămădeală a colindat nu numai Basarabia și România, descoperind frumusețea mănăstirilor și bisericilor de pe plaiul Moldovei, dar a călătorit prin țări străine: Rusia, Finlanda, Italia, Franța, Grecia și Austria, citind istoria artei pe originalele expuse prin muzee, savurând aroma trecutului și admirând talentul marilor maeștri europeni.

Crearea monumentului lui Ștefan cel Mare nu este un accident, este finalizarea logică a unui proces de șlefuire intelectuală, de cristalizare spirituală.

Alexandru Plămădeală e personalitatea asemănătoare cu un diamant, care are zeci și zeci de nebănuite fațete ale vocației.

În 1919, din cauza războiului civil care învăluisse Rusia, a rămas acasă, nemaiputând călători spre Monetăria din Petrograd, unde era angajat. El acceptă propunerea fostului său dascăl, Vladimir Okușko, și preia direcția Școlii de Desen pe care autoritățile românești au reanimat-o ca Școala de Belle-Arte din Chișinău și pe care el a condus-o până în 1938, când a fost pensionat.

Biografia lui în formulă enciclopedică arată astfel:

Plămădeală, Alexandru (22.X.1888, Buiucani, Chișinău – 15.VI.1940, Chișinău), sculptor.

Studii: Școala Duhovnicească din Chișinău (1898-1904), Seminarul Teologic din Chișinău (1904-1911), Școala de Desen din Chișinău (1907-1911), Școala Superioară de Pictură, Sculptură și Arhitectură din Moscova (1912-1916). După absolvirea școlii urmează studii de specializare în atelierele de sculptură ale școlii.

Activitate profesională: gravor la Monetăria din Petrograd (1916-1918).

Este numit în funcția de profesor de desen la Școala Spirituală din Chișinău (1918-1919), director al Școlii de Desen, transformată în Școală de Arte Plastice (în prezent Colegiul Republican de Arte Plastice *Alexandru Plămădeală*) (1919-1938). În 1921 creează Societatea de Arte Frumoase din Basarabia, devenind conducătorul ei. Organizează 11 expoziții în diferite localități ale României. Din inițiativa lui, în 1939 este fondată Pinacoteca Municipală.

Distincții: *Steaua României* în grad de ofițer (1923), *Coroana României* în grad de ofițer (1927). În Chișinău fosta stradă a Livezilor din sectorul Buiucani îi poartă numele.

Din 1919 până în 1933 Școala de Artă a fost absolvită de un număr de 58 de persoane dintre care 40 de absolvenți au fost admiși în școli superioare de arte din România și de peste hotare.

Alexandru Plămădeală

În acești ani, în momentele grele destinul școlii a fost legat direct de numele lui Ion Teodorescu-Sion (1882, Ianca, jud. Brăila – 1939, București), distins artist plastic român, prieten cu Alexandru Plămădeală. A fost unul dintre marii artiști români, care a avut o contribuție deosebită la salvarea Școlii de Arte Frumoase din Chișinău. În luna octombrie 1922 pentru prima oară basarabeni au fost invitați să participe la Expoziția artiștilor plastici basarabeni la București. Întâmplarea a făcut ca Ion Teodorescu-Sion să vadă lucrarea lui Alexandru Plămădeală *Disperarea*. Profund impresionat, el i-a întrebat pe cei doi bărbați care stăteau în preajma lucrării și care, după părerea lui, erau niște muncitori, hamali, cine este autorul lucrării, la care unul dintre ei a răspuns: „Eu.”

Alexandru Plămădeală nu arăta ca un artist în viziunea pictorului bucureștean, dar prietenia lor s-a înfiripat pe loc și a durat până la moarte; și n-a fost prieten mai fidel decât Ion Teodorescu-Sion. De câte ori încerca Ministerul Cultelor și Artelor ori Primăria Chișinău să atenteze la spațiul școlii, la bugetul ei, la suveranitatea instituției, acest artist, pe atunci funcționar de stat, intervenea prompt și într-un fel sau altul își ajuta prietenul și școala.

În anul 1925 această frumoasă prietenie a dat Școlii de Artă din Chișinău posibilități financiare nebănuite. El a reușit să obțină sporirea finanțării din partea statului și în felul acesta au început să fie salarizați profesorii ciclurilor teoretice și chiar studenții să primească burse.

I. Teodorescu-Sion era un spirit vesel, inventiv, câteodată pășind chiar peste limitele bunului-simț. Alexandru Plămădeală plecase într-o excursie la Paris, lăsând acasă mama bolnavă. Pictorul bucureștean, sosind la Chișinău și negăsindu-și prietenul, l-a obligat pe inginerul Gheorghe Levițchi să dea o telegramă la Paris, făcându-l pe Plămădeală să nu-și mai termine excursia, din simplul capriciu că voia să-l vadă. La oameni de asemenea calibru astfel de lucruri sunt de iertat.

A. Plămădeală în mai multe rânduri a executat câteva portrete ale prietenului său: *Portretul pictorului Ion Teodorescu-Sion* (miniatură, fildeș, 1930), *Portretul pictorului Ion Teodorescu-Sion* (hârtie, cărbune, 1932).

Moartea ilustrului pictor l-a marcat profund, fiindcă în atmosfera românească înainte de război, pentru Alexandru Plămădeală, această prietenie valora cât o rază de lumină pură. Memoria atinge lucrurile și ele învie.

Din acea derulare a amintirilor vom reține o serie scurtă de momente, care au vărsat mai multă lumină asupra a două mari personalități – Ion Minulescu (6.I.1881 – 11.IV.1944; poet, prozator și dramaturg) și Alexandru Plămădeală.

Au avut norocul să se întâlnească în Chișinău mic și lăncezit din anii interbelici. Ion Minulescu a condus mai mulți ani Direcția de arte a Ministerului Culturii. Era în obligațiile lui să cunoască artiștii și școlile de artă, care activau pe atunci. Școala de Arte Frumoase din Chișinău, cunoscută și sub numele de Școala de arte plastice a lui Plămădeală, nu era pentru el o necunoscută. Faima acestui așezământ de învățământ era dublă. Inspectorul din Ministerul Culturii și tot el minunatul pictor Ion Teodorescu-Sion a propus în anii '20 ca Academia de Arte din București să fie reformată după modelul acestei școli. Aceasta era concluzia lui făcută în urma inspectării modestului așezământ de învățământ. Propunerea a stârnit mare vâlvă în capitală și a generat destule neplăceri directorului Alexandru Plămădeală. Adversarii lansează chiar ideea lichidării școlii, care, de fapt, li se părea un focar al bolșevismului.

Siguranța română era de aceeași părere și, din când în când, aducea dovezi la acest capitol, ceea ce era, de fapt, reversul medaliei...

Fără să țină cont de laude, fără să țină cont de critică, școala, sclipuind anumite surse, continua să existe. Ministerul, mirat de o asemenea vitalitate, hotărăște în 1931 s-o înscrie în rândul școlilor subvenționate de stat. Pentru a face acest lucru, la Chișinău a sosit Ion Minulescu. Misiunea lui era de a trece Școala de arte din subordinea primăriei în subordinea Ministerului Culturii. Problema era destul de complicată. Dar în fața unei vedete literare de primă-mărime chiar și birocrăția locală s-a făcut mai indulgentă.

Cu atât mai mult că nici poetul nu era dintre persoanele care să dea indicații și să aștepte ca ele să fie discutate... Primăria a acceptat toate condițiile puse, și-a luat obligația să subvenționeze parțial școala și s-o asigure cu cărbuni pentru iarnă. Probleme pentru a căror rezolvare Plămădeală ar fi cheltuit luni, sau poate chiar ani de zile, s-au limpezit în câteva clipe.

Era și firesc ca un asemenea mag să fie invitat în atelierul sculptorului, pus în capul mesei și tratat ca un oaspete foarte drag. Cât timp au

*Poetul Ion Minulescu.
Desen de Alexandru Plămădeală, 1931*

*Pictorul Ion Teodorescu-Sion.
Desen de Alexandru Plămădeală, 1932*

discutat, Plămădeală s-a folosit de prilej și i-a trecut profilul pe hârtie, iar de pe hârtie l-a trecut pe os, obținând în felul acesta o miniatură excepțională. Olga Plămădeală, soția sculptorului și martora acestei întâlniri, a caracterizat lucrarea în cauză drept una dintre cele mai bune de acest gen.

Plămădeală, care însușise modelul de comportare a demnitarilor de mare calibru, folosește momentul pozării în scopul său și, făcând o reclamă deosebită, obține de la Minulescu promisiunea că două absolvente ale școlii din Chișinău își vor continua studiile în Belgia. Poetul și-a onorat cuvântul dat: două absolvente, respectiv Claudia Cobizeva și Elisabeth Ivanovsky, plecând în străinătate aveau în buzunar subsidiile Ministerului Culturii. Ivanovskaia s-a căsătorit și a rămas să locuiască în Belgia, iar Cobizeva s-a întors și a atins un înalt nivel profesionist lucrând în tihnitul Chișinău.

Miniatura pe care Minulescu o luase cu sine la București a avut și ea parte de o soartă deosebită. Olga Plămădeală scrie în memoriile sale că scriitorul, fiind la un congres în Anglia, la Londra, a cedat insistențelor unui colecționar și i-a vândut miniatura.

În 1991 am vizitat casa poetului din București. Fiica lui, Mioara Minulescu, și-a amintit că în casa lor se vorbea despre Plămădeală, se vorbea despre Basarabia. Mi-a prezentat câteva miniaturi cioplite în os, executate cu măiestrie, dar cea pe care aș fi dorit s-o văd neapărat, lipsea...

În 1933 Ion Minulescu vizitează și inspectează din nou Școala de Arte din Chișinău; ministrul Aurel Vlad îi poruncise să închidă școala. Motivul oficial era lipsa de fonduri. Motivul neoficial îl constituiau rapoartele Siguranței. Necazul lui Plămădeală

nu avea margini. Rodul muncii lui de ani de zile trebuia să piară într-o singură clipă. Indispus la culme, el arde o înjurătură. Soția lui scrie: „...și a făcut-o atât de virtuos, încât l-a entuziasmat pe Minulescu, care se dădea în vânt după expresii originale. Îi era și lui ciudă pe ministru că l-a trimis într-o deplasare atât de dificilă”.

Chibzuind câteva zile, el găsește de cuviință să-i spună directorului următoarele cuvinte: „Ei vor să facă din mine călăul acestei școli, n-o să le reușească. Eu o să trec școala în subordinea primăriei, iar mai departe veți exista cum vă va duce capul”. Minulescu s-a ținut de cuvânt și de data aceasta. Școala lui Plămădeală a supraviețuit datorită subsidiilor locale.

S-au păstrat câteva fotografii din acea vreme. Cei ce pozează sunt triști și indispuși. Așa era culoarea epocii în care prevala motivul nesiguranței

*Macheta în lut a statuii lui Ștefan cel Mare, varianta a treia.
În preajmă autorul – Alexandru Plămădeală*

(Iurie Colesnic, *Mitologia amintirii*, în „Sfatul Țării”, nr. 220-224, anul 1992)...

În 1933 Ministerul Culturii din România emite o decizie despre închiderea Școlii de Artă, dar grație relațiilor pe care le avea Alexandru Plămădeală la București, această închidere a fost târăgănată până în anul 1937, când la 1 iulie Școala de Arte a fost comasată cu Liceul Industrial, deși programele de studii au rămas neschimbate și chiar sediul școlii a rămas același.

În 1939, la 26 noiembrie s-a deschis, în incinta primăriei, Pinacoteca municipală, formată în baza unor donații ale Ministerului Culturii al României și ale artiștilor plastici basarabeni. În total pinacoteca inițial însuma 161 lucrări. Un rol deosebit la organizarea acestui Muzeu de Artă l-a avut scriitorul, avocatul, viceprimarul de Chișinău, membru fondator a Societății Artiștilor Basarabeni, Cezar Stoica.

Acesta a fost ultimul proiect de amploare realizat de Alexandru Plămădeală. Boala a pus definitiv stăpânire pe el, ca la numai câteva zile până la cedarea Basarabiei URSS-ului să se stingă din viață.

Nu este de mirare faptul că a fost un colaborator activ al revistei „Viața Basarabiei”. El a încercat să scrie un studiu de sinteză, care a stat la baza tuturor istoriilor scrise de criticii de artă ulterior. Scrisul pentru el nu era o necesitate, era una din formulele de exprimare, de comunicare cu contemporanii.

Important mi se pare momentul prezentării bibliografiei colaborărilor la revista „Viața Basarabiei”: *Artiști plastici basarabeni. Un scurt istoric* (1933, nr. 11). Lucrările lui au servit drept ilustrații pentru multe numere ale revistei: *Portretul doamnei O. Plămădeală*. Desen de Al. Plămădeală (1934, nr. 4.), de la salonul IX al societății de Belles-Arts din Basarabia; *Atheneul Român: Desnădejde* de Al. Plămădeală (1936, nr. 5-6); *Brâu – motive moldovenești*. Catedrala Tighina. Pictură de Al. Plămădeală (1935, nr. 3); *Interior*. Catedrala Tighina. Pictură de Al. Plămădeală. (1935, nr. 3); *Învierea*. Catedrala Tighina. Pictură de Al. Plămădeală (1935, nr. 3); *Mănăstirea Curchi*. Desen de Al. Plămădeală (1934, nr. 4.), pe copertă, de la Salonul IX de pictură și sculptură al societății de Belles-Arts din Basarabia; *Pictorul I. Teodorescu-Sion*. Desen de Al. Plămădeală (1939, nr. 1); *Portretul domnișoarei T*. Desen de

Al. Plămădeală (1934, nr. 7-8); *Revărsarea Nistrului*, jud. Tighina de pictorul Al. Plămădeală (1939, nr. 5), pe copertă; *Schiță pentru macheta monumentului Unirii* (de Plămădeală) (1933, nr. 4-5.), pe copertă; *Sf. Constantin*. Pictură de Al. Plămădeală (Catedrala orașului Tighina) (1935, nr. 1); *Sf. Elena*. Pictură de Al. Plămădeală (Catedrala orașului Tighina) (1935, nr. 1); „*Tors*”. Imaginea lucrării sculptorului Al. Plămădeală, premiată cu Premiul Ministerului Cultelor și Artelor pentru sculptură (1938, nr. 4-5.), Salonul Oficial 1938, București.

La finele anilor '80 ai sec. al XX-lea, Alexandru Plămădeală a revenit în actualitate prin lucrarea lui fundamentală Monumentul lui Ștefan cel Mare, care a devenit un simbol al mișcării de eliberare națională, metafora veritabilei eliberări, probabil cum doar artistul a știut să o intuiască. Animatorul ideii de înălțare a unui monument simbolic pentru Basarabia a fost generalul Vasile Rudeanu, comandatul Corpului III de armată din Chișinău.

În atelierul lui A. Plămădeală exista schița unui monument al domnitorului moldovean, lucrare pe care o văzuse mai multă lume. Și, firește, când a fost creat Comitetul de organizare pentru edificarea monumentului lui Ștefan cel Mare s-a ajuns și la numele lui.

Istoria făuririi monumentului a fost mărturisită chiar de soția artistului plastic Olga Plămădeală: „În vara anului 1924 Alexandru Mihailovici a fost înștiințat că, la Chișinău, s-a înființat un comitet pentru înălțarea unui monument al domnitorului Ștefan cel Mare. Președintele comitetului a încercat să-l convingă pe A.M. Plămădeală să facă machete sculpturii, fără a fi încheiat un contract, deoarece la acea oră comitetul nu dispunea de niciun ban. A.M. Plămădeală a căzut de acord să schițeze machete, dar a cerut să-i fie alocată măcar o sumă infimă de bani, pentru a vizita locurile istorice, pe unde Ștefan cel Mare a trecut biruitor cu sabia.

Ideea monumentului l-a captivat până într-atâta pe Alexandru Mihailovici, încât el trăia numai cu gândul la dansa: nopți și zile la rând făcea schițele ansamblului general.

A.M. Plămădeală a plecat la mănăstirea Voroneț, pentru a lua cunoștință cu frescele pe care au fost înveșnicite chipurile domnitorului și ale membrilor familiei lui. În bibliotecile din Cernăuți și Iași el a consultat numeroase documente istorice.

În prima variantă a machetei marele Ștefan era înveșmântat într-o îmbrăcăminte specifică epocii, fiind sprijinit cu amândouă mâinile de sabie. Postamentul a fost conceput în formă de cetate din Moldova medievală.

Însă majoritatea membrilor comitetului, în frunte cu mitropolitul Gurie, a cerut ca Ștefan cel Mare, omul care a luptat cu păgânătatea musulmană, să țină într-o mână simbolurile creștinătății – crucea și prapurul.

Dar Alexandru Mihailovici n-a căzut de acord cu aceste propuneri. El știa, desigur, că în Evul Mediu lupta pentru libertate și independență se ducea sub semnul luptei pentru credință, însă nu voia nici în ruptul capului să pună în mâna luminatului domnitor «un buchet de lucruri netrebuincioase», după cum se exprima el.

Alexandru Mihailovici a hotărât să execute această variantă a machetei în mărime naturală, ca să se deprindă să lucreze pe scară largă.

Era necesar de căutat o încăpere, unde s-ar putea munci la statuia cu o înălțime de cinci metri. Alexandru Mihailovici își instalează cele necesare în vestibulul școlii primare de pe strada Benderului (azi Comisariatul General de Poliție a municipiului Chișinău, str. Tighina, 6 – n.n.).

Directoarea acestei instituții era foarte bucuroasă că Alexandru Mihailovici și-a ales pentru lucru anume școala ei și a dat dispoziție ca intrarea în școală să fie mutată pe altă ușă. În felul acesta atelierul a devenit izolat de restul clădirii. Primăria a acceptat directiva și sculptorul putea să se apuce de lucru. La dispoziția lui se aflau doi soldați, pe nume Popa și Sidorușchin, care-i ajutau să care lutul și alte materiale grele.

În noua versiune Ștefan cel Mare era îmbrăcat în zale, iar pe cap purta coiful aducător de dreptate. În mâna dreaptă strângea paloșul cu vârful în pământ, iar în cea stângă – crucea și prapurul (asupra acestor elemente au stăruit membrii comitetului de înălțare a monumentului).

Luând cunoștință de noua lucrare, comitetul a recunoscut că greșise anterior și i-a permis sculptorului să continue căutările de rezolvare a temei.

Următoarea variantă a fost acceptată în unanimitate de membrii comitetului.

Toți cei prezenți au rămas uimiți, privind capul lui Ștefan: trăsături pur moldovenesti, fața întristată și, totodată, plină de mânie. Se simte că dom-

nul clocotește într-însul și e gata oricând să pornească cu foc și sabie asupra păgânătății și nedreptății.

Alexandru Mihailovici considera că statuia trebuia instaurată pe un postament special și a propus ca ea să-și afle locul la intersecția a două străzi principale cu una din magistralele centrale ale Grădinii publice orașenești.

Postamentul a fost conceput după motivele populare moldovenești și a fost executat în piatră de Cosăuți. Parametrii lui optimali trebuiau găsiți de E.A. Bernardazzi, arhitectul orașului, și inginerul G.A. Levițchi.

De la cariera din Cosăuți s-au adus trei blocuri de piatră.

Sub conducerea lui G.A. Levițchi monoliturile erau cioplite de meșterii populari, verii Șendilă, Maxim Andrievschi și Procop Zagaevschi (au mai lucrat și meșterii Alexei Drojdea și Teodor V. Cojocar, vezi p.130 a cărții Alexandru Plămădeală un promotor al frumuseții clasice, Chișinău, 2020, ediție îngrijită de Vasile Malanețchi), veniți la Chișinău odată cu blocurile aduse din satul lor...

Statuia lui Ștefan cel Mare a fost turnată în ghips de însuși Alexandru Mihailovici.

Turnarea statuii în bronz n-a fost posibilă la Chișinău, deoarece unica turnătorie din oraș, a lui Mocanu, nu dispunea de tehnologia necesară pentru a efectua această operație.

Sculptura fu expediată la București la turnătoria Râșcanu. Bronzul l-au primit de la conducerea arsenalului bucureștean – tunuri turcești, luate trofeu în timpul războiului ruso-turc din 1877... ” (Sofia Bobernagă, Olga Plămădeală, Alexandru Plămădeală, Chișinău, 1981, p. 17-19).

La începutul anului 1926 a fost finalizată montarea blocurilor postamentului și statuia a fost fixată la locul ei.

Abia în 29 aprilie 1928, când s-au împlinit zece ani de la Unire, a avut loc inaugurarea oficială.

Și acest monument l-a consacrat pe Alexandru Plămădeală pentru eternitate...

Fănel TEODORAȘCU

Despre „universitatea modernă”. Câteva opinii românești din trecut

F.T. – lector univ. dr. la Facultatea de Comunicare și Relații Internaționale din cadrul Universității „Danubius” din Galați, director al Centrului de Studii și Cercetări Danubiene. Este autorul unor cărți cu caracter științific, precum *Pamfil Șeicaru* (2014), *Arta gazetărească. Trei ipostaze* (2014) și coordonatorul/editorul unor volume de profil. De-a lungul timpului, a publicat mai multe studii, articole etc.

I. După unele voci, în epocile la care facem referire în această lucrare¹, coloanele ziarelor și revistelor românești conțineau foarte puține informații despre viața universitară de la noi, iar ceea ce se spunea, de cele mai multe ori, se pierdea în *noianul de fapte mari și mici*². Publicațiile care aveau ca obiectiv declarat discutarea diverselor chestiuni privitoare la viața universitară din România nu se puteau lăuda că se bucură de vreun mare succes la public. Uneori, când anumite evenimente atrăgeau atenția cititorilor asupra studenților, presa acorda *vieții universitare* ceva mai mult spațiu în paginile ei³. Trebuie să recunoaștem că, nu de puține ori, textele jurnalistice în care erau discutate chestiuni referitoare la studentul, profesorul sau universitatea din România au ocupat pagini întregi de ziar sau de revistă.

II. *Universitatea e a științei, iar știința are datorile sale științifice*. Universitatea are însă, spunea N. Iorga, și alte datorii, diferite de cele științifice, *care se întind asupra întregului popor*⁴. Într-un studiu⁵ publicat recent vorbeam despre cum „marele război” de la începutul secolului al XX-lea a schimbat aspectul societății românești. În acea lucrare, făceam

referire, în mod special, la ideile, furnizate publicului românesc de presa acelei epoci, idei care susțineau necesitatea schimbării modului în care școala, înțeleasă în întregul ei, educa spiritele tinere. Așadar, după încheierea „marelui măcel”, tot mai multe voci vorbeau despre nevoia țării de a-și crea *oameni noi*, iar modelul indicat era cel al vechilor greci. Erau numeroși cei care susțineau în coloanele ziarelor de la noi că *omul*, pentru a ajunge la adevărata frumusețe, trebuie să-și îngrijească atât *sufletul*, cât și *trupul*. Îmbinarea *educației fizice* cu *educația sufletească* avea ca rezultat, spuneau aceleași voci, folosirea vieții de către oameni cu mai multă *curățenie* și mai multă *frumusețe*. Mai exact, armonizarea *moralului* cu *fizicul* ar avea ca rezultat principal amortirea *pornirilor urâcioase, pe care omul le-a moștenit de la strămoșul său din caverne*. Au existat însă și oameni care spuneau că, în anii interbelici, studentul care se pricepea la *fotbal* sau la *box* se bucura de respect mai mult decât studentul care alegea să-și îndrepte întreaga atenție asupra muncii științifice.

S-au mai spus și alte lucruri despre studentul nostru. În privința chestiunilor politice, de pildă, exista obiceiul, mai ales la sfârșitul secolului al XIX-lea, ca partidele politice aflate în *opозиție* să folosească studenții în luptele pe care le dădeau cu cei care conduceau țara, exemple în acest sens putând fi găsite cu ușurință în diferite volume sau ziare apărute în acea epocă⁶. În țara noastră s-au văzut numeroase manifestări studentești, dar, spunea N. Iorga, cele mai multe dintre acestea *au fost determinate de interesele oamenilor politici*⁷. Din acest motiv, unii autori susțineau în textele lor că implicarea studentului în viața politică trebuia să fie făcută într-o manieră diferită de cea înregistrată până atunci, profesorii universitari urmând să aibă un rol foarte important în această chestiune.

Într-un articol apărut în prima jumătate a epocii interbelice se arată că atitudinea pe care studentul trebuie să o aibă față de politica timpului său este o chestiune foarte gîngășă. Acest fapt are o explicație foarte simplă. *Calitatea de cetățean* îi dă studentului dreptul la opinie în ceea ce privește politica țării. *Calitatea de student* îl obligă însă pe acesta să stea departe de frământările politice. Iată un prim fragment din textul la care facem referire aici: „Student și politică... Pe oricine ai întreba îți va răspunde: «Sunt două noțiuni care se exclud prin natura lor deosebită.

Politica – cel puțin în principiu – e activitatea oamenilor desăvârșiți pentru realizarea intereselor superioare de stat. Iar studentul? E abia la începutul desăvârșirii sale». De aici imperativul categoric: *Studentul să nu se ocupe cu o chestiune ce nu o poate cunoaște. Studentul la carte!*⁸ O astfel de atitudine față de student, se mai arată în text, nu poate fi decât dăunătoare, pentru întreaga țară. Azi, studentul e nedesăvârșit. Mâine însă, el va fi cel chemat să vegheze asupra intereselor statului. Mulți dintre studenți vor fi, fără niciun fel de pregătire în această direcție, persoane însemnate în viața socială și politică a țării. Iată ce mai spune autorul articolului citat: „Intrând în noua viață, fără ca s-o fi supus mai înainte criticii individuale, fără ca să aibă vreo conduită precisă, în mod fatal va trebui să se supună regulilor corespunzătoare nivelului vieții politice. Iar după oarecare experiență politică, de cele mai multe ori, ajunge în contradicere cu părerile exprimate la început, formându-și noi convingeri. [...] Este, deci, neîndoielnic că educația politică a studentului trebuie făcută. Ea nu poate fi lăsată pe seama bunului simț. Bunul simț fără cunoștințe și fără o normă precisă de conduită progresează greu și orbecăiește prin întuneric. Și ea trebuie făcută încă aci, la Universitate, când interesul material e predominant de înclinațiile studentului spre idealism. Desigur, nu poate fi vorba de intrarea deosebitelor curente politice în sânul studențimii. Din contră. O stare de izolare cât mai desăvârșită ar feri studențimea de nenumărate suspiciuni și inconveniente. Curentele politice, odată intrate între studenți, ar avea urmarea nefastă să producă dezbinări susținute de patimă și ură, ar ascuți pasiuni violente, nimicind orice unitate de acțiune. Nivelul moral și social al studențimii s-ar prăbuși fără scăpare în mlaștina politicianismului. Întreaga studențime n-ar apărea decât [ca] un obiect în mâna partidelor dușmănoase”⁹.

Așadar, *calea* ce trebuie urmată de student „nu este aderarea la vreunul dintre partidele politice, ci *îmbrățișarea tuturor ideilor necesare progresului general*”¹⁰. Studentul trebuie să lupte apoi, cu hotărâre, pentru a apăra aceste idei. Vom urmări în continuare un fragment, din același articol, în care se explică rolul pe care profesorul universitar îl are în pregătirea studentului pentru politica de mâine: „O influență hotărâtoare asupra studențimii, în toate privințele, deci și în materie politică, are mediul social. El își impune moralitatea și nivelul său fie prin educație, fie prin lipsa de voință a omului rațional de a urma calea ce o

crede mai bună, fie prin contagiunea morală inconștientă rezultată din contactul zilnic cu acest mediu. Dacă mediul social, în afară de Universitate, ne-ar oferi o pervertire morală îngrijitoare, să ne creăm un nou mediu, aici, la Universitate, care să împrumute fiecărui membru al său forța morală cuvenită, ca să poată rezista tentațiunilor când va ieși în viață. Este acesta un teren de muncă comun al profesorului desinteresat, împreună cu studentul său, pentru pregătirea unui viitor strălucit. Studentul nu este chemat să facă politica prezentului, e însă dator să facă toate pregătirile pentru politica viitorului. Din zbuciumările politicii de azi, să-și formeze o părere despre ceea ce este și să rețină în convingerea sa numai ceea ce trebuie să fie, adăugând la acestea cunoștințele, acumulate prin studiu, despre diferitele chestiuni în materie politică. Numai astfel vom duce cu noi în lupta politică un capital moral suficient pentru a fi caractere ferme, elemente regeneratoare, capabile de muncă și de sacrificii pentru ideile reclamate de interesul neamului. Numai astfel vom putea forma, din generație în generație, bariera răului de azi, pregătind calea binelui din viitor. Cu astfel de elemente vor câștiga partidele și va câștiga o națiune întreagă. Da! În acest sens studenții să facă politică!¹¹ Recomandări asemănătoare făcute studenților în ceea ce privește implicarea lor în viața politică au fost făcute și de alte voci. Semnalăm în acest sens articolul „Din îndemnul sufletului. Studențimea și politica”¹², apărut, în 1908, în revista *Țara noastră*. Pentru o țară, rolul studenților este, se arată în unele surse, la fel de important ca rolul deținut de oamenii de stat. Studențimea nu poate trăi însă izolată, *retrănată în dosul preocupărilor discrete și pur academice. Oriunde se discută sau se rezolvă chestiuni sociale, fără ca cineva să o invite, ea se consideră datoare să intervină, se crede obligată să-și spună cuvântul*¹³.

Referiri la *adevăratul rol* pe care *studențimea română* trebuie să-l aibă găsim și într-un articol¹⁴, publicat în 1912, din revista sibiană *Luceafărul*. Autorul textului are ca punct de plecare ideea, în care multă lume credea atunci, că *studentul* are drept misiune „purtarea steagului, cum s-ar zice, crearea de însuflețire”¹⁵. Așadar, potrivit spiritului începutului de secol al XX-lea, studentul trebuia să fie un om al studiului său, un specialist în materia științei lui, un om preocupat, în cea mai mare măsură, de progresele generale ale culturii umane și, în același timp, un însuflețit susținător al cauzei naționale. Studentului nu i se cereau nici manifestări

violente, nici amestec direct în luptele naționale. Lui i se cerea „numai o perfectă înțelegere a idealului național și o muncă serioasă în câștigarea culturii necesare neamului său”¹⁶. Într-o epocă în care *luptele naționale nu pretind vărsare de sânge*, studentul „trebuie să fie un stăruitor om al cărții lui, care nu urmărește altceva decât adevărul științific, pe care va trebui să-l pună în slujba neamului său”¹⁷. El *trebuie să părăsească orice preocupare străină de specialitatea lui, iar singura lui ținută să fie desăvârșirea culturii noastre naționale*¹⁸. Unele ziare îi cereau *studentului ca, pe timpul vacanței, să se transforme din învățăcel în învățător pentru țărănime*¹⁹.

III. O altă problemă serioasă care frământa viața universitară românească era reprezentată de lipsa de seriozitate ce se regăsea în modul în care unii dintre profesorii universitari înțelegeau să-și facă meseria. C. Bacalbașa povestește cum N. Iorga, pe când era la începutul carierei sale de profesor universitar, „a început o campanie împotriva celor mai mulți profesori de la Universitatea din București, acuzându-i că nu-și fac datoria, că nu vin la cursuri, că studenții nu-i pot prinde la examene etc., etc.”²⁰. Referiri la această chestiune face chiar și N. Iorga în lucrarea *O viață de om – așa cum a fost*²¹. Mai spunem aici și că, în paginile în care N. Iorga vorbește despre unele neajunsuri ale vieții universitare de la noi, întâlnim și ideea că românilor le place să acționeze ca americanii, fără să țină cont însă de faptul că ei nu au calitățile americanilor²². Se face referire aici la faptul că, la anumite intervale de timp, românii schimbă, *pripit și apucat*, totul.

Într-un articol din ziarul arădean *Românul*, ce a fost publicat la începutul anului 1920, se vorbește despre eforturile pe care unii deputați la făceau la București, pentru schimbarea criteriilor pe baza cărora erau făcute numirile profesorilor universitari. Iată un prim fragment din acest text: „Într-una din ședințele trecute ale Camerei, d[omnul] Mândrescu a propus un proiect de lege, din inițiativă parlamentară, cu privire la modificarea legii învățământului universitar și în baza căruia ar urma ca numirile de profesori universitari să se facă pe viitor luându-se ca punct de plecare lucrările candidaților. Cu toate că propunerea d[omnului] Mândrescu nu a obținut urgența – ceea ce de altminteri nu era absolut necesar – totuși chestiunea prezintă un prea mare in-

teres pentru ca să nu fie discutată”²³. Pentru a înlătura orice confuzie referitoare la *pretenția ca profesorii universitari să fie aleși pe bază de lucrări*, autorul textului din ziarul arădean arată cum crede el că trebuie să fie, *în realitate, un profesor universitar*, din punct de vedere intelectual și în ceea ce privește moralitatea și educația sufletească. Iată ce spune acesta: „Profesorii universitari ocupă treapta cea mai înaltă în ierarhia învățământului, în baza meritelor lor superioare, în baza titlurilor ce posedă și în baza studiilor întinse, ce au avut posibilitatea să [le] facă în marile școli ale apusului. În consecință, profesorii universitari trebuie să formeze pătura cea mai cultă și cea mai inteligent organizată sufletește a unei națiuni. Această pătură socială trebuie să fie reazemul cel mai de seamă în împrejurările grele prin care trece un popor, trebuie să fie un izvor de lumină și de cugetare, o forță intelectuală în continuă mișcare, o vibrație de lux a inteligenței unui neam, o energie neobosită în formarea minții și a caracterului, o pregătitoare a aluatului fin din care vor fi plămădite generațiile viitoare. Astfel fiind, profesorii universitari devin expresia sufletească și intelectuală cea mai de elită și e natural ca gândurile, ideile, concepțiile sau, în cel mai rău caz, bogăția lor sistematizată de cunoștințe să găsească la acești cărturari și teoreticieni nevoia de a fi traduse în lucrări scrise și în opere de cultură generală. Se înțelege lesne că oamenii cu o asemenea înaltă destinație nu ar mai putea avea timpul necesar să se ocupe cu chestii meschine de politică – mai ales așa cum s-a practicat până acuma acest sport în România – și cu mărunte considerații personale, nedemne de spiritele superioare”²⁴.

Așa ar fi trebuit să arate realitatea, dar, spune autorul urmărit de noi, lucrurile nu stăteau deloc așa. Vom urmări, în acest sens, un alt fragment, din același articol: „Nu mai încapă îndoială că printre profesorii noștri universitari există numeroase capacități, oameni de o reală valoare, apostoli închinați muncii și dezinteresării și că se găsesc și ilustrații ale culturii românești, a căror operă vastă, al căror talent și al căror renume, au depășit granițele țării, mergând să așeze pe posesorii lor în rândul marilor cărturari ai Occidentului. Alături de aceștia, vechiul regat a avut însă și numeroși profesori universitari care nu au făcut decât politică, și încă politică mărunță, profesori care se duceau rar la cursuri și care nu aduceau niciun folos învățământului, profesori, în fine, al căror nume nu s-a legat niciodată nu numai de o lucrare importantă, dar nici măcar de amintirea unei broșuri, cât de

modeste. Arar, câte un articol de gazetă, și acela redactat copilărește, venea să amintească numele și calitatea autorului. Cum ar fi putut acești oameni să fie izvoare de energie și lumină, îndrumători de conștiințe, făuritori de caractere, apostoli ai unui ideal și propovăduitori de credințe și idei? Ajunși prin favoritism, ei deveneau, la rândul lor, părtinitori în școală și în activitatea lor socială, interesați numai de chestiunile producătoare de parale, ei deveneau, în fine, aspiranți la onoruri și distincțiuni nemeritate. Marile frământări ale războiului au pus în lumină multe neajunsuri ale organizației noastre universitare și au făcut proba sterilității sufletești și intelectuale a unor oameni în privința cărora se făcuse o reclamă vinovată. În noua îndrumare a statului român, universitatea trebuie să rămână pură și în cadrele ei să nu între decât spiritele de elită. Pentru aceasta, socotim că lucrările profesorilor universitari ar constitui cel mai nimerit criteriu al activității culturale a acestora. Or, cine e preocupat de marile probleme sociale, culturale și artistice ale vremii simte și nevoia de a exterioriza rodul preocupărilor sale²⁵. Autorul își încheie articolul spunând că *frică de condei nu au decât spiritele sterile*. Despre existența unor profesori universitari care nu se puteau lăuda cu prea multe lucrări vorbește și N. Iorga în lucrarea menționată mai sus²⁶. De-a lungul anilor, au tot fost scrise articole despre modul în care ar trebuie acționat în sensul consolidării reale a învățământului universitar românesc. Amintim aici articolul „Planuri de reformă în învățământul superior”²⁷, care a fost publicat, în 1906, în *Revista generală a învățământului*. Textul pleacă de la ideea că întărirea universităților românești nu se poate face prin schimbarea în mod repetat a legii învățământului. Consolidarea învățământului universitar de la noi trebuia să vină, se arată în articol, din altă parte, fiind citată în acest sens lucrarea intitulată „Întărirea universităților”, a lui E.A. Pangrati²⁸.

IV. Un articol interesant era publicat și în 1939, în revista *Cele trei Crișuri*, sub semnătura lui Constantin Kirițescu. Textul poartă titlul „Universitatea tradiționalistă și universitatea modernă”²⁹. În el, autorul său își propune să răspundă la următoarele întrebări: *Ce trebuie să înțelegem prin cuvântul „universitate”? Care sunt întinderea și conținutul acestei noțiuni? Instituțiile de învățământ cu caracter practic au dreptul să trăiască și să lupte pentru progresul cultural, sub steagul universității?*

Constantin Kirițescu își începe intervenția arătând că mulți dintre oamenii de cultură din acea epocă *priveau „universitatea” dintr-o perspectivă greșită*. Între *universitatea de astăzi și universitatea veche* există, spunea autorul deja menționat, *o mare deosebire*. Prima avea ca punct de plecare *trebuințele vieții moderne*, iar cea de-a doua a luat ființă *din împrejurările culturii medievale*: „Timp de veacuri, universitatea a trăit o viață ermetic închisă în formele ei primitive, păzite de privilegiile ei corporatiste. Descătușarea de jugul tradiției și adaptarea la condițiile noi, create de progresul culturii și reclamate de exigențele vieții în societatea modernă, este opera secolului XIX”³⁰.

Noile instituții de învățământ superior din Apus au deschis pentru *universitate*, spunea Constantin Kirițescu, *drumuri noi și orizonturi largi*: „Progresele uimitoare realizate de științele fizice, biologice și sociale, de cuceririle civilizației materiale ale omenirii, au transformat radical concepțiile vechi, impunând universității meniri și țeluri noi. Știința ocupă un loc din ce în ce mai însemnat în activitatea intelectuală; ea a devenit precumpănitoare în universitatea modernă, pe care a transformat-o”³¹. În secolul al XX-lea, *universitățile închistate în forme vechi, păstrând cu gelozie tradiția științelor abstracte, devin o raritate*: „Sub presiunea nevoilor societății, în slujba cărora sunt puse, universitățile trebuie să dea oameni de acțiune, spirite dinamice, capabile să sporească bogăția spirituală și pe cea materială a țării și a națiunii lor, să dea impuls progresului și să asigure omenirii, prin munca lor, o viață din ce în ce mai bună, mai înaltă și mai demnă. Iată de ce activitatea universitară, lărgindu-și considerabil câmpul, căutând să cuprindă, așa cum îi indică numele, *universalitatea* cunoștințelor omenesci, a admis între hotarele ei, pe lângă științele abstracte, tot mai multe științe cu aplicare practică. Este indiferent dacă unele au fost încorporate chiar în complexul administrativ al universității, sau dacă au rămas alături sub forma de instituții independente. În țările de mare cultură – Germania, Anglia, Statele Unite etc. – găsim numeroase universități care cuprind facultăți sau institute tehnice agricole, de educație fizică etc.”³². Spre finalul textului său, Constantin Kirițescu subliniază acele elemente care fac ca învățământul universitar *modern* să fie superior celui *tradiționalist*: „Concepția largă, pe care spiritul modern a împrumutat-o universității, își are sorgintea în adevărul că ceea ce dă unui învățământ caracterul de «universitate» nu este felul cunoștințelor ce se predă în ele, ci *calitatea*

și *metoda*: o instituție universitară este un așezământ de cultură, care cultivă, în același timp, *cercetarea științifică*, pentru a spori capitalul specialității prin lucrări originale executate în laboratoarele și cabinetele de lucru, și *propagarea* cunoștințelor în rândurile generațiilor tinere. Îndeplinind această aleasă funcțiune culturală, nu s-ar putea susține că învățământul superior al agronomiei, al mecanicii, al electrotehnicii, al educației fizice, al arhitecturii, coroborând cercetarea științifică cu învățătura înaltă, ar fi lipsite de caracter universitar, acesta rămânând apanajul exclusiv al umanităților clasice și al studiilor juridice. În realitate, universitatea de astăzi nu poate fi concepută, structural, decât ca o federalizare administrativă a mai multor unități de învățământ superior, indiferent de numele lor convențional, tradițional ori întâmplător: facultate, academie, institut”³³. Disprețul afișat de reprezentanții unor specialități față de cei ai altora este, mai spunea Constantin Kirițescu, *lipsit atât de fond, cât și de ceea ce adevărata cultură superioară a pus în sufletul oamenilor de studii – eleganța academică*.

V. Sunt numeroase *chestiunile universitare* care și-au făcut loc în paginile presei românești³⁵. Dacă este să ne luăm după articolele publicate de unele ziare, în anii dintre cele două războaie mondiale, *studentul și profesorul* păreau că nu fac parte din aceeași tabără, fiecare dintre cei doi fiind nemulțumit de conduita celuilalt³⁶. *O comunitate sufletească intimă între studenți și profesori nu există*, spunea un student în 1925, decât foarte rar³⁷.

Note

¹ Acest text a reprezentat, la bază, o comunicare susținută (la 25 noiembrie 2020) în cadrul Conferinței „Misiunea universității. Reflecții dinspre Ortega y Gasset” (organizată, la Universitatea „Danubius” din Galați, de Centrul de Hermeneutică „Simboluri și Texte” în parteneriat cu Centrul de Studii și Cercetări Danubiene).

² Lumea universitară, „Câteva cuvinte”, în *Lumea universitară*, anul I, nr. 1, Cluj, 1-15 februarie 1922, p. 1.

³ A se vedea *Universul literar*, anul XLI, nr. 42, 18 octombrie 1925.

⁴ N. Iorga, *Lupta pentru Limba Românească*, București, Institutul de arte grafice și editură „Minerva”, 1906, p. 10.

⁵ Fănel Teodorașcu, “Scholars have no steel arms. On the „muscles education” in the past Romanian newspapers”

în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, *Identities in globalisation. Intercultural perspectives*. Section: Communication, Journalism, Education Sciences, Psychology and Sociology, Tîrgu-Mureș, "Arhipelag XXI" Press, 2020, pp. 142-151.

⁶ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, volumul II, București, Editura ziarului „Universul”, 1928, p. 209.

⁷ N. Iorga, *Lupta pentru Limba Românească...*, p. 36.

⁸ Adam Popa, „Studentii și politica”, în *Lumea universitară*, anul I, nr. 1, Cluj, 1-15 februarie 1922, p. 10.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 10-11.

¹² H. Petra-Petrescu, „Din îndemnul sufletului. Studentimea și politica”, în *Țara noastră*, anul II, nr. 27, Sibiu, 29 iunie (12 iulie) 1908, pp. 222-223.

¹³ Ion Dafin, *Mișcarea studențimii în Iașii cultural și social. Amintiri și însemnări*, Iași, Editura Viața Românească, 1929, pp. 150-172.

¹⁴ Mihail Ștefan Enescu, „Cercul și căminul studențesc brăilean”, în *Analele Brăilei*, anul III, nr. 3-4, iulie-decembrie 1931, p. 178.

¹⁵ Un student, „Studentimea noastră”, în *Luceafărul*, anul XI, nr. 16, vol. I, Sibiu, 15 aprilie 1912, p. 298-300.

¹⁶ *Ibidem*, p. 298.

¹⁷ *Ibidem*, p. 299.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ M.D., „La sfârșitul anului școlar”, în *Clujul*, anul III, nr. 25, 21 iunie 1925, p. 1.

²¹ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, volumul II, București, Editura ziarului „Universul”, 1928, p. 271.

²² N. Iorga, *O viață de om – așa cum a fost (I)*, București, Editura N. Stroilă, 1934, pp. 260-280.

²³ *Ibidem*, p. 271.

²⁴ *** „O chestiune culturală”, în *Românul*, anul IX, nr. 31, Arad, 15 februarie 1920, p. 1.

²⁵ *Ibidem*, p. 1.

²⁶ *Ibidem*, p. 1.

²⁷ N. Iorga, N. Iorga, *O viață de om – așa cum a fost (I)...*, pp. 262-263.

²⁸ Textul apare în trei părți, în numerele publicației *Revista generală a învățământului* din 1 ianuarie, 1 februarie și 1 mai 1906, la paginile 385-393, 468-482 și, respectiv, 728-751.

²⁹ V. Sion, „Planuri de reformă în învățământul superior” (I), în *Revista generală a învățământului*, anul I, nr. 6, 1 ianuarie 1906, p. 885.

³⁰ Const. Kirițescu, „Universitatea tradiționalistă și universitatea modernă”, în *Cele trei Crișuri*, anul XX, nr. 3-4, Oradea, martie-aprilie 1939, p. 50.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Dimitrie Gusti, „Universitatea socială. Considerații asupra unei politici sociale studențești”, în *Universul literar*, anul XLI, nr. 42, 18 octombrie 1925, p. 4-5; Ion Sân-

Giorgiu, „Solidarismul universitar”, în *Universul literar*, anul XLI, nr. 42, 18 octombrie 1925, p. 8; Dragoș Protopopescu, „Hypatia”, în *Universul literar*, anul XLI, nr. 42, 18 octombrie 1925, pp. 9-10; Mihail Berceanu, „Un cartier universitar”, în *Universul literar*, anul XLI, nr. 42, 18 octombrie 1925, p. 10; Alexandrina Suciu, „Studentele și Universitatea”, în *Universul literar*, anul XLI, nr. 42, 18 octombrie 1925, p. 12; N.N. Vasiliu, „Bibliotecile”, în *Universul literar*, anul XLI, nr. 42, 18 octombrie 1925, pp. 15-16; Petru Comarnescu, „Cetatea universitară”, în *Arhiva pentru știință și reformă socială*, anul XI, numerele 1-4, 1933, Editura Institutului Social Român, pp. 188-209; *** „Cetatea universitară din București”, în *Arhiva pentru știință și reformă socială*, anul XI, numerele 1-4, 1933, Editura Institutului Social Român, p. 319; Pamfil Șeicaru, „Cuvinte pentru studenți”, în *Hiena*, anul III, nr. 3, 29 octombrie 1922, pp. 2-3; Pamfil Șeicaru, „Se închid universitățile”, în *Hiena*, anul III, nr. 17, 4 februarie 1923, pp. 2-3.

³⁶ *** „O anchetă... în lumea universitară”, în *Adevărul*, anul 50, nr. 16234, 24 decembrie 1936, pp. 11-12, 14-15.

³⁷ Florian Ciurescu, „Profesori și studenți”, în *Universul literar*, anul XLI, nr. 42, 18 octombrie 1925, p. 10.

Vlad MISCHEVCA

Elisabeta Ypsilanti (Safta Văcărescu)

– Maica eteriștilor

(Două secole de la Revoluția Greacă: 1821-2021)

VI.M. – cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie (Chișinău), dr. conf. cercet. (*Associate professor*, Ph.D.); membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2020; primul ei președinte); Laureat al ediției a IV-a (2019) a Galei Premiilor TVR MOLDOVA „Români pentru români” – *Premiul pentru promovarea istoriei neamului*. Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX); genealogia domnilor fanarioți; vexilologie heraldică; raporturi istorice româno-elene. Semnează 13 monografii, publicate la Chișinău, București, Iași, Atena, Salonic.

Revoluția Greacă din 1821 își are începuturile sale în Principatele Române, iar pregătirea mișcării de emancipare elene avusese loc în Basarabia (anexată de Imperiul Rus la 1812). O dată marcantă este sărbătorirea celor 200 ani de la evenimentele legate de începutul revoluțiilor grecilor și românilor din 1821, care au zdruncinat „somnul împăraților Europei” și au schimbat mersul vieții sociale a popoarelor din Balcani. Pregătirea revoluției pentru eliberarea pământului Eladei asupra s-a petrecut în Odessa și în Basarabia, iar începutul său mișcarea o avu „la Iași”, așa cum susținea și contemporanul Costache Negruzzi, în vestita-i scrisoare a VII-a (Calipso), din septembrie 1839¹.

Când Ypsilanth a bătut în clopotul trezirii!

Când grecii Prutul au trecut
Și Libertatea au cerut –
A fost un pas de început,
Deși, nu toți l-au priceput.

Când Ypsilanth a bătut în clopote: Trezirea!
– Valahii mulți l-au susținut, croindu-și propria menire.

Strigând în glas toți – Propășire,
Purtau un gând – de izbăvire.

Aveau românii vis măreț,
Aveau un Tudor, îndrăzneț...
Ucis atunci, cu sânge rece –
În Țară jalea nu-i mai trece.

În anul cel de mari revolte
Nu s-au dezis de a lor poftă
Vecinii mari și hrăpăreți –
Ne-au pus lăcate și pereți.

Trecut-au două veacuri lungi...
Destulă vreme să ajungi
La o concluzie firească:
Pentru ca lupta strămoșească să aibă șorț, să izbutească –
Efortul neamului creștin urma urgent –
Să se unească!²

(Vlad Mischevca, 22.02.2021)

Într-o însemnare de pe un manuscris românesc, se menționează că: „La anul 1821, luna februarie în 21, zîoa marți, au trecut de peste Prutu Ipsilantu (Alexandru – *n.n.*) însoțitu numai de două slugi. Până a nu veni ielu, începuse a să înscrie ostași toți arnăuții de la curte și acei de pe la boieri. Boierii, întrunindu-să la Mitropolie și sfātuindu-să, au socotitu de cuviință, și dimpreună cu mitropolitul s-au dusu la curte și au întrebatu pă domnul Mihai Suțu pentru ce să face această strîngere de oaste. Le s-au datu răspunsu că pentru a să trimete în Valahia, asupra lui Tudor Vladimirescu. Îndată după sosirea lui Ipsilantu, au poruncitu să puie sub sabie și să prade pe toți turcei din Ieși și tîrguri...”³. Tot despre aceasta ne relatează și o altă însemnare de pe un Miscelaneu, la 22 februarie 1821: „... când au venit Alexandru Ipsilant în orașul Ieșii de la Rosiia și au tăiet turcii din Ieși și din Galați și din toate tîrgurile Țării Moldaviei”⁴.

Începerea Revoluției se proclamase în ziua de 27 februarie 1821, în fața bisericii Trei Ierarhi. Implicarea Iașiului în mișcarea de eliberare a Greciei, organizată de Societatea Amicală a Prietenilor, numită pe grecește *Philike-Hetairia* („Eteria”), a avut și o fațetă sumbră, deoarece Țara Moldovei era prădată, locuitorii Iașiului plecau în pribegie, iar aproape întreaga cârmuire a Moldovei se adăpostise dincolo de Prut sau în Bucovina. Despre aceasta ne mărturisește și acea însemnare a martorului ocular, care consemnase: „... Atunci (eteriștii – *n.n.*) au începutu a prăda hanurile, dughenile și toate căsile, fără cruțare, sub cuvîntu că caută arme și cai. Toți au începutu a-și părăsi locuințele lor și a-și căuta scăpare, bieții, piste Prutu și Bocovina”⁵. S-a mai scris că: „Boierii din Moldova au fugit la Bucovina și la Țara Muschiciască”⁶.

Mulți se așteptau la declanșarea unui nou război ruso-turc, însă Alexandru I nu acceptase „să susțină răscoala grecilor” și ambasadorul rus de la Constantinopol, baronul Gr.A. Stroganov, declarase Porții Otomane că Imperiul Rus dezaproabă insurecția eteristă și respectă tratatul semnat cu ea, dând, astfel, din partea suveranului său, mână liberă turcilor în vederea înăbușirii rebeliunii⁷.

Este puțin probabil ca țarul să fi dat vreodată eteriștilor altceva decât astfel de asigurări de simpatie; aceștia le-au luat însă drept promisiuni de ajutor și le-au transmis astfel românilor. În acest fel, „întreaga ridicare de la 1821 era întemeiată pe speranțe ce nu aveau cum să se împlinească”; la 18 februarie, consulatul rus de la București îl dezavua public pe Tudor Vladimirescu, iar la 23 februarie Capodistria însuși îi retrăgea decorația și gradul de locotenent din armata rusă, toate obținute în timpul Războiului din 1806-1812⁸.

Țarul, având în vedere serviciile domnului fanariot Constantin Ypsilanti, aduse în trecut Rusiei, i-a dat de înțeles generalului Alexandru Ypsilanti că doar „dacă n-aș fi fost mulțumit de serviciile tatălui tău credincios, aș fi dat afară din hotarele mele, pentru acțiunea ta necugetată, familia ta”⁹.

Pe 28 februarie (12 martie) 1821 la Iași se aflase vestea că împăratul rus Alexandru I nu acceptă ca Rusia să fie antrenată în mișcare, așa cum dăduse de înțeles Ypsilanti și-i cerea acestuia să se întoarcă în Rusia. Represiunea otomanilor îi sperie și pe boierii ieșeni care își strâng în pripă catrafusele și pleacă spre zonele de carantină înființate de ruși la

Sculeni, pe malul stâng al Prutului. Dimitrie Ypsilanti, „omul cel drept, suferind din cauză că nu putea să treacă altfel în Grecia, pornește împreună cu Anagnostopulos, la 13 aprilie, de la Chișinău, spunând că se duce la Kiev și sosește, după mari greutăți, în Cernăuți; apoi prin munți el a trecut în Ungaria, Croația și de acolo, prin Triest, în Grecia”¹⁰.

Totuși, în Moldova, Alexandru Ypsilanti a izbutit să-l atragă pentru cauza Eteriei pe domnul fanariot Mihai Suțu. Un alt Suțu – Alexandru, domnul Țării Românești, murise subit la începutul anului 1821. Iar întreaga căimăcămie a Țării Românești, de la 15 ianuarie 1821, a fost alcătuită, firește din îndemnul lui Ypsilanti, de către propriile sale rude dinspre mamă în frunte cu familia Văcărescu. Concluzia, ce o impune M. Romanescu, este: căimăcămia de la 15 ianuarie reprezenta nu numai o mafie a boierimii româno-grecești de la începutul veacului al XIX-lea, ci un adevărat pact de familie al rudeniilor dinspre mamă ale lui Ypsilanti, un grup compact de oameni avuți, influenți, mai toți foști *mari bani*, solidari prin interese de clasa și de neam, care au profitat de moartea lui Alexandru Voda Suțu (13.01.1821), ca să uzurpeze puterea și să îndrume răscoala lui Tudor Vladimirescu în favoarea lor¹¹.

Este evident că, eteriștii nu și-au atins scopurile propuse pe teritoriul Principatelor Române (intrând în conflict cu dezideratul românesc, chiar dacă mulți români au participat în acțiunile Eteriei). Însă, până la urmă, a contat faptul că Revoluția a continuat, deja în Grecia insulară și în Pelopones, până la victoria independenței.

Mai mult decât atât – trebuie de avut în vedere că liderii revoluției eleanice au avut multiple legături cu românii, inclusiv cele de rudenie prin filiera mamei eroilor eteriști Ypsilanti – Elisabeta (Safta) Văcărescu.

Principele fanariot Constantin Ypsilanti (1760-1816) a fost căsătorit a doua oară, la 1789, cu Safta Văcărescu (1771?-1866). Cu această descendentă a familiei domnești a martirului Constantin Brâncoveanu (1654-1714) el a avut șapte copii¹². La acei cunoscuți cinci fii și două fiice ar trebui să mai adăugăm și pe cei morți din fragedă copilărie. Dintre acești urmași rămași necunoscuți poate fi menționat, cel puțin, un fiu minor – *Ioan* (precum reiese din hrisoavele lui C. Ypsilanti, din 10.06.1803 și 12.08.1803. Probabil, mort de mic copil la București ante decembrie 1805).

**Spița genealogică a descendenților Brâncoveanu
(Ramura Ypsilanților):**

Constantin Brâncoveanu 1654 - 15.VIII.1714. Domnul Țării Românești:
1688-1714.

=1673-1674 **Maria** (sin Neagoe Coconul al lui Antonie Vodă din Popești)

Safta n. cca 1686 - apr.1747

=19.V.1700 **Iordache Crețulescu** (n.1680-+1746 București), Mare
logofăt (1717)¹³

Constantin Crețulescu, Mare ban (1755-1756)¹⁴ = **Smaranda
Caliarh - Florescu** (fiica lui Antonache Caliarhi și a Ancuței Florescu)

Catrina (Safta) = **Constantin R. Văcărescu**, Mare aga, Mare pahar-
nic 1781 (+1794)¹⁵

Elisabeta (Safta-Heraclia) 1771(?) - 20.X/2.XI.1866 (+Odessa) =
1789 **Constantin Al. Ypsilanti** (1760 - 1816 + Kiev) (II căsătorie)

1. Ecaterina (1792 - 9.III.1835, † Chișinău)
2. **Alexandru** (13/24.XII.1792, Constantinopol - 19/31.I.1828, †
Viena)
3. **Dimitrie** (25.XII.1793 - 4/16.VIII.1832, † Nauplia)
4. **Gheorghe** (1795 - 11/23.II.1846, † București)
5. **Nicolae** (1796 - 3/15.IV.1833, † Odessa)
6. Maria (1802 - 1862, † ?)
7. **Grigore** (1805? 1807, București - 12.07.1835, † Odessa)

Safta sau Elisabeta, soția lui Vodă Constantin Ypsilanti, era soră cu Smaranda, soția lui Mihail Iordache Mano (Manu), *vel-vornic* în Divan. La 25 mai 1796, Smaranda Văcărescu se măritase cu Mihalache Manu, ea de 15 ani, fiica unor mari boieri, el de 34 – venit de la Constantinopol pentru a se căpătui, ajungând Mare vornic și caimacan al Craiovei (1805) și chiar al Valahiei (1821). Aceste două strănepoate ale lui Constantin Vodă Brâncoveanu au rămas immortalizate de penelul artistului plastic Mihail Töpler (1780-1820), care realizase mai multe portrete ale protipendadei Principatelor Române la începutul secolului al XIX-lea. Töpler a fost un portretist solicitat atât la curtea domnească, cât și a boierilor, despre care se spune că a „exploatat” sensibilitățile feminine, excelând în redarea stofelor și a mătăsurilor, a bijuteriilor și a tot felul de podoabe, a coafurilor ori a gulerelelor de dantelă (horbotă) purtate de clientele sale¹⁶.

Începând de la 1800 el a activat atât la Iași, cât și la București. Portretist de mare talent, el a onorat comenziile celor mai importante familii locale de domni și boieri, începând chiar cu cele ale caselor princiare Moruzi și Ypsilanti. Dintre aceste modele, care ne interesează, i-au fost soții Constantin și Safta Ypsilanti, precum și sora acesteia – Smaranda Mano. Sora cea mai mare – Safta era o doamnă frumoasă, îmbrăcată conform modei europene – care, de exemplu, în vara anului 1806, îmbrăcase o rochie de crep roșu special pentru audiența ce i-o acordase doamnei Christine Reinhard, soția consulului Franței la Iași¹⁷. Chiar dacă era vizibil acel melanj în vestimentație, din obiceiurile vechi orientale și cele noi occidentale, la curte se obișnuia încă a sta, ca și mai înainte, *turcește* pe divan: „Prințesa Ypsilanti a fost îmbrăcată într-o rochie roșie creponată franceză, iar aceasta în onoarea mea. Trebuie să fi fost foarte frumoasă (în tinerețe – *n.n.*). A venit la mine și m-a invitat să mă urc pe canapea cu ea și să mă ghemui după obiceiul turcesc”¹⁸.

Într-un alt tablou al lui Töpler (tot din colecția Muzeului de Arte din București)¹⁹, frumoasa doamnă a Țării Românești apare îmbrăcată după moda constantinopolitană a momentului, ușor contaminată de stilul antichizant *empire*: bluză albă de voal fin, cu decolteu oval și volan de dantelă, rochie cu talia foarte sus, din catifea cu broderii fitomorfe din fir de aur peste care are un biniș din mătase roz cu guler și manșete de samur; în jurul mijlocului este lejer înnodat un prețios șal de cașmir,

iar pe creștet, lăsată puțin pe frunte, e așezată o calotă roșie, minusculă. În bogatul păr negru, lăsat în voie pe umeri, sunt prinse fastuoase bijuterii cu perle și nestemate. De altfel, în tratarea bijuteriilor Töpler era neîntrecut în epocă: irizarea mărgăritarelor, sclipirile diamantelor și a metalelor prețioase în care erau încastrate, roșul sticlos al rubinelor și luciul mat al peruzelelor sunt tot atâtea semne de identificare a picturilor sale. În aceeași măsură era și un maestru al tratării impecabile a texturilor: mătăsuri grele, blănuri scumpe, catifele bogate, postavuri aspre, voaluri și horbote delicate, carnația sedefie a personajelor, ochii strălucitori și vii sub sprâncenele elegant arcuite ale frumuseților din Fanar sau a celor autohtone²⁰.

De remarcat că toate aceste scumpe giuvaericele ce o împodobeau pe Safta Ypsilanti în ajunul Războiului ruso-turc din 1806-1812 ulterior au fost vândute pentru a susține cauza patriotică a fiilor săi în cadrul Revoluției din 1821.

Precum și alte doamne, sora Saftei, vorniceasa Manu, de asemenea și-a prezentat bogăția nestematelor din colier, cercei și inele pozând peste câțiva ani, în 1809, aceluiași vestit portretist, etalându-și bogăția nestematelor din costum și accesorii²¹. Bijuteriile purtate de ambele surori Văcărescu erau preponderent alcătuite din diamante și briliante, reprezentând o formă de teaurizare a averii familiei, ușor de depozitat și transportat, fapt care le-a înlesnit familiei Ypsilanti fuga și retragerea lor în exilul rusesc în anii 1806, 1807. Bogatul colier cu briliante, cerceii lungi cu diamante – „cu tremurările” – erau completate cu extraordinarele paftale, prinse lejer, coborâte peste șolduri, păstrând doar rolul de podoabă. Probabil, cum bine sugerează istoricul ieșean Sorin Iftimi, aceste paftale au fost moștenite de Smaranda (probabil, la fel ca și Safta) de la mama lor Safta Kretzulescu, din vița Brâncovenilor²².

G.N. Ionnescu-Gion, un remarcabil istoric al podoabelor – „Giuvaericelelor vremurilor bătrâne”, descriind bijuteriile purtate în secolul al XVIII-lea folosește ca argumente și reprezentările plastice, versificate ale „poetului popular”: jupânița are, zice dânsul, „veștmânt zugrăvit în spate și-n piept, și Pasă-i capul de parale, / Urechiuși / De cerceluși / Degețele / De inele / Iar la mână-i cu brățară / Cu pieptul bătut cu lei. / Și mai are / Mîndru brâu de aur / Semănat cu pietricele, / Ca câmpul cu floricele (...)”²³.

Astfel, datorită talentatului portretist Mihail Töpler, care era foarte atent la redarea detaliilor, precum bijuteriile sau accesoriile vestimentare, ni s-au păstrat portretele unor doamne din înalta societate de la începutul secolului al XIX-lea și care au lăsat urme în istoria națională a românilor și grecilor, precum cele ale *Doamnei Safta Ypsilanti, Vornicesei Manu cu copilul* ș.a.

Pictură lui Töpler *Safta Ipsilanti* (ulei pe pânză: 0,765x0,630 m; nesemnat, nedatat; Inventar 1544; verso: ștampila Saint-Georges pe traversa șasiului), făcând parte din vechea colecție Mano, în ședința din data de 24.04.2014 a Comisiei Naționale a Muzeelor și Colecțiilor a fost clasată în patrimoniul cultural național mobil, în categoria juridică *Fond*, aflate în patrimoniul Muzeului Național de Artă al României (București)²⁴.

N. Iorga menționează despre consemnările călătorilor străini, care remarcă că Safta „trecea în vremea ei drept întâia frumusețe din București”²⁵.

În general, Elisabeta Ypsilanti a fost numită de greci „Mama Eteriștilor” (*Πρωτομάνα*), întrucât în anii de pregătire a Revoluției ea a fost persoana care a organizat în salonul ei întâlnirile preliminare ale protagoniștilor

evenimentelor, sub pretextul discuțiilor literare, care au condus în cele din urmă la înființarea Societății *Filiki Etairia*, din care a și făcut parte, fiind una dintre primele femei-membru. Contribuția morală și materială a doamnei Ypsilanti a fost atât de mare încât fiul ei Alexandru, liderul Eteriei le ceru emoționat celorlalți eretici: „Scrieți la sfârșitul declarației *Sărut mâna mamei*”²⁶. În ziarul „Ilios” citim expunerea acestui episod fulminant, într-un articol din 11 februarie 1859: „Dimitrios cu Georgios și cei doi secretari, Kozanitis G. Lassanis și G. Typaldos au scris proclamația, care va elibera națiunea, de îndată ce va fi proclamată revoluția din Moldova. Proiectul se apropia de finalizare, dar înainte ca semnătura să poată fi pusă, Alexandru s-a ridicat și a intrat în camera alăturată a mamei sale, care era acolo cu fratele său mai mic Grigore, de paisprezece ani. «Mamă, i-a spus doamnei Elisabeta, mântuirea Patriei va necesita probabil sacrificiul moșiei noastre din Coșnița, care pentru încă patruzeci de ani ar putea să ne aducă anual câte cincizeci și patru de mii de ruble. Oferiți, mamă, acest imobil Patriei?» Stăpâna a plâns și a spus: «Îți ofer copiii mei și îmi va părea rău pentru cele două milioane de ruble?» După aceste cuvinte ale mamei sale, Alexandru Ypsilanti a semnat proclamația, ce declanșase revoluția la Iași, pe 21 februarie, adăugând la sfârșitul documentului: *Sărut mâna mamei*”²⁷. Elisabeta și fiicele ei au donat la luptă toți banii pe care îi aveau, precum și bijuteriile lor prețioase, toate moștenirile familiei.

În istoriografia greacă această vestită doamnă, admirată în tinerețe pentru frumusețea sa și apreciată ulterior pentru sacrificiile și caracterul său puternic – manifestate în etate, fiind de origine română (din viță domnească a promotorului culturii bizantine Constantin Brâncoveanu) – s-a învrednicit de înalte aprecieri: „Una dintre cele mai impunătoare femei ale elenismului în vremurile revoluționare. Mama sfintei pentade. Maica Prietenilor (*Πρωτομάνα των Φιλικών*). Femeia care a dat totul, dar totul, pentru libertatea patriei și în schimb a primit marginalizarea și indiferența. *Nicio femeie nu a oferit atât de mult în 1821, dar nimeni nu a fost uitat la fel de repede ca și ea*”²⁸.

Elisabeta (Safta) Ypsilanti, trăind până la adânci bătrâneți (a trăit încă 50 de ani după moartea soțului său, atingând venerabila vârstă de nouăzeci și ceva de ani (1768 sau 1771? - 20.09 (2.10). 1866, Odessa)²⁹, va mai avea de îndurat încă multă durere și necaz pe viitor, deoare-

ce va suferi cea mai mare tragedie pe care o poate avea o mamă, când va deplânge și moartea celor cinci fii ai săi. La fel au decedat, înaintea maicii lor, și cele două fice – Ecaterina³⁰, la 9 martie 1835 și, respectiv, mezina Maria³¹, la 28 septembrie 1862. Sora ei – Smaranda Văcărescu-Mano, născută la 1778, moare la București – la 12.01.1859.

Doamna E. Ypsilanti, rămânând văduvă, a trebuit să facă față multiplelor probleme pe care le înaintează viața și să stea la cârma numeroasei sale familii – cerând și în continuare asistența autocrației ruse.

Ulterior, pe parcursul a mai mulți ani Elisabeta Ypsilanti a încercat să-și redobândească, cu ajutorul diplomației ruse, drepturile asupra proprietăților pierdute în Principatele Române și Imperiul Otoman, dar obținuse doar recunoașterea dreptului de proprietate asupra casei din Terapia și a terenului adiacent. De asemenea, apelase la diverse instanțe judecătorești în legătură și cu pretențiile asupra moștenirii soțului din partea spiței familiei Mano, adică a surorii lui Constantin Ypsilanti – Ralu, căsătorită la 1784 cu Alexandru Mano³².

Locuind mai mulți ani în casa lor mare din Kiev, văduva Ypsilanti a fost nevoită ulterior să o vândă (probabil la sfârșitul 1823) la un preț de doar 50 000 ruble,³³ mutându-se cu traiul când la Chișinău (unde locuia ginerele Constantin Antonovici Katakazi cu fica sa mai mare Ecaterina),³⁴ când în moșia sa din gubernia Podolia sau Odessa...

Note ■ ¹ Negruzzi Costache, *Scrisoarea VII (Calipso)*, septembrie 1839, în: C. Negruzzi, *Nuvele*, București, Erc Press, 2009, p. 138.

² Mischevca Vlad, *Prutul în destinul neamului românesc (O antologie literară a râului)*, Ediția a II-a, revăzută și completată, Chișinău: Lexon-Prim, 2021, p. 126.

³ Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei: un corpus, editat de: I. Caproșu, E. Chiaburu. Vol. III (1796-1828), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 492-493.

⁴ *Ibidem*, p. 493.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Заблоцкий-Десятовский А.П., Граф П.Д. Киселев и его время, С.-Петербург, 1882, том I, p. 147-151.

⁸ Cătălin Pena, *Când Ipsilanti le-a garantat moldovenilor persoana și averea, iar țarul i-a lăsat baltă și pe el și pe Vladimirescu* („Evenimentul Zilei”, 25 februarie 2021). [Disponibil: <https://evenimentulistoric.ro/cand-ipsilanti-le-a-garantat-moldovenilor-persoana-si-averea-si-tarul-i-a-lasat-balta-si-pe-el-si-pe-vladimirescu.html>]

⁹ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, București, 1960, p. 268.

¹⁰ *Ibidem*, p. 301.

¹¹ Romanescu M., *Contribuții la cunoașterea lui Tudor Vladimirescu*, în: *Balcanica*, V-1, p. 8.

¹² Vezi: Mischevca Vladimir (ed. Zavitsanos P.), *Principele Constantin Ypsilanti, 1760-1816*. Chișinău, CIVITAS, 1999, p. 156.

¹³ Vornicul Iordache Kretzulescu (1680-1746), boier însemnat, crescut la curtea lui Brâncoveanu; la 1717 e Mare logofăt în divanul domnesc. El era ginerele lui Vodă Brâncoveanu, care în 1700, când Kretzulescu era în vârstă de 20 de ani: „întorcându-se la București, primăvara a măritat-o pe Safta, fata sa, după postelnicul Iordache Kretzulescu”. După decapitarea socrului, fusese exilat cu văduva Brâncoveanului la Kiutai. Sub Mavrocordat (1717) e mare Vornic, demnitate ce avu până la moarte (1746), fiind înmormântat la Mitropolia din București. Împreună cu soția sa, Gheorghe Kretzulescu a zidit și înzestrat biserica Kretzulescu din București la 1722. Testamentul Saftei, datat din 3 aprilie 1747, e foarte interesant prin conținut: între altele lasă 1 050 taleri patriarhilor de Ierusalim, Antiohia și Alexandria. Au avut patru fii: Nicolae, Radu, **Constantin**, Toma. (Lecca O.-G., *Familiiile boierești române. Istoric și genealogie (După izvoare autentice)*, București, MDCCCXCIX, p. 303).

¹⁴ Banul Constantin Kretzulescu, fost Aga, Vornic, Ban (în 1755). Din căsătoria sa cu Smaranda, fiica lui Florescu, o avu pe **Catrina** (Ecaterina), soția Vistierului Constantin Văcărescu.

¹⁵ Este fiul lui Radu Văcărescu, Mare vornic la 1764 (+1778) și a Ancuței Băleanu; iar Radu Văcărescu este fiul lui Enache Văcărescu, Mare clucer la 1712 (+1714, ucis la Țarigrad) – înșurat cu Stanca Cojescu.

¹⁶ Dan Rădulescu, *Premisele apariției artei moderne în România. Partea I. De la Primitivi la pașoptiști*, în: „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, t. LV, 2016, p. 334.

¹⁷ Charles-Frédéric, conte Reinhard (1761-1837), a fost ministru de externe al Franței în 1799.

¹⁸ *Lettres de Madame Reinhard à sa mère, 1798-1815: une femme de diplomate*, Paris, 1900, p. 201.

¹⁹ Angela Jianu, *Women, Fashion, and Europeanization: The Romanian Principalities, 1750-1830*, în: Buturovic Amila, and Irvin Cemil Schick, *Women in the Ottoman Balkans: Gender, Culture and History*, edited by I.C. Schick, 2007, p. 214-215 (figura 7.4: *Portretul lui Safta Ipsilanti nu era disponibil pentru reproducere în volumul actual, dar acest portret al unei doamne anonime atribuite aceluiași artist are o asemănare strânsă cu acesta – Nota autoarei*).

²⁰ Adrian-Silvan Ionescu, *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea*, București, 2008, p. 23-24.

²¹ Sorin Iftimi, *Portretul Smarandei Manu de Mihail Töpler, aflat la Muzeul de Artă din Bacău*, în: „Acta Bacoviensia”, X, 2015, p. 60-67.

²² *Ibidem*, p. 67.

²³ G.N. Ionescu-Gion, *Giuvaericelele vremurilor bețâne (la noi, în București)*, în: „Literatură și artă română”, anul III, 1898, p. 228.

²⁴ <http://clasate.cimec.ro/omc/OMC-2369-22-05-2014.PDF>

²⁵ Iorga N., *Istoria românilor prin călători* (cap. VII: *Călători după 1821*), Ed. II, vol. III, București, 1929, p. 133. / *Essai sur la Valachie et la Moldavie, théâtre de l'insurrection dite Ypsilanti*, Paris, 1821/.

²⁶ <https://www.tanea.gr/2021/03/21/people/oi-gynaikes-pou-polemisan-iroika-stin-epanastasi-tou-1821/>

²⁷ Κουτσονίκας Λάμπρος, *Γενική Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, εκδ. Δ. Καρακατζάνη, Αθήνα, 1863, γ' τόμος, σελ.78; Λάππας Τάκης, *Ελληνικά Ιστορικά Ανέκδοτα 1750-1862*, εκδ. Μ. Πεχλιβανίδη, Αθήνα, 1971, σελ. 24, 135; https://www.schooltime.gr/2017/03/24/elisabet-ypsilanti-mia-ellinida/?fbclid=IwAR3HQ1BnaXJNxcjyrKziseL3fEGLBUooWc3xprq_VHbJhEITY2ZIoVw5ec7Y

²⁸ Ξυραφάκι Κούλας, *Γυναίκες στη Φιλική Εταιρία. Φαναριωτισσες*. – Αθήνα, 1971, σ. 100; Διαμαντή Κ. Αθ., *Ελισαβετ Υψηλάντη η πονεμένη μητέρα των πρωτεργατών της Επανάστασεως του 1821*, in: „*Ηώς*”. Αριθ. 44, (Αθήνα), Μάρτιος 1961, σ. 44-48. Αριθ. 45, σ. 39-41. Αριθ. 46, σ. 64-65.

²⁹ *Vezi necrologul în ziarul «Αληθθεια»*, Αθηναί, 13 Οκτ. 1866. (*Ιστορικη Ανθολογια*, Αθηναί, 1927, σ. 6-7). Арш Г, *Ипсиланти в России*, in: „*Вопросы истории*”, 1985, № 3, с. 101.

³⁰ Ecaterina Ypsilanti, născută la 1792 (probabil la Constantinopol, la 8 martie) a fost căsătorită cu Constantin Antonovici Katakazi (Κατακαζης, 1786-1858, guvernatorul civil al Basarabiei între 1817-1825) și a decedat la 9 martie 1835 (mormântul ei se află la Cimitirul Central din Chișinău).

³¹ Maria Ypsilanti (născută la 1802, probabil la București, a decedat la 1862?), din 1816 era la Curtea din SPb și s-a căsătorit la Chișinău (22.VI.1823) cu Al.D. Schina (Σχηνας, 1.02.1799 - 1844).

³² Alexandre Ypsilanti, *Correspondance inédite: 1816 – 1828*, Publiée par Gr. Arș et C. Svolopoulos. – Thessaloniki, 1985, p. 18-21: Sora lui C. Ypsilanti, Ralu Mano, cerea de la urmașii acestuia restituirea unei enorme sume de 300 000 piaștri și a moșiei din Țara Românească – Zimnița, considerată zestrea ei.

³³ *Ibidem*, p. 99.

³⁴ *Ibidem*, p. 80.

